

**ALGIMANTAS VALENTINAS INDRIŪNAS
ANTANAS MAKŠTUTIS**

**VIEŠOSIOS VADYBOS
STRATEGIJA
LIETUVOJE**

PENKTOJI KONSTITUCIJA

ALGIMANTAS VALENTINAS INDRIŪNAS
ANTANAS MAKŠTUTIS

**VIEŠOSIOS VADYBOS STRATEGIJA
LIETUVOJE**

[PENKTOJI KONSTITUCIJA]

Monografija

Vilnius 2008

UDK 65:351/354(474.5)

In36

Doc. dr. Algimanto Valentino Indriūno ir prof. habil. dr. Antano Makštučio parengta monografija „Viešosios vadybos strategija Lietuvoje [Penktoji Konstitucija]“ skiriama politikams, teisininkams, valstybės institucijų vadovams ir specialistams, partinių ir visuomeninių organizacijų specialistams ir įvairių lygių vadovams, studentams, dėstytojams, mokslininkams ir visiems Lietuvos gyventojams. Ji pravers visiems, besidomintiems valstybės ir visuomenės darnia raida, kuriantiems pažangą ir stiprinantiems demokratiją XXI amžiaus globalizacijos sąlygomis.

Recenzavo:

*prof. habil. dr. Juozas Bagdanavičius [Vilniaus pedagoginis universitetas],
prof. dr. Saulius Arlauskas [Mykolo Romerio universitetas]*

- © Algimantas Valentinas Indriūnas, 2008
- © Antanas Makštutis, 2008
- © Naujoji sąjunga (socialliberalai), 2008

ISBN 978-9955-590-71-2

TURINYS

ĮVADAS	5
1 SKYRIUS. LIETUVOS RESPUBLIKOS PENKTOSIOS KONSTITUCIJOS VIZIJA.....	9
1.1. Valstybės valdymo reformų preliudija.....	10
1.2. Valstybės konstitucijos reforma.....	14
1.3. Valstybės veiklos kryptys.....	21
1.4. Seimo veiklos pertvarka	23
1.5. Naujas požiūris į savivaldą.....	35
1.6. Valstybės tarnyba.....	38
1.7. Teismai ir teisingumas	40
1.8. Švietimas ir mokslas.....	41
1.9. Ekonomikos raidos keliai	42
1.10. Mokesčių sistema	44
1.11. Korupcija įveikta	46
1.12. Pabaiga.....	51
2 SKYRIUS. KONSTITUCIJOS TOBULINIMO BŪTINYBĖ	52
2.1. Priešistorija.....	52
2.2. Piliečių politinio aktyvumo mažėjimas	55
2.3. Konstitucijos tobulinimo būtinybė	58
2.4. Reikalavimai valstybės konstitucijai	60
2.4.1. Konstitucijos legitimumas	62
2.4.2. Konstitucijos socialumas	64
2.4.3. Konstitucijos realumas.....	65
2.4.4. Konstitucijos stabilumas	66
3 SKYRIUS. LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCIJOS ANALIZĖ IR JOS TOBULINIMAS	67
3.1. Preambulė.....	67
I SKIRSNIS. LIETUVOS VALSTYBĖ.....	70
II SKIRSNIS. ŽMOGUS IR VALSTYBĖ	80
III SKIRSNIS. VISUOMENĖ IR VALSTYBĖ.....	94

IV SKIRSNIS. TAUTOS ŪKIS IR DARBAS	98
V SKIRSNIS. SEIMAS	105
VI SKIRSNIS. RESPUBLIKOS PREZIDENTAS	143
VII SKIRSNIS. LIETUVOS RESPUBLIKOS VYRIAUSYBĖ.....	151
VIII SKIRSNIS. KONSTITUCINIS TEISMAS.....	160
IX SKIRSNIS. TEISMAS	167
X SKIRSNIS. VIETOS SAVIVALDA IR VALDYMAS	180
XI SKIRSNIS. FINANSAI IR VALSTYBĖS BIUDŽETAS	188
XII SKIRSNIS. VALSTYBĖS KONTROLĖ	191
XIII SKIRSNIS. UŽSIENIO POLITIKA IR VALSTYBĖS GYNIMAS.....	195
XIV SKIRSNIS. KONSTITUCIJOS KEITIMAS	196
BAIGIAMIEJI NUOSTATAI	199
VIEŠOSIOS VADYBOS STRATEGINĖS APŽVALGOS BAIGIAMOSIOS NUOSTATOS	201
LIETUVOS RESPUBLIKA: PENKTOSIOS KONSTITUCIJOS STRAIPSNIŲ PATAISŲ PROJEKTAS	202
BAIGIAMOJI DALIS	244
LITERATŪRA	247
RODYKLĖ.....	251

ĮVADAS

Šiandieną valstybės teritorijos sienos daro nedidelę įtaką pažangos raidai Europos Sąjungos (ES) lygmeniu, todėl sparčiai plėtojantis pažangai ir demokratijai ES bei pasaulyje, didėjant jų poveikiui žmogaus gyvenimui, šeimos raidai, personalo organizacijoje darbinei veiklai, iš esmės pasikeitė tarpusavyo santykiai pasaulio bendrijoje tarp kraštų, regionų, valstybių, tautų ir t. t. Šis bendravimas turi įtakos valstybės aplinkos vidinių ir išorinių veiksnių raidai, nuo kurios šiandien ir ateityje priklauso bei priklausys socialinių, ekonominių, politinių veiksnių raida globalizacijos ir integracijos sąlygomis.

Vienas svarbiausių valdymo uždavinių pasaulyje ir Lietuvoje yra užtikrinti visuomenės darbinės veiklos ugdymą, demokratiją ir pažangą, kas sudaro sąlygas žmonių gyvenimo lygio kilimui ir gyvenimo kokybės perspektyvų prognozavimui nacionalinės, ES ir globalios rinkos sąlygomis, taip pat ir racionalių gerovės pažangos krypčių įgyvendinimui.

Dabar ir ateityje pasaulyje ir Lietuvoje žmonių gyvenimo vidutinį lygį apibūdina ir apibūdins prekių ir paslaugų mainai, vykstantys nacionalinėje ir pasaulinėje rinkose, kuriems strateginę įtaką daro ir fiksuotame laike nustato prekių bei paslaugų vertės ribos, o konkrečiu laiko momentu fiksuoja jų kainas.

Tarptautinėje rinkoje valstybių teritorinės sienos ir jų saugojimo tvarka mažai teturi įtakos nustatant sukurto ir realizuojamo nacionalinio produkto vertės viršutinę ir apatinę ribas, išreikštas kainų svyravimais, tačiau šie veiksniai itin svarbūs žmonių gyvenimo lygio kilimui bet kurioje pasaulio valstybėje, taip pat ir Lietuvoje.

Šiandieną yra, o ateityje bus žmonių gyvenimo lygis aukštas ten, kur gerai išplėtoti ir efektyviai valdoma nacionalinio ūkio infrastruktūra, strategiškai planuojamos gamybos ir paslaugų kūrimo bei realizavimo sferos, optimaliai išnaudojama mokslo ir technikos pažanga, aukštas kultūros lygis, gerai sureguliuoti santykiai tarp žmonių valstybės lygmeniu. Kai tarp visuomenės ir valstybės organizacijų yra harmoningas valdymo ir savivaldos ryšys, šie procesai nuolat atsinaujina ir taip realiai plėtoja demokratiją bei nacionali-

nio ūkio raidos ir tarptautinės rinkos pažangą. Visa tai užtikrina visuomenės darnios raidos valdymas ir savivalda.

Valdymo ir savivaldos metodologija teigia, kad absoliuti lygybė realiai egzistuoja tik tarp absoliučiai lygių dydžių, taigi absoliuti lygybė tarp pavienių pasaulio bendrijos žmonių darbinės veiklos rezultatų realiai egzistuoti negali, o žmonių norai visada išlieka, nors jų teorinės ir praktinės galimybės visuomet skiriasi. Tam tikslui pasaulio bendrija yra sukūrusi normatyvinių aktų sistemą (*NAS*) socialinei lygybei valstybėse strategiškai išlaikyti.

Valdymo ir savivaldos praktika *NAS* priskiria aibę veiksnių: tarptautinės teisės normas ir santykius, pinigus, valstybių teritorijų sienas ir jų apsaugą, įvairių valstybių, taip pat ir Lietuvos, normatyvinių aktų sistemas, kalbą, nacionalinius papročius, kultūrą, pažangos ir demokratijos plėtros laipsnį, išreikštą valstybės ir visuomenės veiksnių darnia raida.

Kai kurie minėti veiksniai iš dalies trukdo plėtotis demokratijai ir pažangai pasaulyje, Europoje, Lietuvoje, todėl jų valdymas ir savivalda sudaro realias sąlygas tobulinti *NAS* pasaulio bendrijoje, valstybėse, Lietuvoje, ieškoma būdų sunkumams įveikti, todėl žmogaus darbinės veiklos valdymo ir savivaldos metodologija, metodika ir jos metodų realus taikymas valstybės ir visuomenės raidoje užima ypatingą vietą plėtojant demokratiją ir pažangą.

Šiomis sąlygomis Lietuvos ar kitos valstybės organizacijų sisteminė veikla ta prasme turi būti valdoma ir kryptingai bei atsakingai siekiama *NAS* modernizavimo, tačiau grindžiamo realiomis veiklos sąlygomis, kurias reglamentuoja atskiros organizacijos personalo veiklos tikslas, programa, uždaviniai, vertinimo kriterijai, ištekliai, normatyvai, planuojamas rezultatas, gautas realusis rezultatas, kuris išreiškiamas nacionaliniu produktu nacionalinio ūkio ir rinkos sąlygomis ES bei pasaulio bendrijoje.

Visos valstybės turi savą organizacijų biurokratinę sistemą, kuri yra privaloma ir veikia *NAS* pagrindu, palaiko demokratijos ir pažangos veiksnių raidą. Ši sistema realiai egzistuoja ir Lietuvoje, o nuo valstybės organizacijų darbo *NAS* lygmeniu efektyvumo priklauso demokratijos ir pažangos didėjimo sparta įgyvendinant organizacijos personalo darbinę veiklą nacionaliniame ūkyje ir rinkoje.

Šiandien mūsų valstybės organizacijų sistema susiduria su realia nacionalinio ūkio ir rinkos veiksnių valdymo ir savivaldos problema: žmogaus intelekto ugdymu ir naudojimu, nustatant kompetenciją kiekvienoje darbo

vietoje, o šiuo pagrindu kompetentingumo normatyvą realiomis pažangos plėtojimo sąlygomis atskirose valstybės organizacijose, kurios daro tiesioginę įtaką mikro- ir makrosistemų objektams bei subjektams. Tiesa, šios sąlygos Lietuvoje ilgą laiką formavosi esant neteisingai kapitalinių įdėjimų investavimo politikai, neteisingai vertinant žmogaus darbinę veiklą ir jos darbo rezultatus, kurie priklausė nuo valdymo ir savivaldos. Todėl yra nerealu teoriškai ir praktiškai teigti, kad per trumpą laiką įveiksime Lietuvos ūkio ir visuomenės socialinių, ekonominių, politinių veiksnių raidos deformacijas, nes tam reikia žinoti, kad žmogus turi savo mažų, palyginti su valstybės ir visuomenės, interesų, kurių svarba iškyla aukščiau valstybės ir visuomenės darnios raidos interesų. Galima suformuluoti problemos sprendimo žingsnius.

Pirma, žmogui būtina suteikti veiklos laisvę visuomenėje lygiomis teisėmis ir lygiomis galimybėmis, kurias numato valdymo ir savivaldos metodologiniai klausimai praktikoje esančiomis realiomis aplinkos galimybėmis ir sąlygomis, kurios grindžiamos darnios raidos veiksniais ir pažangos plėtra.

Antra, plėtojant valdymo ir savivaldos veiksnius, juos reikia vertinti realiai: jei šie veiksniai nacionalinio ūkio ir rinkos plėtroje valstybės institucijų yra ignoruojami, tai žmogaus savivaldos principai visuomenėje yra pažeisti. Dėl to valstybės organizacijų sistema žmogui negali užtikrinti veiklos laisvės, pažangos plėtos harmonijos ir spartos, nes valdymo veiksniai pasiskirsto ribose nuo diktato iki anarchijos.

Trečia, šiuo atveju žmogaus darbinė veikla nacionaliniame ūkyje ir rinkoje darosi nevisavertė, o visuomenės raidos procesai plėtojant kapitalą yra iškreipti, todėl ir darbo rezultatai realiai negali užtikrinti visuomenės darnios raidos.

Ir štai mūsų veiklos rezultatai: žmonių tarpusavio santykiai pradeda deformotis arba nukrypsta nuo pažangos ir demokratijos vertinimo kriterijų bei jų normatyvų, kuriuos apibūdina politinių, ekonominių, socialinių veiksnių valdymo ir savivaldos teorija bei praktika. Realiai analizuojant žmogaus darbo santykius nacionalinio ūkio ir rinkos lygmeniu, reikia įvertinti, kaip pasireiškia pagrindinės administracinės-šakinės valdymo sistemos (valstybės valdymas) efektyvumas ir koks yra bendras žmonių darbo efektyvumas nacionaliniame ūkyje bei rinkoje per vienerius kalendorinius metus. Tai rodo, kad dabar Lietuvoje visuomenės savivaldos procesai nesuderinti ir neatitinka valstybės organizacijų sistemos valdymo procesų, todėl negalima tikėtis nacionalinio ūkio sparčios plėtos, kurios tikimasi.

Reali Lietuvos ūkio ir rinkos situacija rodo valstybės organizacijų sistemos nesuderinamumą ir jų prieštaravimus visuomenės vertinimo raidos procesuose, kurie įtvirtinti Lietuvos Respublikos Konstitucijoje. Konstitucija – pagrindas Lietuvos Respublikos *NAS*, todėl iškilas būtinumas aptarti Lietuvos Respublikos Penktosios Konstitucijos koncepciją, kuri pateikiama šioje knygoje.

Prieš pradėdant studijuoti šią medžiagą, reikia įgyti žinių iš šių mokslo disciplinų: filosofijos, logikos, etikos, sociologijos, psichologijos, politologijos, teisės pagrindų, teisės, vadybos pagrindų, personalo vadybos, kitų, taip pat gerai suprasti mokslo ir technikos pažangos veiksnių ryšius nacionaliniame ūkyje, rinkoje valstybės ir visuomenės darniai raidai laiduoti.

Ši monografija yra bazė norint analizuoti, tobulinti kompleksines valdymo ir savivaldos sistemas bei įgyvendinti naujosios viešosios vadybos sistemas valstybės ir visuomenės darniai raidai laiduoti Lietuvos Respublikos Konstitucija.

Turime įspėti, kad kai kurios mintys, išsakytos vizijoje, kartojasi ir kituose skyriuose. Tai padaryta, kad skaitant atskirą skyrių ten pat būtų ir pateisinamieji pakeitimų argumentai.

Ilgametės studijos knygos autoriams leido suformuoti savą koncepciją apie Lietuvos Respublikos Penktosios Konstitucijos atsiradimą XXI amžiaus sąlygomis. Autoriai ir monografijos leidėjai tikisi Lietuvos žmonių ir valstybės institucijų vadovų ir specialistų, taip pat politikų teigiamo monografijos „Viešosios vadybos strategija Lietuvoje [Penktoji Konstitucija]“ vertinimo, mes taip pat nepretenduojame į absoliučią tiesą valstybės ir visuomenės darniai raidai laiduoti.

Pagarbiai autoriai,

doc. dr. Algimantas Valentinas Indriūnas ir
prof. habil. dr. Antanas Makštutis

Vilnius, 2008 m. rugsėjis

LIETUVOS RESPUBLIKOS PENKTOSIOS KONSTITUCIJOS VIZIJA

Šios vizijos tikslas parodyti, kad galima pasielgti kitaip, negu buvo įprasta per daugelį metų ir gauti daug geresnių rezultatų, negu turime šiandieną. Parodyta ir bendroji kryptis reformų, kurias tikslinga pradėti nuo pačių svarbiausių valstybės pagrindų, visų pirma pertvarkius valstybės valdymą.

Nors čia žvilgsnis pateiktas į ateitį, tačiau tai ne vien fantazijos sritis. Dauguma nuostatų paimta iš gyvenimo, iš kitų valstybių patirties, tačiau su dideliu atsargumu, vadinasi, siūlomi tik tie dalykai, kurie yra daugiau ar mažiau išbandyti valstybių gyvenime ir yra davę teigiamų rezultatų. Praėjusiame šimtmetyje prasidėję dinamiški visuomenės raidos pokyčiai, susiję su globalizacija¹ ir kitais reiškiniais, verčia žiūrėti į ateitį atsargiau, negu buvo daroma iki šiol. Intensyviai keičiasi visos pasaulio gyvenimo sferos, tarp jų keičiasi ir valdžia.

Alvinas Toffleris parašytoje dar 1990 m. knygoje parodo, kad seniausiais laikais valdžia, stengdamasi priversti žmones daryti taip, kaip jai reikia, daugiausiai naudojosi smurtu (jėga). Laikui bėgant smurto vaidmuo mažėjo ir pradėjo dominuoti turtas (pinigai). Dar vėliau pagrindinį vaidmenį užėmė žinios. Kadangi žmonės turi poreikių ir norų, tie, kurie gali juos skirstyti, turi potencialią valdžią. Kadangi poreikiai ir norai labai įvairuoja, labai skiriasi ir būdai, kuriais jie tenkinami arba atmetami. Todėl yra daugybė valdžios „įrankių“ ir „svertų“. Tačiau svarbiausi tarp jų yra jėga, turtas ir žinios (plačiausia prasme). Nuo jų priklauso daugelis kitų valdžios išteklių. „Mat šiandieną, – rašo A. Toffleris, – žinios yra neginčijamas pačios aukščiausios

¹ Bauman Z., Globalizacija: pasekmės žmogui. Vilnius: Strofa, 2002. P. 143–142.

kokybės valdžios šaltinis, vis svarbesnis sulig kiekviena nanosekunde.² Jo nuomone, pats svarbiausias valdžios perėjimas yra ne iš vieno asmens, partijos, institucijos ar valstybės į kitą. Tai paslėpta kaita ryšių tarp jėgos, turto ir žinių tuo metu, kai visuomenė skuba susidurti su ateitimi.

Mes, siūlydami reformuoti valstybės valdymą, privalome atsižvelgti į visuomenės raidos tendencijas, iškelti realius gyventojams priimtinus tikslus, pagal juos prognozuoti ateitį ir atitinkamai pertvarkyti valdžios institucijų veiklą. Imantis tokio svarbaus mūsų visuomenei uždavinio, labai svarbu, kad pirmiausia mūsų mokslininkai, pedagogai, žurnalistai, įmonių ir organizacijų vadovai ugdytų mūsų piliečių žingeidumą originaliems žvilgsniams į ateitį, pratintų žmones galvoti kitaip negu šiandieną, skatintų ieškoti naujų veiklos būdų ir apie juos tartųsi su savo kolegomis, bendradarbiais, giminėmis ir pažįstamais. Juk kai žmonės visuotinai pradeda ieškoti išeičių net iš pačių kebliausių situacijų, visuomet daugiau ar mažiau sėkmingas išeitis suranda. Tokie plačiai paplitę naujovių paieškų veiksmai gali užtikrinti, kad Lietuva taptų laiminga, turtinga šalis, o jos gyventojai jaustųsi tikrais šeiminkais savo gimtinėje ir neieškotų laimės svetur. Šis darbas ir skirtas naujovių panaudojimui valstybės valdymo srityje, taikant naujausias mokslines išvalgas ir valstybės valdymo patirties lobyną. Tikėkime žmonių kūrybine galia.

1.1. Valstybės valdymo reformų preliudija

Baigiantis antrajam dešimtmečiui po išsivadavimo iš sovietinės priespaudos ir nepriklausomybės atkūrimo Lietuvos intelektualus apėmė nerimas, kad atgimimo laikų visuotinį pakilimą, patriotizmo suklestėjimą, aktyvius tautiečių veiksmus užgožė beviltiškumas, nepasitikėjimas ateitimi, laimės ieškojimas svetur, net netolimos praeities ilgesys ir kiti neigiami reiškiniai. Jie suprato, kad tokie reiškiniai, kai mūsų šalis, turinti vienus didžiausių Europoje ekonomikos (BVP) augimo tempus, tuo pat metu vis didėjančią socialinę atskirtį, blogėjančią daugumos žmonių gyvenimą ir kuo ne dešimteriopai, palyginus su BVP augimu, didėjančius monopolijų pelnus, nieko kita negali reikšti, kaip

² Toffler A., Valdžių kaita: žinios, turtas ir prievarta artėjant XXI amžiui. Vilnius: Tyto alba, 2001. P. 518.

tai, kad valdančiosios partijos, nepaisant dešiniąsias ar kairiųjų ideologijas jos deklaruoja, yra pasidavę oligarchams ir rafinuotai tenkina jų interesus.

Nepaisant, kad galiojančios Konstitucijos preambulėje buvo įvardintas demokratinės teisinės valstybės siekis, kurios principai teigia, jog vienoje rankose negali būti sutelktas verslas ir politinė valdžia, mūsų šalyje iki tol buvo kuriama teisinė sistema, palanki „laisvajai rinkai“ ir verslo magnatams. Visiems aišku, kad demokratija tapo tik priedanga oligarchinėms valdžios tendencijoms, o rinkimai negarantavo nieko kita kaip tik vieno valdančio elito keitimąsi kitu. Tai trukdė normaliai šalies socialinei ekonominei raidai, ypač smulkiojo ir vidutinio verslo plėtrai, neleido formuotis valstybės stabilumo garantui – dominuojančiam viduriniajam visuomenės sluoksniui. Ir kas svarbiausia, Lietuvos žmonės, nematydami savo realios įtakos valdžios veiksams, lemiantiems jų gerovę, prarado pasitikėjimą savo išrinkta valdžia ir pasidarė politiškai pasyvūs.

Susiklosčius tokioms aplinkybėms atkreiptas dėmesys į tai, kad kaip „... yra sakoma, blogą valdžią išrenka geri žmonės, kurie neina balsuoti (argi keista, kad jie vėliau tai valdžiai turi daugiausia pretenzijų?). Lygiai taip pat ir blogas institucijas sukuria žmonės, kurie nežino, kokios galėtų būti geresnės, arba laiko, kad joms užsiimti – ne jų reikalas. Dėl to ir lyginamojo konstitucionalizmo studijos neturėtų būti tik teisininkų ir politologų rūpestis. ... teisė yra per daug svarbus dalykas, kad būtų paliktas tik teisininkams. Ir politika brandžioje pilietinėje visuomenėje nėra tik politikų monopolis – juo labiau konstitucinė politika ir pačios konstitucijos, nes kol tie, kas jomis nesidomi, žiovauja, jas kas nors, žiūrėk, ima ir pakeičia.“³ Tai įvertinus buvo atsižvelgta į tai, jog labai svarbu pasiekti, kad „Žmonės politinėje veikloje dalyvauja tuomet, kai yra išmokyti politinę veiklą laikyti prasminga, kai jie yra išsiugdę pilietiškumo įgūdžius, kai jiems įskiepyti siekiai ir lūkesčiai, skatinantys tokią veiklą, kai jie yra išmokyti suvokti save, kaip bendruomenės narius.“⁴

Kita vertus, buvo atsižvelgta ir į daugelio autorių įspėjimus apie pasipriešinimą naujovių reformoms. Šios srities literatūros analizė parodė, kad labiausiai nuosekliai pasipriešinimo naujovėms klausimą yra išnagrinėję

³ Kūris E., Konstitucija pagal Sartorj. – Kn.: Sartori G., Lyginamoji konstitucinė inžinerija. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2001. P. 8–18.

⁴ Charles E., Lindblom Ch. E., Edward J., Woodhouse. Politikos formavimo procesas. Vilnius: Algarvė, 1999. 240 p. [L-1, 167].

Norbertas Thomas ir Andrianas Ritzas. Jie skiria penkias deficito formas, kurios skatina pasipriešinimą reformoms: tai žinių, gebėjimų, valios, normų barjerai ir sisteminiai barjerai. Pirmuosius tris barjerus jie priskiria žmogiškiems veiksniams, sisteminius barjerus – institucinėms kategorijoms, galiausiai normų barjerai pažymi ir žmogiškuosius veiksnius, ir institucines sąlygas. Toliau jie rašo: „Pasipriešinimas, kaip žmogiškai sąlygotas veiksmas, kyla dėl pasirengimo keistis stokos arba negebėjimo pasikeisti, ir tai yra priešinga nei sistemos inertiškumas, kuris kyla arba kaip strateginių naujovių stokos pasekmė, arba dėl nepakankamos galios bazės, arba dėl to, kad yra neparengti organizacijos veiklos nuostatai.“⁵ Iš to seka, kad Konstitucijos reformai turi būti labai gerai pasirengta, kad būtų sudarytos sąlygos nugalėti pasipriešinimą dėl žmogiškųjų ir institucinių veiksnių.

Norėdami nebūti vienašališkais ir stengdamiesi išvengti pasipriešinimo ir nedaryti klaidų intelektualai, inspiruoti daugelio entuziastų, pradėjo nuosekliai aiškinti Lietuvos gyventojams, kad piliečių politinis abejingumas pradžiai ne vieną valstybę, tarp jų Romos imperiją, Lenkijos–Lietuvos valstybę ir daugelį kitų. Kai kurios kitos šalys, apimtos piliečių abejingumo, nors ir išliko nepriklausomomis, bet jas pavergė totaliniai režimai. Valstybių raidos istorija parodė, jog esant pasyviems piliečiams mažiau kontroliuojama valdžia, ji pati pradeda ignoruoti įstatymus, įsigali valdžios pareigūnų savivalė, tarpsta korupcija, tamsiosios jėgos lemia valdžios veiksmus, krinta gyvenimo lygis, šalis silpsta, didėja socialinė įtampa, motyvuojant šios įtampos sumažinimo būtinumu įsigali despotizmas, valdžia, nepasitikėdama savo piliečiais, pradeda ieškoti atramos kitose šalyse, susilpnėja valstybės atsparumas išoriniam poveikiui, valdžia praranda savarankiškumą, valstybė okupuojama arba aneksuojama be rimto pasipriešinimo ir išnyksta iš pasaulio žemėlapių.

Šio baisaus pavojaus pradiniai požymiai stiprėjo, kritinė situacija gilėjo ir galima buvo laukti radikalių tautos veiksmų. Tačiau pažangieji intelektualai nepasirinko revoliucinio radikalių sprendimų kelio, kaip tuo metu klostėsi įvykiai Gruzijoje ir Latvijoje, nes buvo įsitikinę, kad, jei nebus esminių valstybės valdymo principų pertvarkymo, atskiri patobulinimai, pavyzdžiui, naujos politinės partijos sukūrimas, šalia politinių partijų leidžiant rinkimuose kandidatus kelti ir visuomeninėms organizacijoms, kitais žodžiais

⁵ Thom N., Ritz A., *Viešoji vadyba. Inovaciniai viešojo sektoriaus valdymo metmenys: monografija*. Vilnius: LTU Leidybos centras, 2004. P. 99.

sakant, vienos elito grupės atėjimo į valdžią pakeitimas kita, negali duoti visai visuomenei pažangių ir esminių rezultatų. Jie paklausė Aido Felikso Palubinsko patarimų⁶ ir sukūrė pagrindus Trečiajai Respublikai. Kartu jie ėmėsi intensyviai skleisti gyventojams žinojimą, kaip turi būti sprendžiami valstybės reikalai demokratijos ir teisinės valstybės sąlygomis. Jie ryžtingai ėmėsi įtikinėti Lietuvos žmones, kad kol nevelu, kiekvienas tėvynę mylintis pilietis privalo susimąstyti, nustatyti šių neigiamų reiškinių priežastis ir imtis konstitucinių veiksmų tokio pavojaus prevencijai, o ne revoliucinių žygių, kurie visuomet susiję su buvusios tvarkos griovimu ir žmonių gyvenimo pablogėjimu. Intelektualų pastangų dėka dauguma Lietuvos gyventojų pripažino, kad teiginys „ nėra neturtingų valstybių, yra blogai valdomos šalys“ yra teisingas, todėl pakluso intelektualų kvietimui imtis konstitucinių veiksmų šalies gyvenimui pertvarkyti pagal valstybės valdymo inovacinius principus. Pradėti valstybės pertvarką nuo konstitucinės reformos mūsų intelektualai ryžosi įvertinę T. Paine'o požiūrį, kuris, kaip ir daugelis kitų konstitucinės teisės žinovų teigė, kad valstybės konstitucija – tai ne jos valdžios, bet valdžią sudarančių žmonių aktas. Kita vertus, kas labai svarbu, Paine'as akcentavo, kad konstitucija yra valdžios „pirmtakas“, nes valdžia yra konstitucijos kūrinys⁷. Tam tikrą įtaką imtis galiojančios Konstitucijos reformos padarė ir M. Romerio univeriteto profesoriaus Sauliaus Arlauskio kvietimas reformuoti Lietuvos Konstituciją⁸. Pažymėtina, kad mūsų Konstitucijos reformos klausimas buvo keliamas ir anksčiau⁹.

Imantis Konstitucijos reformos ir norint išvengti klaidų, buvo įvertinti Pollitto Christopferio ir Bouckaerto Geerto įspėjimai, kad „yra gana daug įrodymų, kai valdymo reformos gali būti nesėkmingos. Jos gali ir neatnešti lauktos naudos, netgi sukelti priešingą poveikį, kuris kai kuriais požiūriais tik pablogintų tam tikrus administracinius procesus. Kai vietos valdžios teikiama „pagalbos namuose“ seniems ir neįgaliems žmonėms paslauga pertvarkoma pagal neva rinkos principus, t. y. atskiriama valdžios institucija, perkanti paslaugas, nuo jas teikiančio personalo, tai galima laikyti tipiška

⁶ Palubinskas A. F., Kas trukdo Lietuvai tapti teisine valstybe?// Bernardinai, 2007-07-04.

⁷ Paine T., The Right of man. London: Evryman's Library, 1966. P. 48.

⁸ Arlauskas S., Lietuvai reikia Konstitucijos reformos.// Respublika, 2005 05 12. P. 22.

⁹ Lietuvos Respublikos Konstitucija ir laikmetis [Mokslinė praktinė konferencija]. Vilnius: LRS Kanceliarijos dokumentų skyrius, 2002. 109 p.

reforma. Tačiau kai pamatome, jog sutartis dėl paslaugų teikimo yra 700 puslapių, o pati paslauga menkai pasikeitė tiek kokybiškai, tiek kiekybiškai, kyla abejonių.¹⁰ Tai buvo pastebėję ir senovės Kinijos išminčiai teigdami, kad reformos, kurios sukuriamos aukštųjų valstybės institucijų kabinetuose, dažniausiai yra neefektyvios, o kartais, žiūrint iš tautos interesų, net žalingos. Panašių atvejų yra buvę ir mūsų gyvenime, todėl buvo stengtasi, kad imantis šio darbo nebūtų klaidų arba jų būtų kiek galima mažiau.

Pasinaudoję tarp Europos šalių XX ir XXI amžių sandūroje didžiausią pažangą padariusių valstybių, visų pirma Airijos ir Suomijos, valdymo partitimi, intelektualai parengė naują Respublikos Konstitucijos tekstą, kuris buvo pateiktas Lietuvos piliečiams Tautos referendume. Dėl to Lietuva XXI amžiaus antrajame dešimtmetyje, pradėjusi esminę valstybės valdymo pertvarką, sukūrė potencialą tokiam gyventojų gerovės šuoliui, kuris užtikrintų šioje srityje savo vietą Europoje pirmame valstybių dešimtuose.

1.2. Valstybės konstitucijos reforma

Valstybės valdymas nuo seno buvo paremtas teise. Natūralu, kad atgimusios Lietuvos Respublikos Konstitucijos kūrėjų darbo grupėje buvo ir aukščiausios kvalifikacijos teisės specialistų, kurie aktyviai reiškėsi rašant Konstitucijos tekstą, vėliau priimtą 1992 m. spalio 25 d. Lietuvos Respublikos piliečių referendume. Ši 1992 m. Konstitucija suvaidino labai svarbų vaidmenį įtvirtinant Lietuvos valstybingumą. Tačiau praėjus 15 metų nuo Konstitucijos priėmimo, Lietuvos intelektualai, matydami didėjančius valdininkų korupcijos mastus, plintantį nusikalstamumą, arti kritinės ribos esantį nepasitikėjimą Seimu, Vyriausybe, teismais, atsižvelgdami į daugumos žmonių nepasitenkinimą esama tvarka valstybėje, priėjo prie išvados, kad norint išesti iš keblios padėties būtina, nustatyti šių nesėkmių pagrindines priežastis ir imtis žygių joms pašalinti.

Ieškodami šių nesėkmių priežasčių intelektualai priėjo prie bendros išvados: pagal 1992 m. Konstituciją, prie valstybės vairo patenka žmonės, nepa-

¹⁰ Pollitt Christopfer, Bouckaert Geert. Viešojo valdymo reforma: lyginamoji analizė. Vilnius: Algarvė, 2003. P. 21.

sirengę valdyti valstybės, kuriems 1992 m. Konstitucija ir daugelis įstatymų suteikia dideles teises, bet nenumato konkrečios atsakomybės už jų padarytą žalą gyventojams ar valstybei. Galiojant 1992 m. Konstitucijai, buvo neįmanoma nustatyti, kas ir kaip turi atsakyti už ydingas reformas, nacionalinio turto ir privatizavimo lėšų švaistymą, užsienio paskolų neracionalų naudojimą, einamosios sąskaitos deficitą, valstybės skolas, privilegijų suteikimą užsienio investuotojams, nusikalstamumo klestėjimą, turtinę diferenciaciją, skaitlingus ūkinių subjektų bankrotus, nepalankias sąlygas verslui plėtoti ir naujoms darbo vietoms kurtis, blogėjantį daugumos žmonių gyvenimą. Daugeliui žmonių buvo aišku, kad kiekviena buvusi Vyriausybė padarė daugiau ar mažiau klaidų. Tačiau nė vienas buvusių Vyriausybių vadovas nepasidarė atsakingas už savo veiklos pasekmes. Iš karto po atsistatydinimo nebuvo nei pagirtas, nei supeiktas. Atsistatydino, ir tuo viskas pasibaigė. Siekiant išspręsti šią dilemą ir sudaryti sąlygas, kad ateityje tokių prieštaravimų tarp teisių ir atsakomybės nebūtų, buvo įvertinta Dworkino nuomonė, kuris JAV pavyzdžiu teigė, kad „Konstitucija, ir konkrečiai teisių bilis, yra sukurti apsaugoti individualius piliečius ir grupes nuo tam tikrų sprendimų... Kai kurie iš šių konstitucinių suvaržymų turi gana precizišką normų formą... Tačiau kiti suvaržymai turi formą to, kas dažnai vadinama „miglotais standartais... Tokį susikirtimą su demokratiniais standartais reikia pateisinti. Konstitucijos (JAV) teksto kūrėjai rėmėsi prielaida, kad šiuos suvaržymus galima pateisinti apeliuojant į moralines teises, kurias individai turi daugumos atžvilgiu ir kurias galima sakyti esant pripažįstamas ir saugomas konstitucinių nuostatų, tiek „miglotų“, tiek preciziškų.“¹¹ Įvertinus šią nuomonę buvo prieita prie išvados, kad tais atvejais, kai mūsų sąlygomis nepakanka moralinės tvirtybės, kad galima būtų pasikliauti „miglotomis“ nuostatomis, tenka jas konkretizuoti. Buvo pastebėtos ir kitos galiojančios Konstitucijos spragos. Nebuvo aišku, koks skirtumas tarp Vyriausybės atsistatydinimo ir grąžinimo įgaliojimų, tai turėjo aiškinti Konstitucinis Teismas. Konstitucija nenusakė įvykių raidos atvejais, kai Seimas nevirtina, neskiria arba neatleidžia Respublikos Prezidento teikiamų asmenų. Nebuvo aptartos išeitys iš konfliktų, kylančių tarp Respublikos Prezidento, Seimo ir Vyriausybės, nepakankamai aiškiai buvo nusakyti Ministro Pirmininko ir ministrų atsistatydinimo savu noru atvejai.

¹¹ Dworkin R., Rimtas požiūris į teises. Vilnius: Rašytojų sąjungos leidykla, 2004. P. 195–196.

Išnagrinėję aukščiau paminėtas nesėkmes ir negandas, iškilieji intelektualai, pasitelkę teisininkus ir kitų sričių mokslininkus, įvertinę jų išsakytas mintis, tarp jų ir tai, kaip pasakė Egidijus Jarašiūnas, kad „Globalizacija, regioninės valstybės organizacijos, teisinių sistemų suartėjimas, tarptautiniai žmogaus teisių suartėjimo standartai – tai dabarties realijos. Realijos, kurios veikia ir nacionalinės teisės sistemas, grindžiamos konstitucijos viršenybe. Keičiantis kontekstui, reikia iš naujo išnagrinėti konstitucinių kategorijų turinį. Minėti veiksmai skatina vienodinti konstitucinį reguliavimą. Dėl jų įtakos konstituciniuose aktuose įtvirtinami panašūs standartai, tačiau, be konteksto, yra ir nacionalinė tikrovė. Nacionalinės tikrovės ir pasaulinio (regioninio, gretimų šalių) konteksto sandūroje kartais sukuriama originalūs problemų sprendimo modeliai.“¹²

Intelektualai pasitelkė ir vadybos specialistus, kurie rėmėsi paskutiniųjų metų vadybos laimėjimais ir įvertino, kad „... geras struktūrinis principas yra turėti kuo mažiau lygių, sluoksnių, kitaip sakant, turėti kuo plokštesnę organizaciją [struktūrą], jau vien dėl to, kad informacijos teorija sako, jog kiekviena jungtis dvigubai padidina triukšmą [tikdžius] ir dvigubai sumažina perduodamos informacijos apimtį.“¹³ Įvertinę šias aplinkybes, jie ryžosi kardinalioms valdymo reformoms. Be to, jie atsižvelgė į inovacinės filosofijos principą, kuris teigia, kad norint gauti iš esmės naują produktą, reikia sukurti ir pradėti naudoti iš principo naują technologiją. Jeigu procesai tik tobulinami paliekant anksčiau naudotą technologiją, tai neįmanoma gauti naujo produkto, galima tik gauti su mažesnę sąnaudom tą patį produktą, kuris neturės didelės įtakos gyvenimo kokybei. Jie suprato, kad šis principas tinka visoms sritims, tarp jų ir valstybės valdymui. Todėl, siekdami iš esmės pagerinti Lietuvos žmonių gyvenimą, ryžosi kardinaliai viešojo gyvenimo reformai, pradedant šalies aukščiausiųjų valdžios institucijų pertvarka. Žengti Konstitucijos reformos žingsnį paskatino ir Deboracho Stone'o samprotavimai, kuris, išanalizavęs įvairiausių taisyklių, į kurių sąvoką patenka įstatymai ir kiti teisės aktai, teigiamybes ir neigiamybes, daro išvadą, kad „Taisyklių formulavimas yra tik pradžia. Jokia taisyklė ar taisyklių aibė, net Konstitucija, nėra užrašoma vieną kartą ir visiems laikams. Taisyklės įgy-

¹² Jarašiūnas E., Daugybė šiuolaikinės konstitucijos veidų. Kn. Konstitucinio reguliavimo įvairovė: kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2006. P. 34.

¹³ Drucker P. F., Valdymo iššūkiai XXI amžiuje. Vilnius: Goldratt Baltic Network, 2004. P. 26.

ja prasmę ir jų padariniai išryškėja jas taikant, įtvirtinant, kritikuojant ir keičiant.“¹⁴

Buvo atsižvelgta ir į Peterio A. Gloore'o ir Scotto M. Cooperio siūlymus naujovių sklaidos visuomenė srityje vadovautis tam skirtais principais. Šie autoriai kaip pirmąjį principą pritaikant naujausias tendencijas siūlo sudaryti sąlygas, kad visi projekto dalyviai jaustųsi, jog jų idėjos yra reikšmingos, nes tik taip jie laikys projektą savo kūdikiu. „Antrasis naujausių tendencijų taikymo principas – sugalvoti naujausių idėjų, tai yra mąstyti apie tai, kas neįmanoma, apsvarstyti naujas idėjas su kitais ir suformuluoti bendrą viziją.“¹⁵ Tokiu būdu kuriant naujos konstitucijos projektą buvo stengtasi išvengti klaidų.

Buvo iškeltas reikalavimas, kad naujoji konstitucija užtikrintų demokratinę santvarką. Tuo pat metu atsižvelgta ir į tai, kad demokratija savaime, nors yra būtina, bet nepakankama sąlyga žmonių gerovei užtikrinti. Buvo prisimintas Davies'o priminimas, kad į demokratiją kritiškiau privertė pažiūrėti Hitlerio istorija, kuris kelyje į pačią valdžios viršūnę nė karto nepažeidė konstitucijos... „Demokratiškas Hitlerio triumfas atskleidė tikrąją demokratijos prigimtį. Demokratija pati savaime nėra itin didelė vertybė: ji gali būti gera arba bloga, nelygu principai žmonių, kuriems ji patikėta. Jeigu ji liberalių ir pakančių žmonių rankose, sukuriama liberali ir pakanti vyriausybė; jei atsiduria žmogėdrių naguose, sudaroma žmogėdrių vyriausybė. 1933–1934 m. Vokietijos demokratija leido sudaryti nacių vyriausybę, mat šalies rinkėjams ne itin rūpėjo, kad į ją nepakliūtų galvažudžiai.“¹⁶ Demokratijos užtikrinimui buvo išlaikytas Sauliaus Arlausko pateiktas ir teisiškai pagrįstas konstitucinis modelis, kuris įtvirtino tokią aukščiausios valstybės valdžios konstitucinę sąveiką, kai kiekviena valdžia kontroliuoja kitą ir objektyviai institutiškai užtikrina atsakomybę¹⁷. Tai savotiškas saugiklis išlaikyti šalį demokratišką, kad ji nenukryptų į autoritarizmą, kuris įprastai esti pirmas žingsnis į totalitarizmą su visomis jo pasekmėmis.

¹⁴ Stone D. Viešosios politikos paradoksai: sprendimų priėmimo menas politikoje. Vilnius: Eugrimas, 2004. P. 341.

¹⁵ Gloore Peter A., Cooper Scott M., Naujausių tendencijų paieška. Vilnius: „Verslo žinios“ 2008. P. 87–88.

¹⁶ Davies N. Europa: istorija. Vilnius: Vaga, 2002. 964–965 p.

¹⁷ Arlauskas S. Turiningieji teisės pagrindai. Pagrindinių subjektinių teisių teorijos metmenys: monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto Leidybos centras, 2004. P. 182–222

Kitas labai svarbus principas, kad valstybė iš tiesų galėtų vadintis teisine, tai teisingumo principo įgyvendinimas. Nuo senovės romėnų laikų gyvas posakis „Justitia est fundamentum regnorum“¹⁸. Šiam principui įgyvendinti pasirinktos Rawlso teisingumo principų formuluotės „a) kiekvienas asmuo turi turėti didžiausią įmanomą politinę laisvę, derančią su panašia visų laisve; b) galios, turto, pajamų bei kitų išteklių nelygė toleruotina tik tiek, kiek tarnauja, absoliučiu mastu, naudai tų visuomenės narių, kurių padėtis blogiausia.“¹⁹ Pažymėtina, kad Janosas Kisas aiškina Rawlso samprotavimus, kad koordinuodami savo veiksmus, individai sukuria didesnę perteklių, negu sukurtų, jei nebūtų kooperacijos. Tą perteklių gali sudaryti labai įvairios gėrybės: taika ir saugumas, laisvės, pajamos, turtas ir kt. Taigi teisingumo problema – kaip paskirstyti kooperacijos laimėjimus tarp visuomenės narių, kad niekas negalėtų pagrįstai skųstis, jog su juo buvo pasielgta nesąžiningai.“²⁰ Panašios koncepcijos laikosi W. Parsonsas²¹ ir daugelis kitų autorių, išskyrus kraštutinius neoliberalizmo propaguotojus. Apsvarsčius kitus svarbiausius principus, buvo formuluojami tuo metu galiojančios Lietuvos Respublikos Konstitucijos esminiai patobulinimai.

Norėdami, kad Lietuvos žmonės atskirtų jų kuriamą Konstituciją nuo tuo metu galiojančios 1992 m. Konstitucijos, jie pradėjo ją vadinti Penktąja Respublikos Konstitucija²². Ji buvo pradėta kurti vadovaujantis naujais principais.

Visų pirma remiantis moderniosios vadybos principais buvo suformuluota tiek pačios valstybės, tiek ir kiekvienos aukščiausios valdžios institucijos: Seimo, Respublikos Prezidento, Vyriausybės, teismų paskirtys, mokslinėje literatūroje vadinamos misijomis. Valstybės paskirties formuluotės paieškos buvo pagrįstos gyvenimo praktika, kuri yra įrodžiusi, kad tokiais atvejais, kai bet kurios organizacijos paskirtis (misija) aiškiai neapibrėžta arba apibrėžta netiksliai ir galima ją įvairiai interpretuoti, sunku, o kartais net visiškai neįmanoma suformuluoti ir nedviprasmiškai nurodyti pagrindinius organizacijos tikslus, dėl ko neužtikrinama kryptinga organizacijos veikla, nepavyksta

¹⁸ Teisingums yra valstybės pagrindas (lot.).

¹⁹ Ronald Dworkin. Rimtas požiūris į teises. Vilnius: Lietuvos rašytojų sąjungos leidykla, 2004. P. 218.

²⁰ Šiuolaikinė politinė filosofija: antologija. Sudarė Janos Kis. Vilnius: Pradai, 1998. P. 12.

²¹ Parsons W., Viešoji politika: politikos analizės teorijos ir praktikos įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2001. 607 p.

²² Tarpukario nepriklausomoje Lietuvoje veikė trys nuolatinės Konstitucijos – 1922, 1928 ir 1938 metų. 1992 m. Konstitucija yra ketvirtoji. Kitos Konstitucijos buvo laikinos.

sukurti jos veiksmingos strategijos, veikla prisipildo „gaisrų gesinimo“ veiksmų, organizaciją apima krizė, neretai atvedanti į jos visišką žlugimą. Bet kurios organizacijos gerai suformuluota paskirtis, arba misija, turi apimti ne tik vidinius jos aspektus, bet ir santykius su išorės pasauliu, užtikrinančiu organizacijos išlikimą ir pozityvią raidą. Tą galima palyginti su dviejų dirbančių tėvų šeima, kuri turi vaikų, kuriuos reikia išlaikyti, taip pat nusenusių tėvų, kurie gauna nedideles pensijas, dėl to juos tenka remti. Tokia šeima, nepaisant, kokia gera tvarka bus šeimoje, kaip taupiai bus naudojamos gaunamos lėšos, kaip rūpestingai tvarkomas turtas, pasidaryti turtingesnė gali tik tuo atveju, kai bendros šeimos pajamos bus didesnės negu išlaidos. Toks pat dėsningumas tinka ir valstybei. Todėl formuluojant valstybės paskirtį, nepakanka dėmesį atkreipti tik į vidinius valstybės reikalus, nors tai, be abejo, būtina. Bet, be vidinių reikalų, formuluojant valstybės paskirtį, būtina paminėti ir aspektus, susietus su valstybės išlikimu kitų valstybių aplinkoje.

Įvertinus paminėtas ir kitas mokslo rekomendacijas naujojoje Konstitucijoje buvo įrašyta tokia Lietuvos valstybės paskirtis:

- 1) taikaus ir naudingo mūsų šaliai sambūvio su kaimyninėmis valstybėmis sukūrimas ir išlaikymas;
- 2) lietuvių tautos vertybių išsaugojimas ir puoselėjimas;
- 3) nuoseklus gyventojų gerovės pažangos užtikrinimas.

Reikalavimai bet kurios organizacijos misijos formuluotei nurodo, kad norint užtikrinti organizacijos vietą tarp kitų organizacijų ir jos išlikimą, reikia, kad ji būtų originali, vadinasi, skirtusi nuo visų kitų organizacijų misijų formuluočių. Ta taisyklė buvo išlaikyta ir Trečiosios Respublikos Konstitucijos misijos formuluotei. Jei pirmoji misijos formuluotės dalis „taikaus ir naudingo mūsų šaliai sambūvio su kaimyninėmis valstybėmis sukūrimas ir išlaikymas“ ir paskutinė dalis „nuoseklus gyventojų gerovės pažangos užtikrinimas“ gali tiktai bet kuriai valstybei, tai antrosios jos dalies „lietuvių tautos vertybių išsaugojimas ir puoselėjimas“ jokiai kitai valstybei priskirti neįmanoma. Kita vertus, lietuvių tauta kitoms pasaulio šalims įdomi visų pirma savo paveldu, savita ir artima sanskritui kalba, tradicijomis ir gyvenimo būdu. Jei „lietuvių tautos vertybių išsaugojimas ir puoselėjimas“ nebūtų įrašytas į valstybės paskirtį, tuo pačiu nebūtų įpareigtos pagrindinės valdžios institucijos skirti šiems klausimams pakankamai dėmesio, o tai, vykstant intensyviems globalizacijos procesams, gali atvesti į visišką lietuvių kalbos ir tautos išnykimą.

Kalbant apie valstybės paskirtį būtina atkreipti dėmesį į trečiąją jos dalį, skirtą žmonių gerovės klausimams. Verta pažymėti, kad galiojusioje 1992 m. Konstitucijoje nebuvo akcentų į žmonių gerovę, išskyrus tik 46 straipsnį, kurio trečioji dalis teigė: „Valstybė reguliuoja ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei.“ Svarbu pabrėžti, kad tame kontekste galima buvo suprasti, jog kalbama tik apie materialinę gerovę. Tuo tarpu bendroje žmonių gerovėje materialinės gerovės aspektas užima nors ir svarbią, tačiau ne visa apimančią vietą. Penktosios Respublikos Konstitucijos kūrėjai ryžosi šį 1992 m. Konstitucijos trūkumą pašalinti.

Įrašydami žmonių gerovės aspektą į valstybės paskirtį Penktosios Respublikos Konstitucijos kūrėjai atsižvelgė ir į kitų valstybių konstitucijų dėmesį šiam klausimui. Pavyzdžiui, JAV konstitucijoje akcentuoja: „... žmonės, siekdami sukurti tobulesnę sąjungą, įtvirtinti teisėtvarką, užtikrinti vidinę ramybę, organizuoti bendrą gynybą, prisidėti prie bendros gerovės ir užtikrinti mums ir mūsų palikuonims laisvės gerybes...“ Šveicarijos konstitucijoje pažymėta: „... įsitikinę tuo, kad tas, kuris naudojasi savo laisve – yra laisvas, ir kad laisvės būseną nustatoma pagal mažiausiai aprūpintų jos narių gerovę...“ Brazilijos konstitucija teigia: „... padėti pagrindus demokratinėi valstybei, skirtai užtikrinti aukščiausias vertybes, kaip asmenines ir socialines teises, laisvę, saugumą, gerovę, raidą, lygybę ir teisingumą pliuralistinei ir broliškai visuomenei, pagrįstai socialine harmonija...“ Indonezijos konstitucijoje pažymėta: „... siekiant pagerinti liaudies gerovę, pagerinti nacijos gyvenimą ir dalyvaujant nustatant žemėje tvarką, pagrįstą nepriklausomybės principais, tvirtos taikos ir socialinio teisingumo, Indonezijos nacionalinės nepriklausomybės...“ Airijos konstitucijoje fiksuota: „... stengdamiesi padėti visuotinei gerovei, tinkamai gerbdami protingumą, teisingumą ir gailestingumą tam, kad užtikrintume žmogaus orumą ir laisvę, tikrąją socialinę tvarką, atkurti mūsų šalies vienybę ir pasiekti sutarimą su kitomis tautomis...“ Ispanijos konstitucijoje parašyta: „Ispanų tauta, norėdama padėti teisingumui, laisvei, saugumui, taip pat užtikrinti visų gerovę, kas ją sudaro, naudodamasi savo suverenia teise, skelbia apie savo siekius...“

Gyventojų gerovės klausimas į valstybės paskirtį buvo įrašytas pačia bendriausia forma, todėl jos turinį teko atskleisti pagrindinėse valstybės veiklos kryptyse.

Valstybės paskirties paskelbimas Konstitucijoje suponavo, kad joje būtų paskelbtos ir Seimo, ir Prezidento, ir Vyriausybės, ir teismų paskirtys. Paskirčių formuluotės būtinos ir ministerijų, ir departamentų, ir visų kitų valstybinių ir savivaldybių institucijų programiniuose dokumentuose. Paskirties samprata turi būti pradėta vartoti kaip pagrindas visų valstybės valdymo įstaigų veiklos vertinimo rodikliams ir reikalingiems įgaliojimams nustatyti. Visa tai užtikrina aukštą Lietuvos valstybės valdymo lygį, įgalina pagerinti valstybės tarnautojų darbo vertinimą ir juos apsaugoti nuo biurokratinio išsigimimo.

1.3. Valstybės veiklos kryptys

Formuluojant valstybės veiklos kryptis Penktojoje Respublikos Konstitucijoje taip pat buvo pasinaudota kitų valstybių patirtimi. Buvo atsižvelgta, kad Švedijos konstituciniame dokumente, Valdymo formoje, įrašyta: „Įvairi asmeninė, ekonominė ir kultūrinė privačių asmenų gerovė turi būti pagrindiniu valstybės veiklos tikslu. Ji [valstybė] privalo aprūpinti visus teise į darbą, būstą ir išsilavinimą, taip pat remti socialinį aprūpinimą, saugumą ir gerą gyvenimo sąlygas.“ Italijos konstitucija skelbia: „Respublikos uždavinys – pašalinti ekonominio ir socialinio pobūdžio kliūtis, kurios riboja piliečių laisvę ir lygybę, trukdo visiškam žmogaus asmenybės vystymuisi ir efektyviam visų darbuotojų dalyvavimui šalies politinio, ekonominio ir socialinio gyvenimo organizavime.“ Portugalijos konstitucija akcentavo: „Pagrindiniai valstybės uždaviniai yra: nacionalinės nepriklausomybės garantija ir politinių, ekonominių, socialinių ir kultūrinių sąlygų sudarymas, užtikrinantys šį tikslą; pagrindinių teisių ir laisvių garantija ir pagarba demokratinės teisinės valstybės principams; politinės demokratijos gynyba, užtikrinimas ir skatinimas demokratinio piliečių dalyvavimo, sprendžiant nacionalines problemas; palankių sąlygų gerovei ir gyvenimo kokybei kelti sudarymas ir realios lygybės tarp portugalų užtikrinimas, taip pat ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių įgyvendinimas dėl ekonominių ir socialinių struktūrų pertvarkos ir modernizacijos; portugalų tautos kultūrinio palikimo apsauga (gynimas) ir vertingumo didinimas, gamtos ir aplinkos apsauga, gamtinių išteklių tausojimas ir teisingo teritorijos panaudojimo užtikrinimas; portugalų kalbos

mokymo ir nuolatinio vertingumo didinimo, apsaugos ir jos tarptautinio paplitimo rėmimo užtikrinimas.“

Būtina paaiškinti, kodėl naujosios Konstitucijos kūrėjai nepavartojo termino „tikslai“ ar „uždaviniai“, kaip yra pateiktuose kitų šalių konstitucijų pavyzdžiuose, o pasirinko terminą „kryptys“. Jie laikė, kad žodis „tikslas“, kaip paaiškinta žodynuose, – norimas pasiekti dalykas. Kad galima būtų Vyriausybę ar kurią kitą instituciją įpareigoti tikslą pasiekti, jis turi būti konkretus, matuojamas ir apibrėžtas laike. Pavyzdžiui, per 7 metus pastatyti 2000 megavatų atominę elektrinę. Konstitucija rašoma ne apibrėžtam laikotapiui, o visam laikui, todėl ir tokių formuluočių joje neturi būti. Tačiau į Penktąją Respublikos Konstituciją yra įrašytas reikalavimas į rinkimus einančioms politinėms partijoms savo programose nurodyti pagrindinius tikslus, kurie bus pasiekti per tarprinkiminį periodą, mūsų atveju per ketverius metus.

Atsižvelgiant į Penktojoje Respublikos Konstitucijoje skelbiamą valstybės paskirtį ir kitų šalių patirtį buvo suformuluotos pagrindinės Lietuvos valstybės veiklos kryptys.

Pirma. Valstybės paskirties pirmoji dalis: „taikaus ir naudingo mūsų šaliai sambūvio su kaimyninėmis valstybėmis sukūrimas ir išlaikymas“ buvo konkretizuotas tokiomis kryptimis: 1) nacionalinės nepriklausomybės garantija ir politinių, ekonominių, socialinių ir kultūrinių sąlygų, užtikrinančių mūsų šalies egzistavimą ir jos suklestėjimą, sudarymas; 2) Lietuvos ekonomikos stiprinimas ir įsitvirtinimas pasaulio ekonomikos konkurencinėje rinkos aplinkoje; 3) pagrindinių teisių ir laisvių garantija ir pagarba demokratinės teisinės valstybės principams; 4) politinės demokratijos gynyba, užtikrinimas ir skatinimas demokratinio piliečių dalyvavimo, sprendžiant nacionalines problemas.

Antra. Valstybės paskirties antrosios dalies „lietuvių tautos vertybių išsaugojimas ir puoselėjimas“ įgyvendinimas buvo konkretizuotas tokiomis kryptimis: 5) lietuvių tautos kultūrinio paveldo apsauga ir vertingumo didinimas; 6) gamtos ir aplinkos apsauga, gamtinių išteklių tausojimas ir teisingo teritorijos panaudojimo užtikrinimas; 7) lietuvių kalbos mokymo gerinimas, nuolatinio jos vertingumo didinimas, apsaugos nuo jos užteršimo užtikrinimas ir jos tarptautinio paplitimo rėmimas.

Trečia. Valstybės paskirties trečiosios dalies „gyventojų gerovės pažangos užtikrinimas“ įgyvendinimas buvo konkretizuotas tokiomis kryptimis: 8)

pašalinimas ekonominio ir socialinio pobūdžio kliūčių, kurios riboja piliečių laisvę ir lygybę, trukdo visiškam žmogaus asmenybės vystymuisi ir efektyviam visų darbuotojų dalyvavimui šalies politinio, ekonominio ir socialinio gyvenimo organizavime; 9) visiems teisės į darbą, būstą ir išsilavinimą užtikrinimas, taip pat socialinio aprūpinimo, saugumo ir gerų gyvenimo sąlygų užtikrinimas; 10) palankių sąlygų gerovei ir gyvenimo kokybei kelti sudarymas, taip pat ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių įgyvendinimas dėl ekonominių ir socialinių struktūrų pertvarkos ir modernizacijos.

1.4. Seimo veiklos pertvarka

Šio šimtmečio pirmajame dešimtmetyje visuomenės pasitikėjimas Seimu buvo labai mažas. Seimas dirbo be aiškaus kryptingumo, leido nebaigtus, kartais net prieštarigus įstatymus, kuriuos tik ką įsigalėjusius buvo būtina taisyti ir pan. Kokios bebūtų tikrosios – pateisinamos ar nepateisinamos – įstatymų keitimo priežastys, „susižavėjimas“ įstatymų kaita kėlė tarp verslininkų ir kitų piliečių netikrumo ateitimi būseną, nepasitikėjimo valdžia atmosferą, įstatymų pasikeitimo laukimą, kas uždelsdavo įstatymų įgyvendinimą ir galų gale sukeldavo teisinį nihilizmą, kuris stabdė šalies ekonominę ir socialinę raidą.

Tai buvo signalas visiems Seimo nariams, kad nepakanka konstatuoti, jog visuomenė įstatymų leidybos institucijos veikla yra nepatenkinta, kad reikia gerai išnagrinėti Seimo veiklą ir imtis racionalių veiksmų padėčiai ištaisyti, tačiau Seimo nariai buvo paskendę tarpusavio rietenose ir nesugebėjo pakilti į aukštesnį lygį, kad galėtų imtis esminės Seimo reformos.

Lietuva pasimokė iš kelių pirmutinių nepriklausomybės metų, kai nenusimanantys valstybės valdymo pagrindų, analfabetai ar popieriniai ekonomistai, tapę atgimimo aktyvistais, stojo prie valstybės vairo ir nustekeno ne tik Lietuvos ūkį (BVP 1992 m., lyginant su 1989 m., sumažėjo daugiau kaip trečdaliu, išaugo nedarbas, sumažėjo vartojimas) ir pablogino žmonių gyvenimo lygį, kas sudarė sąlygas buvusiems komunistams per 1992 m. rinkimus į Seimą ateiti į valdžią.

Intelektualai suprato, kad prie valstybės vairo turi stoti asmenys ne mokytis valdyti valstybę, o valstybės valdymui pasirengę žmonės, o Seimas, kaip

Tautos atstovų institucija, ir visi jo komitetai turi dirbti atvirai ir skaidriai²³.

Penktojoje Respublikos Konstitucijoje buvo įrašyta politinių partijų paskirtis – laikantis priimtos ideologijos (apibrėžtų vertybių) ginti tam tikro visuomenės sluoksnio ar grupės interesus ir parengti savo aktyvą valdyti valstybę. Atsižvelgiant, kad daugelis valstybės valdymo tyrėjų, pradedant nuo Platono²⁴, reikalauja, kad rinkti ir skirti valstybės pareigūnai būtų atitinkamai kvalifikuoti, tarp jų Nigelis Ashfordas teigia, kad „... atstovai privalo turėti laiko, sugebėjimų ir reputaciją, tinkamą svarstyti kolektyviniams sprendimams, nagrinėti konkrečių veiksmų privalumus ir trūkumus ir priimti sprendimą visų žmonių interesų vardu“²⁵. Todėl dalyvauti Seimo rinkimuose dabar turi teisę tik ta politinė partija, kuri paskelbia savo rinkimų programą, kurioje išdėstytos jos vertybės ir siejami konkretūs tikslai, taip pat paskelbta savo siūlomos Vyriausybės sudėtis. Rinkimų programoje turi būti nurodomi ne tik tikslai, kurių politinės partijos vyriausybė sieks per tarprinkiminį ketverių metų periodą, bet ir būdai, ir priemonės, kaip tuos tikslus ruošiamasi įgyvendinti. Tokiomis sąlygomis rinkėjai turi galimybę įvertinti ne tik politinių partijų lyderius, kaip būdavo esant 1992 m. Konstitucijai, bet ir politinės partijos komandą bei jos tikslus, taip pat kiek tie tikslai realūs ir kiek tos politinės partijos komanda pajėgi tuos tikslus įgyvendinti. Tai atitinka modernišką požiūrį į vadovaujantį personalą, kai „į pirmą vietą iškeliami ne vadovų atranka, o jų išsilavinimas; vadovai ne ieškomi, o daromi, ugdomi ir formuojami: sukuriamas organizacinis kontekstas – būtent konstituciniai rėmai, – kur už tinkamus veiksmus yra atlyginama, kur reikalaujama ir – jeigu kitaip neišeina – verčiama tinkamai veikti. Pagrindinis konstitucinio principo klausimas yra, ne kas turi vadovauti?, o kas yra tinkamiausias vadovavimas?“²⁶

Tokiomis sąlygomis politinių partijų kova prieš rinkimus yra konkurencinė politinių partijų siūlomų idėjų taiki kova, kurios išiektį lemia rinkėjų balsai.

Analogiškai Penktoji Respublikos Konstitucija taip pat neleidžia tapti Respublikos Prezidentu tam nepasiruošusiam asmeniui. Juk anksčiau būdavo, kad išrinktas, prisiekęs Seime ir įgaliojimus gavęs Respublikos Prezidentas

²³ Benchmarks for Good Lawmaking: Handbook. Kopenhagen: Council of the Baltic States, 2003. P. 28.

²⁴ Platonas, Valstybė. Vilnius: Pradai. 2000.

²⁵ Ashford N., Laisvos visuomenės principai. Vilnius: Aidai, 2003. P. 22.

²⁶ Malik F., Vadovauti, veikti, gyventi: Veiksmingas valdymas naujausiais laikais. Vilnius: Mūsų knyga, 2005. P. 57.

metus, o kartais ir daugiau laiko neturi visos patarėjų komandos. Todėl dabar kiekvienas asmuo, kandidatuodamas į Respublikos Prezidentus, privalo pateikti ne tik savo ketverių metų programą, bet ir visą patarėjų komandą. Reikalavimai kandidatuojančio Respublikos Prezidento ir jo programai išdėstyti Respublikos Prezidento rinkimų įstatyme. Vadinasi, Penktoji Respublikos Konstitucija užtikrina, kad naujas išrinktas ir įgaliojimus gavęs Respublikos Prezidentas nuo pat pirmos dienos įgalintas atlikti visas Konstitucijoje jam numatytas pareigas.

Įvesta nauja Seimo ir Respublikos Prezidento rinkimų tvarka gerokai padidina rinkėjų aktyvumą. Rinkimuose turėtų dalyvauti apie trys ketvirtadaliai rinkėjų, esančių sąrašuose.

Buvo pakeista ir Seimo rinkimų sistema. Teko neatsižvelgti į tuo metu egzistavusią kai kurių neišprususių politikų nuomonę, kad Seimo rinkimuose reikia atsisakyti partijų sąrašų ir rinkimus organizuoti tik pagal mažoritarinę sistemą. Daugelio parlamentų veiklos tyrėjų nuomonė buvo priešinga – remti proporcinę rinkimų sistemą. Galutiniam šio klausimo sprendimui įtakos turėjo Giovanni Sartori nuomonė, kuris teigė: „... esu įsitikinęs, kad vis dėlto neteisinga tvirtinti, esą proporcinės sistemos pranašesnės už mažoritarines sistemas ir kad dėl to joms *visuomet* reikia teikti pirmenybę.“²⁷ Po ilgų svarstymų buvo palikta mišri rinkimų sistema, kai vienmandatininkai, išrinkti apygardose pagal mažoritarinę rinkimų sistemą, rinkėjų veikiami daugiau siūlo spręsti vietines problemas, tuo tarpu daugiamandatės apygardos atstovai, išrinkti pagal proporcinę sistemą, rūpinasi visos valstybės reikalais.

Be rinkimų pertvarkymo, buvo iš esmės pertvarkyta ir pati Seimo veikla. Intelektualai atsižvelgė, kad valstybėse, kuriose gerai tvarkoma įstatymų leidyba, dažniausiai sutinkami dveji parlamento rūmai. Tokios yra JAV, Japonija, Vokietija, Prancūzija ir daugelis kitų, tarp jų ir mūsų kaimynė Lenkija, kuri turi Seimą ir Senatą. Daugumoje Europos Sąjungos šalių taip pat veikia dvejų rūmų parlamentai, nors aukštesnieji parlamento rūmai vadinami skirtingai: Airijoje, Belgijoje, Ispanijoje, Italijoje – senatu, Austrijoje – Federacine taryba, Vokietijoje – Bundesratu (išvertus – Sąjungos taryba), Olandijoje – Pirmaisiais rūmais (Antraisiais rūmais čia vadinami Žemutiniais rūmais), Didžiojoje Britanijoje – Lordų rūmais. Iš kitų ES šalių senbuvųjų vienu rūmų

²⁷ Sartori G., Lyginamoji konstitucinė inžinerija: struktūrų, paskatų ir rezultatų tyrimas. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2001. P. 81.

parlamentus teturėjo trys monarchijos – Danija, Liuksemburgas ir Švedija, iš respublikų – tik Graikija ir Suomija. Tačiau Suomijoje aukštesniųjų rūmų vaidmenį atlieka dar 1906 m. įsteigta Didžioji komisija. Pažymėtina, kad Norvegijoje, kuri yra monarchija ir formaliai turi vienų rūmų parlamentą, naujas išrinktas parlamentas, susirinkęs į pirmąją sesiją, pasiskirsto į dvejus rūmus ir toliau dirba kaip dvejų rūmų parlamentas.

Pradėjus diskusiją dėl Seimo veiklos tobulinimo, kai kurie vadybos specialistai siūlė parlamento dvejų rūmų sistemą. Jie rėmėsi paradoksaliais tyrimų duomenimis. Iš pirmo žvilgsnio atrodo, kad antrųjų parlamento rūmų sukūrimas pareikalautų didesnių valdymo išlaidų. Tuo tarpu tyrimai rodo atvirkščiai. Janas Erikas Lane'as, išnagrinėjęs daugelio valstybių konstitucinio ir demokratijos aspektus, rašo: „Tačiau tiesa yra tai, kad korporativizmas²⁸ lemia ir socialinę lygybę ir dideles pastangas siekti gerovės valstybės. O federalizmą ir bikameralizmą²⁹ lydi aukštas turtingumo lygis ir mažesnės valstybės išlaidos.“³⁰ Kita vertus, tas pats autorius tvirtina: „Įdomu tai, kad beveik pusė valstybių, turinčių dvejų rūmų sistemą, yra tvirtos demokratijos. Tačiau šiai grupei (demokratiinių) priklauso tik keletas valstybių, kuriose yra unikameralizmas, daugelis jų yra arba diktatūros, arba kvazidemokratijos³¹. Bikameralizmas gali padidinti legislatūros³² prestižą, o tai gali pagerinti demokratijos perspektyvas.“³³

Mūsų intelektualai buvo prieš aklą užsienio valstybių patirties kopijavimą valstybės valdymo srityje, bet stengėsi žinoti šią patirtį. Jie įvertino, kad iš mažųjų Europos valstybių didžiausią pažangą gyventojų gerovės srityje pastaraisiais dešimtmečiais padarė Suomija ir Airija, todėl jie plačiau susipažino su šių šalių valstybės valdymo ir įstatymų leidybos patirtimi.

Respublikos prezidentas Airijoje ir Suomijoje, kaip ir Lietuvoje, renkamas visų rinkėjų tiesioginiuose ir slaptuose rinkimuose. Airijos parlamentą

²⁸ Korporatyvizmas – socialinė ek. ir teis. doktrina, teigianti, kad visuomenės organizacijos pagrindą turi sudaryti susivienijimai (korporacijos), sukurti ek. šakų pagrindu. [Interlexis]

²⁹ Bikameralizmas – dviejų įstaigų sistema.

³⁰ Lane J. E., Konstitucija ir politikos teorija. Kaunas: Naujasis lankas, 2003. P. 210.

³¹ Čia kvazidemokratija dažniausiai vadinami autoritariniai režimai.

³² Legislatūra [lot. *lex* (kilm. *legis*) – įstatymas + *latura* – pasiūlymas]: 1. valstybės atstovaujamojo organo arba renkamo pareigūno įgaliojimų laikas, kitaip kadencija; 2*. Tautų sandraugos šalių, daugumos JAV valstijų ir iki 1949 m. kai kurių Indijos valstijų įstatymų leidybos organų (rūmų) visuma.

³³ Lane J. E., Konstitucija ir politikos teorija. Kaunas: Naujasis lankas, 2003. P. 204.

sudaro dvejį rūmų – Atstovų rūmų ir Senato. Dėmesio vertas Airijos Senato formavimas. Ten renkami 49 senatoriai. Iš jų 3 senatorius renka Valstybinio Airijos universiteto, 3 – Dublino universiteto asmenys, turintys mokslo laipsnį, ir 43 senatorius – įstatymu numatytų institucijų, tarp kurių yra ir kitos aukštosios mokyklos, rinkėjai. Vadinasi, Airijos valdymo kokybę lemia politikų ir mokslininkų sąjunga. Šioje šalyje Senato rinkimams pateikiami 5 sąrašai, kuriuose gali kandidatuoti asmenys, turintys žinių ir praktinę patirtį šiose srityse: 1) kultūra ir švietimas; 2) žemės ūkis, gretimos jam sritys; 3) organizuotas ir neorganizuotas darbas; 4) pramonė ir prekyba, kartu imant bankininkystę, finansus, apskaitą, inžineriją, architektūrą; 5) valstybės valdymas. Iš kiekvieno sąrašo turi būti išrinktas tam tikras senatorių skaičius, bet ne mažiau kaip 5 ir ne daugiau kaip 11 narių.

Mūsų intelektualai nesiryžo mūsų Seimą pertvarkyti į dvejus rūmus.

Pasinaudojant Airijos ir Norvegijos parlamentų formavimo patirtimi į Penktąją Respublikos Konstituciją buvo įrašyta nuostata, kad naujas išrinktas Seimas, išrinkęs Seimo Pirmininką ir pirmąjį jo pavaduotoją, renka po 5 atstovus į kiekvieną Didžiojo komiteto komisiją: 1) valdymo (teisės, administravimo, nacionalinio saugumo), 2) kultūros (švietimo, mokslo, informatikos), 3) socialinių reikalų (darbo, socialinės saugos, sveikatos apsaugos, aplinkosaugos), 4) ekonomikos (pramonės, žemės ūkio, miškininkystės, žvejybos, transporto, energetikos, statybos), 5) biudžeto ir finansų. Atstovai į Didžiojo komiteto komisijas turi turėti ne mažesnę kaip 10 metų vadovaujamo darbo stažą arba mokslo laipsnį komisijos veiklos srityje. Didžiojo komiteto primininku tampa Seimo Pirmininko pirmasis pavaduotojas³⁴.

Vykdydami Valstybės valdymo reformą ir formuluodami Penktosios Respublikos Konstitucijos tekstą intelektualai įvertino, kad valstybės konstitucijos ypatybė ne tik tai, kad ji – pagrindinis įstatymas (vokiečiai ją vadina „Grundgesetz“), kuriam turi paklusti visi kiti įstatymai ir teisės aktai, bet ir tai, kad Konstitucija yra ne tik valdžios įstatymas žmonėms, kaip visi kiti įstatymai, o ir žmonių įstatymas valdžiai. Tai pabrėžė ir Janas Erikas Laine'as teigdamas, kad „Konstitucija – ypatingos rūšies dokumentas, nes ji yra savotiškas metainsitutas, arba institutas, skirtas institutų kūrimui ir aiškinimui.“³⁵

³⁴ Pagal Norvegijos konstitucijos 74 straipsnį

³⁵ Lane E. J. Konstitucija ir politikos teorija. Kaunas: Naujasis lankas, 2003. P. 174.

Jau ir 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijos 5 str., kuriam iš esmės pastabų intelektualai neturėjo, skelbė: „Valstybės valdžią Lietuvoje vykdo Seimas, Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė, Teismai. Valdžios galias riboja Konstitucija. Valdžios įstaigos tarnauja žmonėms.“³⁶

Čia būtina atkreipti dėmesį, kad pagal šio straipsnio formuluotę, valdžia negalėjo turėti daugiau galių, negu jai suteikė piliečių referendumu priimta 1992 m. Konstitucija. Ar iš esmės galių apribojimas buvo išlaikytas Seimo atžvilgiu? Ar nebuvo vidinio prieštaravimo? Štai V skirsnyje, paskirtame Seimui, net penki straipsniai turėjo nuorodas į įstatymus ir du į Seimo Statutą. Tarp jų 60 str. 4 dalis teigė: Seimo nario pareigas, teises ir socialines garantijas nustato įstatymas. O įstatymus priima Seimas. Vadinasi, galiojant 1992 m. Konstitucijai, Seimo nariai patys sau nusistatydavo pareigas, teises ir socialines garantijas. Už tai atsakomybės pagal Konstituciją nebuvo jokios. Pažymėtina, kad ir Seimo statute nebuvo skyriaus apie Seimo nario atsakomybę, o užuominos apie atsakomybę buvo sutelktos ketvirtajame Statuto skirsnyje, pavadintame „Seimo nario drausmė ir imunitetas, Seimo nario prievolė vengti interesų konflikto“. Čia daugiausia dėmesio buvo skirta ne Seimo nario drausmei ar interesų konfliktui, o jo imunitetui. Nenuostabu, kad to meto Seime klestėjo privilegijos. Prisiminkime, koks skandalas kilo, kai seimūnai 2007 m. panoro pasiskirti sau rentas, nors pagal Konstituciją tokias teises jie turėjo. Todėl naujojoje Konstitucijoje Seimo savarankiškumas spręsti savo reikalus buvo daugiau reglamentuotas. Dėl to į Penktąją Respublikos Konstituciją buvo įrašytos svarbios nuostatos.

Respublikos Prezidentas šaukia Seimą į eilines sesijas. Respublikos Prezidentas taip pat gali sušaukti Seimą ir į neeilinę sesiją pagal Vyriausybės arba ne mažiau kaip 1/3 visų Seimo narių reikalavimu. Respublikos Prezidentas skelbia apie Seimo sesijos pabaigą pagal Seimo nutarimą³⁷. Pirmininkaujantis visuose Seimo posėdžiuose nuo balsavimo susilaiko, išskyrus balsavimus, kai balsai pasiskirsto po lygiai³⁸. Seimo nariui, be pateisinamų priežasčių nedalyvavusiam penkiuose posėdžiuose per mėnesį, iš jo atlyginimo priverstine tvarka išskaičiuojama viena trisdešimtoji mėnesinio atlyginimo dalis už kiekvieną

³⁶ Lietuvos Respublikos Konstitucija. – Lietuvos Respublikos piliečių priimta 1992 m. spalio 25 d. referendume.

³⁷ Pagal Austrijos konstitucijos 28, straipsnį.

³⁸ Analogiškai Jungtinės Karalystės ir kai kurių kitų valstybių patirčiai.

praleistą posėdį³⁹. Taip pat buvo įrašyta nuostata, kad Seimo nario įgaliojimai prieš laiką nutrūksta kai jis nedalyvauja Seimo darbe dėl nepateisinamų priežasčių daugiau kaip du mėnesius⁴⁰. Kad Seimo nariai negalėtų piktnaudžiauti didindami sau atlyginimus ir skirdami sau privilegijas, į Penktąją Respublikos Konstituciją buvo įrašyta nuostata, kad įstatymas, pakeičiantis atlyginimą ar darbo sąlygas Seimo nariams, įsigalioja po eilinių rinkimų⁴¹.

Demokratinėse valstybėse piliečiai laisva valia per rinkimus perduoda savo įgaliojimus valdžios atstovams, mūsų atveju Seimo ir savivaldybių tarybų rinkimuose. Iš esmės tarp visuomenės ir valdžios sudaroma sutartis. Šios sutarties ypatumas yra tas, kad viena sutarties šalis – visuomenė arba Tauta – visą laiką lieka ta pati, o kita šalis – valdžia – keičiasi, priklausomai nuo Prezidento, Seimo ar savivaldybių tarybų rinkimų rezultatų. Sutartis turi išlikti ta pati, jeigu Tauta nepanorės jos pakeisti. Savaimė suprantama, kad valdžia vienašališkai, nenusižengdama moralės normoms negali keisti tos sutarties. Jos ypatybė yra ir ta, kad ši sutartis neužfiksuota jokiame dokumente, išskyrus tai, kad sutarties esmė atsispindi valstybės Konstitucijoje.

Kai Penktosios Respublikos Konstitucijos kūrėjams pavyko suformuluoti Seimo paskirtį, viskas atsistojo į savo vietą. Dabar Seimo paskirtis skamba taip: „Seimo paskirtis – atstovauti Tautos interesus leidžiant įstatymus, atitinkančius valstybės paskirtį.“

Jei 1992 m. Konstitucijos 67 str. buvo išvardintos Seimo funkcijos, iš kurių neįmanoma buvo nustatyti veiklos kryptingumą, tai Penktojoje Respublikos Konstitucijoje Seimo paskirties paskelbimas suteikė kryptį kiekvienai Seimo funkcijai. Be to, Seimo paskirties formuluotė įpareigojo kiekvieną Seimo narį kiekvienu svarstomu klausimu žinoti rinkėjų, kurie jį išrinko ir kuriems jis atstovauja, nuomonę ir tai išreikšti balsavimu. Tik tokiu būdu jis tampa Tautos atstovu iš esmės. Kita vertus, tai privertė kiekvieną Seimo narį intensyviai bendrauti su savo rinkėjais, visų pirma, kad jis žinotų jų nuomonę, kita vertus, kaip yra pasakęs JAV prezidentas Jeffersonas, – „jei mes manome, kad [liaudis] nepakankamai išprususi, kad galėtų kontroliuoti remdamasi sveika nuovoka, tai geriausia priemonė yra ne atimti iš jos ta kontrolę, o veikti jos nuovoką“⁴². Vadinasi, Seimo narys privalo aiškinti rinkėjams Seime

³⁹ Pagal Graikijos konstitucijos 63 straipsnį.

⁴⁰ Pagal Gruzijos konstitucijos 54 straipsnį.

⁴¹ Pagal JAV konstitucijos XXVII pataisą.

⁴² Politinės minties enciklopedija. Red. David Miller. Vilnius: Mintis, 2005. P. 111.

sprendžiamų klausimų esmę, kartu su jais nagrinėti priimamų įstatymų padarinius gyventojams ir valstybei, žodžiu, nuolatos didinti rinkėjų pilietinį ir politinį išprusimą. Tokiu būdu Seimo paskirties formuluotė nurodė kryptį, kaip, pasinaudojant visuomenės sutarties idėja, pasiekti, kad išrinkti atstovai vykdytų savo įsipareigojimus rinkėjams.

XXI a. pirmajame dešimtmetyje nieks nebūtų patikėjęs, kad teisinėmis priemonėmis įmanoma priversti Tautos išrinktuosius vykdyti rinkėjų valią. Tuo tarpu baigiantis antrajam šio šimtmečio dešimtmečiui buvo sudarytos sąlygos Seime įsivyrėti tvarkai, kad visos frakcijos iš esmės stengtųsi kaip galima geriau vykdyti prieš rinkimus duotus pažadus rinkėjams, frakcijų nariai balsuotų vieningai ir nebūtų nei vieno atvejo, kad frakcijos narys keistų frakcijas, kaip būdavo prieš 15 metų. Tokia tvarka įsivyravo todėl, kad intelektualams pavyko „pakabinti tokį Damoklo kardą“, kuris galėjo panaikinti Tautos atstovo mandatą, jei jis nevykdė rinkėjams duotų prieš rinkimus pažadų. Apie tai būtina paaiškinti plačiau.

Šios reformos efektyvumas visiems pasidarė aiškus, tačiau jos įgyvendinimas iš intelektualų pareikalavo daug žinių, pastangų ir atkaklumo. Pradėdami šią reformą jie žinojo, kad tarp konstitucinės teisės specialistų vyksta atkaklios diskusijos: vieni jų pasisako už laisvą parlamentarų mandatą, kiti įrodinėja, kad „...rinkėjai iš tikrųjų nėra atstovaujami, jei atstovo veiksmai nepriklauso nuo jų poreikių ir norų“⁴³. Reiškia, rinkėjams atstovaujama tik tada, jei išrinkti atstovai laikosi prieš rinkimus duotų pažadų, vadinasi, vykdo visuomenės sutartį.

Buvo įprasta, kad parlamentarai, norėdami turėti daugiau laisvės rinkėjų atžvilgiu, nuo seno gynė laisvąjį mandatą. Dėl tos priežasties laisvasis mandatas egzistavo ir egzistuoja daugelyje parlamentų. Jis galiojo ir prieškarinėje Lietuvoje, ir atkūrus nepriklausomybę 1990 m., ir buvo įtvirtintas 1992 m. Konstitucijoje. Nepaisant, kad laisvasis mandatas yra formaliai įteisintas daugelyje valstybių, taip pat Skandinavijos šalyse, ten frakcijos parlamentarai įprastai balsuoja vieningai, vadinasi, elgiasi taip, tarsi vadovautųsi imperatyviuoju mandatu.

Mūsų intelektualai savo reformą grindė tuo, kad nėra ir realiai negali būti vien tik gerų arba vien tik blogų dalykų. Kiekvienas realus daiktas, metodas, veiksmas ir pan. turi ir gerų, ir blogų savybių, padarinių. Tą patį galima pa-

⁴³ Politinės minties enciklopedija. P. 33.

sakyti ir apie laisvojo mandato gerybes ir blogybes. Tačiau imtis ryžtingų žygių vertė reiškiniai, kai šio šimtmečio pirmajame dešimtmetyje Lietuvos Seime ir savivaldybių tarybose ypač pradėjo reikštis laisvojo mandato blogybės. Atsirado nemažai Seimo migrantų, perbėgėlių iš vienos frakcijos į kitą, atsirado net tokių Seimo narių, kurie per vieną kadenciją keitė net keletą frakcijų. Pasigirdo net viešų partijų lyderių pareiškimų, kad prieš rinkimus duoti pažadai nieko nereiškia. Mūsų žemietis Algis Mickūnas, Ohajo (JAV) universiteto profesorius, priekaištavo: „Jūsų „politikieriai“ ir valdžia galvoja, kad jie valdo, o politinėje sistemoje jie turi tarnauti. Juk jie prisiekė laikytis taisyklių ir daryti tai, ką jie žadėjo rinkėjams. O dabar nėra nei vieno, nei kito. Kąkada ponas Brazauskas pasakė, kad per rinkimus žadėjo, bet tai nieko nereiškia. Tačiau kai žadi, sudarai kontraktą su visuomene, kuri balsuoja, ir jei sulaužai šią sutartį, tampi nusikaltėliu.“⁴⁴

Nepaisant, kad ne vienas Lietuvos filosofas ir apžvalgininkas smerkė politinius migrantus, tačiau jų panieka vis tiek liko tik moralizavimas, o kai kurie politikai tiek Seime, tiek savivaldybių tarybose labai dažnai elgėsi kaip turguje – savo mandatą parduodavo tam, kas pažadėdavo didesnę postą ar daugiau privilegijų. Tokios aplinkybės privertė intelektualus iš esmės įsigilinti į laisvojo ir imperatyviojo mandato privalumus bei trūkumus ir imtis šios srities reformos įteisinant imperatyvų mandatą.

Buvo atsižvelgta, kad demokratijos pagrindas yra geranoriška visuomeninė sutartis. Jau 1992 m. Konstitucijos 2 str. nustatė: „Lietuvos valstybę kuria Tauta. Suverenitetas priklauso Tautai“. 4 str.: „Aukščiausią suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus savo atstovus“. Iš esmės valstybės piliečiai geranoriškai rinkimų metu Tautos atstovams suteikia įgaliojimus, kitais žodžiais sakant, mandatus. Taigi per rinkimus įvyksta susitarimas, kurio metu pilietis suteikia įgaliojimus ne bet kuriam, o tam kandidatui arba kandidatų sąrašui, kurio rinkimų programa geriausiai atitinka jo interesus. Rinkimų programas galima vertinti kaip pažadus, kuriuos išrinktieji, tapę parlamentarais, privalo vykdyti. Pažymėtina, kad vienas garsiausių konstitucinės teisės žinovų profesorius Albertas Dicey'as apie valstybės konstituciją rašė: „... taip sudaryta, jog užtikrintų, kad rinkėjų valia visada bus vyraujanti galia šalyje, reiškiamą įprastomis konstitucinėmis priemonėmis“⁴⁵.

⁴⁴ Mickūnas A., Lietuvoje nėra politikos. „Alfa“, 2007-11-16.

⁴⁵ Dicey A. V., Konstitucinės teisės studijų įvadas. Vilnius: Eugrimas, 1999. 408 p.

Intelektualai, matydami, kad mūsų parlamentarų migrantų moraliniai svertai neveikia, ryžosi ieškoti teisinių priemonių ir pareikalauti atsakomybės už prieš rinkimus duotus pažadus. Dėl to jiems teko įsigilinti į *sąžinės* sąvoką.

Žodis *sąžinė* 1992 m. Lietuvos Respublikos Konstitucijoje buvo paminėtas du kartus. Būtent, Konstitucijos 26 str. 1-oji dalis teigė: „Minties, tikėjimo ir sąžinės laisvė nevaržoma“. O 59 str. 4 dalis nustatė: „Pareigas eidami Seimo nariai vadovaujasi Lietuvos Respublikos Konstitucija, valstybės interesais, savo sąžine ir negali būti varžomi jokių mandatų“. Šiuo pagrindu *sąžinės* sąvoka tapo teisine kategorija ir ne tik visiems Seimo nariams, bet ir visiems piliečiams teko vienodai suprasti, ką reiškia žodis *sąžinė*.

Lietuvių kalbos žodynas⁴⁶ *sąžinę* apibrėžia kaip protinę ir emocinę savo veiksmų įvertinimą pagal istoriškai susiformavusias moralės normas: sąžinė yra lyg koks kelrodis, padedantis žmogui išvengti amoralių poelgių. Užsienyje išleista Lietuvių enciklopedija⁴⁷ teigia: „Sąžinė yra žmogaus dvasinė galia, kuria jis asmeniškai įpareigojantį dorovinį reikalavimą, liečiantį betarpiškai jo veiksmą, suvokia. Teorinis dorovinis pažinimas dorovinės srities pažinimo srityje siekia, praktiškoji sąžinė reikalauja šią dorovinę tiesą pripažinti veiksmu: šitą gerą veiksmą daryk, ano blogo nedaryk.“

Išnagrinėję ir kitus šaltinius, išleistus užsienio kalbomis, galime drąsiai teigti, kad sąvoka *sąžinė* reikalauja dorovingų veiksmų, o amoralūs veiksmai, pvz., melavimas, suvedžiojimas, duoto pažado nesilaikymas, netelpa į sąžinės sąvoką. Pavyzdžiui, posakis „Tu neturi sąžinės“, reiškia meluoti, apgaudinėti, sukčiauti ir pan.

Būtina atsižvelgti, kad žmogaus pažiūros nėra pastovus dydis. Laikui bėgant žmogus įgyja daugiau žinių, sukaupia patirties, stebi kitų asmenų elgesį, todėl visai natūralu, kad jo pažiūros gali keistis, o tuo pačiu jis gali priimti kitą religiją, pakeisti partinę priklausomybę ir pan. Tačiau tuo negalima paneigti Seimo nario duotą priesaiką. Priesaikos tekstas buvo ir liko toks: „Aš, (vardas, pavardė), prisiekiu būti ištikimas Lietuvos Respublikai; prisiekiu gerbti ir vykdyti jos Konstituciją ir įstatymus, saugoti jos žemių vientisumą; prisiekiu visomis išgalėmis stiprinti Lietuvos nepriklausomybę, sąžiningai tarnauti Tėvynei, demokratijai, Lietuvos žmonių gerovei. Tepadedu man Dievas!“

⁴⁶ Lietuvių kalbos žodynas, XII tomas. Vilnius: Mokslas, 1981. P. 273–274.

⁴⁷ Lietuvių enciklopedija, XXVII tomas. LEL (užsienyje).

Priesaika gali būti ir be paskutiniojo sakinio. Iš teiginio „sąžiningai tarnauti Tėvynei, demokratijai, Lietuvos žmonių gerovei“ seka išvada, kad Tautos atstovas, nesilaikydamas rinkėjams duotų pažadų, elgiasi nesąžiningai ir, kaip teigia A. Mickūnas, tampa nusikaltėliu, todėl turi netekti rinkėjų įgaliojimo – mandato. Vadinasi, imperatyvusis mandatas suteikia daug didesnę rinkėjų poreikių, norų, interesų apsaugą negu laisvasis mandatas.

Dėl šių aplinkybių Penktoji Respublikos Konstitucija nustatė, kad frakcijos Seime gali turėti tik partijos, dalyvavusios rinkimuose, kitais žodžiais, sudarę visuomenės sutartį su rinkėjais ir gavę jų įgaliojimus. Kai buvo įteisinta atsakomybė už prieš rinkimus duotus pažadus, kurių, jei visiškai įgyvendinti nepavyksta, tai tiek frakcija Seime, tiek ir kiekvienas Seimo narys pradėjo dėti kiek galima daugiau pastangų rinkėjams duotus pažadus realizuoti. Juk buvo nustatyta, kad kai Tautos atstovas Seime ar savivaldybės taryboje palieka partijos, kurios dėka jis buvo išrinktas, frakciją ir pereina į kitą, tai jis paneigia rinkėjams duotus pažadus, pasielgia nesąžiningai, vadinasi, sulaužo duotą priesaiką, todėl turi prarasti rinkėjų suteiktą mandatą.

Kita vertus, galimi atvejai, kad visa partijos frakcija atsisako savo rinkimų programos ir imasi veiksmų, neatitinkančių savo rinkimų programos. Tada Seimo narys, norėdamas išlikti ištikimas rinkėjams duotiems pažadams, priverstas palikti tokios partijos frakciją. Tokiu atveju Tautos atstovui suteikta teisė apginti savo poziciją teisme, o tokią bylą pralošusios teisme frakcijos likimas Seime ar savivaldybės taryboje yra abejotinas. Vadinasi, galiojant imperatyviajam mandatui veikia dviguba rinkėjų pažadų vykdymo kontrolė. Frakcija kontroliuoja Tautos atstovą, o pastarasis, kad frakcija nenuklystų nuo programos, – savo prieš rinkimus duotus pažadus rinkėjams.

Naujoje Konstitucijoje 1992 m. Konstitucijoje buvusieji Seimo nario įgaliojimų nutrūkimo atvejai papildyti, kai: a) pagal sąrašą išrinktas Seimo narys, pakeitęs frakciją tos partijos, kuri rėmė ir užtikrino jo išrinkimą, išskyrus atvejus, kai jis teisme įrodys, jog jo frakcija nesilaikė rinkėjams duotų pažadų; b) jei per sesiją be pateisinamosios priežasties praleidžia daugiau negu penktadalį darbotvarkėje įrašytų įstatymų balsavimų arba be pateisinamos priežasties nedalyvauja Seimo darbe daugiau kaip du mėnesius; c) įsigaliojus kaltinamajam teismo nuosprendžiui jo atžvilgiu⁴⁸.

⁴⁸ Pastarasis atvejis analogiškas Estijos konstitucijos 64 straipsniui.

Taip pat įrašyta nuostata, kad be Seimo sutikimo Seimo narys gali būti oficialiai persekiojimas tik atvejais, jei ši veika aiškiai nesusijusi su šio Seimo nario politine veikla⁴⁹.

Siekiant pritraukti į politinę veiklą mokslinę visuomenę, į naują Konstituciją buvo įrašyta nuostata, kad tapę Seimo nariais aukštųjų mokyklų dėstytojais gali tęsti mokslo tyrimo, vadovavimo aspirantams ir doktorantams, dėstyimo ir egzaminų priėmimo darbą laisvu nuo darbo Seime metu. Atlyginimas už šį darbą nustatomas pagal faktiškai atliktą darbą, tačiau negali būti didesnis kaip 25 proc. atitinkamo mokslo vardo dėstytojo atlyginimo⁵⁰.

Seimo darbo, ypač Seimo komitetų ir komisijų darbo palengvinimui buvo įrašyta ir nuostata, kad įstatymas gali leisti išimties tvarka Seimo nariui raštu deleguoti balso teisę. Šiuo atveju niekam neturi būti leista perduoti daugiau kaip vieną mandatą⁵¹.

Penktojoje Respublikos Konstitucijoje iš principo įgyvendintas valdžių atskyrimo principas, įrašius nuostatą, kad Seimo nario, paskirto Vyriausybės nariu, įgaliojimai sustabdomi ir atkuriami atleidus jį iš Vyriausybės narių⁵². Pasibaigus arba sustabdžius prieš laiką Seimo nario įgaliojimus, jo vietą pagal įstatymą: a) daugiamandatėje apygardoje užima rezervinis kandidatų sąrašo, pagal kurį buvo išrinktas buvęs Seimo narys, pirmasis Seimo nario mandato negavęs kandidatas; b) vienmandatėje apygardoje užima rezervinis tos apygardos kandidatų sąrašo, pagal kurį buvo išrinktas buvęs Seimo narys, mandato negavęs, bet gavęs daugiausiai balsų.

Rezervinis Seimo narys turi visas Seimo nario teises ir pareigas. Atkūrus Seimo nario įgaliojimus, įgaliojimų netenka į jo vietą buvęs paskirtas rezervinis Seimo narys.

Galiojant 1992 m. Konstitucijai Seimo nario, išrinkto pagal sąrašą, vietą užimdavo pirmas po jo rinkimų sąrašė (po reitingavimo) buvęs kandidatas. Tuo tarpu Seimo nario, išrinkto vienmandatėje apygardoje, vietai užimti reikėdavo papildomų rinkimų. Nauja Konstitucija šį trūkumą panaikino, ir tiek daugiamandatėje, tiek vienmandatėje apygardoje išrinktas Seimo narys pakeičiamas kooptavimo būdu.

⁴⁹ Analogiškai Austrijos konstitucijos 57 straipsnio 3 daliai.

⁵⁰ Pagal Austrijos konstitucijos 236 straipsnio 2 dalį.

⁵¹ Pagal Prancūzijos konstitucijos 27 straipsnio (2) dalį.

⁵² Pagal Estijos konstitucijos 64 straipsnį.

Naujoje Konstitucijoje įrašyta ir daugiau iš principo naujų nuostatų. Įstatymų leidybos iniciatyvos teisę turi taip pat Lietuvos Respublikos piliečiai, patvirtinę savo iniciatyvą parašu, nurodydami savo gyvenamąją vietą. 20 tūkst. piliečių, turinčių rinkimų teisę, gali teikti Seimui įstatymo projektą, ir jį Seimas privalo svarstyti, o atmesti gali 2/3 visų Seimo narių balsų dauguma. Priešlaikinis Seimas dirba iki eilinių rinkimų. Seimo komitetai ir komisijos per kompetentingą ministrą gali iškviesti bet kuri valstybės tarnautoją, kurį laikys naudingu atliekant savo funkcijas⁵³.

Įstatymų kokybei užtikrinti buvo prisimintas ir pastebėjimas, kad yra prezidento R. Reigano vykdomasis potvarkis Nr. 12291, kuriuo reikalaujama, kad kiekvienas naujas svarbus vykdomosios valdžios reguliavimo teisės aktas pereitų „reguliavimo poveikio analizę“, rodančią, kad šio teisės akto nauda yra didelė. Tuo sekant buvo numatyta tam tikra priimamų teisės aktų ekspertizės tvarka.

Seimo priimtų įstatymų įgyvendinimui užtikrinti priimta nuostata, kad kiekviename įstatyme, kuriame valdžios institucijoms suteikiamos kokios nors teisės, nurodoma tų institucijų vadovų ir kitų darbuotojų atsakomybė ir už įstatymo nevykdymą, ir už jo iškraipymus.

1.5. Naujas požiūris į savivaldą

Gyvenimo patirtis yra įrodžiusi, kad didžiausias piliečių politinis aktyvumas pasireiškia esant tiesioginiam valdymui, tuo tarpu atstovaujamos institucijos tam tikru mastu slopina aktyvų pilietiškumą. Todėl nėra ko stebėtis, kad pagal 1992 m. Konstituciją atstovavimas buvo atitolintas nuo pirminių grandžių tiek savivaldybių, tiek šalies mastu, dėl ko rinkėjų aktyvumas, pavyzdžiui, Seimo rinkimuose atkūrus nepriklausomybę 1990 m. siekė 71 proc., krito 2004 m. iki 46 proc. Filosofškai mąstant dalyvavimas valdyme yra esminė ir vidinė, o ne instrumentinė vertybė, kad tik politikoje dalyvaujantys ir politiškai aktyvūs žmonės gali jaustis iš tikrųjų laisvi, kai jie mato, kad jie kuria ne tik savo gyvenimą, bet ir visuomeninę aplinką. Tai suprasdami ir įvertindami mūsų intelektualai dėjo visas pastangas, kad

⁵³ Analogiškai Graikijos konstitucijos 66 straipsnio 3 punkto II daliai.

valstybės visų pakopų valdyme subsidiarumo principas būtų kaip galima giliau ir plačiau įgyvendintas. Įvertinus Europos vietos savivaldos chartijos⁵⁴ nuostatas, buvo suteikta daug teisių miesto ir kaimo bendruomenėms savarankiškai spręsti vietos gyvenimo klausimus, atitinkamai reformuota savivaldos sistema.

Pirmajame XXI a. dešimtmetyje buvo dedamos pastangos reformuoti savivaldos sistemą, pradėta savivaldybių merus rinkti tiesiogiai. Ilgai buvo diskutuojama, ar merai turi tapti tiek tarybų pirmininkais, tiek vykdomosios valdžios vadovais, vadinasi, iš esmės būtų nekontroliuojami ir daugelis jų galėtų susigundyti savo nekontroliuojamos valdžios galimybes panaudoti savo asmeniniams interesams. Kitu variantu buvo siūloma išlaikyti savivaldoje valdžių atskyrimo principą ir merą padaryti vykdomosios valdžios vadovu. Tarybos politikai, kaip jiems ir dera, priimtų politinius sprendimus.

Penktoji Respublikos Konstitucija įgyvendino gerą struktūrinį principą – turėti kuo mažiau valdymo pakopų, kitaip sakant, turėti kuo plokštesnę organizacinę struktūrą, jau vien dėl to, kad informacijos teorija sako, jog kiekviena jungtis dvigubai padidina triukšmą [trikdžius] ir dvigubai sumažina perduodamos informacijos apimtį⁵⁵, todėl numatė dvi savivaldos pakopas: seniūnijas ir miestų ar rajonų savivaldybes. Seniūnijos tarybą kaimo vietovėse sudaro 7 nariai, miesto – 15 narių. Savivaldybės tarybą, priklausomai nuo gyventojų skaičiaus, sudaro 21–51 narys. Seniūnai ir merai, išrinkti tiesiogiai, atlieka vykdomosios valdžios vaidmenį. Jie privalo vykdyti tarybų nutarimus, tačiau turi veto teisę ir gali, jei jų veto paneigiamas įstatymo numatytais atvejais, tarybos nutarimą apskųsti Valstybės kontrolei. Pagal analogišką modelį tvarkomos ir seniūnijos.

Atsiradus problemoms, kurios apima kelių savivaldybių teritorijas ir kurių sprendimui reikia jungti kelių savivaldybių išteklius, sudaromos laikinos tam tikram laikui ir konkrečioms uždaviniais spręsti tarpsavivaldybinės institucijos, kurios, įvykdžius nustatytus uždavinius arba pasibaigus nustatytam laikui, likviduojamos. Jeigu pasibaigus nustatytam laikui iškelti uždaviniai lieka neįvykdyti, o jų aktualumas nesumažėja, veikusi institucija likviduojama, kaip nepajėgi susitvarkyti su iškeltais uždaviniais, ir kuriama nauja, turinti kitą vadovybę. Tokią tvarką įvesti inspiravo buvusi patirtis, kai re-

⁵⁴ Lazdynas R. P. 264–270.

⁵⁵ Pagal Drucker P. F., Valdymo iššūkiai XXI amžiuje. Tallinn: Goldratt Baltic Network, 2004. P. 26.

formos, pavyzdžiui, žemės gražinimo reforma ir kai kurios kitos, tęsdavosi metų metais. Nauja tvarka apsaugo valstybę nuo valdymo aparato didėjimo, motyvuoja laikinųjų institucijų vadovybes laiku baigti nustatytus darbus, nes vadovai žino, jog, jeigu darbai nebus baigti, jų karjera visais atvejais sužlugs. Lyginant su XXI a. pirmuoju dešimtmečiu savivalda išplėsta, savivaldos institucijos pagrindinę veiklą koncentruoja šalies raidos strategijos nustatytais kryptimis ir veikia pagal šiuos principus:

pirma, rūpinasi savivaldos teritorijos gyventojų tik tais reikalais, kurių pavieniai gyventojai neįgali susitvarkyti;

antra, daro daugiau įtakos savivaldybės teritorijoje esantiems ūkio subjektams, negu užsiima administravimu;

trečia, užtikrina, kad ūkio subjektai teiktų gyventojams reikalingas ir kokybiškas paslaugas, taikydami pagrįstas kainas;

ketvirta, be įstatymuose numatytų, suranda kitus teisėtus finansavimo šaltinius ir remia socialinę bei gamybinę infrastruktūras ir kitas savivaldybės programas.

Savivaldybėms suteiktas daug didesnis savarankiškumas. Visas operatyvinis valdymas sukonzentruotas savivaldybėse. Veikia registru sistema, kuri sudaro sąlygas reguliuoti ūkinę veiklą ir išvengti biurokratizmo išduodant pažymą piliečiams.

Savivaldybės renka valstybinius mokesčius, kurių įstatymuose nustatytą dalį perveda į valstybės biudžetą, likusias naudoja gyventojams aptarnauti, juos socialiai remti, steigiamoms ir plečiamoms įmonėms finansuoti ir kitiems savivaldybės reikalams. Savivaldybių surenkami mokesčiai priklauso nuo jos teritorijose esančių įmonių veiklos, todėl jos suinteresuotos steigti naujas įmones ir darbo vietas. Be to, finansavimo problemos sprendžiamos išleidžiant savivaldybių vertybinius popierius ir juos platinant atitinkamose biržose. Tuo būdu kapitalizuojamos gyventojų lėšos, kaupiamas kapitalas, kuris naudojamas savivaldybės programoms, gyventojų gerovės reikalams.

Savivaldybių tarybų nariai, kontrolieriai, seniūnai, merai ir pavaldžių institucijų vadovai kas pusę metų viešai atsiskaito už savo veiklą. Prie savivaldos institucijų veikia visuomenės nuomonės tyrimo tarnybos, atskaitingos Seimui.

1.6. Valstybės tarnyba

Demokratinės šalies valstybės tarnybos ištakas randame tarpukario nepriklausomos Lietuvos gyvenime. Nėra tikslių duomenų, kiek tuo metu Lietuvoje buvo valstybės tarnautojų⁵⁶. Buvo bandoma racionalizuoti valstybės tarnybos darbą, reikalaujama, kad valstybės tarnautojai mokėtų valstybinę kalbą⁵⁷. Pažymėtina, kad Ministrų kabinetas 1933 m. gegužės 2 d. nutarimu numatė iš valstybės tarnybos atleisti ištekėjusias moteris, kurių atlyginimas, lyginant su vyro uždarbiu, nesudarė pagrindinio pragyvenimo šaltinio. Tais pačiais metais dėl pasaulinės krizės padarinių Respublikos Prezidentas sumažino atlyginimus: prezidento – 50 proc., ministrų, viceministrų, departamentų direktorių ir generolų – 40 proc., kitų aukštesniųjų valstybės tarnautojų – 30 proc. Atkūrus Lietuvos nepriklausomybę nuo 1990 m. valstybės tarnautojų skaičius pradėjo sparčiai augti. 2008 m. jis pasiekė 26,7 tūkst.⁵⁸ Valstybės tarnybos reforma vyko vangiai. Nepavyko visuotinai įgyvendinti „vieno langelio“ ir atsakomybės principų, nesisekė kovoti su valdininkų korupcija.

Siekiant išgyvendinti susikaupusias valstybės tarnybos negeroves, šioje sistemoje buvo įgyvendinta keletas iš principo naujų priemonių. Visose valstybės įstaigose, pradedant ministerijomis ir baigiant mažiausiais valdymo padaliniais, nustatyti atsakomybės kriterijai. Duomenis pagal šiuos kriterijus įstaigų vadovai įpareigoti viešai skelbti kas ketvirtį. Tai drausmina valdymo personalą.

Kad Vyriausybė ir visos valstybės tarnybos įstaigos ir jų tarnautojai nuolat reaguotų į piliečių preferencijas, jų veiksmingumui šioje srityje įvertinti Robertas D. Putnamas su savo kolegomis siūlo keturis griežtus kriterijus:

1. Būti visapusiškais, t. y. vertinti ir įprastą, ir inovacinę veiklą, apimant kuo plačiau tas sritis, už kurias atsakinga valdymo institucija.
2. Išlaikyti vidinę dermę, t. y. įvairūs institucijų vertinimo matai turi derėti tarpusavyje.
3. Būti patikimais, vadinasi, institucijos veiksmingumas turi būti ilgalaikis, o ne trumpalaikis.

⁵⁶ Valstybės tarnyba Lietuvoje: praeitis ir dabartis. Kolektyvinė monografija. Sudarytojai: K. Masiulis, A. Krupavičius. Vilnius: Valstybės tarnybos departamentas prie VRM, 2007. P. 40.

⁵⁷ Valstybės tarnyba Lietuvoje: praeitis ir dabartis. Kolektyvinė monografija. Sud. K. Masiulis, A. Krupavičius. Vilnius: Valstybės tarnybos departamentas prie VRM, 2007. P. 38–41 [430 p.].

⁵⁸ Veidas, 2008, Nr. 26. P. 29.

4. Atitikti pagrindinių institucijų protagonistų⁵⁹ ir rinkėjų tikslus ir vertinimus⁶⁰.

Atsistatydinusi Vyriausybė ar pavieniai ministrai privalo atsiskaityti Seime už savo veiklą, kurią, gavęs atitinkamo audito išvadą, įvertina Seimas, o ataskaita su Seimo vertinimu skelbiama „Valstybės žiniuose“. Analogiška tvarka įvesta ir žemesnėse valdymo grandyse. Visi ministerijų ir kitokių žinybų valstybės tarnautojai parenkami pagal kompetenciją jiems patikėtose veiklos srityse per atvirą konkursą. Veikia visų pareigų užėmimo ir tarnautojų atestavimo sistema, kuri nustato konkretų kvalifikacijos lygį tam tikroms pareigoms eiti. Valstybės ir savivaldybių tarnautojai, kurie paskirti ar išrinkti į pareigas ir neturi atitinkamo kvalifikacijos lygio, prieš pradėdami eiti pareigas, turi pasitobulinti ir gauti reikalingą sertifikatą. Ši tvarka apsaugo nuo valdžios įstaigų personalo „valymo“ pasikeitus politinei valdžiai. Veikia valstybės tarnautojų kvalifikacinio ugdymo ir tobulinimo sistema, kuri apima visus, net ir pačios aukščiausios grandies valstybės tarnautojus.

Visose valstybės tarnybos organizacijose įgyvendintas paskirties, funkcijos, pareigos, teisės, išteklių ir atsakomybės vienybės principas. Kiekvienai institucijai suformuluota paskirtis (misija). Paskirčiai įgyvendinti nustatomos reikalingos funkcijos ir negali būti nei vienos funkcijos, nereikalingos tai paskirčiai atlikti. Kiekvienai arba tam tikrais atvejais kelioms funkcijoms atlikti skiriamos atitinkamos pareigos ir negali būti nei vienos pareigos, nereikalingos tomis funkcijoms atlikti. Kiekviena pareiga turi nustatytas teises, išteklius ir negali būti jokios teisės ir jokių išteklių, nereikalingų tai pareigai atlikti. Kiekvienai teisei nustatyta atsakomybė ir negali būti jokios atsakomybės, jeigu tam nesuteikta teisė. Įvesta griežta tvarka dėl valstybės tarnautojo sąžiningumo ir jo elgesio kultūros. Valstybės tarnautojas, supainiojęs viešuosius ir savus interesus, netenka darbo ir galimybės užimti valstybės tarnybą mažiausiai penkerius metus. Panašiai elgiamasi ir su drausmės ir administracinės teisės pažeidėjais. Prie valstybės institucijų veikia visuomenės nuomonės tyrimo institucijos, atskaitingos Prezidentui. Valstybės, o tuo pačiu ir savivaldos tarnautojų elgesio reikalavimų padidinimą labai palankiai sutiko visuomenė.

⁵⁹ Protagonistas [gr. *prōtagōnistēs* < *prōtos* – pirmas + *agōnistēs* – aktorius]: 1. sen. graikų teatre – svarb. vaidmens atlikėjas; 2*. kovotojas, savo pavyzdžiu skatinantis ir kitus.

⁶⁰ Putnam R. D. Kad demokratija veiktų: pilietinės tradicijos šiuolaikinėje Italijoje. Vilnius: Margi raštai, 2001. P. 91.

1.7. Teismai ir teisingumas

Yra žinoma, kad koordinuodami savo veiksmus, individai sukuria didesnę perteklių, negu sukurtų, jei nebūtų kooperacijos. Janosas Kisas pabrėžia, kad tą perteklių gali sudaryti [...] taika ir saugumas, laisvės, pajamos, turtas ir t. t., tad teisingumo problema – kaip paskirstyti kooperacijos laimėjimus tarp visuomenės narių, kad niekas negalėtų pagrįstai skųstis, jog su juo buvo pasielgta nesąžiningai⁶¹. Teisingumo problema darosi dar sudėtingesnė, kai reikia užsiimti viešosiomis gėrybėmis, kurių gamyba įprastai privačiam sektoriui neapsimoka. Šis vaidmuo tenka valstybei, kuri turi užtikrinti, kad visų vertybių turėtų būti siekiama vadovaujantis teisingumo principais. Kita vertus, jeigu žmonių veikla visada atitinka teisingumo reikalavimus, tai individai, o ne jų valdžia turi spręsti, kuo jie turėtų tapti, kaip jie turėtų nugalėti savo gyvenimą.

Įgyvendinimas įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės valdžių atskyrimo principo nereiškia, kad nebūtų šių valdžių tarpusavio ir jų visų visuomeninės kontrolės. Todėl Penktojoje Respublikos Konstitucijoje teismų sistema nepalikta be visuomenės kontrolės. Kriminalinių bylų, taip pat žinasklaidos bylų sprendimuose dalyvauja visuomenės atstovai – prisiekusieji. Paskirti Aukščiausiojo Teismo nariai turi gauti visuomenės pritarimą artimiausiuose po jų paskyrimo Seimo rinkimuose. Tai daroma Japonijoje.

Todėl teismai turi daug didesnę visuomenės pasitikėjimą, negu tada, kai XXI a. pradžioje buvo įgyvendinta teismų reforma. Didesni reikalavimai teisėjams ir nustatyta atitinkama jų atsakomybė iki atleidimo iš darbo už šiurkščius pažeidimus ar apsileidimus, parodančius jų nesugebėjimą eiti užimamų pareigų. Pasiteisino piliečiams suteikta teisė kreiptis į Konstitucinį Teismą ir Administracinį teismą dėl valstybės tarnautojų savivalės, Vyriausybės ir kitų vyriausybinių institucijų veiksmų ir teisės aktų neatitikties Konstitucijai ar įstatymams. Dabar teismų nepriklausomumą užtikrina Respublikos Prezidentas. Konstitucijoje įteisinta teisėjų skyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ir atleidimo iš pareigų Teismų taryba, kuriai vadovauja Respublikos Prezidentas. Tarp jos narių tik trečdalis teisėjų, deleguotų teisėjų institucijų, kiti teisininkai – tos srities mokslininkai (profesorai), advokatai, prokurorai.

⁶¹ Šiuolaikinė politinė filosofija: antologija. Sudarė Janos Kis. Vilnius: Pradai, 1998. P. 13.

Penktojoje Respublikos Konstitucijoje įtvirtinta socialiai orientuota nuosavybės teisė. Nustatyta, kad neliečiama tik teisėtai įgyta ir teisėtai naudojama nuosavybė. Labai didelę įtaką korupcijos sumažėjimui teisėsaugos sistemoje turėjo ir prisiekusiųjų instituto įteisinimas baudžiamosiose bylose.

1.8. Švietimas ir mokslas

Iš esmės buvo pertvarkyta švietimo sistema. Suformuluota bendrojo lavinimo vidurinės mokyklos (10 metų, neprofiluotos) paskirtis – išugdyti patriotiškai nusiteikusių, politiškai aktyvų, sugebančių savarankiškai gyventi jaunuolių. Mokslas privalomas iki 18 metų arba kol baigs viduriniąją mokyklą. Profesinio mokslo paskirtis – parengti aukštos kvalifikacijos darbininką. Tų profesinių mokyklų, kurios priima asmenis, nebaigusius viduriniojo mokslo, paskirtis orientuota ne tik į specialybę, bet ir į viduriniojo mokslo įgijimą. Aukštesniojo mokslo uždavinys – parengti aukštos kvalifikacijos specialistą. Gimnazijų, kurios profiliuotos, tikslas – surinkti gabiausius mokinius ir parengti juos studijuoti universitetuose.

Atskirai reikia aptarti daugiausia pasikeitimų atnešusią aukštojo mokslo reformą. Baigiantis šio šimtmečio pirmajam dešimtmečiui paaikėjo, kad nereformavusi aukštojo mokslo, Lietuva padarinius pajus po kokių dešimties metų. Intelektualai suprato, kad mūsų šalis pradės virsti atsilikusia, savimi patenkinta intelektualiniu požiūriu provincija, kurioje dominuos su politikais ir ministerija intensyviai bendraujantys, bet tarptautinio mokslo lygmeniu vis labiau atsiliekančios skambių vardų mokslininkai. Čia buvo prisimintos praeities mąstytojų mintys, kurias akcentavo Wayne'as Parsonsas rašydamas, kad dar Francisas Baconas kalbėjo apie mokslą, ne kaip apie dalyką, kuriuo užsiima pavieniai, nuo aktyvaus gyvenimo atitrūkę žmonės; veikiau Baconas siekė, kad valstybės vyrai mokslą iškeltų kaip savo pačių aukščiausią ir praktiškiausią tikslą. Baconas siekė geros visuomenės – gerai valdomos, tvarkingos, religingos, doros, narsios ir pasiturinčios, ir manė, jog tik visuomenė, savo tikslu iškėlus mokslą ir mokymąsi, gali pasiekti šiuos tikslus⁶².

⁶² Parsons W., Viešoji politika: politikos analizės teorijos ir praktikos įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2001. P. 54.

Pradėti aukštojo mokslo reformą kliudė tarpusavyje kovęsi universitetai, interesų grupės, valdininkija, taip pat ideologiškai ir politiškai susiskaidžiusios inteligentijos grupės. Kai buvo suprasta, kad patiems save reformuoti be galo sunku, o kartais net neįmanoma, pavyko įtikinti Vyriausybę suburti tarptautinę darbo grupę, kurioje dominuotų atstovai šalių, jau sėkmingai reformavusių akademinę sistemą savo šalyse, ir šiai grupei suteikti plačiausių įgaliojimų. Visų pirma tai Airijos, Suomijos, Olandijos ir Estijos atstovai. Toje darbo grupėje buvo ir vienas kitas Lietuvos atstovas. Pagal šios darbo grupės rekomendacijas Lietuvoje buvo palikti trys universitetai, sukoncentravę mokslo tyrėjų institutus, be to, dar buvo sukurtas nepriklausomas Lietuvos pažangiausių mokslo tyrimų institutas, kuris tapo tarptautine institucija, kviečiančia į Lietuvą savo projektus įgyvendinti ir doktorantus konsultuoti garsiausius JAV, Vakarų Europos ir kitų šalių mokslininkus. Šis institutas veikė kaip visų pasaulyje veikiančių priešakinių tyrimų institutų bendrijos narys. Jo mokslinė produkcija darė didelę įtaką Lietuvos aukštųjų technologijų verslui ir šalies ekonomikos, pagrįstos inovacijomis, plėtrai.

1.9. Ekonomikos raidos keliai

Pažangieji intelektualai suprato, kad laisvoji rinka negali sudaryti sąlygų staigiam ekonomikos šuoliui. Jie rėmėsi Vokietijos iki 1913 m. ekonomikos pažanga ir Japonijos ekonomikos stebuklu po 1945 m., kai sparčią pažangą lėmė valstybės įtaka ekonominiam šalies gyvenimui. R. Darendorfis abejoja, ar to laikotarpio Japonijos vyraujančios ekonomikos koordinavimo sistemos gali būti tikrai pavadintos rinka⁶³. Tokią nuomonę patvirtino ir Taivano pokario metų patirtis, atvedusi šalį į garsiųjų „Azijos tigrų“ statusą. Ties šia patirtimi mums naudinga apsistoti plačiau. Taivanas dar 1960 m. buvo žemės ūkio kraštas, pagrindinė kultūra buvo ryžiai, jie šalies eksporte sudarė apie tris ketvirtadalius viso eksporto. Ūkiai buvo maži, juose dominavo sunkus rankų darbas, darbo našumas buvo žemas, nepaisant, kad čia per metus nuimami trys derliai. Valstybė finansiškai rėmė ryžių augintojus, o BVP vienam šalies gyventojui 1960 m. tesudarė apie 150 JAV dolerių.

⁶³ Dahrendorf R., *Modernusis socialinis konfliktas*. Vilnius: Pradai, 1996. P. 50.

1962–1963 m. Taivaniai vyriausybė ėmėsi radikalių priemonių. Buvo panaikintos visos dotacijos žemės ūkiui, o tos lėšos buvo skirtos pramonės įmonių kaimo vietovėse plėtrai. Kaimo vietovėse įsikūrė daug mažų pramonės įmonių ir miestuose esančių didelių įmonių filialų, gaminančių mažai imlią produkciją (prietaisus ir elektronikos gaminius). Dauguma kaimo gyventojų atsisakė auginti ryžius ir tapo pramonės ir paslaugų įmonių darbininkais. Žemė atpigo, o ją supirkę asmenys pasidarė stambesniais žemvaldžiais, pajėgiais modernizuoti žemės ūkio gamybą ir taikyti pažangiausias technologijas. Dar vienas būdingas bruožas – ta ūkio pertvarka buvo pasiekta beveik be užsienio investicijų, pasinaudojant gyventojų sutaupytais lėšomis, kas užtikrino, kad kapitalas nebuvo išvežamas iš šalies, o reinvestuojamas vietoje. Dėl tokios reformos žmonių gyvenimas gerėjo kaip „ant mielių“. BVP vienam gyventojui 1980 m. viršijo 8 tūkst. JAV dolerių, vadinasi, per 20 metų padidėjo daugiau kaip 50 kartų. Buvusio ryžių augintojo, o dabar tapusio pramonės darbininku gyvenimo lygis ir kokybė pakilo dešimtis kartų. Užsiimantys žemės ūkiu fermeriai, pradėję auginti egzotines kultūras, užsitikrino nuolatinę rinką ir ūkių klestėjimą. Tai visa atliko ne rinką, o valstybės politika.

Atsižvelgusi į „Azijos tigrų“, taip pat Airijos, Suomijos ir kai kurių kitų valstybių patirtį, Lietuvos valstybė, pertvarkiusi mokslo sistemą, turėjo pradėti intensyviai remti verslą, teikdama įvairias lengvatas ir tiesiogines subsidijas naujųjų aukštųjų technologijų ir jų paremtų naujų gaminių kūrimui ir jų gamybos įdiegimui. Išvystyta aukštųjų technologijų pramonė, ypač lazerių ir biotechnologijų srityje, užsitikrina plačią rinką daugelyje pasaulio šalių ir daro didelę įtaką šalies ekonominei, o tuo pačiu ir sparčiai Lietuvos socialinei raidai. Tačiau įvertinus tai, kad „Ir, kiek įmanoma prognozuoti, augimo sektorius XXI amžiuje išsivysčiusiose šalyse bus ne „verslas“, t. y. ne organizuota ekonominė veikla. Tikriausia tai bus socialinis nepelno sektorius. Kaip tik šiame sektoriuje vadyba labiausiai reikalinga, jame sistemingas, principingas, teorija besiremiantis valdymas gali greičiausiai duoti didžiausią rezultatą.“⁶⁴ Kita vertus, Robertas Putnamas su kolegomis tvirtina, kad „Viešosiomis gėrybėmis, tokiomis kaip švarus oras arba saugios apylinkės, gali naudotis kiekvienas nepriklausomai nuo to, ar prisideda jas kuriant. Tai-

⁶⁴ Drucker P. F., Valdymo iššūkiai XXI amžiuje. Vilnius: Goldratt Baltic Network, 2004. P. 21.

gi įprastomis sąlygomis nėra akstino prisidėti prie apsirūpinimo viešosiomis gėrybėmis, todėl jų sukuriama per mažai ir visi dėl to nukenčia.“⁶⁵

Tuo pat metu buvo įvertintas ir Audronės Alijošiūtės ir Rimanto Pareigio požiūris į šalies ekonominę ir socialinę plėtrą. Jie, nagrinėdami tvarios plėtros sąvoką, aiškina, kad jos esmė – sąžiningas gamtos išteklių paskirstymas tarp kartų. Kitaip: „Tolydžioji plėtra garantuoja galimybę visiems naudotis pagrindinėmis gamtos, socialinėmis ir ekonominėmis paslaugomis, nesukeliant grėsmės ekologinių ir visuomeninių sistemų, nuo kurių tos paslaugos priklauso, gyvybingumui.“⁶⁶ Toliau jie aiškina, kad tarp socialinio tolydumo, ekologinio tolydumo ir ekonominio tolydumo yra abipusiai ryšiai; kiekvienas aspektas susijęs su kitais dviem. Jie laiko, kad šiuo metu svarbiausias yra socialinis tolydumo aspektas (piliečių dalyvavimo, teisių lygybės, demokratija ir kt.), vadinasi, jų požiūris šioje srityje tam tikru mastu sutampa su anksčiau išsakyta Piterio Druckerio nuomone. Šie pastebėjimai paskatino ir Penktosios Respublikos Konstitucijos kūrėjus daugiau dėmesio kreipti į socialinių klausimų sprendimą ir tų sričių, kuriuose privačiam sektoriui veikti neapsimoka, plėtojimą.

1.10. Mokesčių sistema

Esmines reformas patyrė mokesčių sistema. Vietoje buvusios mokesčių sistemos, kurioje darbas buvo apmokestinamas daug daugiau negu kapitalas, dabar darbas ir kapitalas apmokestinamas maždaug po lygiai. Pagrindinė reformos kryptis mažinant mokesčių našta buvo mokesčių skaičiaus mažinimas ir neapmokestinamo minimumo didinimas. Gyventojų pajamų mokesčio srityje neapmokestinamas minimumas buvo prilygintas minimaliam atlyginimui. Kūrybiniais darbuotojams ir kitiems, kuriems nesistemiškai mokamas honoraras, neapmokestinamas minimumas nustatomas pagal metinius rezultatus. Mokesčių naštos mažinimo kryptis panaikino prieš tai

⁶⁵ Putnam R. D., Kad demokratija veiktų; pilietinės tradicijos šiuolaikinėje Italijoje. Vilnius: Margi raštai, 2001. P. 215.

⁶⁶ Viešasis administravimas: monografija. Kauno technologijos universitetas. Kaunas: Technologija, 2001. P. 318.

buvusias socialinės atskirties didėjimo tendencijas, pasireiškusias mažinant gyventojų pajamų mokesčio tarifą. Pavyzdžiui, pirmajame šio šimtmečio dešimtmetyje gyventojų pajamų mokesčio tarifą sumažinus nuo 33 iki 27 proc., tai yra šešiais procentais, darbuotojas, gaunantis mėnesinį atlyginimą 1000 litų, išlošė apie 40 litų, tuo tarpu žinomos įmonės vadovas, kurio mėnesinis atlyginimas siekdavo pusantro šimto tūkstančių litų, išlošė apie devynis tūkstančius litų. Kai buvo pereita prie mokesčių naštos mažinimo didinant neapmokestinamą minimumą, išlošimo suma pasidarė tokia pat tiek mažus, tiek didelius atlyginimus gaunantiems darbuotojams, ir niekas negali įrodyti, kad jam mokesčiai nesumažėjo.

Gyventojų pajamų mokesčių naštos mažinimas didinant neapmokestinamą minimumą buvo įvestas po to, kai visiems pasidarė aišku, kad progresinio tarifo įvedimas labai apsunkins mokesčių administravimą, todėl jo buvo atsisakyta.

Didelį vaidmenį suvaidino pelno mokesčio reforma. Neapmokestinamas pelno mokesčio minimumas prilygintas 60 vidutinių mėnesinių atlyginimų. Pelnas, didesnis nei neapmokestinama suma, kai pelno marža yra ne didesnė kaip 6 proc., apmokestinamas imant 15 proc. pelno mokesčio tarifą. Kai pelno marža yra daugiau kaip 6 proc., bet ne didesnė kaip 20 proc., imamas 40 proc. pelno mokesčio tarifas. Jei pelno marža didesnė kaip 20 proc., imamas 80 proc. pelno mokesčio tarifas. Esant tokiai pelno mokesčio sistemai skatinamas smulkusis verslas, susidaro palankios sąlygos pradėti nuosavą verslą. Pirmoji pelno mokesčio pakopa, esant 6 proc. pelnui, yra pakankama įmonei gyvuoti. Tuo tarpu dideli pelno mokesčio tarifai, esant didesniai negu 6 procentai pelno, skatina verslininkus nedidinti kainų, bet norint gauti didesnę pelną, plėsti gaminių ar paslaugų apimtį mažinant kainas, taip pat didinti savo darbuotojų atlyginimus.

Nekilnojamojo turto mokestį moka tik turtuoliai, kurių nekilnojamasis turtas sudaro daug daugiau kaip vieną milijoną litų. Tai palengvino smulkiųjų verslininkų dalį, kurie turėdavo mokėti turto mokestį už tą nekilnojamąjį turtą, kuris buvco naudojamas verslo reikalais. Įvesta visuotina turto deklaracija ir reikalaujama, kad turtas būtų deklaruojamas pagal rinkos kainą. Mokesčių inspekcija, nereikalaudama jokių papildomų dokumentų, deklaracijas tik priima ir duomenis fiksuoja duomenų banke, kuriuo turi teisę naudotis teisėsaugos tarnybos. Buvusi Konstitucijos 23 str. 1 dalis „Nuosa-

vybė neliečiama“ pakeista į „Teisėtai įgyta ir teisėtai naudojama nuosavybė neliečiama“. Šis pakeitimas davė teisę valstybei nusavinti nuosavybę, jei ja buvo piktnaudžiaujama mokant turto mokestį. Pavyzdžiui, jai asmuo, kurio nekilnojamasis turtas sudaro 1,5 milijono litų, o deklaruoja jo vertę 800 tūkst. Litų. Tai tas turtas nusavinamas, parduodamas aukcione, o savininkui gražinama deklaruota suma, t. y. 800 tūkst. litų. Kita suma tenka valstybei, iš jos mokamos premijos tiems, kurie suteikė apie tai informaciją. Tai irgi yra savotiškas „Damoklo kardas“, kurį „pakabinus“ deklaravimas pasidarė skaidrus, nes nebeįmanoma paslėpti turto, dažniausiai įgyto „juodais pinigais“ uošvių, meilužių ir kitų statytinių vardu.

Buvo atlikta ir kitų, ne tokių svarbių mokesčių sistemos patobulinimų. Atsisakyta kai kurių mažai įtakos turėjusių šalies gyvenimui mokesčių, sumažinti kai kurių mokesčių tarifai, išskyrus tik atmosferos taršos mokestį. Jo tarifai gerokai padidėjo, bet visuomenė tai priėmė santūriai, nes gerai suprato, kad anglies dvideginio didėjimas ir šilumos tarša atmosferoje veda į žmonijos susinaikinimą.

1.11. Korupcija įveikta

Vienas sunkiausių pastarojo dešimtmečio uždavinių buvo įveikti šalyje plačiai paplitusią valdininkų korupciją. Nepaisant, kad šio šimtmečio pradžioje Lietuvos Vyriausybė ne vieną kovą su korupcija vadino „didele problema“, rengė ne vieną tam skirtą programą, tačiau šių programų priemonės nedavė efektyvių rezultatų korupcijai pažaboti. Korupcijos mastai šalyje grėsmingai didėjo. Panašu, kad be kartojimo „griežčiau bausti už korupciją“ Vyriausybės strategams daugiau nieko nepavyko sugalvoti. Premjeras net buvo pažadėjęs atsistatydinti, jei korupcija liks neįveikta. Tačiau ir premjeras, ir korupcija liko kaip ir buvo anksčiau – toje pačioje vietoje.

Be tiesioginių blogybių, dėl kurių kyšio davėjas patiria papildomų išlaidų, korupcijos dideli mastai sujaukia pajamų paskirstymą, pareigūnai, imantys kyšius, gauna nepelnytai didesnes pajamas, verslas pradeda veikti neoficialiame (šešėliniame) sektoriuje, biudžetas surenka mažiau mokesčių, šalis darosi nepatraukli investicijoms, krinta šalies ekonominio augimo tempai.

Reikia pabrėžti, kad kyšių dydis nėra svarbiausias rodiklis. Ne jis, o ekonomikos iškraipymai ir didelė valstybinių projektų kaina daro žalą valstybei, nuo to nukenčia piliečiai. Įsigalėjus korupcijai, pradeda vyrėti politinė savivalė, kuri trukdo plėtoti našų privatų sektorių. Privačių monopolijų pelnai ir kyšiai praturtina abi sandėrio puses, o nukenčia ir vėl paprasti žmonės. Korupcija yra ekonominė ir politinė problema. Ji gimdo neefektyvumą ir nesąžiningumą skirstant valstybės naudą ir jos išlaidas. Be to, aukšti korupcijos lygiai siejami su žemais investicijų ir augimo lygiais. Korupcija sumažina pramonės politikos efektyvumą ir skatina verslą veikti neoficialiame sektoriuje, pažeidžiant mokesčių ir reguliavimo įstatymus⁶⁷. Buvo atsižvelgta ir į P. Mauro išvadą, kad labai korumpuotos šalys linkusios per mažai investuoti į žmogiškąjį kapitalą, skirdamos mažiau lėšų švietimui. Jis įrodo, kad taip yra dėl to, kad švietimas, korupcijos požiūriu, teikia mažiau galimybių, negu kitos daugiau kapitalo reikalaujančios valstybės išlaidų sritys⁶⁸.

Tai simptomas, kad politinė sistema veikia mažai tesirūpindama platesniais visuomenės interesais, kad valdžios struktūra efektyviai nenukreipia privačių interesų. Jei valdžia kai kam leidžia gauti neproporcingai daug asmeninės naudos kitų sąskaita, pakenkiama politiniam teisėtumui. Mūsų specialistai buvo tos nuomonės, kad žemas tuo metu užsienio investicijų lygis Lietuvoje, lyginant su kitomis šalimis, esant mokesčiams verslui beveik tris kartus mažesniems negu Vokietijoje, paaiškinamas aukštu korupcijos lygiu. Atlikus sociologinius tyrimus ir nustatius, kokį poveikį korupcija daro žmonių kasdieniam gyvenimui, buvo išaiškinta, kad žmonėms geriausiai mato ma korupcija, pavyzdžiui, policininkų, gydytojų, yra ne pati žalingiausia. Daug žalingesnė yra korupcija aukštose sferose, skirstant sutartis, vykdant privatizaciją, viešuosiuose pirkimuose, suteikiant koncesijas. Ji labai iškreipia ekonomiką ir kenkia valstybės finansams.

Įsitikinus, kad įprastomis priemonėmis korupcijos mūsų šalyje įveikti neįmanoma, buvo sudaryta darbo grupė iš sociologų, psichologų, teisininkų, ekonomistų, kurie iš esmės pradėjo ieškoti naujų būdų ir priemonių korupcijai įveikti. Kadangi visko iš karto padaryti neįmanoma, buvo prieita prie iš-

⁶⁷ Susan Rose-Ackerman. Korupcija ir valdžia: priežastys, padariniai ir reforma. Vilnius: Vaga, 2001. 343 p.

⁶⁸ Mauro Polo. „Corruption and the Composition of Government Expenditure“, *Journal of Public Economics*, 1998 Nr. 69. P. 263–269.

vados, kad geriausia pradėti nuo korupcinių paslaugų paklausos ir pasiūlos. Tai reiškia korupcines paslaugas kuriančių programų pertvarkymą ir tokią valdymo aparato reorganizaciją, kuri leistų specialistams išgyventi iš sąžiningo darbo. Įsitvirtino nuomonė, kad neįmanoma visiškai išnaikinti korupciją, tačiau galima imtis priemonių jos mastui apriboti ir jos sukeliamai žalai gerokai sumažinti. Darbo grupė padarė išvadą, kad kovai su korupcija imtis priemonių tik baudžiamosios teisės aspektu nepakanka ir iškelė sau tikslą – ne išnaikinti korupciją, o pagerinti bendrą valstybės efektyvumą, sąžiningumą ir teisėtumą.

Darbo grupė korupciją vertino kaip pareigybinių teisių panaudojimą savanaudiško pasipelnymo tikslams. Nepaisant, kad atskirų rasių ir tautų individų žmogiškosios savybės daugiau ar mažiau skiriasi, tačiau tokia savybė kaip savanaudiškumas būdinga visiems pasaulio gyventojams. Savanaudiškumas – natūrali savybė, išreiškianti suinteresuotumą savo gerove, kurią vienas asmuo daugiau orientuoja į save, kitas – į savo šeimą, trečias – į tam tikrą žmonių grupę. Tai savybė, skatinanti bendrąją žmonijos pažangą. Tačiau tais atvejais, kai savanaudiškumas nenukreipiamas produktyvia linkme, kai jį užgožia nesąžiningumas, nepareigingumas, kai asmeniui suteikiamos teisės be adekvačios atsakomybės, savanaudiškumas gimdo korupciją.

Darbo grupė, pasinaudojusi korupcijos atmainų klasifikacija⁶⁹, nusprendė kiekvienai iš jų panaudoti savitas kovos priemones.

Pirmoji atmaina, pareigūnų skirstoma nauda yra teisėta ir būtų laisvai prieinama sąžiningame pasaulyje tiems, kurie dabar duoda kyšius. Tokie kyšių davėjai yra potencialūs antikorpucinių pastangų sąjungininkai, pasiryžę bendradarbiauti naikinant kyšius. Pažadas elgtis su jais atlaidžiai bus jiems paskata pranešti apie reikalavimus duoti kyšį ir padrąsins tuos, kuriems skirtos valstybės programos reikalauti paslaugų, neduodant jiems kyšių.

Antroji atmaina, pareigūnų skirstoma nauda yra teisėta, bet ji yra deficitinė, visų patenkinti negali, todėl visų pirma atitenka tik tiems, kurie duoda kyšius. Šiuo atveju nei kyšių davėjai, nei jų ėmėjai savo noru apie korumpuotą sandėrį nepraneš. Tačiau teisėtos naudos negavę, todėl, kad nedavė kyšio arba nesutiko duoti labai didelį, jausis nuskriausti ir bus potencialūs korupcijos liudytojai. Jiems reikėtų sudaryti sąlygas gauti naudą už pateikiamus ko-

⁶⁹ Susan Rose-Ackerman. Korupcija ir valdžia: priežastys, padariniai ir reforma. Vilnius: Vaga, 2001. P. 85.

rupcijos įrodymus, net jei jie nelaimėjo konkurso ne dėl moralinių skrupulų duoti kyšį, o tik dėl nenoro duoti labai didelį. Tai galima padaryti leidžiant bylinėtis dėl žalos dėl nepagrįsto konkursinio sprendimo atlyginimo.

Trečioji atmaina, pareigūno paskirta nauda yra neteisėta. Kyšius, duodamus už neteisėtas paslaugas, sunkiausia kontroliuoti. Tik tais atvejais, kai kyšių davėjai būna įsivėlę į kitas neteisėtos veiklos rūšis, kyšio davėjo pažeidžiamumą galima panaudoti korupcijai atskleisti. Tokiems asmenims įrodymų korupcijos byloje pateikimas turėtų būti lengvinanti aplinkybė. Buvo nustatyta, kad politikų mandatas neapsaugo nuo kaltinimų korupcija, o įtariamai apšmeižimu nagrinėtini kaip civilinės, o ne kaip baudžiamosios bylos.

Kovai su korupcija buvo panaudota ir kitų valstybių patirtis. Iš Taivano patirties buvo paimtas baudžiamosios atsakomybės panaikinimas už kyšio davimą. Panaudojant Jungtinės Karalystės ir Meksikos patirtį, buvo įvestos specialios telefono linijos tiesioginiams piliečių skundams priimti. Tam reikėjo užtikrinti anonimiškumą ir sudaryti sąlygas, kad informacijos teikėjai nebijotų represijų. Panaudojant JAV patirtį, buvo priimtas demaskuotojų įstatymas, apsaugantis tuos žmones ir atlyginantis tiems, kurie norės pasiūlyti savo paslaugas. Buvo panaudotas vienas iš būdų paskatinti turinčius slaptos informacijos tai padaryti ir demaskuotojams pradėtos mokėti išmokos⁷⁰. Kita sistema numatė atlyginimą demaskuotojams, įdavikams iš pačių firmų ar iš valstybinių įstaigų, pateikiančių įstatymo pažeidimo įrodymų. Kosta Rikos patirtis buvo panaudota kompiuterizuojant visus veikiančius įstatymus ir teisės normas ir laikoma gera priemone kovos su korupcija požiūriu. Ganos pavyzdžiu pareigūnams už kai kuriuos darbus pradėtos mokėti premijos, kurias jiems naudingiau gauti, negu imti kyšius. Taip pat buvo panaudota ir daug kitų šalių antikorupcinės kovos niuansų. Taivano patirtis buvo dar patobulinta. Kyšį davęs asmuo ne tik nelaikomas nusikaltėliu, bet ir gauna atgal savo kyšį, jei įrodo ar padeda įrodyti, jog iš jo buvo paimtas kyšis. Tuo atveju, kai yra pakankamai įrodymų, kad šis asmuo davė kyšį, o kyšį davęs asmuo tai neigia, jam kyšio davimo nuostoliai nekompensuojami. Dėl tos priežasties kyšį gavęs asmuo buvo baudžiamas dvigubai didesne negu duoto kyšio suma, kad tų lėšų užtektų padengti sumą kyšio davėjui, tyrimo išlaidas ir dar šiek tiek liktų valstybės biudžetui.

⁷⁰ JAV 31 įstatymų sąvadas § 3730.

Darbo grupė kiekvienai korupcijos atmainai taikė savitas kovos priemones.

Pirmosios atmainos korupcija reikėsi tais atvejais, kai išteklių buvo pakankamai patenkinti visų piliečių pageidavimus. Pareigūnas, provokuodamas kyšį, visais būdais vilkino procesą, reikalavo papildomų dokumentų ir pan. Padarius įstatymuose minėtas pataisas, išaiškinti pirmosios atmainos korupcijos atvejus buvo nesunku. Tačiau šios priemonės daug geriau veikė kaip „Damoklo kardas“. Buvo išviešintos tokių dalykų skirstymo procedūros, ir žmonės žinojo, kaip turi būti tie dalykai (pensijos, privilegijos, lengvatos ir pan.) skirstomi, todėl labai nesunkiai signalizuodavo aukštesniosioms instancijoms, kai tik pareigūnas norėdavo žmogų nuskriausti. Komplekse priemonių, skirtų korupcijai įveikti, buvo ir tokių, kurios asmenį, pripažintą kaltu dėl korupcijos, reikalavo atleisti iš darbo nesuteikiant darbo valstybės tarnyboje. Be to, tokie asmenys prarasdavo už užtarnautus metus priedą, visas privilegijas, o statutiniai darbuotojai – valstybines pensijas. Teisėjai, valstybės tarnautojai – priemokas už ištarnautus metus.

Antrosios atmainos korupcija reikėsi žemės gražinimo proceso metu, viešųjų pirkimų metu, įvairių konkursų metu ir pan. Šios korupcijos atmainos prevencijai buvo suformuoti reikalavimai šių procesų skaidrumui, o tokio skaidrumo neužtikrinimas buvo vertinamas kaip didelis pažeidimas. Buvo patobulintas Administravimo procedūrų įstatymas, kuris pareikalavo, kad teisės normų kūrimas apimtų visuomenės informavimą, visuomenės dalyvavimą ir valdžios įsipareigojimą skelbti ir aiškinti savo veiksmus. Be to, buvo viešai paskelbta, kad pažeidus leidimo statybai gavimo, viešojo pirkimo konkurso procedūrą, visi procesai, atlikti tuo metu, yra neveiksniūs nuo priėmimo momento. Tai skatino pačius šių procesų dalyvius kontroliuoti pareigūnus, kad jie griežtai laikytųsi nustatytų procedūrų.

Trečiosios atmainos korupcija daugiausiai reikėsi išduodant leidimus statyboms neleistinose vietose, muitinėse, gaudant kontrabandininkus ir pan. Duodančią kyšius valstybinę firmą prižiūrėti daug lengviau negu privačią. Kontrabandininkui, pagautam su kontrabanda, duomenų apie kyšio davimą pateikimas tapo lengvinančia aplinkybe.

Įgyvendinus šias priemones daugelis gyventojų galėjo sėkmingiau tvarkyti savo reikalus valstybės ir savivaldybių įstaigose ir buvo galima konstatuoti, kad korupcija buvo išimtinai retas atvejis.

1.12. Pabaiga

Yra daug tinkamų būdų pradėti kurti geresnį gyvenimą. Kiekvienam tinkamo patarimo, kaip tai daryti, niekas duoti negali. O jeigu kas nors ir mėgins tą daryti, tai tas asmuo yra arba nieko nenusimanantis apie gyvenimo tėkmę, arba šarlatanai, besistengiantis Jus suvedžioti, tik neaišku kokiais tikslais. Apie gyvenimo tikslus, būdus jiems pasiekti ir naudotinas priemones kitas žmogus esti blogas patarėjas. Tuos klausimus teisingai ir sau naudingai išspręsti gali tik pats žmogus. Aišku, to dar neužteks, reikės dar valios tvirtumo siekiant užsibrėžtų tikslų. Daugelis žmonių gyvenimo sėkmės stebėjimų ir tyrimų parodo, kad žmogų sėkmė lydi, jei žmogus nepasitenkina tuo, ką turi, „nemiega ant laurų“, o ieško naujo. Ir ieškoti reikia ne kažin kur toli, kitose šalyse, o čia pat vietoje, stebint kitus žmones, su jais bendraujant, diskutuojant, keičiantis patirtimi. Tai nereiškia, kad reikia ignoruoti kitų šalių patirtį, bet ta patirtis labai dažnai mūsų šaliai dėl vienu ar kitų priežasčių netinka. Kita vertus, ir sužinojus gerą svečios šalies patirtį, vis tiek tenka ją pritaikyti vietinėms sąlygoms, tik tada galima iš jos tikėtis naudos. Aklausiai naudojantis svetima patirtimi dažnai galima savo šaliai pridaryti daugiau žalos negu naudos. Jeigu kiekvienas iš mūsų pradės ieškoti, kaip padaryti, kad ne tik jam vienam, bet ir mums visiems būtų geriau gyventi, tikrai surasime „racionalų grūdą“, o Lietuva tikrai taps laiminga ir turtinga šalimi.

KONSTITUCIJOS TOBULINIMO BŪTINYBĖ

2.1. Priešistorija

Kiekvienas bet kurios valstybės institucijos sprendimas turi būti įteisintas tam tikra taisykle, įgalinčia asmenį arba asmenų grupę priimti tą sprendimą, tai – teisėtumo principas. Valstybės konstitucija ir nustato tą pamatinę normą, iš kurios žingsnis po žingsnio išvedamos visos kitos taisyklės ir sprendimai. Todėl konstitucija – ypatingos rūšies dokumentas, nes ji yra savotiškas metadokumentas, skirtas kitų valstybės dokumentų ir institutų kūrimui ir aiškinimui. Kita vertus, visų šiuolaikinių valstybių valdymas remiasi tų šalių konstitucijomis. Svarbu pažymėti, kad valstybės konstitucija yra įstatymų įstatymas, kuriuo Tauta (gyventojai arba visuomenė), garantuodama sau neatimamas piliečių teises ir laisves, suteikia valdžios institucijoms įgaliojimus ir apriboja jų galias, nustato ryšius ir santykius tarp politinių jėgų. Jeigu visus kitus įstatymus valdžios institucijos leidžia žmonėms, kad jie jų laikytųsi ir juos įgyvendintų, tai tikrosios demokratijos valstybėse konstitucija yra pagrindinis Tautos (visuomenės) įstatymas valdžios institucijoms. Garsus konstitucinės teisės žinovas T. Paine'as teigia, kad valstybės konstitucija – tai ne jos valdžios, bet valdžią sudarančių žmonių aktas⁷¹.

Konstitucijų nuostatos įtvirtina visuomeninės santvarkos principus ir tikslus, valstybės ir svarbiausių jos institucijų paskirtis, nustato piliečių teises, laisves ir pareigas, apibrėžia aukščiausių valstybės valdymo institucijų galias ir kompetenciją. Todėl labai svarbu, kad konstitucijoje būtų aiškiai apibrėžtos

⁷¹ Paine T., *The Rights of Man* – London: Evryman's Library, 1966. P. 48.

valdžios institucijų galios ir konkrečiai bei nedviprasmiškai nustatyta jų pagrindinių pareigūnų atsakomybė Tautai (visuomenei) už jų veiklos pasekmes ir piliečių pagrindinių neatimamų teisių ir laisvių pažeidimus.

Dabartinės šalių konstitucijos daugiausiai yra rašytinės, kurias dažniausiai sudaro vienas ar keli konstituciniai įstatymai, susisteminantys visas konstitucines normas. Pirmoji rašytinė konstitucija buvo priimta 1787 m. **Jungtinėse Amerikos Valstijose**. Pažymėtina, kad pirmoji rašytinė konstitucija Europoje buvo priimta 1791 m. gegužės 3 d. **Lietuvos ir Lenkijos valstybėje**, keliais mėnesiais vėliau, tų pačių metų rugsėjo 13 d., buvo priimta antroji Europoje rašytinė konstitucija **Prancūzijoje**.

Lietuvos Valstybės Taryba, paskelbusi 1918 m. vasario 16 d. Nepriklausomybės atkūrimo aktą, tų pačių metų lapkričio 2 d. priėmė valstybingumo įtvirtinimui svarbų dokumentą – „**Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatinius dėsnius**“, kuriuos pasirašė Valstybės Tarybos prezidento nariai A. Smetona, J. Šaulys, J. Staugaitis ir Ministras Pirmininkas A. Voldemaras. Siekdama pagerinti valstybės valdymą 1919 m. balandžio 4 d. Valstybės Taryba priėmė naujus „**Lietuvos Valstybės Laikinosios Konstitucijos pamatinius dėsnius**“, turinčius du naujus skyrius „**Prezidento teisės leisti įstatymus**“ ir „**Valstybės kontrolė**“, kurių anksčiau paskelbtuose nebuvo.

1920 m. birželio 10 d. Steigiamasis Seimas priėmė trečiąją Konstituciją – „**Laikinąją Lietuvos Valstybės Konstituciją**“, o jau 1922 m. rugpjūčio 1 d. Steigiamasis Seimas priėmė *pirmąją nuolatinę Lietuvos Valstybės Konstituciją*. Ji galiojo ketverius metus. Po 1926 m. gruodžio 17 d. karininkų įvykdyto perversmo, privertusio atsistatydinti teisėtai išrinktą Respublikos Prezidentą Kazį Grinių, šalies valdžią paėmė Antanas Smetona. Jis netrukus, 1927 m. balandžio 12 d., paleido Seimą ir 1928 m. gegužės 15 d., pritariant Ministrų kabinetui, ir, nesilaikydamas 1922 m. Konstitucijoje numatytos procedūros, paskelbė *naują Lietuvos Valstybės Konstituciją*, kuri iš esmės įteisino *autoritarinį režimą*. Seimo rinkimų nebuvo iki 1936 m., o ir pastarieji nebuvo demokratiniai, nes kandidatus galėjo kelti tik **Tautininkų partija**. *Kitos politinės partijos buvo uždraustos*. Tokiomis aplinkybėmis 1938 m. vasario 11 d. *Seimas priėmė naują Lietuvos Konstituciją*, kuri, pasirašyta Respublikos Prezidento Antano Smetonos ir Ministro Pirmininko V. Mirono, oficialiai buvo paskelbta 1938 m. gegužės 12 d. Ši Konstitucija galiojo iki 1940 m. So-

viėtų okupacijos. *Vadinasi, tarpukario Nepriklausomos Lietuvos gyvenime patyrėme šešias Konstitucijos redakcijas. Be to, pastaroji Konstitucija oficialiai galiojo ir trumpą laiką atkūrus Lietuvos nepriklausomybę 1990 m. kovo 11 d.*

Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba, vėliau pavadinta Atkuriamuoju Seimu, 1990 m. kovo 11 d. atkūrusi Nepriklausomą valstybę, pagrįstą 1938 m. **Konstitucija**, netrukus priėmė **Lietuvos Respublikos Laikinąjį Pagrindinį įstatymą**, pagal kurį buvo pradėtas tvarkyti Nepriklausomos Lietuvos gyvenimas. Po dvejų metų 1992 m. spalio 25 d. surengtame Lietuvos Respublikos piliečių referendume buvo *priimta Lietuvos Respublikos Konstitucija*. Šios Konstitucijos Baigiamųjų nuostatų 153 straipsnyje teigiama: „Kai ši Lietuvos Respublikos Konstitucija bus priimta referendumu, Lietuvos Respublikos Seimas iki 1993 m. spalio 25 d. 3/5 visų Seimo narių balsų dauguma gali pakeisti Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatas, kurios yra 47, 55, 56 str., 58 str. antrosios dalies 2 punkte, 65, 68, 69 str., 84 str. 11 ir 12 punktuose, 87 str. pirmoje dalyje, 96, 103, 118 str., 119 str. ketvirtoje dalyje.“ *I to per asi i vada, kad referendumui teikiamas Konstitucijos projektas nebuvo galutinai parengtas, todėl bandymas šį tekstą patobulinti yra visiškai natūralus ir teisėtas.*

Per laikotarpį nuo šios **Konstitucijos** priėmimo iki 2007 m. pabaigos buvo papildyti arba pakeisti 7 straipsniai (47, 57, 84, 118, 119, 125 ir 150), iš jų du straipsniai (47 ir 119) keisti po du kartus. Nepaisant šių **Konstitucijos** pakeitimų, keitimų iniciatyva neatslūgsta. Kaskart siūlomi keisti atskiri **Konstitucijos** straipsniai.

Tai rodo, jog esamas Konstitucijos tekstas dar ir dabar turi nemažai trūkumų ir daugumos piliečių teisių ir laisvių netenkina.

Todėl kilo idėja išanalizuoti visą galiojančios **Konstitucijos** tekstą, palyginti atskirus jos straipsnius su *kitų demokratiškų valstybių konstitucijų* analogiškais straipsniais ir pasiūlyti naujas jų redakcijas.

Natūralu, kad keičiantis geopolitinėms ir valstybių vidaus gyvenimo sąlygoms tenka tobulinti ir valstybių konstitucijas. Analizė parodė, kad vienos valstybės jos keičiamos dažniau, kitose rečiau. Pavyzdžiui, JAV konstitucija per 200 metų susilaukė 27 pataisų. Reikia atsižvelgti, kad JAV Konstitucinis konventas, susirinkęs 1787 m. gegužės 14 d., konstitucijos tekstą užbaigė 1787 m. rugsėjo 17 d., *tai yra per keturis mėnesius*. O jos ratifikavimas valstijose užtruko iki 1790 m. gegužės 29 d., *tai yra beveik per trejus metus*. Be

to, pirmųjų dešimt JAV konstitucijos pataisų, įgijusių „Teisių bilio“ pavadinimą, buvo galutinai priimtos 1791 m. gruodžio 15 d., tai yra praėjus pusantrų metų nuo jos ratifikavimo. Dėmesio verta 27 pataisa, kuri buvo pasiūlyta 1789 m. kartu su Teisų bilium, **galutinai buvo ratifikuota tik 1992 m.** Štai ji: „*Joks įstatymas, kuris keičia senatorių ir Atstovų rūmų narių atlyginimą už jų tarnybą, neįsigalioja iki kitų Atstovų rūmų rinkimų*“.

Pokarinės **Vokietijos** konstitucijoje nuo 1951 m. iki 1994 m. padarytos 42 pataisos. Nepaisant, kad **Belgijos** 1831 m. konstitucijos nauja redakcija buvo priimta 1994 m., po to iki 2005 m. kovo 26 d. buvo padaryta 20 pataisų. **Šveicarijos** 1798 m. konstitucija pergyveno kelis jos patobulinimus, kol 1999 m. buvo priimta nauja konstitucija. Pakeitimų susilaukė **Prancūzijos, Italijos** ir kitų valstybių konstitucijos. **Išimtį sudaro tik Japonijos** 1947 m. konstitucija, kuri nuo to laiko nebuvo pakeista.

Todėl pasiūlymus pradėti diskusiją apie mūsų Konstitucijos tobulinimą reikia laikyti ne anachronizmu, o normaliu reiškiniu.

Svarbu, kad visi siūlymai būtų nuodugniai išklaustyti, išanalizuoti ir išdiskutuoti, išklausių ir įvertinus visus „už“ ir „prieš“, nuspręsti, kokių konkrečių veiksmų būtina imtis.

2.2. Piliečių politinio aktyvumo mažėjimas

Šiandieną matome, kad atgimimo laikais suklestėjusias Tautos išsilaisvinimo idėjas ir jos veržlųjį aktyvumą palaipsniui užgožia didėjantis gyventojų politinis abuojumus, kosmopolitinis nutautėjimas ir, kas liūdniausia, retkarčiais prasiveržia net netolimos praeities ilgesys. Tai, kad visuomenės abejingumas didėja, rodo rinkimų į Seimą rezultatai (1 ir 2 lentelės, sudarytos pagal Vyriausiosios rinkimų komisijos duomenis).

2007 m. rinkimuose į Seimą Dzūkijos vienmandatėje rinkimų apygardoje dalyvavo tik 25,95 proc. į sąrašus įrašytų rinkėjų. Iš pateiktų duomenų galime padaryti išvadą, kad pastarųjų kelerių metų rinkimuose didžioji visuomenės dalis išreiškia vis didėjantį savo politinį abejingumą. Valstybei ir jos institucijoms – tai labai blogi ženklai. Istorija rodo, jog piliečių politinis abejingumas pražudė ne vieną valstybę.

1 lentelė

Rinkėjų dalyvavimas Seimo rinkimuose (proc. nuo įrašytų į sąrašus)

Data	1990 02 24	1992 10 25	1996 10 20	2000 10 08	2004 10 10
Dalyvavo	71,25	75,26	52,92	58,63	46,08

2 lentelė

Rinkėjų dalyvavimas savivaldybių tarybų rinkimuose (proc. nuo įrašytų į sąrašus)

Data	1995 03 25	1997 03 23	2000 03 19	2002 12 22	2007 02 25
Dalyvavo	44,84	39,92	54,20	53,83	41,30

Esant pasyviems piliečiams sumažėja valdžios institucijų kontrolė, įsigaliję savivalė, ignoruojami įstatymai, išsisklaido korupcija, veši despotizmas, susidaro aplinkybės „tamsioms“ jėgoms daryti įtaką valdžios institucijoms, o jos praranda savarankiškumą ir „nusilpsta“, valstybė darosi neatspari išoriniam poveikiui, ji okupuojama arba aneksuojama ir išnyksta iš pasaulio žemėlapiu. Tai nutiko daugeliui valstybių, tarp jų **Romos imperijai**, taip pat **Lenkijos–Lietuvos valstybei**. Priešingai, kai gyventojai darosi politiškai sąmoningi ir aktyvūs, kupini ryžto visomis galimomis priemonėmis ginti savo teises ir laisves, net pavergta, praradusi nepriklausomybę tauta nugali už save ekonomiškai ir kariškai daug stipresnius priešus, iškovoja nepriklausomybę ir užima sau deramą vietą tarp kitų valstybių. **Didžiosios Britanijos** ir **Prancūzijos** ekonominė ir karinė galia buvo nepalyginamai didesnė už jų kolonijų **Indijos** ir **Alžyro** nacionalinio pasipriešinimo jėgas. *Metropolijos savo buvusioms kolonijoms suteikė nepriklausomybę, nes pavergtų tautų solidarumo ir visuotino pasipriešinimo sąlygomis metropolijoms išlaikyti tas kolonijas kainuodavo daugiau, negu iš jų turėta naudos.*

Matydami didžiosios gyventojų dalies politinį abejingumą, negalime likti nuošalyje ir pasitenkinti faktų konstatacija. Juk ne žmonės kalti, kad jie politiškai abejingi. Kaltos sąlygos, kuriose jie atsidūrė. Neturime moralinės teisės pasyviai stebti Tautos ir visuomenės ateities pavojų. Privalome ieškoti ir rasti išeitį iš grėsmingos visuomenei ir valstybei situacijos. To siekdami visų pirma turime nustatyti žmonių politinio abejingumo priežastis ir pasiūlyti būdus toms priežastims pašalinti ir gyventojų politinio aktyvumo sąlygoms sudaryti.

Mūsų gerovę lemia tiek išorinės, tiek vidinės priežastys. Dauguma išorinių priežasčių nuo mūsų norų ir valios mažai priklauso. Kaip tik todėl daugelis mūsų valdžios institucijų „vyrų“ išorinėms priežastims perkelia savo nesugebėjimus išvesti šalį iš politinės, ekonominės ir socialinės aklavietės. Mūsų gyvenimas priklauso ir nuo vidinių priežasčių, kurių daugumą turi daugiau ar mažiau subjektyvaus pobūdžio, o sumaniai tvarkantis galima jas pašalinti. Šiame darbe neįstengsime aprėpti visų išorinių priežasčių, lemiančių mūsų gerovę, o dėmesį sutelksime tik tam, kad nustatytume vidines, nuo mūsų pačių priklausančias priežastis ir rastume būdų joms pašalinti.

Tiriant vidines priežastis paaiškėjo, kad viena pagrindinių jų, priklausančių nuo mūsų pačių, yra ta, kad daugelis mūsų įstatymų suteikia valdžios institucijoms teises, bet nenumato konkrečios atsakomybės. Šiandien niekas negali įvardinti, kas pagal įstatymus atsakingas dėl ydingų reformų, nacionalinio turto švaistymo, neracionalaus užsienio paskolų naudojimo, įmonių ir komercinių bankų bankroto, nusikalstamumo klestėjimo, per didelės turtinės diferenciacijos ir dar daugelio kitų veiksnių, nulėmusių daugumai gyventojų pablogėjusį gyvenimą, kai kas penktas gyventojas – ant skurdo ribos. Žmonės supranta, kad kiekviena buvusi Vyriausybė padarė daugiau ar mažiau klaidų, jeigu ne piktnaudžiavimų. Tačiau nė vienas buvusių Vyriausybių vadovas netapo atsakingas už savo veiklos pasekmes. Atsistatydino, ir tuo viskas pasibaigė. Jeigu **A. Šleževičiui** ir buvo iškelta byla, tai ne už Vyriausybės veiklos pasekmes, o už jo asmeninius veiksmus. Ir kiekvienas naujas ministras, naujas premjeras, naujas meras žino, kad, jeigu jis nepadarys baudžiamųjų nusikaltimų, blogiausiu atveju jam gresia atsistatydinimas. O daugiau nieko. **Nepakankamai apibrėžta atsakomybė taip pat Seimo narių ir Prezidento.** *Tuo abejojantiems verta priminti Maišiagalos susitarimą.*

Visuotinės atsakomybės „deficitas gamina“ netobulus įstatymus ir sudaro sąlygas jų nevykdyti. Lietuvos žmonės, neturėdami veiksmingo teisinio mechanizmo kontroliuoti savo pačių išrinktus į valdžią atstovus, nemato savo įtakos valdžios institucijoms ir savo gerovei, praranda savarankiškumą ir politinį aktyvumą. „Koks skirtumas, kas bus išrinktas į valdžios institucijas, – taria jie, – mūsų gyvenimas nuo to nepasikeis.“ Tokios sąlygos padaro piliečius politiškai abejingus, kurie nepasitiki valdžios institucijomis, valstybės ateitimi ir net patys savimi, negali „išbristi“ iš asmeninės, šeimos ir visuomenės ateities aklavietės, nežino, kaip reikia stiprinti valstybės galias ateityje.

Savu ruožtu mokslinis požiūris teigia, kad bet kurio vadovo atsakomybės tiksliai neįmanoma apibrėžti, nežinant tos institucijos, kuriai jis vadovauja, misijos. Galiojančiame Konstitucijos tekste nei valstybės, nei svarbiausių valstybės institucijų misija tiksliai ir aiškiai neapibrėžta. Apie ją daugeliu atvejų tenka spręsti netiesiogiai, o tik iš išvardintų funkcijų. Tačiau tai sudaro sąlygas savaip interpretuoti valstybės pagrindinių institucijų tikslus ir funkcijas, tuo pačiu pagrindinių valstybės institucijų pareigūnams sudaryti galimybę suformuluoti sau palankias kompetencijas ir sukurti nekonkrečios atsakomybės šių institucijų kompetencijos aplinką. Atitinkamai pertvarkius Konstitucijos tekstą, šį trūkumą galima pašalinti ar bent gerokai sumažinti jo neigiamą įtaką, vadinasi, pasiekti, kad valstybės institucijų pareigūnai ir visų lygių politikai būtų visiškai atsakingi už savo veiksmų padarinius.

2.3. Konstitucijos tobulinimo būtinybė

Mūsų tyrimai rodo, kad tik nedidelė visuomenės dalis supranta **Konstitucijos** esmę ir jos paskirtį. Daugelis nežino, kad pats žodis *konstitucija*, kilęs iš lotynų kalbos, reiškia sutvarkymą, sudėtį, sąrangą. Dauguma gyventojų **Konstituciją** laiko formaliu dokumentu, kuriame deklaruotos piliečių teisės ir laisvės. Kiti dar priduria, kad **Konstitucija** – pagrindinis įstatymas.

Konstitucija valstybės ir jos piliečių gyvenimui, jų gerovei turi ypatingą reikšmę. Tačiau tik tada, kai ji yra gerai surašyta ir iki galo įgyvendinama.

Netolimos praeities Sovietų Sąjungos konstitucijos tekstas buvo surašytas taip, kad galėjo būti pavyzdžiu demokratiškiausioms valstybėms, tuo tarpu jos įgyvendinimas buvo paverstas karikatūra. Sovietų konstitucijos deklaruota laisvė faktiškai buvo paversta XX amžiaus vergija.

Todėl kartais girdėti nuomonių, kad nesvarbu, kaip surašytas Konstitucijos tekstas, svarbu, kaip klostosi santykiai tarp piliečių ir valdžios institucijų atstovų.

Tačiau tiesa yra tokia: ir gerai surašyta konstitucija gali būti blogai vykdoma, bet pagal blogai surašytą konstituciją gerai tvarkyti žmonių gyvenimą neįmanoma. Todėl geras valstybės konstitucijos tekstas yra būtina, nors ir nepakankama sąlyga žmonių gerovei užtikrinti.

Todėl visų pirma labai svarbu, kad valstybės **konstitucijoje būtų tikslios nuostatų formuluotės**, kita vertus, būtinos sąlygos gyvenimo konstravimui pagal tas nuostatas, vadinasi, tiems nuostatams įgyvendinti. Tenka pabrėžti, kad valstybės konstitucijos nuostatų įgyvendinimas labai priklauso nuo pačių konstitucijos nuostatų, skirtų įvairių institucijų atstovų sprendimams įgyvendinti ir kontrolei, formuluočių tikslingumo ir veiksmingumo.

Tai, kad šiandieną visuomenės pasitikėjimas Seimu, kaip ypatinga valstybės institucija, ir jo nariais – žemiau kritinės ribos, kitais žodžiais sakant, Seimo narių veikla neatitinka gyventojų interesų, korupcija nulemia Seimo narių priimtų teisės aktų ignoravimą, kad nuolatos didėja socialinė atskirtis, kad stringa pažangios reformos ir kiti mūsų gyvenimo nesklaidumai rodo nepageidaujamus padarinius valstybei ir visuomenei. Norint tokius padarinius ne tik pašalinti, bet ir užsitikrinti, kad jų nebūtų, reikia surasti nemalonus padarinius sukėlusias priežastis ir jas pašalinti, tai padės normalizuoti politinius, ekonominius ir socialinius procesus.

Konkrečių gyvenimo nesklaidumų sisteminė analizė rodo, kad daugeliu atvejų pagrindinė jų priežastis glūdi pagrindiniame įstatyme – **Konstitucijoje** arba jos nuostatų įgyvendinimo procese. Valstybės valdymo praktika parodė ir konkrečius mūsų Konstitucijos netobulumus. **Pavyzdžiui:**

1. Neįtvirtintas atsakomybės principas. Nei viena buvusi Vyriausybė ir jų vadovai nebuvo atsakingi už veiklos pasekmes.
2. Nebuvo aišku, koks skirtumas tarp Vyriausybės atsistatydinimo ir grąžinimo įgaliojimų, tai turėjo aiškinti Konstitucinis Teismas.
3. Konstitucijoje neaprašyti įvykių raidos atvejai, kai Seimas netvirtina arba neskiria Respublikos Prezidento teikiamų asmenų į pareigas.
4. Konstitucijoje neaptartos išeitys, kurios kyla, jeigu ne konfliktų, tai bent nuomonių skirtumų tarp Respublikos Prezidento, Seimo ir Vyriausybės institucijų.
5. Konstitucijoje nepakankamai aiškiai aprašyti Ministro Pirmininko ir ministrų atsistatydinimo savu noru atvejai.
6. Respublikos Prezidento „veto“ įtaka yra nedidelė, išskyrus tai, kad Seimas priverčiamas pakartotinai svarstyti tą įstatymo projektą, todėl esminio poveikio nedaro.
7. Daugiau kaip 1/3 Konstitucijos straipsnių įgyvendinimas nepriklauso nuo tautos ar visuomenės valios, kaip pasakyta 2 str. „Lietuvos vals-

tybę kuria Tauta, Suverenitetas priklauso Tautai“, o realiai priklauso Seimo institucijai ir jos nariams. Galiojančios Konstitucijos tekste iš viso yra 154 straipsniai, 53 straipsnių įgyvendinimas apibrėžiamas tam skirtu įstatymu.

Čia išvardinti ir neišvardinti galiojančios **Konstitucijos** teksto trūkumai ir nesklandumai skatina sutikti su A. Palubinsko nuomone, kuris rašė⁷²: „Regis, be natūralaus ekonomikos augimo ir politikų bei biurokratų puikiai išmuktų viešųjų ryšių pamokų, Lietuva tebėra sovietinio modelio centralizuota, korumpuota ir asmeninių ambicijų bei interesų tenkinimo vedama „respublika“... Lietuvos valdantysis sluoksnius trypčioja vietoje, taip ir nesugebėjęs pagauti kūrybinio vėjo, į nugarą sėkmingai pučiančio tiems, kurie valdžią ignoruoja. Daugelis Lietuvos piliečių tenori valdžios, sugebančios kūrybiškai prisidėti prie Lietuvos plėtros ar bent kūrybiškai reaguoti į kylančius iššūkius... Minutę pasvajokime: ramiai atsisveikiname su Antrąja Respublika ir kuriame Trečiąją, joje pagaliau įgyvendinant tikrą subsidiarumą (principą, kad tik vietiniu lygmeniu neišsprendžiamos funkcijos būtų perduodamos „aukštesnei“ valdžios grandžiai). Nekalbu apie revoliuciją – kalbu apie **naujos Lietuvos Respublikos Konstituciją**.“

2.4. Reikalavimai valstybės konstitucijai

Įprastai teisės normą sudaro trys dalys: hipotezė⁷³, dispozicija⁷⁴ ir sankcija⁷⁵. „Sankcija prieš teisės taisyklių laužymą yra būdingiausias teisės bruožas.“⁷⁶ Ši taisyklė reikalauja, kad visa valstybinė, politinė ir visa kita veikla būtų kontroliuojama ir tokios kontrolės metu nustatyti pažeidę teisės taisykles asmenys ar jų grupės turi gauti atitinkamą jų atsakomybei sankciją. Todėl labai svarbu, kad **Konstitucijoje** būtų aiškiai apibrėžtos valdžios institucijų misijos, jų galios, konkrečiai ir nedviprasmiškai nustatyta jų vadovų pagrindinė atsako-

⁷² Palubinskas A. Nebeužtenka šnekėti, reikia veikti. Veidas, 2007, Nr. 41, P. 41.

⁷³ Hipotezė – struktūrinė teisės normos dalis, nusakanti sąlygas, kuriose ši norma turi veikti.

⁷⁴ Dispozicija – struktūrinė teisės normos dalis, nustatanti tam tikrą elgesio taisyklę.

⁷⁵ Sankcija – struktūrinė teisės normos dalis, kurioje nurodytos valstybės poveikio priemonės tos normos pažeidėjui.

⁷⁶ Lietuvių enciklopedija, 30 t., P. 494.

mybė žmonėms už savo veiklos pasekmes ir piliečių pagrindinių neatimamų teisių ir laisvių pažeidimus. Pažymėsime, kad daugeliui visų laikų mąstytojų, tarp jų ir **šv. Tomui**, buvo aišku, kad valstybės valdymas yra tarnavimas ir atsakomybė visai bendruomenei (visuomenei). Dar senovės **Kinijos** ir **antikos** išminčiai daugiau kaip prieš du su puse tūkstančio metų suvokė, kad valstybė būna stipri ir jos gyventojai geriau gyvena, kai visi reikalai tvarkomi gerais įstatymais, kuriems paklūsta ne tik visi piliečiai, bet ir valdovas. Beveik visiems mąstytojams aksioma atrodė tai, kad bet kuris susitarimas, tarp jų ir susitarimas tarp visuomenės ir valdžios institucijų, galioja tada, kai jį laisvai priiima susitariančios šalys. Juk įsipareigojimas negali būti primestas jėga. Pastaruoju atveju jis nebus įsipareigojimas, o nurodymas. **Ciceronas** teigė, kad valstybė negali klestėti, jeigu ji nesiremia tarpusavio įsipareigojimų laikymusi, abipusiu teisių, kurios vienija jos piliečius, paisymu.

Valstybės konstitucijų teorijas kūrė daugelis išminčių. Pagal **Platoną**⁷⁷, valstybėje žmonės susitaria nedaryti skriaudų, kad patys to nepatirtų, **Aristotelio**⁷⁸ nuomone, valdyti išmintinę teisę turi išmintis ir dorybė. Tai atitinka **šv. Augustino**⁷⁹ nuomonę, jog, jeigu valstybė nėra moraliniais tikslais susivienijusi bendruomenė ir jeigu jos nevienija doroviniai saitai, tai ji yra niekas, tik „**didžiausias plėšikavimas**“.

Viduramžių jėzuitai tvirtino, kad politinė valdžia kyla iš bendruomenės ir egzistuoja bendruomenės gerovei. **Machiavellis**⁸⁰ pabrėžė, kad reikalingos teisinės priemonės pareigūnų piktnaudžiavimui įveikti. **Lilburne'as** propagavo konstitucines priemones, kurios saugotų individo pamatines teises net nuo jo paties rinktų atstovų, o rašytinis visuomenės susitarimas turi tapti tam tikra visuomenės sutartimi, esančia aukščiau už įstatymą ir nustatančia parlamento valdžios ribas ir apginanti neatimamas žmogaus teises. **Harringtonas** 1656 m. pasiūlė konstitucijos idėjas išdėstyti valdžios rašytame dokumente. **Hegelis**⁸¹ sakė, kad konstitucija nėra kas nors pagaminta, ji yra šimtmečių kūrinys. **Monroe Smithas** teigė, kad įstatymas veikiau surandamas, o ne sukuriamas.

⁷⁷ Platonas, Valstybė. Vilnius: Pradai, 2000.

⁷⁸ Aristotelis, Politika. Vilnius: Pradai, 1997.

⁷⁹ Politinės minties enciklopedija. Vilnius: Mintis, 2005. P. 33–37.

⁸⁰ Machiavelli N., Valdovas. Vilnius: UAB ISTC, 1998.

⁸¹ Hegel G. W. F., Teisės filosofijos apmatai. Vilnius: Mintis, 2000.

Kaip kiekvienas įstatymas, taip ir įstatymų įstatymas – valstybės **Konstitucija** gali būti ir gera, ir bloga. Aišku, įstatymai gali būti tiek geri, tiek blogi. Kita vertus, konkretus įstatymas iš pradžių buvęs naudingas, pasikeitus sąlygoms gali pasidaryti žalingas. Kad įstatymai būtų geri, visuomenė turi suteikti valdžios institucijoms tam tikrų, bet ne per didelių įgaliojimų, apriboti jos galias ir nustatyti įstatymų leidimo, įgyvendinimo ir panaikinimo tvarką.

Pažymėtina, kad **Montesquieu**⁸² atkreipė dėmesį į tai, kad konstitucingumo požiūriu respublika gali būti tokia pat neteisinė kaip despotizmas. *Gera valstybė paprastai turi gerą konstituciją*. Čia verta priminti, kad garsus **Anglijos** XVIII a. mąstytojas **Burke**⁸³, nustatęs, kad gera valstybės **konstitucija** yra neišgalvota, o senatimi grindžiama **konstitucija**, tvirtino, kad minia, kai ji veikia nesvarstydamą, yra kvaila, bet kai jai duodama laiko, tuomet ji visuomet veikia teisingai.

Gera **konstitucija** turi būti daugiau atrasta, negu sukurta. Ji turi atspindėti bendruomenės poreikius, interesus, lūkesčius, norus, pagal kuriuos **konstitucijos** projekto rengėjai turi suformuluoti tekstą, o ne stengtis išradinėti, sukurti ir „prastumti“ subjektyvias idėjas. **Konstitucija** turi atitikti jai skirtus reikalavimus, vadinasi, ji turi būti: pirma – legitimi, antra – sociali, trečia – reali ir ketvirta – stabili.

2.4.1. Konstitucijos legitimumas

Mūsų supratimu sąvoka *legitimus* nuo legalus skiriasi tuo, kad legitimus yra ne tik legalus [teisėtas, atitinkantis įstatymą, įstatymo leidžiamas⁸⁴], bet ir visuotinai priimtinas visuomenei. Lietuvos Respublikos **Konstitucija** buvo 1992 m. spalio 25 d. priimta piliečių referendume, taigi formaliai jos legalumas ir legitimumas atitinka reikalavimus. Bendrija, bent didžioji jos dauguma, dalyvaudama referendume, laisva valia pritarė Konstitucijos tekstui. Vadinasi, sutiko, kad valstybę valdytų išrinkti ir paskirti pareigūnai, kurių pareigybės ir kompetencija apibrėžta **Konstitucijos** tekste. Formaliai

⁸² Montesquieu C. L., Apie įstatymų dvasią. Vilnius: Mintis, 2005.

⁸³ Burke E., The Political Philosophy of Edmund Burke. Oxford: Oxford University Press, 1986.

⁸⁴ Legalus [lot. *legalis*] – teisėtas, atitinkantis įstatymą, įstatymo leidžiamas. – Interleksis: kompiuterinis tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Alma litera, 2001.

tai atitinka **Visuomenės** sutarties idėją. Tuo tarpu nesiryžtame tvirtinti, kad Lietuvos Valstybės **Konstitucija**, kurią kariuomenės šventės dieną 1928 m. gegužės 15 d. pritiriamas tuometinio viso Ministrų kabineto, nutarė paskelbti Respublikos Prezidentas, buvo legitimi. Abejonių kelia tai, kad tuo metu Seimas buvo paleistas, taigi Tautai nebuvo atstovaujama. Nepaisant to, kad pripažįstamas 1992 m. **Konstitucijos** legitimumas, tačiau tai nereiškia, kad kai kurios jos nuostatos gali būti tobulesnės.

Lietuvos Respublikos Konstitucijos 2 str. teigiama: „Lietuvos valstybę kuria Tauta. Suverenitetas priklauso Tautai.“ 3 str. papildo: „Niekas negali varžyti ar riboti Tautos suvereniteto, savintis visai Tautai priklausančių suverenių galių.“ Čia viskas teisinga. Abejonių nekelia ir 4 str. formuluotė: „Aukščiausią suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus atstovus.“ Tačiau išnagrinėję visą **Konstitucijos** tekstą galime padaryti prielaidą, kad tiesioginis **Tautos** vaidmuo valstybės valdyme tam tikru mastu ribojamas. Juk išnagrinėję visą **Konstitucijos** tekstą nustatome, *kad iš jos 154 straipsnių 53 straipsnių įgyvendinimas apibrėžiamas kitais įstatymais*. Vadinausi, tam tikra **Tautos** suverenumo dalis perkeliama tam, kas priima įstatymus. Todėl 55 str. formuluotė: „*Seimo narių rinkimų tvarką nustato įstatymas*“, galima interpretuoti, kad *Seimo narių rinkimų tvarką nusistato patys Seimo nariai*, nes kokį įstatymą priims Seimo nariai, tokie ir bus rinkimai. Juriškai viskas teisėtai, tačiau, ar tai bus viskas legitimu, galime suabejoti. Juo labiau morališkai – spėskime patys.

Panašių atvejų yra ir daugiau. Imkime 25 str. Pirmoje jo dalyje rašoma: „Žmogus turi teisę turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti.“ Atrodo tai garantuoja sąžinės laisvę. Tačiau trečioji šio straipsnio dalis teigia: „Laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu...“ Tai ar suteikiama teisė piliečiui turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti, ar tą teisę pasiima Seimas, kuris, aišku, leis subjektyviai palankius įstatymus.

Palyginkime, kaip šią teisę gina **JAV konstitucija**: „*Kongresas negali leisti įstatymų, nustatančių pagarbą kokiai nors religijai ar draudžiančių jos laisvą praktikavimą; arba žodžio ar spaudos laisvę, ar teisę tautai taikiai rinktis ir kreiptis su peticija į vyriausybę dėl skriaudų atitaisymo.*“

Mūsų **Konstitucijos** 26 str. irgi prieštaringas. Antroji jo dalis skelbia: „*Kiekvienas žmogus turi teisę laisvai pasirinkti bet kurią religiją arba tikėjimą*“

ir vienas ar su kitais, privačiai ar viešai ją išpažinti, atlikinėti religines apeigas, praktikuoti tikėjimą ir mokyti jo.“ O jau ketvirtoji šio straipsnio dalis deklaruotą teisę riboja: „*Žmogaus laisvė išpažinti ir skleisti religiją arba tikėjimą negali būti apribota kitaip, kaip tik įstatymu...*“ Taigi ir vėl teisių garantijų nelieka, nes jos priklauso nuo Seimo išleisto įstatymo. Klaidinantis yra ir 36 str. Pirmoji jo dalis skelbia: „*Negalima drausti ar trukdyti piliečiams rinktis be ginklo į taikius susirinkimus.*“ Ir čia pat ta teisė ribojama: „*ši teisė negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu...*“

Išanalizavę **Konstitucijos** tekstą legitimumo požiūriu darome išvadą, kad kai kurias nuostatas (straipsnius) galima patobulinti suteikiant visuomenei reikšmingesnę vaidmenį valstybės valdyme, negu tai nusakyta galiojančios **Konstitucijos** tekste.

2.4.2. Konstitucijos socialumas

Konstitucijos socialumas reiškiasi tuo, kad **ja** vadovaujantis turi būti įgyvendinamas teisingumas, garantuotos ir apgintos piliečių prigimtinės teisės ir laisvės, reikalingu mastu ribojamos valstybės institucijų valdžios vykdymo galios, suteikiamas visuomenės nariams dalyvavimas sprendžiant svarbiausius klausimus, ginti demokratijos principus, įtvirtinti respublikinę santvarką, sudaryti valstybėje palankią aplinką žmonių gerovei plėtoti.

Juridine prasme konstitucija turi garantuoti teisingumo įgyvendinimą. Iki pastarojo laiko gyvas **antikos romėnų** posakis: „*Justitia est fundamentum regnorum*“ („*Teisingumas yra valstybės pamatas*“). Tačiau teisingumas gali būti teisinis ir socialinis. Kad **Konstitucija** atliktų juridinę funkciją, kitais žodžiais sakant, užtikrintų teisinį teisingumą, ji turi garantuoti pamatines individo laisves: žodžio ir susirinkimų laisvę, sąžinės laisvę ir minties laisvę, asmens ir asmeninės nuosavybės laisvę, laisvę nuo valstybės institucijų atstovų (subjektyvaus arešto ir poėmio), politinę laisvę, tai – laisvo balsavimo teisę ir teisę dalyvauti politiniuose dariniuose, juose eiti politines pareigas, o tam būtina aiškiai apriboti valstybės institucijų valdžios vykdymo galias ir nedviprasmiškai nustatyti jų atsakomybę valstybės piliečiams.

Teisinis teisingumas – orientuotas į nešališkumą, tuo tarpu socialinis

teisingumas – orientuotas į sąžiningumą. Pastaruoju metu konstitucinėje, įstatymų leidybos ir teismo srityse vyrauja **Rawlso** suformuluoti teisingumo principai⁸⁵:

I principas. Visi asmenys turi lygias teises į visiškai pakankamą lygių pamatinių laisvių sistemą, kuri yra suderinama su panašia laisvių visiems sistema.

II principas. Socialinė ir ekonominė nelygybė turi tenkinti dvi sąlygas.

Pirma, ji turi būti susijusi su pareigomis ir padėtimi, kurias galėtų užimti visi esant nešališkai galimybių lygybei.

Antra, ji turi būti maksimaliai naudinga blogiausioje padėtyje esantiems visuomenės nariams.

Igyvendinant socialinę teisingumą **Konstitucijoje** turi būti įteisintas pajamų perskirstymo principas, surenkant lėšas, būtinas viešosioms gerybėms, tačiau perskirstymo mastai turi būti riboti ir nustatomi demokratiniu būdu, nes per dideli mokesčiai gali stabytis šalies ekonominę pažangą, nuo ko daugiausiai gali nukentėti labiausiai nuskriausti žmonės, kuriems norima padėti. **Konstitucija** neturi būti kas nors išrasta, iš naujo pagaminta, o tik tinkamai suformuluotas visuomenės kūrinys, įtvirtinantis šimtmečiais susiformavusias idėjas, panaikinančias neteisiškumą ir sukuriančias saugumą. Ją kuria ne žmonės, o konkrečios aplinkybės, įvykiai, visuomenės charakteris, jos polinkiai, moraliniai, politiniai ir socialiniai įpročiai, kurie atsiskleidžia tik per ilgą laiką. Taip sudaryta **Konstitucija** atliks ir ideologinę, kitais žodžiais sakant, auklėjamąją funkciją, kai visų pirma visi, tarp jų politikai, vyriausybės nariai, teisėjai, kaip ir visi piliečiai, bus pavaldūs bendrai jurisdikcijai ir asmeniškai atsakys už teisės pažeidimus pagal įstatymus bendra tvarka.

2.4.3. Konstitucijos realumas

Demokratinių šalių konstitucijos skirtos pamatinėms žmogaus teisėms ir laisvėms apginti ir kartu valstybės institucijų valdžios vykdymo galioms apriboti bei jų atsakomybei nustatyti. Kad tokią funkciją **Konstitucija** ga-

⁸⁵ Rawls J., Pamatinės laisvės ir jų prioritetas. Kn. Šiuolaikinė politinė filosofija: antologija. Sud. Kis J. Vilnius: Pradai, 1998. P. 182–183.

lėtų atlikti, būtina, kad **ji** atitiktų laikmetį, piliečių tradicijas, moralinę visuomenės būseną, tačiau neapsiribotų dabartimi, o būtų orientuota į ateitį, atvertų galimybes gyventojams fiziškai ir dvasiškai tobulėti, dirbti valstybės ir visuomenės labui ir geriau gyventi. Kita vertus, Seimas ir savivaldybės – tai ne mokyklos, tai – trainingas politikų kvalifikacijai kelti. Žmonės į politikos sferą turi ateiti tai veiklai tinkamai pasirengę, turintys atitinkamą kvalifikaciją, žinantys, ką reikia dirbti, mokantys, kaip tą darbą dirbti, norintys tą darbą dirbti ir galintys tinkamai bei sąžiningai atstovauti rinkėjų interesams⁸⁶.

2.4.4. Konstitucijos stabilumas

Konstitucija turi būti stabili, kad žmonės galėtų būti garantuoti savo ateitimi, galėtų patikimai kurti savo gyvenimą žinodami, jog pagrindiniai valstybės institucijų valdžios vykdymo veiksmai turi atitikti ne kokių nors partijų lyderių, o visos visuomenės norus, lūkesčius, poreikius ir tikslus. Visa tai turi reglamentuoti **konstitucija**, kuri, kaip ir kiti įstatymai, neprivalo keistis pagal partijų politinius tikslus ar stambiojo kapitalo atstovų užgaidas. Todėl turi būti saugikliai nuo galimybių naujai partijai, laimėjusiai rinkimus, laisvai pakeisti **konstituciją**. Yra šalių, kuriose parlamentui pasiūlius konstitucijos keitimą, jis paleidžiamas ir skelbiami nauji rinkimai, kitose šalyse **konstitucijos** keitimas įteisinamas dviem parlamento balsavimais, tarp kurių turi būti parlamento rinkimai. Yra ir kitokios praktikos konstitucijos stabilumui užtikrinti.

⁸⁶ Lietuvos ateitis pasaulio kontekste. Specialistų žvilgsnis: kolektyvinė monografija. Sudarytojas: projekto vadovas Vincentas Jasiulevičius. Mokslinis redaktorius Antanas Makštutis. Vilnius: „Mokslo aidų“ leidykla, 2003. P. 142–171.

LIETUVOS RESPUBLIKOS KONSTITUCIJOS ANALIZĖ IR JOS TOBULINIMAS

3.1. Preambulė

Toliau pateikiami galiojančios Konstitucijos tie straipsniai (numeracija atitinka galiojančios Lietuvos Respublikos Konstitucijos numeraciją), kuriuos, autorių nuomone, būtina tikslinti arba papildyti, pateikiami kiekvieno straipsnio komentarai, kuriuose atsispindi kitų valstybių patirtis, o taikant precedento principą ir mūsų gyvenimo praktikoje išryškėjusius netobulumus, pateikiama nauja siūloma straipsnio redakcija. Konstitucijos struktūra atitinka reikalavimus, todėl ją keisti, mūsų nuomone, netikslinga. Komentaruose pateiktos ištraukos iš kai kurių valstybių konstitucijų arba kai kurių konstitucinių įstatymų, dažniausiai tų valstybių, kuriuose vieno bendro konstitucijos dokumento nėra, pvz., Jungtinė Karalystė, Suomija, Švedija ir pan. Pastaruoju atveju prie valstybės pavadinimo pateikiamas konstitucinio dokumento pavadinimas ir jo straipsnis. Jei pateiktas tik valstybės pavadinimas ir straipsnio skaičius, tai reiškia, kad šiuo atveju cituojamas tos valstybės konstitucijos straipsnis. Ištraukos iš kitų valstybių konstitucijų ar konstitucinių dokumentų pateikiamos kursyvu.

Be knygos autorių, Konstitucijos analizės ir tobulinimo darbe dalyvavo ir siūlymus teikė teisininkai ir mokslininkai: I skirsnis, Lietuvos valstybė ir VI skirsnis, Respublikos Prezidentas – Mykolo Riomerio universiteto prof. S. Arlauskas; VIII skirsnis, Konstitucinis Teismas ir IX skirsnis, Teismas

– B. Simanavičius; XII skirsnis, Valstybės kontrolė – J. Jacevičius; formuluojant valstybės ir jos pagrindinių institucijų paskirtis panaudoti S. Butkaus darbai.

ESAMAS TEKSTAS

LIETUVIŲ TAUTA:

prieš daugelį amžių sukūrusi Lietuvos valstybę,
jos teisinius pamatus grindusi Lietuvos Statutais ir Lietuvos Respublikos Konstitucijomis,
šimtmečiais atkakliai gynusi savo laisvę ir nepriklausomybę,
išsaugojusi savo dvasią, gimtąją kalbą, raštą ir papročius,
įkūnydama prigimtinę žmogaus ir Tautos teisę laisvai gyventi ir kurti savo tėvų ir protėvių žemėje – nepriklausomoje Lietuvos valstybėje,
puoselėdama Lietuvos žemėje tautinę santarvę,
siekdama atviros, teisingos, darnios pilietinės visuomenės ir teisinės valstybės,
atgimusios Lietuvos valstybės piliečių valia priima ir skelbia šią **KONSTITUCIJĄ**.

PREAMBULĖS KOMENTARAI

Lietuvos Respublikos Konstitucijos preambulėje neakcentuota gyventojų gerovė, galbūt todėl nei viena Lietuvos Respublikos Vyriausybė nesirūpino arba per mažai rūpinosi žmonių gerove. Tuo tarpu daugelis kitų valstybių konstitucijų akcentas į žmonių gerovę labai ryškus:

Airija: „Mes, Airijos tauta... stengdamasi prisidėti prie visuotinės **gerovės**, tinkamai gerbdami Protingumą, Teisingumą ir Gailestingumą tam, kad užtikrintume žmogaus orumą ir laisvę, tikrąją socialinę tvarką, atkurti mūsų šalies vienybę ir pasiekti sutarimą su kitomis tautomis, tokiu būdu pritariame, skelbiame ir nustatome sau šią Konstituciją.“

Brazilija: „Mes, brazilų tautos atstovai, susirinkę į Nacionalinį steigiamąjį susirinkimą tam, kad padėtume pagrindus demokratinei valstybei, skirtai užtikrinti aukščiausioms vertybėms, kaip asmeninėms ir socialinėms teisėms, laisvei, saugumui, **gerovei**, raidai, lygybei ir teisingumui, pliuralistinei ir broliškai visuomenei, pagrįstai socialine harmonija...“

Indonezija: „Kartu siekiant įsteigti Indonezijos valstybės vyriausybę, ginančią visos indoneziečių tautos interesus ir visų indoneziečių tėvynės, siekiant pagerinti liaudies **gerovę**, pagerinti nacijos gyvenimą, ir dalyvauti nustatant žemėje tvarką, pagrįstą nepriklausomybės principais, tvirtos taikos ir socialinio teisingumo, Indonezijos nacionalinės nepriklausomybės...“

Ispanijos konstitucijos preambulė tvirtina: „Ispanų tauta, norėdama padėti teisingumui, laisvei, saugumui, taip pat užtikrinti visų, kas ją sudaro, **gerovę**, naudodamasi savo suverenia teise, skelbia apie savo siekius...“

Italijos konstitucijos 3 str. teigia: „... Respublikos uždavinys – pašalinti ekonominio ir socialinio pobūdžio kliūtis, kurios... trukdo visiškai žmogaus asmenybės plėtotei...“ 4 str.: „Respublika pripažįsta visiems piliečiams teisę į darbą ir skatina sąlygas, kurios šią teisę daro realią.“

Japonijos konstitucijos preambulėje sakoma: „... Mes tvirtai įsitikinę, kad visos pasaulio tautos turi teisę į taikų gyvenimą, laisvę nuo baimės ir skurdo.“

JAV: „Mes, Jungtinių Valstijų žmonės, siekdami sukurti tobulesnę sąjungą, įtvirtinti teisėtą tvarką, užtikrinti vidinę ramybę, organizuoti bendrą gynybą, prisidėti prie **bendros gerovės**⁸⁷ ir užtikrinti mums ir mūsų palikuonims laisvės gerybes, šventiname ir priimame šią Jungtinių Amerikos Valstijų konstituciją.“

Prancūzijos Respublikos 1946 m. konstitucijos preambulėje sakoma: „kiekvienas turi dirbti ir turi teisę gauti darbą... Prancūzų sąjungą sudaro tautos ir liaudis, kurios sujungia ir koordinuoja savo išteklius ir jėgas, kad plėtotų civilizaciją, pagerintų savo **gerovę** ir užtikrintų savo saugumą.“

Šveicarija: „... įsitikinę tuo, kad tas, kuris naudojasi savo laisve – yra laisvas, ir kad laisvės būseną nustatoma pagal mažiausiai aprūpintų jos narių **gerovę**, nusprendėme priimti šią Konstituciją.“

Tezė: Valstybės **Konstitucija** turi atitikti piliečių siekius. Visi gyventojai nori geriau gyventi. Tai natūralu. Gerovės siekius turi išreikšti ir mūsų **Konstitucija**.

SIŪLOMAS TEKSTAS

LIETUVIŲ TAUTA: prieš daugelį amžių sukūrusi Lietuvos valstybę, jos teisinius pamatus grindusi Lietuvos Statutais ir Lietuvos Respublikos Konsti-

⁸⁷ Paryškinta autorių.

tucijomis, šimtmečiais atkakliai gynusi savo laisvę ir nepriklausomybę, išsaugojusi savo dvasią, gimtąją kalbą, raštą ir papročius, įkūnydama prigimtine žmogaus ir Tautos teisę laisvai gyventi ir kurti savo tėvų ir protėvių žemėje – nepriklausomoje Lietuvos valstybėje, **kurios nepriklausomybė atkurta 1918 m. vasario 16 dieną, grįsdama savo raidą pagarba žmogaus orumui ir teisėms, laisve, demokratija, teisine lygybe, socialiniu teisingumu**, puoselėdama Lietuvos žemėje tautinę santarvę, Lietuvos žmonių gerovei **kurdamą atvirą, teisingą, darnią pilietinę visuomenę ir teisinę valstybę**, Lietuvos valstybės piliečių valia priima ir skelbia šią **KONSTITUCIJĄ**.

I SKIRSNIS. LIETUVOS VALSTYBĖ

1 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Pasakyti, kad Lietuvos valstybė yra nepriklausoma ir nedaloma labai svarbu, tačiau apibrėžti, kad ši valstybė yra demokratinė respublika yra per mažai, juo labiau kad žodis „demokratinė“ aiškinamas įvairiai. Daugelio kitų valstybių konstitucijos valstybę apibūdina plačiau. Pavyzdžiui,

***Airija:** 5 str. Airija yra suvereni, nepriklausoma ir demokratinė valstybė.*

***Austrija:** Federlinis konstitucinis įstatymas (1920 11 10). 1 str. Austrija yra demokratinė respublika...*

***Brazilija:** 1 str. Brazilijos Federacinė Respublika, sudaranti valstijų, municipalitetų ir federacinės srities sąjungą, yra teisinė demokratinė valstybė ir remiasi: I – suverenitetu; II – pilietybe; III – žmogaus asmens orumu; IV – socialine darbo verte ir laisva iniciatyva; V – politiniu pliuralizmu. 2 str. Sąjungai priklauso įstatymų leidžiamoji valdžia, vykdomoji valdžia ir teisinė valdžia, nepriklausomos ir harmoningai tarp savęs suderintos.*

Estija: 1 str. Estija – savarankiška ir nepriklausoma demokratinė respublika, kurioje aukščiausios valdžios turėtojas yra tauta. Estijos savarankiškumas ir nepriklausomybė neatskiriami ir nepereinami.

Graikija: 1 str. 1. Graikijos valstybės santvarka – parlamentinė respublika.

Italija: 1 str. Italija – demokratinė respublika, pagrįsta darbu.

Ispanija: 1 str. Ispanija konsititucijuojama į teisinę, socialinę ir demokratinę valstybę, kuri skelbia aukščiausiomis vertybėmis laisvę, teisingumą, lygybę, politinį pliuralizmą.

Portugalija: 2 str.. Portugalijos Respublika – demokratinė teisinė valstybė, pagrįsta tautos suverenitetu, dauguma demokratiškos nuomonių ir demokratiškos politinio pliuralizmo, gerbimu ir garantavimu pagrindinių teisių ir laisvių... 9 str. Pagrindiniai valstybės uždaviniai yra: nacionalinės nepriklausomybės garantija ir politinių, ekonominių, socialinių ir kultūrinių sąlygų sudarymas, užtikrinančių šį tikslą; pagrindinių teisių ir laisvių garantija ir pagarba demokratinės teisinės valstybės principams; politinės demokratijos gynimas, užtikrinimas ir skatinimas demokratinio piliečių dalyvavimo sprendžiant nacionalines problemas; gerovės ir gyvenimo kokybės kėlimo ir realios lygybės tarp portugalų skatinimas, taip pat ekonominių, socialinių ir kultūrinių teisių įgyvendinimas dėl ekonominių ir socialinių struktūrų pertvarkos ir modernizacijos; portugalų tautos kultūrinio palikimo apsauga (gynimas) ir vertingumo didinimas, gamtos ir aplinkos apsauga, gamtinių išteklių tausojimas ir teisingo teritorijos panaudojimo užtikrinimas; užtikrinimas portugalų kalbos mokymo ir nuolatinio vertingumo didinimo, apsaugos ir jos tarptautinio paplitimo remimui; 114 str. 1. Konstitucija nustato valdžių atskyrimą ir valstybės valdžios organų sąveiką.

Prancūzija: 1 str. Prancūzija yra nedaloma, pasaulietinė, socialinė, demokratinė respublika. Ji užtikrina lygybę prieš įstatymą visų piliečių, nepaisant kilmės, rasės ar religijos. Ji gerbia visas tikybas.

Vengrija: 2 str. Vengrijos Respublika yra nepriklausoma, demokratinė, teisinė valstybė.

Vokietija: Pagrindinis įstatymas (Grundgesetz). 20 str. (1) Vokietijos Federalinė Respublika yra demokratinė ir socialinė sąjunginė (federalinė) valstybė (Bundesstaat).

Be paminėtų ir nepaminėtų kitų valstybių apibrėžimų, turime atsižvelgti, kad LR Konstitucinio Teismo 1998-01-10 nutarime Dėl LRS 1996-12-

10 nutarimo „Dėl LR Vyriausybės programos“ atitikties LR Konstitucijai konstatuota, kad „Pagal LR Konstitucijoje nustatytą valdžios institucijų kompetenciją Lietuvos valstybės valdymo modelis priskirtinas parlamentinės respublikos valdymo formai. Kartu pabrėžtina, kad mūsų valstybės valdymo formai būdingi ir kai kurie vadinamosios mišriosios (pusiau prezidentinės) valdymo formos ypatumai. (Žin.1998, Nr. 5, p. 57). Tai parodo, jog būtina 1 str. pabrėžti, jog Lietuvos valstybės valdymo forma yra parlamentinė respublika, tai ateityje apsaugos valstybę nuo autoritarinės valdžios įsigalėjimo.

Be to, nei šiame straipsnyje, nei kituose nėra pasakyta kam skirta ši valstybė, t. y. neatskleista jos paskirtis, kitaip tarptautiniame leksikone vadinama misija. Gyvenimo praktika yra įrodžiusi, kad tokiais atvejais, kai bet kurios organizacijos paskirtis (misija) aiškiai neapibrėžta arba apibrėžta netiksliai, todėl galima ją įvairiai interpretuoti, sunku, o kartais net visiškai neįmanoma suformuluoti ir nedviprasmiškai išreikšti pagrindinių organizacijos tikslų arba veiklos kryptių, dėl ko neužtikrinama kryptinga organizacijos veikla, nepavyksta sukurti jos veiksmingos strategijos, veikla prisipildo „gaisrų gesinimo“ veiksmų, organizaciją apima krizė, neretai atvedanti į jos visišką žlugimą. Todėl šiame straipsnyje tikslinga apibrėžti valstybės paskirtį (misiją).

SIŪLOMAS TEKSTAS

Lietuvos valstybė yra nepriklausoma ir nedaloma demokratinė **parlamentinė socialinė** respublika. Lietuvos valstybės paskirtis: 1) taikaus ir naudingo mūsų šaliai sambūvio su kaimyninėmis valstybėmis sukūrimas ir išlaikymas; 2) lietuvių tautos vertybių išsaugojimas ir puoselėjimas; 3) nuoseklus gyventojų gerovės pažangos užtikrinimas.

4 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Aukščiausią suverenią galią Tauta vykdo tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus savo atstovus.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Atstovavimas konstitucinėje teisėje apibūdinamas kaip veikimas kito vardu. Nuo XVII a. atstovavimas laikomas tiesioginiu demokratijos pakaitalu ten, kur dėl žmonių gausos neįmanomas tiesioginis valdymas. Pagal konstitucinės teisės sampratą demokratinį sprendinį turime tada, kai yra bent trys balsuotojai ir dvi alternatyvos. Toks veiksmas duos rezultata, tai – socialinį sprendimą, kuriam būdingas neutralumas, monotoniškumas ir anonimiškumas⁸⁸.

Portugalija: 10 str. Visuotiniai rinkimai ir politinės partijos. Tauta įgyvendina politinę valdžią visuotiniais, lygiais, tiesioginiais, slaptais ir periodiškai pakartojamais rinkimais ir kitomis Konstitucijoje numatytomis formomis. Politinės partijos rungtyniauja formuodamos ir išreiškdamos Tautos valią, gerbdamos nacionalinės nepriklausomybės ir politinės demokratijos principus.

Demokratinų principų būtinumas pabrėžiamas ir daugelio kitų valstybių konstitucijoje, tačiau demokratijai užtikrinti būtina apriboti rinkimus esant vienai alternatyvai.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Aukščiausią suverenią galią piliečiai vykdo tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus savo atstovus. **Visi šalyje esančių valdžios ir nevyriausybinių organizacijų rinkimai, kuriuose balotiruojami tik vienas kandidatas arba vienas kandidatų sąrašas, laikomi nedemokratiniais ir negaliojančiais.**

5 straipsnis**ESAMAS TEKSTAS**

Valstybės valdžią Lietuvoje vykdo Seimas, Respublikos Prezidentas ir Vyriausybė, Teismas.

Valdžios galias riboja Konstitucija.

Valdžios įstaigos tarnauja žmonėms.

⁸⁸ Lane J. E., Konstitucija ir politikos teorija. Kaunas: Najasis lankas, 2003. P. 239.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Yra nemažai valstybių, kurių konstitucijose pabrėžiamas valdžių atskyrimo principas, pavyzdžiui:

***Estija:** 4 str. Valstybės kongreso [parlamento], Respublikos prezidento, Respublikos vyriausybės ir teismų veikla vykdoma pagal valdžių atskyrimo ir subalansavimo principą.*

***Brazilija:** 2 str. Sąjungai [žr. 1 str. – valstijų, municipalitetų ir federacinės srities] priklauso įstatymų leidžiamoji valdžia, vykdomoji valdžia ir teisinė valdžia, nepriklausomos ir harmoningai tarp savęs suderintos.*

***Portugalija:** 114 str. 1. Konstitucija nustato valdžių atskyrimą ir valstybės valdžios organų sąveiką.*

Turint mintyje, kad Respublikos Prezidentui turi būti nepriskiriamos vykdomosios valdžios funkcijos, kaip yra prezidentinėse respublikose, nes mūsų valstybė yra parlamentinė, todėl Prezidentas turi būti Konstitucijos įgyvendinimo garantu ir arbitru, užtikrinančiu darnią įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės valdžių sąveiką. Pagal tai koreguotina šio straipsnio pirmoji dalis.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Valstybės valdžią Lietuvoje vykdo Seimas, Vyriausybė, Teismas **ir Respublikos Prezidentas**. Valdžios galias riboja Konstitucija. Valdžios įstaigos tarnauja žmonėms. **Valstybės ir savivaldos valdymas tvarkomas pagal valdžių atskyrimo ir savitarpės kontrolės principus.**

9 straipsnis**ESAMAS TEKSTAS**

Svarbiausi Valstybės bei Tautos gyvenimo klausimai sprendžiami referendumu.

Įstatymo nustatytais atvejais referendumą skelbia Seimas.

Referendumas taip pat skelbiamas, jeigu jo reikalauja ne mažiau kaip 300 tūkst. piliečių, turinčių rinkimų teisę.

Referendumo skelbimo ir vykdymo tvarką nustato įstatymas.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Susipažinkime su kitų šalių patirtimi šioje srityje:

Italija: 75 str. Kai pareikalauja 500000 rinkėjų ar 5 sritys, skelbiamas tautos referendumas dėl įstatymo ar įstatymo galią turinčio akto visiško ar dalinio panaikinimo.

Ispanija: 92 str. 1. Politiniai sprendimai, turintys ypatingą reikšmę, gali būti perduoti konsultaciniam visų piliečių referendumui. 2. Referendumą skelbia Karalius siūlant vyriausybės pirmininkui, prieš tai pritarus Kongreso deputatams. 3. Konstitucinis įstatymas nustato įvairių referendumų, numatytų šia Konstitucija, rengimo sąlygas ir procedūrą.

Vengrija: 28/C str. 2. Nacionalinis referendumas organizuojamas, kai to reikalauja mažiausiai 200000 piliečių, turinčių rinkimų teisę. 4. Klausimui nagrinėti [parlamentas] turi teisę skelbti referendumą Respublikos prezidento, vyriausybės, 1/3 deputatų parlamento ar 100 tūkst. rinkėjų, turinčių rinkimų teisę. 5. Nacionalinis referendumas negali būti rengiamas dėl tokių dalykų: a) nacionalinio biudžeto įstatymo, jo vykdymo tvarkos, mokesčių ir rinkliavų, patenkančių centrinei vyriausybei, muitų tarifų, taip pat centrinės vyriausybės sąlygų dėl vietinių mokesčių; b) įsipareigojimų, numatytų veikiančiomis tarptautinėmis sutartimis ir įstatymų turinio, nustatančių tokius įsipareigojimus; c) Konstitucijos nuostatų dėl nacionalinio referendumo ir piliečių įstatymų iniciatyvos; d) personalo ir restruktūrizacijos (reorganizacijos ir likvidacijos), priklausančių Valstybės susirinkimo [parlamento] kompetencijai; e) parlamento paleidimo; f) vyriausybės programos; g) karo, ypatingos padėties arba nacionalinės nelaimės paskelbimo; h) ginkluotųjų pajėgų šalyje ar už jos ribų panaudojimo; i) vietinės valdžios institucijų paleidimo; j) amnestijos. 3. Konstitucinis įstatymas nustato įvairių referendumų, numatytų šia Konstitucija, vedimo sąlygas ir procedūrą.

Matome, kad Italija turi apie 60 mln. gyventojų, o referendumui reikia 0,5 mln. parašų, vadinasi, apie 0,8 proc. visų gyventojų. Vengrija turi apie 10 mln. gyventojų, o referendumui reikia 0,2 mln. parašų, vadinasi, 2 proc. visų gyventojų. Lietuvoje gyventojų mažiau kaip 3,4 mln., o referendumui reikia 0,3 mln. parašų, vadinasi, 8,8 proc. Todėl šią normą būtina mažinti iki 75000, kas sudarys apie 2,2 proc. visų gyventojų. Be to, tauta yra pirminė, susiklosčiusi istoriškai, o valstybė – tautos sukurta, todėl koreguotina šio straipsnio ir 1 dalis. Tam tikrais atvejais referendumą galėtų skelbti ir Respublikos Prezidentas.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Svarbiausi **Visuomenės ir Valstybės** gyvenimo klausimai sprendžiami referendumu. Įstatymo nustatytais atvejais referendumą skelbia Seimas **arba Respublikos Prezidentas**. Referendumas taip pat skelbiamas, jeigu jo reikalauja ne mažiau kaip **75000 piliečių**, turinčių rinkimų teisę, **patvirtinę savo parašu ir nurodę savo gyvenamąją vietą, ir įsigalioja, jei jam pritaria daugiau kaip 50 proc. piliečių, dalyvavusių referendume, referendumas – teisėtas, kai jame dalyvauja daugiau kaip 50 proc. piliečių, turinčių rinkimų teisę**. Referendumai piliečių reikalavimu skelbiami kartu su Seimo, Respublikos Prezidento arba savivaldybių rinkimais. Jeigu referendumo reikalauja 100000 piliečių, referendumas skelbiamas ne vėliau kaip per vieną mėnesį nuo parašų pateikimo Vyriausiajai rinkimų komisijai dienos. Nacionalinis referendumas negali būti skelbiamas dėl: a) nacionalinio biudžeto įstatymo, jo vykdymo tvarkos, mokesčių ir rinkliavų, patenkančių centrinei Vyriausybei, muitų tarifų, taip pat centrinės Vyriausybės sąlygų dėl vietinių mokesčių; b) įsipareigojimų, numatytų veikiančiomis tarptautinėmis sutartimis ir įstatymų turinio, nustatančių tokius įsipareigojimus; c) Konstitucijos nuostatų dėl nacionalinio referendumo ir piliečių įstatymų iniciatyvos; d) personalo ir įstaigų restruktūrizacijos (reorganizacijos ir likvidacijos), priklausančių Seimo kompetencijai; e) Seimo paleidimo; f) Vyriausybės programos; g) karo, ypatingos padėties arba nacionalinės nelaimės paskelbimo; h) ginkluotųjų pajėgų šalyje ar už jos ribų panaudojimo; i) vietinės valdžios institucijų paleidimo; j) amnestijos.

Referendumo skelbimo ir vykdymo tvarką nustato **konstitucinis** įstatymas.

10 straipsnis**ESAMAS TEKSTAS**

Lietuvos valstybės teritorija yra vientisa ir nedalijama į jokus valstybinius darinius.

Valstybės sienos gali būti keičiamos tik Lietuvos Respublikos tarptautine sutartimi, kai ją ratifikuoja 4/5 visų Seimo narių.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Valstybės teritorijos vientisumas yra piliečių egzistavimo pagrindas, todėl valstybės sienų keitimas negalimas be visuomenės pritarimo (referendumo).

SIŪLOMAS TEKSTAS

Lietuvos valstybės teritorija yra vientisa ir nedalijama į jokių valstybinių darinius.

Valstybės sienos gali būti keičiamos tik Lietuvos Respublikos **tarpvalstybine sutartimi, jei jai piliečių referendume pritaria daugiau kaip 2/3 visų rinkimų teisę turinčių gyventojų, kai referendumo metu valstybės teritorijoje nėra svetimos valstybės kariuomenės ar sukarintų dalinių. Leidžiami tik Jungtinių Tautų stebėtojai.**

11 straipsnis**ESAMAS TEKSTAS**

Lietuvos valstybės teritorijos administracinius vienetų ir jų ribas nustato įstatymas.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Daugelis valstybių konkrečiai nusako, kokie administraciniai dariniai gali būti valstybėje, pavyzdžiui:

Italija: 114 str. Respublika dalosi į sritis, provincijas ir komunas. 128 str. Provincijos ir komunos yra autonominiai dariniai, kurie veikia pagal Respublikos įstatymų nustatytus principus, kurie nustato jų funkcijas.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Lietuvos valstybės teritorija skirstoma į administracinius vienetų: miestų ir rajonų savivaldybes, seniūnijas, jų ribas nustato įstatymas.

12 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Lietuvos Respublikos pilietybė įgyjama gimstant ir kitais įstatymo nustatytais pagrindais.

Išskyrus įstatymo numatytus atskirus atvejus, niekas negali būti kartu Lietuvos Respublikos ir kitos valstybės pilietis.

Pilietybės įgijimo ir netekimo tvarką nustato įstatymas.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Antroji straipsnio dalis yra nekonkreči ir gali būti įvairiai interpretuojama, todėl šį trūkumą būtina pašalinti. Kitos valstybės tai apibrėžia konkrečiau, pvz.:

Ispanija: 11 str. 1. Ispanijos pilietybė įgyjama, išsaugoma ir panaikinama pagal įstatymą. 2. Jokiam ispanui pagal gimimą negali būti atimta jo pilietybė. 3. Valstybė gali sudaryti sutartis dėl dvigubos pilietybės... Šiose šalyse, net jei jos nepripažįsta savo piliečiams tokios teisės..., ispanai gali natūralizuotis neprarasdami savo pilietybės.

Portugalija: 4 str. Portugalijos piliečiai yra visi, kurie pripažinti jais pagal įstatymą arba tarptautinę sutartį.

Suomija: 4 str. Suomijos pilietybę turi kiekvienas gimęs iš suomių gimdytojų.

Vokietija: 116 str. Vokiečiu, šio pagrindinio įstatymo prasme, laikomas, jei kitaip nenustatyta įstatymu, tas, kuris turi Vokietijos pilietybę arba tas, kuris buvo priimtas į Vokietijos imperijos teritoriją 1937 m. gruodžio 31 d. ribose bėgliu arba perkeltu vokiečių tautybės asmeniu, arba šio asmens sutuoktiniu, arba vieno iš šio asmens palikuoniu.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Lietuvos Respublikos pilietybė įgyjama **gimus Lietuvos teritorijoje** ir kitais įstatymo nustatytais pagrindais. **Lietuvos Respublikos pilietybę turi kiekvienas gimęs iš lietuvių gimdytojų. Lietuviai, gimę ar kitais būdais įgiję kitos šalies pilietybę, gali būti ir Lietuvos piliečiais, nepaisant to, kad**

ta valstybė nepripažįsta savo piliečiams teisės į dvigubą pilietybę. Pilietybės įgijimo ir netekimo tvarką nustato įstatymas.

14 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Valstybinė kalba – lietuvių kalba.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Esant tokiai teisinei normai lietuvių kalba yra atsidūrusi pavojuje. Kitos valstybės tam skiria didesnę dėmesį, pvz.:

Austrija: 8 str. Vokiečių kalba yra valstybinė kalba, kas neturi suvaržyti tautinių mažumų kalbų teisių, apibrėžtų įstatymu.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Valstybinė kalba – lietuvių kalba. **Valstybės valdžios institucijos rūpinasi ir puoselėja lietuvių kalbą ir lietuvių tautos etnokultūrą. Tautinių mažumų kalbų teises apibrėžia įstatymas.**

15 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Valstybės vėliavos spalvos – geltona, žalia, raudona.

Valstybės herbas – baltas Vytis raudoname lauke.

Valstybės herbą, vėliavą ir jų naudojimą nustato įstatymai.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Manoma, kad **vėliavas** su Gediminaičių stulpais turėjo iš Vytauto tėvonijos – Trakų žemės atvykę pulkai. O **vėliavos** su raiteliu priklausė pulkam iš kitų Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės (LDK) žemių. Vėlesniuose istori-

niuose šaltiniuose kaip Lietuvos Didžiosios Kunigaikštystės **vėliava** apibūdinamas raudonas audeklas su baltu raiteliu abiejose pusėse; tokia LDK **vėliava** išliko iki pat XVIII a. pabaigos⁸⁹.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Valstybės vėliava – baltas vytis purpuriniame fone. Tautinės vėliavos spalvos – geltona, žalia, raudona. Valstybės herbas – baltas Vytis raudoname lauke. Valstybės herbą, valstybės ir tautinę vėliavą ir jų naudojimą nustato įstatymai.

II SKIRSNIS. ŽMOGUS IR VALSTYBĖ

18 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Daugelis valstybių savo konstitucijose nusako ne tik patį principą, bet ir atskleidžia jo esmę, pavyzdžiui:

Europos⁹⁰ 14 str. Naudojimas šios Konvencijos pripažintomis teisėmis ir laisvėmis turi būti garantuojamas be jokios diskriminacijos dėl lyties, rasės, odos spalvos, kalbos, religijos politinių ir kitokių įsitikinimų nacionalinės ar socialinės kilmės, priklausymo tautinei mažumai, nuosavybės, gimimo ar kitokio statuso.

Švedija: Valdymo forma 2 str. 2. Įvairi asmeninė, ekonominė ir kultūrinė gerovė privačių asmenų turi būti pagrindiniu valstybės veiklos tikslu. Ji [valstybė] privalo aprūpinti visus teise į darbą, būstą ir išsilavinimą, taip pat užtikrinti socialinį aprūpinimą, saugumą ir geras gyvenimo sąlygas.

⁸⁹ http://www3.lrs.lt/pls/inter/w5_show?p_r=4056&p_d=10282&p_k=1

⁹⁰ Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija. Roma, 1950 11 04.

Šveicarija: 8 str. 2. Niekas neturi būti diskriminuojamas priklausomai nuo kilmės, rasės, lyties, amžiaus, kalbos, socialinės kilmės, gyvenimo būdo, religinių, filosofinių ir politinių įsitikinimų, taip pat ir fizinių trūkumų, protinio ir psichinio atsilikimo.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės. Valstybė privalo užtikrinti visiems teisę į darbą, būstą ir išsilavinimą, taip pat užtikrinti piliečių socialinį aprūpinimą, saugumą ir geras gyvenimo sąlygas.

19 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Žmogaus teisę į gyvybę saugo įstatymas.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Jeigu dabartiniu metu mirties bausmė atšaukta, tai nereiškia, kad suaktyvėjus teroristams ji negali būti grąžinta.

Estija: 16 str. Kiekvienas turi teisę į gyvybę. Šią teisę gina įstatymas. Niekam negalima savivališkai atimti gyvybę.

Latvija: 13 str. Mirties bausmę teismas gali skirti tik išimtiniais atvejais už ypač sunkius nusikaltimus⁹¹.

Ispanija: 15 str. ... Mirties bausmė atšaukta, išskyrus atvejus, numatytus kariniais baudžiamaisiais įstatymais, veikiančiais karo metu.

Vokietija: 18 str. Tas, kuris piktnaudžiauja nuomonių laisve, tarp jų spaudos laisve, dėstymo laisve, susirinkimų laisve, susijungimų laisve, susirašinėjimo, pašto ir ryšio slaptumo, nuosavybės teise arba pabėgėlių teise kovai prieš laisvos demokratinės santvarkos pagrindus, praranda šias pagrindines teises. Nurodytų teisių praradimo faktas ir ribos nustatomos Federalinio konstitucinio teismo sprendimu. 102 str. Mirties bausmė panaikinta.

⁹¹ Latvijos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos žinios. 1992. Nr. 4/5. P. 26.

Vokietija labai aiškia suformuluoja principą, kad tas, kuris atima kitų teisę, pats netenka tokios teisės. O kodėl tam, kuris atima aukos teisę į gyvybę, turi būti kitaip?

SIŪLOMAS TEKSTAS

Žmogaus teisę į gyvybę, išskyrus karinius ir teroristinius nusikaltėlius, saugo įstatymas.

21 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Žmogaus asmuo neliečiamas.

Žmogaus orumą gina įstatymas.

Draudžiama žmogų kankinti, žaloti, žeminti jo orumą, žiauriai su juo elgtis, taip pat nustatyti tokias bausmes.

Su žmogumi, be jo žinios ir laisvo sutikimo, negali būti atliekami moksliniai ar medicinos bandymai.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Rengiantis pereiti prie profesionalios karo tarnybos šį straipsnį būtina papildyti, įvertinant Vokietijos ir kai kurių kitų šalių praktiką. Pavyzdžiui:

Vokietija: 4 str. 3. Niekas prieš jo valią negali būti verčiamas karo tarnybai su ginklu. Smulkmenos reguliuojamos federaciniu įstatymu. [12, 12a str.]

SIŪLOMAS TEKSTAS

Žmogaus asmuo neliečiamas. Žmogaus orumą gina įstatymas. Draudžiama žmogų kankinti, žaloti, žeminti jo orumą, žiauriai su juo elgtis, taip pat nustatyti tokias bausmes. Su žmogumi, be jo žinios ir laisvo sutikimo, negali būti atliekami moksliniai ar medicinos bandymai. **Niekas prieš jo valią negali būti verčiamas karo tarnybai su ginklu.**

22 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Žmogaus privatus gyvenimas neliečiamas.

Asmens susirašinėjimas, pokalbiai telefonu, telegrafo pranešimai ir kitoks susižinojimas neliečiami.

Informacija apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą.

Įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą, kėsینimosi į jo garbę ir orumą.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Konstitucijos 33 straipsnis piliečiams suteikia teisę „kritikuoti valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą, apskųsti jų sprendimus“, kas labai sunkiai realizuojama esant valstybės ir savivaldybių įstaigų uždaramui. Todėl turi būti suteikta konstitucinė norma stebėti ir gauti informaciją apie pareigūnų darbą, išskyrus tai, kas turi slaptumo žymę.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Žmogaus privatus gyvenimas neliečiamas. **Rinktų ir skirtų valstybės ir savivaldybių tarnautojų gyvenimas, susijęs su pareigomis, yra viešas ir skaidrus.** Asmens susirašinėjimas, pokalbiai telefonu, telegrafo pranešimai ir kitoks susižinojimas neliečiami. Informacija apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą. Įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą, kėsинimosi į jo garbę ir orumą.

23 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Nuosavybė neliečiama.

Nuosavybės teisės saugo įstatymai.

Nuosavybė gali būti paimama tik įstatymo nustatyta tvarka visuomenės poreikiams ir teisingai atlyginama.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Kitos šalys konstitucijoje nuosavybę ir santykius su ja apibrėžia plačiau, pvz.:

Danija: 73 str. 1. Nuosavybės teisė neliečiama. Niekas negali būti priverstas atsisakyti savo nuosavybės, išskyrus atvejus, kai tai reikalinga visuomeninei būtinybei. Nuosavybės atėmimas dėl visuomeninės būtinybės leidžiamas tik įstatymo numatyta tvarka, visiškai kompensuojant savininkams. 2. Jeigu priimamas įstatymas apie nuosavybės nusavinimą, viena trečioji Folketingo deputatų gali ne vėliau kaip trys savaitės nuo įstatymo priėmimo su reikalavimu neperduoti įstatymo projekto Karaliui tvirtinti iki naujų Folketingo rinkimų ir pakartotinio įstatymo projekto priėmimo. 3. Bet kuris nuosavybės nusavinimo ir kompensacijos už ją dydžio klausimas gali būti ginčijamas teisme. Bylos, susijusios su kompensacijos savininkams dydžio klausimais, gali būti perduotos pagal įstatymą nagrinėti teismams, specialiai šiems tikslams sukurtiems.

Ispanija: 128 str. 1. Visi įvairiausių formų šalies turtai ir nepriklausomai nuo jų nuosavybės pobūdžio priklauso bendriems interesams. 2. Pripažįstama ekonominės veiklos teisė visuomeninei iniciatyvai. Įstatymas gali rezervuoti visuomeninam sektoriui svarbiausių šalies, ypač monopolijų, išteklius ar tarnybas ir lygiu mastu leisti įsiterpti į įmonių veiklą, kai to reikalauja bendri interesai.

Italija: 44 str. 1. ... įstatymas numato prievoles privačiai žemės nuosavybei...

Japonija: 29 str. Nuosavybės teisė neturi būti pažeidžiama. Nuosavybės teisę nustato įstatymas taip, kad ji neprieštarautų visuomenės gerovei.

Vokietija: 14 str. 2. Nuosavybė įpareigoja. Jos naudojimas tuo pat metu turi tarnauti visuotinei gerovei.

Be to, Lietuvoje labai dideli korupcijos mastai, tarp jų už kyšius išduodami leidimai nelegalioms statyboms, tvirtinami ir kiti dokumentai. Įvertinę tai, straipsnį koreguojame.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Teisėtai įgyta ir teisėtai naudojama nuosavybė neliečiama. Visi neteisėti leidimai ir kiti neteisėti teisės aktai yra niekiniai nuo jų išdavimo mo-

mento. Visų formų nuosavybės, taip pat ir intelektualinės, teisės saugo įstatymai. Nuosavybė įpareigoja. Jos naudojimas turi tarnauti visuomenės ir valstybės gerovei. Teisėtai įgyta ir teisėtai naudojama nuosavybė gali būti atimama tik įstatymo nustatyta tvarka visuomenės ir valstybės poreikiams ir teisingai atlyginama.

25 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Žmogus turi teisę turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti.

Žmogui neturi būti kliudoma ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas.

Laisvė reikšti įsitikinimus, gauti ir skleisti informaciją negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu, jei tai būtina apsaugoti žmogaus sveikatai, garbei ir orumui, privačiam gyvenimui, dorovei ar ginti konstitucinei santvarkai.

Laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją nesuderinama su nusikalstamais veiksmais tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižtu ir dezinformacija.

Pilietis turi teisę įstatymo nustatyta tvarka gauti valstybės įstaigų turimą informaciją apie jį.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Analogiški straipsniai yra kitų valstybių konstitucijose, tačiau su tam tikrais paaiškinimais, pavyzdžiui:

Estija: 45 str. Kiekvienas turi teisę laisvai skelbti idėjas, nuomonę, įsitikinimus ir kitą informaciją žodžiu, raštu, vaizdiniu ir kitais būdais. Ši teisė gali būti ribojama įstatymu siekiant užtikrinti viešąją tvarką, dorą, kitų žmonių teises ir laisves, sveikatą, garbę ir gerą vardą. Ši teisė įstatymu gali būti ribojama valstybės tarnautojams ir vietos savivaldos tarnautojams, siekiant apsaugoti valstybinę ar komercinę paslaptį, tapusią jiems žinoma konfidencialia tvarka, taip pat saugant šeimos ar privatų gyvenimą kitų žmonių ir teisingumo interesais.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Žmogus turi teisę turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti. Žmogui neturi būti kliudoma ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas. Laisvė reikšti įsitikinimus, gauti ir skleisti informaciją negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu, jei tai būtina apsaugoti žmogaus sveikatai, garbei ir orumui, privačiam gyvenimui, dorovei ar ginti konstitucinei santvarkai, **siekiant apsaugoti valstybinę ar komercinę paslaptį, tapusią valstybės ir vietos savivaldos tarnautojams žinoma konfidencialia tvarka.**

Laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją nesuderinama su nusikaltamais veiksmais – tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos ir diskriminacijos kurstymu, šmeižtu ir dezinformacija. Pilietis turi teisę įstatymo nustatyta tvarka gauti valstybės įstaigų turimą informaciją apie jį.

28 straipsnis**ESAMAS TEKSTAS**

Įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Norint užtikrinti šio straipsnio įgyvendinimą, būtina tiksliau nusakyti atsakomybę už laisvių ribojimo pažeidimus, pavyzdžiui:

Vokietija: *18 str. Tas, kuris piktnaudžiauja nuomonių laisve, tarp jų spaudos laisve, dėstymo laisve, susirinkimų laisve, susijungimų laisve, susirašinėjimo, pašto ir ryšių slaptumo, nuosavybės teise arba pabėgėlių teise kovai prieš laisvos demokratinės santvarkos pagrindus, praranda šias pagrindines teises. Nurodytų teisių praradimo faktas ir ribos nustatomos Federalinio konstitucinio teismo sprendimu.*

SIŪLOMAS TEKSTAS

Įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų

žmonių teisių ir laisvių. Tas, kuris piktnaudžiauja nuomonių laisve, tarp jų spaudos laisve, dėstymo laisve, susirinkimų laisve, susijungimų laisve, susirašinėjimo, pašto ir ryšio slaptumo teise, nuosavybės teise arba pabėgėlių teise kovojant už laisvos demokratinės santvarkos pagrindus, praranda šias pagrindines teises.

29 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi asmenys lygūs.

Žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų pagrindu.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Visiems asmenims suteikti lygias teises netikslu. Valstybės Prezidentu negali būti renkamas bet kuris asmuo, politinių partijų nariais negali būti kitų šalių piliečiai. Todėl tokia teisė suteikiama tik Lietuvos piliečiams.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi **Lietuvos piliečiai** lygūs. Žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų.

30 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą.

Asmeniui padarytos materialinės ir moralinės žalos atlyginimą nustato įstatymas.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Kitų valstybių konstitucinių teisių užtikrinimui pažymimi ir kiti apibendrinimai. Pavyzdžiui:

Ispanija: 26 str. *Draudžiami garbės teismai.*

Japonija: 15 str. *Tauta turi neatimamą teisę išrinkti viešosios valdžios pareigūnus ir juos nušalinti nuo pareigų. Visi viešieji pareigūnai yra tarnai visos visuomenės, o ne kokios nors vienos jos dalies. 17 str. Kiekvienas gali pagal įstatymą reikalauti iš valstybės ar vietinės viešosios valdžios institucijų kompensacijos už nuostolius, jeigu nuostoliai patirti neteisėtais kurio nors viešojo pareigūno veiksmais.*

SIŪLOMAS TEKSTAS

Asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą. **Asmeniui padaryta materialinė ir moralinė žala atlyginama įstatymo nustatyta tvarka. Visi viešieji pareigūnai yra tarnautojai visos visuomenės ir valstybės, o ne kokios nors vienos jos dalies.**

31 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu.

Asmuo, kaltinamas padaręs nusikaltimą, turi teisę, kad jo bylą viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir bešališkas teismas.

Draudžiama versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius.

Bausmė gali būti skiriama ar taikoma tik remiantis įstatymu.

Niekas negali būti baudžiamas už tą patį nusikaltimą antrą kartą.

Asmeniui, kuris įtariamas padaręs nusikaltimą, ir kaltinamajam nuo jų sulaikymo arba pirmosios apklausos momento garantuojama teisė į gynybą, taip pat ir teisė turėti advokatą.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Intensyviai plintant tarptautiniam terorizmui ir organizuotam nusikaltamumui būtina imtis radikalių priemonių ir patikslinti šį straipsnį.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu. Asmuo, kaltinamas padaręs nusikaltimą, turi teisę, kad jo bylą viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir bešališkas teismas. Draudžiama versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius. Bausmė gali būti skiriama ar taikoma tik remiantis įstatymu. Niekas negali būti baudžiamas už tą patį nusikaltimą antrą kartą. Asmeniui, kuris įtariamas padaręs nusikaltimą, ir kaltinamajam nuo jų sulaikymo arba pirmosios apklausos momento garantuojama teisė į gynybą, taip pat ir teisė turėti advokatą, prireikus paskirtą valstybės remiantis įstatymu. **Kariniams, teroristiniams ir organizuotiems nusikaltėliams įstatymu numatoma ypatinga teiseną.**

33 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Piliečiai turi teisę dalyvauti valdant savo šalį tiek tiesiogiai, tiek per demokratiškai išrinktus atstovus, taip pat teisę lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą.

Piliečiams laiduojama teisė kritikuoti valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą, apskųsti jų sprendimus. Draudžiama persekioti už kritiką.

Piliečiams laiduojama peticijos teisė, kurios įgyvendinimo tvarką nustato įstatymas.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Atstovavimo problema Lietuvoje labai aštri. Reiškiamos nuomonės, kad politinių partijų pažadai prieš rinkimus nieko nereiškia, todėl būtina ieškoti būdų, kaip rinktus atstovus priversti laikytis duotų pažadų.

Demokratinėse valstybėse piliečiai laisva valia per rinkimus perduoda savo įgaliojimus valdžios atstovams. Rinkimuose iš esmės tarp šalies visuomenės ir valdžios atstovų sudaroma Visuomeninė sutartis. Šios sutarties ypatumas yra tas, kad viena sutarties šalis – visuomenė – visą laiką lieka ta pati, o kita šalis – valdžia – keičiasi priklausomai nuo rinkimų rezultatų. Sutartis turi išlikti ta pati, jeigu visuomenė nepanorės jos pakeisti. Savaimė suprantama, kad valdžia vienašališkai neturi teisės keisti Sutarties, kuri neužfiksuota jokiame dokumente, išskyrus tai, kad Sutarties esmė atsispindi valstybės Konstitucijoje. Taigi rinkimų metu įvyksta susitarimas, kurio metu pilietis suteikia įgaliojimus ne bet kuriam, o tam kandidatui arba kandidatų sąrašui, kurio rinkimų programa geriausiai atitinka jo interesus. Rinkimų programas galima vertinti kaip pažadus, kuriuos išrinktieji, tapę parlamentarais, privalo vykdyti. Pažymėtina, kad vienas garsiausių konstitucinės teisės žinovų profesorius Albertas Dicey'as apie valstybės konstituciją rašė: „... taip sudaryta, jog užtikrintų, kad rinkėjų valia visada bus vyraujanti galia šalyje, reiškiamą įprastomis konstitucinėmis priemonėmis“⁹².

Tarp konstitucinės teisės specialistų vyksta atkaklios diskusijos: vieni jų pasisako už laisvą rinktų atstovų mandatą, kiti įrodinėja, kad „... rinkėjai iš tikrųjų nėra atstovaujami, jei atstovo veiksmai nepriklauso nuo jų poreikių ir norų“⁹³. Reiškia, rinkėjams atstovaujama tik tada, jei išrinkti atstovai laikosi prieš rinkimus duotų pažadų, vadinasi, vykdo Visuomenės sutartį.

Kita vertus, negali būti suteikta teisė be atitinkamos atsakomybės, todėl kitų valstybių pavyzdžiu:

Japonija: 15 str. *Tauta turi neatimamą teisę išrinkti viešosios valdžios pareigūnus ir juos nušalinti nuo pareigų. Visi viešieji pareigūnai yra tarnai visos visuomenės, o ne kokios nors vienos jos dalies.*

Estija: 58 str. *Įstatymu gali būti ribojama teisė balsuoti Estijos piliečiams, nuteistiems teisme ir atliekantiems bausmę laisvės atėmimo vietoje.*

⁹² Dicey A. V., Konstitucinės teisės studijų įvadas. Vilnius: Eugrimas, 1999. 408 p.

⁹³ Politinės minties enciklopedija/Red. David Miller. Vilnius: Mintis, 2005. P. 33.

Turime patikslinti šio straipsnio tekstą.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Piliečiai turi teisę dalyvauti valdant savo šalį tiek tiesiogiai, tiek per demokratiškai išrinktus atstovus, taip pat teisę lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą.

Rinkti atstovai prisiekia būti ištikimi Lietuvos Respublikai ir vykdyti juos išrinkusių rinkėjų pažadus. Įstatymu gali būti ribojama teisė balsuoti Lietuvos piliečiams, nuteistiems teisme ir atliekantiems bausmę laisvės atėmimo vietoje.

Piliečiams laiduojama teisė kritikuoti valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą, apskūsti jų sprendimus. Draudžiama persekioti už kritiką. Piliečiams laiduojama peticijos teisė, kurios įgyvendinimo tvarką nustato įstatymas.

34 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Piliečiai, kuriems rinkimų dieną yra sukakę 18 metų, turi rinkimų teisę.

Teisę būti išrinktam nustato Lietuvos Respublikos Konstitucija ir rinkimų įstatymai.

Rinkimuose nedalyvauja piliečiai, kurie teismo pripažinti neveiksniais.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Brazilija: 17 str. 3. Politinės partijos turi teisę į lėšų gavimą iš partijų finansavimo fondo ir nemokamą prieigą prie radijo ir televizijos pagal įstatymą. 4. Politinėms partijoms draudžiama turėti sukarintas organizacijas.

Estija: 58 str. Įstatymu gali būti ribojama teisė balsuoti Estijos piliečiams, nuteistiems teisme ir atliekantiems bausmę laisvės atėmimo vietoje.

Italija: 49 str. Visi piliečiai turi teisę laisvai jungtis į partijas, kad demokratinio keliu padėtų nustatyti nacionalinę politiką.

Jungtinė Karalystė: 1983 m. Tautos atstovavimo aktas. 3 str. Įkalintas asmuo, kuris pataisos įstaigoje yra pagal nuosprendį, negali balsuoti teisiniu pagrindu jokiuose Parlamento ar vietos savivaldos rinkimuose.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Piliečiai, kuriems rinkimų dieną yra sukakę 18 metų, turi rinkimų teisę. Teisę būti šrinktam nustato Lietuvos Respublikos Konstitucija ir rinkimų įstatymai. Rinkimuose nedalyvauja piliečiai, kurie teismo pripažinti neveiksniais. **Įstatymu ribojama teisė balsuoti Lietuvos piliečiams, nuteistiems teisme ir atliekantiems bausmę laisvės atėmimo vietose.**

35 straipsnis**ESAMAS TEKSTAS**

Piliečiams laiduojama teisė laisvai vienytis į bendrijas, politines partijas ar asociacijas, jei šių tikslai ir veikla nėra priešingi Konstitucijai ir įstatymams.

Niekas negali būti verčiamas priklausyti kokiai nors bendrijai, politinei partijai ar asociacijai.

Politinių partijų, kitų politinių ir visuomeninių organizacijų steigimą ir veiklą reglamentuoja įstatymas.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Straipsnio tekstas taisytinas, remiantis kitų valstybių pavyzdžiais:

Brazilija: 17 str. 3. *Politinės partijos turi teisę pagal įstatymą gauti lėšas iš partijų finansavimo fondo ir nemokamą prieigą prie radijo ir televizijos.*

Estija: 48 str. *Kiekvienas turi teisę stoti į nekomercines bendrijas ir sąjungas. Partijoms gali priklausyti tik Estijos piliečiai. Bendrijos ar sąjungos, turinčios savo dispozicijoje ginklų, taip pat sukarintos bendrijos ir sąjungos, praktikuojančios karinį parengimą, įsteigimas reikalauja prevencinio leidimo, kurio išdavimo sąlygas ir tvarką nustato įstatymas. Tik teismas gali uždrausti ar sustabdyti bendrijos, sąjungos ar partijos veiklą už teisių pažeidimus, taip pat jiems skirti baudas.*

Graikija: 29 str. 2. *Įstatymas gali nustatyti valstybės finansinę paramą partijoms ir partijų kandidatų į deputatus rinkimų kampanijų viešumą. 3. Teismo pareigūnams, kariškiams, plačiau šio žodžio prasme, saugumo organų atstovams ir valstybės tarnautojams visiškai draudžiama bet kuria forma pasisakyti palaikant politines partijas, taip pat viešosios teisės juridinių asmenų,*

valstybinių įmonių ir vietos savivaldos organų tarnautojams aktyvai dalyvauti veikloje partijų naudai.

Ispanija: 6 str. Politinės partijos pagal politinio pliuralizmo principus konkuruoja formuojant ir išreiškiant tautos valią ir yra dalyvavimo politiniame gyvenime pagrindinis instrumentas. ... Jų vidinė struktūra ir veikla turi būti demokratiška. 7 str. Darbuotojų profesinės sąjungos ir verslininkų [darbdavių] asociacijos užsiima [veikia] ekonominių ir socialinių interesų apsauga ir aprūpinimu, kuriems jie atstovauja. Jų sukūrimas ir veikla yra laisva pagal konstituciją ir įstatymus. Jų vidinė struktūra ir veikla turi būti demokratinė.

Italija: 49 str. Visi piliečiai turi teisę laisvai jungtis į partijas, kad demokratiniais keliais veiktų nacionalinės politikos nustatymą.

Portugalija: 10 str. 2. Politinės partijos varžosi formuodamos ir išreiškiamos liaudies valią, gerbdamos nacionalinės nepriklausomybės ir demokratijos principus. 51 str. 3. Politinės partijos negali be žalos jų filosofiniams ir ideologiniams programiniams principams naudoti savo pavadinimuose žodžius ar posakius, turinčius tiesioginį ryšį su kokia nors religija ar bažnyčia, taip pat emblemas, panašias į nacionalinius ar religinius simbolius.

Prancūzija: 4 str. Politinės partijos ir grupuotės padeda išreikšti nuomonę per rinkimus. Jos sukuriamos ir vykdo savo veiklą laisvai. Jos turi laikytis nacionalinio suvereniteto ir demokratijos principų.

Vokietija: 21 str. 1. Partijos padeda formuoti tautos politinę valią. Jos gali kurtis laisvai. Jų vidinė organizacija turi atitikti demokratijos principus. Jos turi pateikti viešą ataskaitą apie lėšų šaltinius ir jų panaudojimą, taip pat apie savo turtą.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Piliečiams laiduojama teisė laisvai vienytis į **demokratiškais pagrindais suburtas** bendrijas, politines partijas ar asociacijas, jei šių tikslai ir veikla nėra priešingi Konstitucijai ir įstatymams. Niekas negali būti verčiamas priklausyti kokiai nors bendrijai, politinei partijai ar asociacijai. **Politinės partijos, nevyriausybinės organizacijos ir bendrijos turi pateikti viešą ataskaitą apie lėšų šaltinius ir jų panaudojimą, taip pat apie savo turtą.**

Politinių partijų, kitų politinių ir **nevyriausybinių** organizacijų steigimą ir veiklą reglamentuoja **konstitucinis** įstatymas.

III SKIRSNIS. VISUOMENĖ IR VALSTYBĖ

40 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Valstybinės ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigos yra pasaulietinės. Jose tėvų pageidavimu mokoma tikybos.

Įstatymo nustatyta tvarka gali būti steigiamos nevalstybinės mokymo bei auklėjimo įstaigos.

Aukštosioms mokykloms suteikiama autonomija.

Valstybė prižiūri mokymo ir auklėjimo įstaigų veiklą.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Dauguma kitų valstybių santykius su religija mokymo įstaigose reguliuoja analogiškai, pavyzdžiui:

Italija: 7 str. Valstybė ir katalikų bažnyčia nepriklausomos ir suverenios savo sferoje.

Japonija: 20 str. Valstybė ir jos institucijos turi susilaikyti nuo religinio mokymo ir kokios nors religinės veiklos.

JAV: I pataisa. Kongresas neturi leisti įstatymų, nustatančių kokią nors religiją ar draudžiančių jos laisvą išpažinimą, arba ribojančių žodžio ar spaudos laisvę arba žmonių teisę taikiai rinktis ir kreiptis į vyriausybę su peticija apie skundų patenkinimą.

Vokietija: 7 str. 3. Religinė disciplina viešose mokyklose, išskyrus laisvo tikėjimo (*Bekanntnisfreien*) mokyklas, yra privaloma.

Todėl šio straipsnio teksto esminiai pataisymai nebūtini.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Valstybinės ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigos yra pasaulietinės. Jose tėvų pageidavimu mokoma tikybos. Įstatymo nustatyta tvarka gali būti steigiamos nevalstybinės mokymo bei auklėjimo įstaigos. **Universitetams įstatymas suteikia** autonomiją. Valstybė prižiūri mokymo ir

auklėjimo įstaigų veiklą, **užtikrina, kad visi mokyklinio amžiaus vaikai mokytųsi.**

41 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Asmenims iki 16 metų mokslas privalomas.

Mokymas valstybinėse ir savivaldybių bendrojo lavinimo, profesinėse bei aukštesniosiose mokyklose yra nemokamas.

Aukštasis mokslas prieinamas visiems pagal kiekvieno žmogaus sugebėjimus. Gerai besimokantiems piliečiams valstybinėse aukštosiose mokyklose laiduojamas nemokamas mokslas.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Įprastai privalomas mokslas yra nemokamas, pavyzdžiui:

Japonija: 26 str. Privalomas mokymas yra nemokamas.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Asmenims iki **18** metų mokslas privalomas. Mokymas valstybinėse ir savivaldybių bendrojo lavinimo, profesinėse bei aukštesniosiose mokyklose yra nemokamas. Aukštasis mokslas prieinamas visiems pagal kiekvieno žmogaus sugebėjimus. Gerai besimokantiems piliečiams valstybinėse aukštosiose mokyklose **valstybei reikalingose specialybėse** laiduojamas nemokamas mokslas.

42 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Kultūra, mokslas ir tyrinėjimai bei dėstymas yra laisvi.

Valstybė remia kultūrą ir mokslą, rūpinasi Lietuvos istorijos, meno ir kitų kultūros paminklų bei vertybių apsauga.

Dvasinius ir materialinius autoriaus interesus, susijusius su mokslo, technikos, kultūros ir meno kūryba, saugo ir gina įstatymas.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Įvertinant, kad visuomenės pažanga daugiausiai priklauso nuo kultūros (plačiaja prasme) lygio ir atsižvelgiant į kitų valstybių patirtį, pavyzdžiui:

Nyderlandai: 21 str. Valstybės institucijos turi rūpintis gyventojų išsaugojimu, apsauga ir aplinkos gerinimu. 22 str. 1. Valstybės organai turi imtis priemonių gyventojų sveikatos apsaugai. 2. Valstybės organai turi rūpintis gyventojų pakankamo gyvenimo lygio užtikrinimu. 3. Valstybės organai turi rūpintis visuomenės socialine ir kultūrine raida, poilsio ir pramogų sferos išvystymu.

Italija: 9 str. Respublika skatina kultūros raidą, taip pat mokslo ir technikos tyrimus.

Būtina kultūrai, mokslui ir švietimui skirti didesnę valstybės dėmesį.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Kultūra, mokslas ir švietimas yra prioritetinės šalies gyvenimo sritys. Kultūra, mokslas ir tyrinėjimai bei dėstymas yra laisvi. Valstybė **didina kultūros ir mokslo potencialą, puoselėja lietuvių tautos etnokultūrą**, rūpinasi Lietuvos istorijos, meno ir kitų kultūros paminklų bei vertybių apsauga. Dvasinius ir materialinius autoriaus interesus, susijusius su mokslo, technikos, kultūros ir meno kūryba, saugo ir gina įstatymas.

44 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Masinės informacijos cenzūra draudžiama.

Valstybė, politinės partijos, politinės ir visuomeninės organizacijos, kitos institucijos ar asmenys negali monopolizuoti masinės informacijos priemonių.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Žiniaskaidos objektyvumas nukenčia, kai skaitytojai ir žiūrovai neturi informacijos, kieno interesams atstovauja tas ar kitas leidinys arba radijo bei televizijos kanalas. Kitose valstybėse pabrėžiamas cenzūros draudimas, pavyzdžiui:

Belgija: 25 str. *Spauda laisva; cenzūra niekuomet negali būti įvesta; negalima reikalauti užstato iš rašytojų, leidėjų ar spaustuvininkų. Prieš leidėją, spaustuvininką ar platintoją negali būti iškelta jokia byla, jei autorius yra žinomas ir gyvena Belgijoje.*

Ispanija: 20 str. 1. *Pripažįstamos ir ginamos šios teisės: a) laisvas pažiūrų ir nuomonių žodžiu, raštu ir kitomis atgaminimo priemonėmis reiškimas ir platinimas; b) literatūrinių, meninių, mokslinių ir techninių leidinių kūrimas ir gamyba; c) dėstymo [mokymo] laisvė; d) informacijos gavimas ir platinimas visomis priemonėmis. Įstatymas reguliuoja naudojimąsi šia teise įvertindamas ribojimus, keliamus moralės ir profesinės paslapties išsaugojimo. 2. Naudojimas šiomis teisėmis negali būti ribojamas jokiais prevencinės cenzūros būdais. 3. Įstatymas reguliuoja žiniasklaidos priemonių, priklausančių valstybei arba kitoms viešosios valdžios institucijoms, organizacinę ir parlamentinę kontrolę ir garantuoja priėjimą prie šių priemonių įvairioms atstovaujančioms socialinėms ir politinėms grupėms, gerbiant visuomenės pliuralizmą ir funkcionavimą įvairių kalbų Ispanijoje. 4. Šios laisvės ribojamos gerbiant šiame skyriuje nurodytas teises įstatymų nuostatomis, kurie jas tikslina, ir ypač teisę į garbę, asmeninį gyvenimą, žmogaus orumą ir jaunimo ir vaikų gynimą. 5. Publikacijų, užrašų ir kitų informacijos priemonių areštavimas gali būti atliktas tik teismo sprendimu.*

Italija: 21 str. 2. *Spauda neprivalo būti licencijuojama ir cenzūruojama.*

Švedija: Valdymo forma. 2 skirsnis. 2. *Kiekvienas pilietis santykiuose su visuomene turi būti apsaugotas nuo prievartos atskleisti savo pažiūras politinėje, religinėje, kultūrinėje ir kitose panašiose sferose. Be to, savo santykiuose su visuomene jis turi būti apsaugotas nuo prievartos dalyvauti susirinkimuose ar demonstracijose, siekiant formuoti nuomonę ar siekiant išreikšti kitas nuomones, arba apgintas nuo prievartos priklausyti politinėms bendruomenėms, religinei visuomenei ar kitokiai bendruomenei, pagrįstai pažiūromis, išdėstytomis pirmame sakinyje.*

Vokietija: 18 str. Tas, kuris piktnaudžiauja nuomonių laisve, tarp jų spaudos laisve, dėstymo laisve, susirinkimų laisve, susijungimų laisve, susirašinėjimo, pašto ir ryšio slaptumo, nuosavybės arba pabėgėlių teise kovai prieš laisvos demokratinės santvarkos pagrindus, praranda šias pagrindines teises.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Žiniasklaidos cenzūra draudžiama. Valstybė, politinės partijos, politinės ir visuomeninės organizacijos, kitos institucijos ar asmenys negali monopolizuoti žiniasklaidos priemonių. **Visos žiniasklaidos priemonės kas pusę metų įstatymo nustatyta tvarka spaudoje skelbia savo savininkus ir akcininkus.** Leidėjas, spaustuvininkas ir platintojas neatsako už atspausdintos medžiagos įstatymo pažeidimus, jeigu žinomas autorius. Žiniasklaidos laisvę ir jos visuomeninę paskirtį saugo konstitucinis įstatymas.

IV SKIRSNIS. TAUTOS ŪKIS IR DARBAS

46 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Lietuvos ūkis grindžiamas privačios nuosavybės teise, asmens ūkinės veiklos laisve ir iniciatyva.

Valstybė remia visuomenei naudingas ūkines pastangas ir iniciatyvą.

Valstybė reguliuoja ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei.

Įstatymas draudžia monopolizuoti gamybą ir rinką, saugo sąžiningos konkurencijos laisvę. Valstybė gina vartotojo interesus.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Nepaisant to, kad rinkos ekonomikos principai jau plačiai taikomi, ekonominė pažanga nepakankama, darbo našumas daug atsilieka nuo pažangiųjų Vakarų šalių. Ekonominės ir tuo pačiu socialinės pažangos sparta la-

bai priklauso nuo žmonių nusimanymo, kaip panaudoti rinkos ekonomikos privalumus, tarpusavio pasitikėjimo ir atsakomybės už naudojimąsi asmens teisėmis suvokimo ir valstybės sudarytų sąlygų produktyviai dirbti daugumai visuomenės narių rinkos ekonomikos sąlygomis.

Rinkos ekonomika, tai – kompleksas ūkininkavimo priemonių, kurios produktyviai veikia tik tam tikroje sociokultūrinėje aplinkoje, kurią sudaro: žmonių išsilavinimas, kvalifikacija ir suinteresuotumas dirbti; veikiantis teisinis mechanizmas, garantuojantis pasitikėjimo ir atsakomybės atmosferą, ir valstybės valdymo kokybę. Kitais žodžiais sakant, ekonominę ir socialinę pažangą daugiausia lemia švietimo, imant plačiąją prasmę, teisėtvarkos ir valstybės valdymo sąveika. Pažymėtina, kad nedelsiant turi būti parengtas ir priimtas įstatymas, reglamentuojantis įmonių su dominuojančiu valstybės kapitalu vadovų parinkimo konkursu tvarką, nustatantis asmeninę atsakomybę už priimtų sprendimų pasekmes ir neveiklumą, taip pat jų skatinimo sistemą. Kitų šalių konstitucijos ekonomikos raidai skiria atitinkamą dėmesį, pvz.:

Danija: 74 str. *Bet kuris laisvos ir lygios prieigos prie verslo veiklos ribojimas, jeigu jis netarnauja visuomeninės gerovės tikslams, turi būti valstybės pašalintas.*

Ispanija: 40 str. 1. *Viešosios valdžios užtikrina palankias sąlygas socialinei ir ekonominei pažangai ir teisingiausiam paskirstymui regioninių ir asmeninių pajamų, atsižvelgiant į ekonominio stabilumo politiką. Ypač jos turi įgyvendinti politiką visiškam užimtumui pasiekti. 2. Tokiu pat mastu viešosios valdžios remia politiką, užtikrinančią profesinį parengimą ir perkvalifikavimą; jos stebi darbo saugą ir higieną, garantuoja būtiną poilsį, ribojant darbo dienos ilgumą, suteikiant periodines mokamas atostogas ir plėtojant atitinkamų centrų tinklą.* 128 str. 1. *Visi įvairiausių formų šalies turtai nepriklausomai nuo jų nuosavybės pobūdžio priklauso bendriems interesams. 2. Pripažįstama ekonominės veiklos teisė visuomeninei iniciatyvai. Įstatymas gali rezervuoti visuomeniniam sektoriui svarbiausius šalies išteklius ar tarnybas, ypač monopolijų, ir lygiu mastu leisti įsiterpti į įmonių veiklą, kai to reikalauja bendri interesai.*

Italija: 4 str. 2. *Kiekvienas pilietis pagal savo galimybes ir pasirinkimą privalo užsiimti veikla ar atlikti funkcijas, padedančias materialinei ar dvasinei visuomenės raidai.* 35 str. 1. *Respublika apsaugo darbą visose jo formose. 2. Ji rūpinasi darbuotojų paruošimu ir kvalifikacijos kėlimu.* 36 str. 1. *Darbuotojai turi teisę į uždarbį, atitinkantį jų darbo kiekybę ir kokybę ir pakankamą visais*

atvejais jo ir jo šeimos laisvam ir vertingam egzistavimui. 41 str. 1. Privati ūkinė veikla laisva. 2. Ji [ūkinė veikla] negali būti organizuota prieš visuomeninę naudą ar taip, kad grėstų visuomenės saugumui, laisvei ar žmogaus garbei. 46 str. Siekiant darbuotojų ekonominio ir socialinio lygio kilimo ir atsižvelgiant į gamybos poreikius Respublika pripažįsta darbuotojų teisę dalyvauti įmonių valdyme įstatymo numatytomis sąlygomis ir ribomis. 99 str. 1. Ekonomikos ir darbo nacionalinė taryba... vienija ekspertus ir gamybininkų kategorijos atstovus... 2. Ji yra konsultacinė rūmų ir vyriausybės institucija toms funkcijoms ir klausimams, kurie nustatyti įstatymu.

Japonija: 29 str. Nuosavybės teisė neturi būti pažeidžiama. Nuosavybės teisę nustato įstatymas taip, kad ji neprieštarautų visuomenės gerovei.

Prancūzija: 71 str. Ekonominės ir socialinės tarybos sudėtį ir jų veiklos tvarką nustato konstitucinis įstatymas.

Vokietija: 12 str. 1. Visi vokiečiai turi teisę laisvai pasirinkti profesiją, darbo vietą ir mokymosi vietą. 2. Niekas negali būti verčiamas atlikti kokį nors darbą, kitaip negu yra nustatyta pagal įprastą, visuotinį ir lygų visiems viešąjį paklusnumą. 3. Priverčiamasis darbas leidžiamas tik atėmus laisvę teismo sprendimu.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Lietuvos ūkis grindžiamas **įvairų** nuosavybės **formų** teise, ūkinės veiklos laisve ir iniciatyva. Valstybė remia visuomenei naudingas ūkines pastangas ir iniciatyvą, **visų nuosavybės formų subjektams garantuodama vienodas teises ūkinės veiklos sąlygas.**

Valstybė **Ekonominės tarybos, veikiančios pagal konstitucinį įstatymą, pagrindu** reguliuoja ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai tautos gerovei.

Įstatymas draudžia **privačioms ir valstybinėms organizacijoms** monopolizuoti gamybą, paslaugų sferą ir rinką, saugo sąžiningos konkurencijos laisvę. **Tik valstybė, siekdama išsaugoti ir racionaliai panaudoti visuomenės ir valstybės interesais strateginės reikšmės ir gyvybiškai svarbius infrastruktūros objektus, gali turėti atskirų ūkio šakų ir ūkinės veiklos sferų monopolį.** Valstybė gina vartotojo interesus. **Buvusieji Respublikos Prezidentai, Ministrai Pirmininkai ir ministrai negali teikti informacijos, pažeidžiančios Lietuvos Respublikos ir jos ūkinių subjektų konfidencialumo interesus, todėl 5 metų nuo išėjimo iš minėtų pareigų momento**

neturi dirbti privačių verslo, komercinių ir kitų organizacijų, taip pat kitų užsienio valstybių konsultantais, vadovauti ir dirbti tokias paslaugas atliekančiose konsultacinėse ir kitokio pobūdžio įmonėse ar įstaigose.

47 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Lietuvos Respublikai išimtinė nuosavybės teise priklauso: žemės gelmės, taip pat valstybinės reikšmės vidaus vandenys, miškai, parkai, keliai, istorijos, archeologijos ir kultūros objektai.

Lietuvos Respublikai priklauso išimtinės teisės į oro erdvę virš jos teritorijos, jos kontinentinį šelfą bei ekonominę zoną Baltijos jūroje.

Žemę, vidaus vandenį ir miškus įsigyti nuosavybėn Lietuvos Respublikoje užsienio subjektai gali pagal konstitucinį įstatymą.

Žemės sklypai nuosavybės teise įstatymų nustatyta tvarka ir sąlygomis gali priklausyti užsienio valstybei – jos diplomatinėms ir konsulinėms įstaigoms įkurti.

Straipsnio pakeitimai: Nr. I-1390 (1996-06-20), Žin., 1996, Nr. 64-1501 (1996-07-05), Nr. IX-1305 (2003-01-23), Žin., 2003, Nr. 14-540 (2003-02-07).

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Yra valstybių, kurios šioje srityje turi kitokį požiūrį:

Ispanija: 128 str. 1. *Visi įvairiausių formų šalies turtai ir nepriklausomai nuo jų nuosavybės pobūdžio priklauso bendriems interesams. 2. Pripažįstama ekonominės veiklos teisė visuomeninei iniciatyvai. Įstatymas gali rezervuoti visuomeninam sektoriui svarbiausius šalies išteklius ar tarnybas, ypač monopolijų, ir lygiu mastu leisti įsiterpti į įmonių veiklą, kai to reikalauja bendri interesai.*

SIŪLOMAS TEKSTAS

Lietuvos Respublikai išimtinė nuosavybės teise priklauso: žemės gelmės, taip pat valstybinės reikšmės vidaus vandenys, miškai, parkai, keliai, istorijos, archeologijos ir kultūros objektai. Lietuvos Respublikai priklauso išimti-

nės teisės į oro erdvę virš jos teritorijos, jos kontinentinį šelfą bei ekonominę zoną Baltijos jūroje. Žemę, vidaus vandenį ir miškus įsigyti nuosavybėn Lietuvos Respublikoje užsienio subjektai gali pagal konstitucinį įstatymą. Žemės sklypai nuosavybės teise įstatymų nustatyta tvarka ir sąlygomis gali priklausyti užsienio valstybei, tai – jos diplomatinėms ir konsulinėms įstaigoms įkurti. **Žemės paskirtį, išskyrus esamą saugomose teritorijas ir saugomuose objektuose, nustato savininkas.**

48 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą bei verslą ir turi teisę turėti tinkamas, saugas ir sveikas darbo sąlygas, gauti teisingą apmokėjimą už darbą ir socialinę apsaugą nedarbo atveju.

Užsieniečių darbą Lietuvos Respublikoje reguliuoja įstatymas.

Priverčiamasis darbas draudžiamas.

Priverčiamuoju darbu nelaikoma tarnyba kariuomenėje ar ją pakeičianti alternatyvioji tarnyba, taip pat piliečių darbas karo, stichinės nelaimės, epidemijos ar kitais ypatingais atvejais.

Priverčiamuoju darbu nelaikomas ir įstatymo reguliuojamas teismo nu-teistųjų darbas.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Kitose valstybėse darbu skiriamas svarbus dėmesys:

Ispanija: 40 str. 1. Viešosios valdžios užtikrina palankias sąlygas socialinei ir ekonominei pažangai ir teisingiausiam paskirstymui regioninių ir asmeninių pajamų, atsižvelgiant į ekonominio stabilumo politiką. Ypač jos turi įgyvendinti politiką visiškam užimtumui pasiekti. 2. Tokiu pat mastu viešosios valdžios remia politiką, užtikrinančią profesinį parengimą ir perkvalifikavimą; jos stebi darbo saugą ir higieną, garantuoja būtiną poilsį, ribojant darbo dienos ilgumą, suteikiant periodines mokamas atostogas ir plėtojant atitinkamų centrų tinklą.

Italija: 4 str. 2. Kiekvienas pilietis pagal savo galimybes ir pasirinkimą privalo užsiimti veikla ar atlikti funkcijas, padedančias materialinei ar dvasinei

visuomenės raidai. 35 str. 1. Respublika apsaugo darbą visose jo formose. 2. Ji rūpinasi darbuotojų paruošimu ir kvalifikacijos kėlimu. 36 str. 1. Darbuotojai turi teisę į uždarbį, atitinkantį jų darbo kiekybę ir kokybę ir pakankamą visais atvejais jo ir jo šeimos laisvam ir vertingam egzistavimui. 41 str. 1. Privati ūkinė veikla laisva. 2. Ji [ūkinė veikla] negali būti organizuota prieš visuomeninę naudą ar taip, kad grėstų visuomenės saugumui, laisvei ar žmogaus garbei. 46 str. Siekiant darbuotojų ekonominio ir socialinio lygio kilimo ir atsižvelgiant į gamybos poreikius Respublika pripažįsta darbuotojų teisę dalyvauti įmonių valdyje įstatymo numatytomis sąlygomis ir tvarka.

Vokietija: *12 str. 1. Visi vokiečiai turi teisę laisvai pasirinkti profesiją, darbo vietą ir mokymosi vietą. 2. Niekas negali būti verčiamas atlikti kokį nors darbą, kitaip negu yra nustatyta pagal įprastą, visuotinį ir lygų visiems viešąjį paklusnumą. 3. Priverčiamasis darbas leidžiamas tik atėmus laisvę teismo sprendimu.*

SIŪLOMAS TEKSTAS

Valstybės institucijos rūpinasi pasiekti optimalų piliečių užimtumą. Kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą ir verslą, turi teisę turėti tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas, gauti teisingą apmokėjimą už darbą ir socialinę apsaugą nedarbo atveju vidutiniam gyvenimo lygiui laiduoti. **Atlyginimai už darbą visų valstybės ir savivaldybių institucijų darbuotojų nustatomi diferencijuojant vidutinės vieno namų ūkio nario pajamas. Šiuo pagrindu nustatomi pensijų, visų pašalpų ir paramų dydžiai.** Užsieniečių darbą Lietuvos Respublikoje reguliuoja įstatymas. Priverčiamasis darbas draudžiamas. Priverčiamuoju darbu nelaikoma tarnyba kariuomenėje ar ją pakeičianti alternatyvioji tarnyba, taip pat piliečių darbas karo, stichinės nelaimės, epidemijos ir kitais ypatingais atvejais. Priverčiamuoju darbu nelaikomas ir įstatymo reguliuojamas teismo nuteistųjų darbas.

49 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Kiekvienas dirbantis žmogus turi teisę turėti poilsį ir laisvalaikį, taip pat kasmetines mokamas atostogas.

Darbo laiko trukmę apibrėžia įstatymas.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Teisinėje valstybėje visų kategorijų darbuotojų darbas turi būti tvarkomas vienodais principais.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Kiekvienas dirbantis žmogus turi teisę turėti poilsį ir laisvalaikį, taip pat kasmetines mokamas atostogas. Darbo santykius **reguliuoja Darbo kodeksas. Jis taikomas politikams, valstybės tarnautojams ir visiems kitiems darbuotojams, taip pat kariškiams ir kitiems statutiniams darbuotojams. Statutiniams darbuotojams tam tikros teisės gali būti įstatymu pakeistos.**

53 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Valstybė rūpinasi žmonių sveikata ir laiduoja medicinos pagalbą bei paslaugas žmogui susirgus. Įstatymas nustato piliečiams nemokamos medicinos pagalbos valstybinėse gydymo įstaigose teikimo tvarką.

Valstybė skatina visuomenės kūno kultūrą ir remia sportą.

Valstybė ir kiekvienas asmuo privalo saugoti aplinką nuo kenksmingų poveikių.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Reali sveikatos priežiūra turi daug trūkumų, todėl ir konstitucinės sveikatos priežiūros garantijos turi būti geriau suformuluotos. Pavyzdžiui, kitose šalyse.

Nyderlandai: 21 str. Valstybės institucijos turi rūpintis gyventojų išsaugojimu, apsauga ir aplinkos gerinimu. 22 str. 1. Valstybės organai turi imtis priemonių gyventojų sveikatos apsaugai. 2. Valstybės organai turi rūpintis gyventojų pakankamo gyvenimo lygio užtikrinimu. 3. Valstybės organai turi

rūpintis visuomenės socialine ir kultūrine raida, poilsio ir pramogų sferos išvystymu.

Japonija: 25 str. Visi turi teisę į minimalų sveikatos ir kultūrinio lygio palaikymą. Visose gyvenimo srityse valstybė turi dėti pastangas pakelti visuomenės gerovę, socialinį aprūpinimą, taip pat tautos sveikatos lygį.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Valstybė rūpinasi žmonių sveikata ir laiduoja medicinos pagalbą ir paslaugas žmogui susirgus. Įstatymas nustato piliečiams nemokamos medicinos pagalbos valstybinėse gydymo įstaigose teikimo tvarką. **Valstybė privalo užtikrinti visiems gyventojams pakankamą (virš skurdo ribos, kurią nustato įstatymas) gyvenimo lygį.** Valstybė skatina visuomenės kūno kultūrą, remia sportą ir jaunimo klubus. Valstybė ir kiekvienas asmuo privalo saugoti aplinką nuo kenksmingų poveikių.

V SKIRSNIS. SEIMAS

Prieš pradėdami nagrinėti Seimo skirsnį pastraipsniui, turime įvertinti jo veiklą, kad galėtume pamatyti, į kuriuos straipsnius visų pirma reikia atkreipti dėmesį, ir ieškoti būdų, kaip juos patobulinti. Ne vienas politologas yra pabrėžęs, kad Lietuvoje įstatymų leidyba yra netobula. Apibendrinę įvairiuose leidiniuose paskelbtą medžiagą konstatuojame, kad pagrindinės Lietuvos įstatymų leidybos silpnybės yra šios: dažni įstatymų kaitaliojimai; Seimo priimtų įstatymų kokybę faktiškai kontroliuoja nekonstituciniai pareigūnai; Seimas neturi visuomenės pasitikėjimo, reitingai labai žemi, ypač pastaraisiais metais.

2004–2008 m. šaukimo Seimo veiklos analizė rodo, kad pagrindinę priimtų įstatymų dalį sudaro galiojančių įstatymų pakeitimai ir papildymai. Sunku paneigti priekaištą, kad Seimas priima blogus įstatymus, kad vėliau būtų užimtas jų sėkmingu taisymu. Tai galima įsitikinti paanalizavus 3 lentelėje pateiktus duomenis apie kai kuriuos verslui svarbius įstatymus.

3 lentelė
Įstatymų pakeitimų skaičius pagal metus

Įstatymo pavadinimas	2005	2006	2007	Iš viso
1	2	3	4	5
LR pridėtinės vertės mokesčio	4	3	5	12
LR pelno mokesčio	5	3	3	11
LR darbo kodekso pakeitimo	4	4	1	9
LR valstybinio socialinio draudimo	2	2	2	6
LR valstybinio socialinio draudimo fondo	1	3	2	6

Kokios bebūtų tikrosios, t. y. pateisinamos ar nepateisinamos netobulų įstatymų leidimo priežastys, netobula įstatymų bazė sudaro sąlygas korupcijai tarpti, valstybės tarnautojų atsakomybei eliminuoti, viešojo administravimo gebėjimams nykti, o „**susižavėjimas**“ įstatymų kaita sukuria verslininkų ir kitų piliečių netikrumo ateitimi būseną, nepasitikėjimo valdžia atmosferą, įstatymų pasikeitimo laukimą. Tai delkina įstatymų įgyvendinimą ir sukelia teisinį nihilizmą, kuris stabdo šalies ekonominę ir socialinę raidą. Stebėdami lentelę galime įsivaizduoti, kaip gali verslininkas planuoti savo verslą, investuoti lėšas į naują technologiją, imti banko paskolas, sudaryti sutartis su tiekėjais ir vartotojais, jei jis negali žinoti, kokia įstatymų bazė bus rytoj. Įstatymų nepastovumas ir biurokratinės valdžios pinklės – pagrindinė priežastis, kodėl į Lietuvą neplaukia investicijos. Ką Seimas daro iš tikrųjų? Sudaro palankias sąlygas smulkiąjam ir vidutiniam verslui plėstis ar žlugdo jį? Visuomenė dažnai klaidinama, jog investicijos neplaukia, nes Lietuvoje verslui dideli mokesčiai. Tuo tarpu Vokietijos laikraščiai rašo, jog mokesčiai verslui Lenkijoje ir Vengrijoje du kartus mažesni negu Vokietijoje, o Lietuvoje – tris kartus mažesni.

Pagal Lietuvos Respublikos Konstituciją Seimo priimti įstatymai įsigalioja po to, kai juos pasirašo ir oficialiai paskelbia Respublikos Prezidentas. Konstitucijos 74 str. suteikia jam teisę ne tik įstatymą pasirašyti ir oficialiai jį paskelbti, bet ir motyvuotai grąžinti Seimui pakartotinai svarstyti. Vadinasi, Seimo priimtų įstatymų kontrolė patikėta Respublikos Prezidentui. Tačiau jis

pats to atlikti negali, nes vien fiziškai yra nepajėgus aprėpti tokį darbo krūvį. Faktiškai šis tikrinimas deleguojamas Prezidento patarėjams. O patarėjų pareigybės yra nekonstitucinės. Vadinasi, Seimo darbo rezultatus tikrina nekonstituciniai pareigūnai. Blogą visuomenės pažiūrą į Seimo veiklą rodo tiek vidaus, tiek užsienio apklausų duomenys. Pavyzdžiui, ES institucijų užsakytų tyrimų duomenimis, tarp 32 Europos šalių Lietuvos Seimo reitingas pernai buvo vienas žemiausių, kad juo pasitiki nurodė tik apie 11 proc. respondentų. Vietinių tyrimų duomenys dar blogesni.

Netobuli įstatymai, kitais žodžiais sakant, nevykusi Seimo „produkcija“, rodo, kad yra netobula įstatymų leidybos procesą lemianti „technologija“. Tik esamą „technologiją“ pakeitus į tobulesnę galima iš esmės pagerinti įstatymų leidybą. Kita vertus, tarp „technologijos“, mūsų atveju įstatymų leidybos proceso, ir struktūros, kurioje šis procesas vyksta, yra tiesioginė priklausomybė. Nors procesas yra pirminis, o struktūra antrinė, bet joks procesas ne struktūroje nevyksta. Vadinasi, mes iš esmės įstatymų leidybos proceso negalėsime pagerinti nepadarę struktūrinių permainų.

Valstybėse, kuriose gerai tvarkoma įstatymų leidyba, dažniausiai sutinkami dveji parlamento rūmai. Tokios yra JAV, Japonija, Šveicarija, mūsų kaimynė Lenkija, kuri turi Seimą ir Senatą, ir daugelis kitų. Pažymėtina, kad rengdamas pirmąją pasaulyje rašytinę JAV konstituciją Konventas nutarė, kad parlamentą turi sudaryti dveji rūmai, kad galėtų vieni rūmai tikrinti kitus. Pirmojoje Europoje Lietuvos–Lenkijos karalystės 1793 m. Konstitucijoje, nepaisant, kad aukščiausia valdžia priklausė monarchui, nustatyta, jog Seimą sudaro Atstovų rūmai ir Senatas.

Dauguma ES valstybių senbuvijų arba turi dvejus rūmus, arba dirba pagal dvejų rūmų sistemą. Iš jų vienu rūmų parlamentus teturi trys monarchijos, tai – Danija, Liuksemburgas ir Švedija, iš respublikų tik Graikija, Portugalija ir Suomija. Tačiau Suomijoje aukštesniųjų rūmų vaidmenį atlieka dar 1906 m. įsteigta Didžioji komisija. Pažymėtina, kad Norvegija ir Islandija, formaliai turėdamos vienerių rūmų parlamentus, dirba pagal dvejų rūmų sistemą.

Norėdami padaryti „tigro šuolį“ turime mokytis ir imti pavyzdį iš tų šalių, kurios per pastaruosius dešimtmečius pasiekė didelės pažangos gyventojų gerovės srityje. Tokios yra Airija ir Suomija. Paimkime dvi šalis – Airiją ir Graikiją. Airija turi dvejų rūmų parlamentą, Graikija – vienerių. Prieš įstojant į ES šių abiejų šalių vienam gyventojui tenkanti BVP dalis sudarė 67–68

proc. ES šalių vidurkio. Praėjus 12 metų po įstojimo į ES Airija šioje srityje rodiklius pagerino dvigubai ir BVP dalis vienam gyventojui pasiekė 115 proc. ES vidurkio, o Graikijos BVP rodikliai iš esmės nepasikeitė. Mes žinome, kad BVP augimo rodiklis nėra adekvatus gyventojų gerovei, tačiau jis yra būtina sąlyga ištekliams sukaupti. O galutinai gyventojų gerovė priklauso ir nuo to, kaip BVP paskirstomas.

Nors pralamentų struktūra ne viską lemiantis šalių pažangos veiksnys, tačiau ignoruoti jos vaidmenį negalima. Pažymėtina, jog **J. E. Lane'as**, atlikęs daugelio Vakarų ir Rytų šalių valstybių konstitucijų analizę, priėjo prie išvados, kad „... federalizmą ir bikameralizmą lydi aukštas turtingumo lygis ir mažesnės valstybės išlaidos“⁹⁴. Kai prieš keletą metų buvo prabilta apie Seimo darbo pertvarkymą į dvejus rūmus, pasipylė nekvalifikuotų „specialistų“ komentarai, kad tai gerokai padidins valstybės valdymo išlaidas. Valstybių, turinčių dvejus parlamento rūmus, kaip **J. E. Lane'as** vadina parlamento „bikamerinę“ sistemą, valstybės valdymo išlaidos yra ne didesnės negu esant parlamento vienerių rūmų sistemai, o priešingai mažesnės. Įstatymai čia išleidžiami tobulesni, tuo pačiu atkrinta būtinumas juos dažnai keisti, tose šalyse korupcijos lygis yra daug žemesnis. Tose šalyse žmonės gyvena turtingiau. Prieš pradėdant svarstyti apie Seimo darbo pagerinimą verta susipažinti plačiau su Airijos ir Suomijos Respublikų bei Norvegijos Karalystės įstatymų leidybos patirtimi. Airijos Respublika užima 70 282 kv. km plotą. 1994 m. duomenimis, ji turi 3,6 mln. gyventojų. Suomijos teritorija daug didesnė – 337 tūkst. kv. km, gyventojų – 5,5 mln. Norvegijos teritorija – 324 kv. km (be salų), gyventojų – 4,2 mln. Tuo tarpu Lietuvos teritorija užima 65,3 tūkst. kv. km, o gyventojų yra 3,37 mln. (2008 m. statistika, nors iš tikrųjų šalyje gyvena kur kas mažiau). Nors šių šalių teritorijos skirtingos, tačiau pagal gyventojų skaičių jos sąlyginai artimos Lietuvai.

Airijoje ir Suomijoje prezidentai, kaip ir Lietuvoje, renkami visų rinkėjų tiesioginiuose ir slaptuose rinkimuose. Norvegijoje – karalius, kuris įgaliojimus įgyja paveldėjimo keliu. Airijos parlamentą sudaro dveji rūmai: Atstovų rūmai ir Senatas. Atstovų rūmų narių rinkimo tvarka panaši kaip Lietuvos Seimo. Dėmesio vertas Airijos Senato formavimas, kurį sudaro 60 senatorių, iš jų 11 skiriami premjero, o 49 senatoriai renkami. Senato rinkimams patei-

⁹⁴ Lane J. E., Konstitucija ir politikos teorija. Kaunas: Naujasis lankas, 2003. P. 210.

kiami 5 sąrašai. Tokiu būdu žemutinius parlamento rūmus Airijoje sudaro politikai, o Senatą – specialistai. Galima tvirtinti, kad gerus Airijos pažangos rezultatus labai lemia parlamento struktūra, užtikrinanti politikos ir mokslo sąjungą. Suomijoje parlamentą sudaro vieneri rūmai, tačiau ten iš tų pačių parlamento narių išrinkta Didžioji komisija atlieka senato vaidmenį. Praktiškai be jos pritarimo negali išvysti „šviesos“ joks įstatymas.

Norvegijoje susirinkęs parlamentas, vadinamas Stortingu, išrenka ketvirtadalį savo narių į aukštuosius rūmus, kurie vadinami Lagtingu. Pasilikusieji pirmuosiuose rūmuose, turi net specialų pavadinimą – Odelstingas. Islandijoje išrinktas parlamentas panašiai padalinamas į dvejus rūmus, tik čia į aukštuosius rūmus išrenkama 1/3 visų parlamento narių. Teiginys, kad dveji rūmai tinka tik didelėms valstybėms, neišlaiko kritikos, juk Airija, Austrija, Belgija – santykinai mažos valstybės, be to, Norvegija, Islandija, Suomija – taip pat mažos valstybės, nors formaliai turi vienerių rūmų parlamentus, bet dirba pagal dvejų rūmų sistemą. Žymus konstitucinės teisės žinovas **Giovannis Sartoris** teigia: „... dveji rūmai – tai apsauginis vožtuvas ir kad sutelkti visą įstatymų leidybos valdžią vienintelėje institucijoje yra ne tik pavojinga, bet ir neišmintinga: juk dvi akys geriau už vieną, o atsargumas reikalauja, kad bet kokį sprendimų priėmimo procesą kontroliuotų ir jame dalyvautų stabdžiai“⁹⁵. Nepasitenkinimą Seimu didina ir tai, kad išrinkti į Seimą daugumos partijų atstovai „užmiršta“ prieš rinkimus duotus pažadus ir dalis jų pradeda rūpintis savo asmeniniais reikalais. Kad taip yra iš tikrųjų rodo duomenys apie partijų narių „bėgiojimą“ iš frakcijos į frakciją. Iki 2007 m. pabaigos 2004–2008 m. kadencijos Seimo 35 nariai pakeitė savo „gimtąsias“ frakcijas. Iš jų 2 Seimo nariai pabuvojo 5 frakcijose, 3 nariai – 4 frakcijose, 18 narių – 3 frakcijose ir 12 narių – 2 frakcijose. Tai reiškia, kad 35 Seimo nariams visiškai nesvarbios partijos, „atvedusios“ juos į Seimą, vertybės. Tai rinkėjų „išdavikai“, juos į valdžią delegavusių politinių jėgų ir už juos balsavusių žmonių valios niekintojai⁹⁶. Aukščiau pateikti duomenys rodo, kad įvyko 65 Seimo narių perbėgimai iš vienos frakcijos į kitą, kas sudaro 46,1 proc. iš bendro Seimo narių skaičiaus. Tai jau nebegalima laikyti normaliu reiškiniu, tai rimta politikų „privatumo liga“, kurios „gydymui“ būtina imtis radikalių priemonių. Galima teigti, kad Seimo darbas nenukentėtų, jeigu tokių perbė-

⁹⁵ Giovanni Sartori. Lyginamoji konstitucinė inžinerija. K.: Poligrafija ir informatika, 2001. P. 180.

⁹⁶ DELFI 2006 m. spalio 6 d.

gėlių nebūtų, todėl Seimo narių skaičius galėtų būti sumažintas iki 101, o gal net iki 71 Seimo nario. Iš jų, Suomijos pavyzdžiu, 25 Seimo nariai galėtų būti renkami į Didįjį komitetą, kuris turėtų specializuotas komisijas ir užtikrintų įstatymų kokybę.

55 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Seimą sudaro Tautos atstovai – 141 Seimo narys, kurie renkami ketveriems metams remiantis visuotine, lygia, tiesiogine rinkimų teise ir slaptu balsavimu.

Seimas laikomas išrinktu, kai yra išrinkta ne mažiau kaip 3/5 Seimo narių.

Seimo narių rinkimų tvarką nustato įstatymas.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Peržvelkime kai kurių valstybių konstitucijų straipsnius apie parlamento sudėtį.

Airija: 16 str. 2. Narių skaičių periodiškai turi nustatyti įstatymas, tačiau Atstovų rūmų narių skaičius turi būti nustatytas toks, kad būtų ne mažiau kaip vienas narys trisdešimčiai tūkstančių gyventojų ir ne daugiau kaip vienas narys dvidešimčiai tūkstančių gyventojų.

Belgija: 63 str. Atstovų rūmus sudaro šimtas penkiasdešimt narių.

Danija: 28 str. Folketingą sudaro vieni rūmai, kurių sudėtyje yra ne daugiau kaip šimtas septyniasdešimt devyni deputatai...

Estija: 60 str. Valstybės kongresą (Rijgikogu) sudaro 101 deputatas.

Graikija: 51 str. 1. Parlamento deputatų skaičių nustato įstatymas, tačiau jų negali būti mažiau kaip du šimtai ir ne daugiau kaip trys šimtai. 53 str. 2. Deputato vietai pasilaisvinus paskutiniaisiais parlamento kadencijos metais neuzimama papildomais rinkimais, kaip to reikalauja įstatymas, jei tik bendras vakansijų skaičius neviršija vienos penktosios bendro Parlamento deputatų skaičiaus.

Latvija: 5 str. Seimą sudaro šimtas deputatų.

Olandija: 51 str. 1. Generaliniai etatai sudaryti iš Antrųjų rūmų ir Pirmųjų rūmų. 2. Antruosius rūmus sudaro 150 deputatų. 3. Pirmuosius rūmus sudaro 70 deputatų. 54 str. 1. Antrųjų rūmų deputatus renka tiesiogiai Olandijos piliečiai, išskyrus tuos, kurie neturi nuolatinės gyvenamosios vietos... 2. Balsavimo teisės netenka: a) bet kuris asmuo, padaręs nusikaltimą, laikomą pagal Parlamento aktą, įsigaliojus teismo nuosprendžiui ne mažiau metams laiko ir kartu netekęs rinkimų teisės. 55 str. Pirmųjų rūmų deputatus renka provincijų deputatai.

Portugalija: 151 str. Respublikos asamblėją sudaro mažiausiai du šimtai trisdešimt, daugiausiai du šimtai trisdešimt penki deputatai...

Suomija: Eduskundos aktas. 2. Eduskunda yra vienerių rūmų institucija, kurios sudėtyje du šimtai deputatų.

Švedija: Valdymo forma. 3 skirsnis. 1 ir 2. Rikstagą sudaro vieneri rūmai, kuriuose yra trys šimtai keturiasdešimt devyni nariai. Rigstago nariai turi turėti savo pavaduotojus.

Norint iš esmės pagerinti įstatymų leidybą, būtina įgyvendinti nuostatą, kad politinės partijos, norinčios dalyvauti Seimo rinkimuose, būtų visiškai pasiruošusios valdyti valstybę. Jos turėtų paskelbti ne tik savo rinkimų programą per rinkimų periodą, bet ir savo siūlomą vyriausybės sudėtį. Seimo rinkimuose galėtų dalyvauti ir pilietinių bendruomenių asociacijos ar didelės bendruomenės (pagal istoriškai susiklosčiusias žemes, tai – Suvalkijos, Dzūkijos, Aukštaitijos, Žemaitijos ir panašios bendruomenės), atitinkančios rinkimų įstatymo reikalavimus.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Seimo paskirtis – leisti gerus įstatymus ir kitus teisės aktus, siekiant suderinti valstybės ir žmonių tarpusavio interesus, taip pat užtikrinti valstybės, kaip pasaulio valstybių bendrijos narės, sėkmingą egzistavimą ir darnią raidą, užtikrinančią žmonių gerovės didinimą ir pažangos bei demokratijos plėtrą. Seimą sudaro Lietuvos piliečių atstovai, tai – 101 Seimo narys, kurie renkami ketveriems metams remiantis visuotine, lygia, tiesiogine rinkimų teise ir slaptu balsavimu. Seimas laikomas išrinktu, kai yra išrinkta ne mažiau kaip 3/4 Seimo narių. Seimo narių rinkimų tvarką nustato konstitucinis įstatymas. Seimo nariai renkami daugiamandatėje ir vien-

mandatėse rinkimų apygardose. Daugiamandatėje rinkimų apygardoje renkama 50 Seimo narių, vienmandatėse – 51. Kandidatus į Seimo narius gali kelti politinės partijos ir pilietinių bendruomenių asociacijos ar pilietinės bendruomenės, susibūrusios regioniniu pagrindu (Aukštaitijos, Dzūkijos, Suvalkijos, Žemaitijos, Pamario ir Vilniaus krašto lygmeniu), kurios atitinka rinkimų įstatymą, pasirengusios dalyvauti valstybės valdyme ir paskelbusios rinkėjams savo programą bei kandidatus į Vyriausybės sudėtį.

56 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Seimo nariu gali būti renkamas Lietuvos Respublikos pilietis, kuris nesusijęs priesaika ar pasižadėjimu užsienio valstybei ir rinkimų dieną yra ne jaunesnis kaip 25 metų bei nuolat gyvena Lietuvoje.

Seimo nariais negali būti renkami asmenys, nebaigę atlikti bausmės pagal teismo paskirtą nuosprendį, taip pat asmenys, teismo pripažinti neveiksniais.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Peržvelgę kai kurių kitų valstybių konstitucijas matome:

Austrija: 26 str. 4. *Būti išrinktais turi teisę visi vyrai ir moterys, rinkimų dieną turintys Austrijos pilietybę, kuriems rinkimų metais sausio 1 d. sukako 19 metų.* 5. *Teisę rinkti ir būti išrinktam galima panaikinti teismo sprendimu.*

Belgija: 64 str. *Būti išrinktu būtina: 1. Būti belgu; 2. Turėti pilietines ir politines teises; 3. Sukakti 25 metams; 4. Gyventi Belgijoje.*

Danija: 30 str. 1. *Kiekvienas asmuo, turintis teisę dalyvauti rinkimuose į Folketingą (Parlamentą), gali būti išrinktas į Folketingą, jei tik jis nėra nuteistas už veikas, kurias visuomenė laiko nesutapatinamas su išrinkimu į Folketingą.*

Italija: 48 str. 3. *Rinkimų teisė negali būti apribota kitaip, kaip pilietiškai neveiksniams, nebaigusiems baudžiamojo nuosprendžio bausmės ir įstatymu numatytiems negarbingo elgesio asmenims.*

Norvegija: 53 str. Balsavimo teisės neturi asmenys: a) nubausti už kriminalines veikas, kartu netekę atitinkamų teisių; b) teikiantiems paslaugas užsienio valstybėms be vyriausybės sutikimo.

Olandija: 54 str. 2. Balso teisės netenka: a) kiekvienas asmuo, padaręs nusikaltimą, laikomą tokiu pagal Parlamento aktą, ir nuteistas pagal teismo nuosprendį ne mažiau kaip vieneriems metams ir kartu netekęs rinkimų teisės.

Suomija: Eduskundos aktas. 8 str. 4. Jeigu asmuo, išrinktas deputatu, po rinkimų nuteistas laisvės atėmimu už tyčinę nusikalstamą veiką, išskyrus... Eduskunda turi teisę peržiūrėti jo deputato įgaliojimų panaikinimą.

Vokietija: 38 str. 2. Rinkti turi teisę piliečiai, kuriems sukako 18 metų amžiaus, teisę būti išrinktais – asmenys, sulaukę brandos amžiaus (Volljährigkeit). 3. Detales nusako federacijos įstatymas.

Siekiant, kad nusikaltimus padarę asmenys nepatektų į Seimą, būtina šį straipsnį papildyti.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Seimo nariu gali būti renkamas Lietuvos Respublikos pilietis, kuris nesusijęs priesaika ar pasižadėjimu užsienio valstybei ir rinkimų dieną yra ne jaunesnis kaip 25 metų bei nuolat gyvena Lietuvoje ir turi ne žemesnį kaip kolegijos specialųjį ar universitetinį bakalauro išsimokslinimą. Seimo nariais negali būti renkami asmenys, nebaigę atlikti bausmės pagal teismo paskirtą nuosprendį, taip pat asmenys, teismo pripažinti neveiksniais. **Kandidatai į Seimo narius, taip pat Seimo nariai kiekvienais metais privalo pateikti savo šeimos (tai yra savo, sutuoktinio, tėvų ir vaikų) turto ir pajamų deklaracijas, kurios skelbiamos „Valstybės žiniuose“.** Asmenys, turintys teistumą, privalo jį nurodyti Seimo rinkimų dokumentuose, su kuriais turi būti supažindinti rinkėjai, o to nenurodę ir išrinkti į Seimą rinkimų įstatymo numatyta tvarka negali duoti priesaikos ir netenka Seimo nario rinkėjų įgaliojimų.

57 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Eiliniai Seimo rinkimai rengiami Seimo narių įgaliojimų pabaigos metais spalio mėnesio antrąjį sekmadienį.

Eiliniai Seimo rinkimai, einantys po pirmalaikių Seimo rinkimų, rengiami šio straipsnio pirmojoje dalyje nurodytu laiku.

Straipsnio pakeitimas: Nr. IX-2344 (2004-07-13), Žin., 2004, Nr. 111-4124 (2004-07-17).

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Vienas svarbiausių Seimo uždavinių – valstybės biudžeto patvirtinimas. Kai Seimas išrenkamas rudenį, nebelieka galimybių naujiems išrinktiems Seimo nariams tinkamai pasirengti biudžeto svarstymams. Seimą išrinkus pavasarį, senojo šaukimo nariai galėtų baigti sesiją birželį, o naujus išrinktus narius tuo metu būtų galima „apmokyti“ kai kurių įstatymų leidybos pagrindų, kaip yra daugelyje valstybių, ir nauji nariai, susirinkę į naujojo šaukimo sesiją rudenį, prisiektų ir, būdami tinkamai pasirengę, pradėtų kvalifikuotai svarstyti biudžetą.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Eiliniai Seimo rinkimai rengiami Seimo narių įgaliojimų pabaigos metais **gegužės** mėnesio **antrą** sekmadienį. Eiliniai Seimo rinkimai, einantys po pirmalaikių Seimo rinkimų, rengiami šio straipsnio pirmojoje dalyje nurodytu laiku.

58 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Pirmalaikiai Seimo rinkimai gali būti rengiami Seimo nutarimu, priimtu ne mažiau kaip 3/5 visų Seimo narių balsų dauguma.

Pirmalaikius Seimo rinkimus gali paskelbti ir Respublikos Prezidentas:

1) jeigu Seimas per 30 dienų nuo pateikimo nepriėmė sprendimo dėl naujos Vyriausybės programos arba nuo Vyriausybės programos pirmojo pateikimo per 60 dienų du kartus iš eilės nepritarė Vyriausybės programai; 2) Vyriausybės siūlymu, jeigu Seimas pareiškia tiesioginį nepasitikėjimą Vyriausybe.

Respublikos Prezidentas negali skelbti pirmalaikių Seimo rinkimų, jeigu iki Respublikos Prezidento kadencijos pabaigos liko mažiau kaip 6 mėnesiai, taip pat jeigu po pirmalaikių Seimo rinkimų nepraėjo 6 mėnesiai.

Seimo nutarime ar Respublikos Prezidento akte dėl pirmalaikių Seimo rinkimų nurodoma naujo Seimo rinkimų diena. Naujo Seimo rinkimai turi būti surengti ne vėliau kaip per 3 mėnesius nuo sprendimo dėl pirmalaikių rinkimų priėmimo.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Kitose valstybėse šiuo požiūriu patirtis įvairi:

Airija: 13 str. 2.1. *Atstovų rūmai turi būti prezidento sukviesti ir paleisti pagal ministro pirmininko patarimą. 2. Prezidentas savo laisvu apsisprendimu gali ministro pirmininko, praradusio Atstovų rūmų daugumos pasitikėjimą, patarimo atsisakyti paleisti Atstovų rūmus.*

Austrija: *Federlinis konstitucinis įstatymas (1920 11 10). 29 str. Federalinis prezidentas gali paleisti Nacionalinę tarybą, bet dėl vienos ir tos pačios priežasties jis ta teise gali pasinaudoti tik vieną kartą. Tokiu atveju federalinė vyriausybė naujus rinkimus turi rengti tokiu būdu, kad nauja išrinkta Nacionalinė taryba po paleidimo galėtų susirinkti ne vėliau kaip šimtąją dieną.*

Danija: 32 str. 2. *Karalius bet kuriuo metu gali paskelbti įsaką apie priešlaikinius rinkimus. Įsakas apie priešlaikinius Folketingo rinkimus negali būti išleistas po naujos vyriausybės suformavimo ir iki premjero ministro teikimo Folketingui.*

Estija: 58 str. *Respublikos prezidentas: 3) Skelbia eilinius rinkimus į Valstybės kongresą, taip pat pagal Konstitucijos 89, 97, 105 ir 119 straipsnius – priešlaikinius rinkimus į Valstybės kongresą. 89 str. 6 dalis. Valstybės kongresas iškelia kandidatą į ministro pirmininko postą, kuris teikia vyriausybės sudėtį Respublikos prezidentui. Jei per 14 dienų po ministro pirmininko iškėlimo teisės įgijimo Valstybės kongresui vyriausybės sudėtis Respublikos prezidentui nepateikta, Respublikos prezidentas skelbia priešlaikinius Valstybės kongreso rinkimus. 97 str. 4 dalis. Po išreikšto nepasitikėjimo vyriausybei ar ministrui pirmininkui*

Respublikos prezidentas per 3 dienas vyriausybei pasiūlius gali skelbti priešlaikinius Valstybės kongreso rinkimus. 105 str. 4 dalis. Jei įstatymas, pateiktas referendumui, negauna daugumos balsų „už“, Respublikos prezidentas skelbia priešlaikinius Valstybės kongreso rinkimus. 119 str. Jeigu per du mėnesius nuo biudžetinių metų pradžios valstybės biudžetas Valstybės kongreso nepatvirtintas, Respublikos prezidentas skelbia priešlaikinius Valstybės kongreso rinkimus.

Graikija: 26 str. 1. Įstatymų leidybos funkciją vykdo Parlamentas ir valstybės prezidentas. 32 str. 4. Atveju, kai trečiuoju balsavimu [renkant Respublikos prezidentą] negaunama kvalifikuota balsų dauguma, po šio balsavimo per 10 dienų Parlamentas paleidžiamas ir skelbiami nauji Parlamento rinkimai.

Italija: 88 str. Respublikos prezidentas, išklauses rūmų pirmininkus, gali paleisti abejus rūmus arba vienus iš jų. Šia teise jis negali pasinaudoti per paskutinius šešis savo įgaliojimų mėnesius, jeigu jie visiškai arba dalinai nesutampa su paskutiniais šešiais kadencijos mėnesiais. 89 str. Joks Respublikos prezidento aktas negalioja, jei jis nepasirašytas jį pasiūliusio ministro, kuris už tai yra atsakingas.

Lenkija: 154 str. 1) Respublikos prezidentas teikia ministro pirmininko kandidatūrą, kuris siūlo Ministrų tarybos sudėtį. 155 str. 1) Jei ministras pirmininkas nepaskiriamas pagal 154 straipsnio 3 dalį Respublikos prezidentas per 14 dienų paskiria ministrą pirmininką ir šiuo teikimu paskiria visus likusius Ministrų tarybos narius ir priima jų priesaiką. Po Ministrų tarybos paskyrimo Seimas, dalyvaujant ne mažiau kaip pusei Seimo narių, per 14 dienų pareiškia jai pasitikėjimą. 2) Jei Seimas Ministrų tarybai pasitikėjimo nepareiškia pagal pirmojoje dalyje numatytą tvarką, tuomet Respublikos prezidentas sutrumpina Seimo įgaliojimų laiką ir skelbia naujus rinkimus.

Portugalija: 114 str. 1. Konstitucija nustato valdžių atskyrimą ir valstybės valdžios organų sąveiką. 136 str. Respublikos prezidento kompetencijai kitų organų atžvilgiu priklauso: e) Paleisti Respublikos asamblėją, laikantis 175 straipsnio nuostatų, išklausius joje esančių partijų ir Valstybės tarybos nuomonių. 175 str. 1. Respublikos asamblėja negali būti paleista per šešis mėnesius nuo jos išrinkimo, per paskutinį pusmetį Respublikos prezidento kadencijos arba esant apsupties bei ypatingai padėčiai.

Prancūzija: 12 str. Respublikos prezidentas, pasikonsultavęs su ministru pirmininku ir rūmų pirmininkais, gali paskelbti apie Nacionalinio susirinkimo paleidimą.

Vengrija: 28 str. 3. Respublikos prezidentas turi teisę paleisti Valstybės susirinkimą [Parlamentą] ir paskirti naujus rinkimus, jeigu: a) Valstybės susirinkimas per 12 mėnesių ne mažiau kaip 4 kartus pareiškė nepasitikėjimą vyriausybe per vieną įgaliojimų laikotarpį; b) Respublikos prezidento pasiūlytas kandidatas į ministro pirmininko postą pasibaigus vyriausybės įgaliojimų laikui per 40 dienų nuo pirmojo kandidato iškėlimo liko neišrinktas. 5. Iki Valstybės susirinkimo paleidimo Respublikos prezidentas turi paklausti ministro pirmininko, Valstybės susirinkimo pirmininko, partijų frakcijų, atstovaujamų parlamente, vadovų nuomonės.

Vokietija: Grundgesetz [Konstitucija]: 63 str. 4. ... Jeigu renkamas asmuo [federalinis kancleris] surinko daugumą Bundestago [Parlamento] balsų, Respublikos prezidentas per septynias dienas po rinkimų turi jį paskirti. Jeigu renkamas asmuo nesurinko tokios daugumos, Respublikos prezidentas turi arba paskirti jį, arba paleisti Bundestagą.

Lietuvos patirtis rodo, kad, kai Seimas negali sudaryti daugumos, mažumos Vyriausybei labai sunku normaliai dirbti, todėl tikslinga, susidarius tokioms aplinkybėms, įteisinti Seimo paleidimą.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Pirmalaikiai Seimo rinkimai gali būti rengiami Seimo nutarimu, priimtu ne mažiau kaip 4/5 visų Seimo narių balsų dauguma. Pirmalaikius Seimo rinkimus gali paskelbti ir Respublikos Prezidentas: 1) **jeigu Seime daugiau kaip 30 kalendorinių dienų nesudaroma arba neveikia Seimo Statuto nustatyta Seimo dauguma, remianti Vyriausybę;** 2) **jeigu per du mėnesius nuo biudžetinių metų pradžios Seimas nepatvirtina valstybės biudžeto;** 3) jeigu Seimas per 30 kalendorinių dienų nuo pateikimo nepriėmė sprendimo dėl naujos Vyriausybės programos arba nuo Vyriausybės programos pirmojo pateikimo per 60 kalendorinių dienų du kartus iš eilės nepritarė Vyriausybės programai; 4) Vyriausybės siūlymu, jeigu Seimas pareiškia tiesioginį nepasitikėjimą Vyriausybe; 5) **kai Respublikos Prezidento teikimu Konstitucinis Teismas patvirtina, kad Seimas nevykdo Konstitucijos.** Respublikos Prezidentas negali skelbti pirmalaikių Seimo rinkimų, jeigu iki Respublikos Prezidento kadencijos pabaigos liko mažiau kaip 6 mėnesiai, taip pat jeigu po pirmalaikių Seimo rinkimų nepraėjo 6 mėnesiai. Seimo nutarime ar Respublikos Prezidento akte dėl pirmalaikių Seimo rinkimų nurodoma naujo

Seimo rinkimų diena. Naujo Seimo rinkimai turi būti surengti ne vėliau kaip per 3 mėnesius nuo sprendimo dėl pirmalaikių rinkimų priėmimo.

Pirmalaikių Seimo rinkimų negalima skelbti likus mažiau kaip 6 mėnesiams iki baigiasi anksčiau išrinktų Seimo narių įgaliojimų laikas.

59 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Seimo narių įgaliojimų laikas pradedamas skaičiuoti nuo tos dienos, kurią naujai išrinktas Seimas susirenka į pirmąjį posėdį. Nuo šio posėdžio pradžios baigiasi anksčiau išrinktų Seimo narių įgaliojimų laikas.

Išrinktas Seimo narys visas Tautos atstovo teises įgyja tik po to, kai Seime jis prisiekia būti ištikimas Lietuvos Respublikai.

Seimo narys, įstatymo nustatyta tvarka neprisiekęs arba prisiekęs lygtinai, netenka Seimo nario mandato. Dėl to Seimas priima nutarimą.

Pareigas eidami Seimo nariai vadovaujasi Lietuvos Respublikos Konstitucija, valstybės interesais, savo sąžine ir negali būti varžomi jokių mandatų.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Lietuvos Seimo patirtis rodo, kad yra ne mažai Seimo narių, kurie net nesistengia atstovauti rinkėjų, kurių dėka jie tapo Seimo nariais, interesams. Tai patvirtina dažni „bėgiojimai“ iš vienos frakcijos į kitą (55 str. komentarai). Tokios aplinkybės verčia Lietuvoje atsisakyti laisvojo mandato ir Seimo narį padaryti ne tik savo interesų tenkintoju, bet ir tikru visuomenės atstovu, besirūpinančiu žmonių gerove. Būtina paminėti, kad atstovavimo teorijoje egzistuoja du požiūriai. „Mandato“ teoretikai pabrėžia atstovo įsipareigojimus savo rinkėjams ir įrodinėja, kad rinkėjams iš tikrųjų nėra atstovaujama, jei atstovo veiksmai nepriklauso nuo jų poreikių ir norų. „Nepriklausomybės“ (*laisvojo mandato*) teoretikai pabrėžia atstovo pareigą įstatymų leidyboje vadovautis viešaisiais interesais; jų požiūriu, atstovas iš tikrųjų neatstovauja, jeigu jis tēra „mechaninis“ kitų asmenų daromų sprendimų perdavėjas⁹⁷. Lietuvos sąlygos rodo, kad labai dažnai laisvasis mandatas panaudojamas savo

⁹⁷ Politinės minties enciklopedija. Ats. red. David Miller. Vilnius: Mintis, 2005. P. 33.

interesų labai, todėl verta jo atsisakyti. Tai, kad deputatai turi tenkinti rinkėjų interesus, rodo, pavyzdžiui, Vokietijos konstitucija.

Olandija: 64 str. 4. *Pirmųjų (žemutinių) rūmų, gavusių įgaliojimus dėl prieš tai buvusių rūmų paleidimo, įgaliojimai baigiasi tą dieną, kai turėjo baigtis paleistų rūmų įgaliojimai.*

Vokietija: Grundgesetz 42 str. 3. *Už teisingus pranešimus apie Bundestago ir jo komitetų viešųjų posėdžių ataskaitas niekas negali būti patrauktas bet kokiai atsakomybei. 47 str. Deputatai turi teisę neduoti parodymų apie žmones, kurie patikėjo jiems kaip deputatams kokius nors faktus arba kuriems jie šiuo atžvilgiu patikėjo faktus. Pagal tokios teisės veikimą, atsisakant duoti parodymus dokumentų konfiskavimas (Beschlagnahme) neleistas.*

SIŪLOMAS TEKSTAS

Seimo narių įgaliojimų laikas pradedamas skaičiuoti nuo tos dienos, kurią naujas išrinktas Seimas susirenka į pirmąjį posėdį. Nuo šio posėdžio pradžios baigiasi anksčiau išrinktų Seimo narių įgaliojimų laikas. Išrinktas Seimo narys visas visuomenės atstovo teises įgyja tik po to, kai Seime jis prisiekia būti ištikimas Lietuvos Respublikai, **rūpintis šalies gyventojų gerove**. Seimo narys, įstatymo nustatyta tvarka neprisiekęs arba prisiekęs lygtinai, netenka Seimo nario mandato. Dėl to Seimas priima nutarimą. Pareigas eidami Seimo nariai vadovaujasi Lietuvos Respublikos Konstitucija, valstybės interesais, savo sąžine, **todėl privalo vykdyti savo ir kartu su jį iškėlusia partija ar bendruomene pažadus rinkėjams. Pirmalaikiuose Seimo rinkimuose išrinkti Seimo nariai įgaliojimus įgyja likusiam iki eilinių Seimo rinkimų laikotarpiui.**

60 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Seimo nario pareigos, išskyrus jo pareigas Seime, nesuderinamos su jokiomis kitomis pareigomis valstybinėse įstaigose ir organizacijose, taip pat su darbu verslo, komercijos bei kitose privačiose įstaigose ar įmonėse. Savo įgaliojimų laikui Seimo narys atleidžiamas nuo pareigos atlikti krašto apsaugos tarnybą.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Yra valstybių, kurios šiuo atžvilgiu turi ir kitokį požiūrį:

Austrija: 23b str. 2 d. Aukštųjų mokyklų dėstytojai gali tęsti mokslinio tyrimo darbą, dėstymą ir egzaminų priėmimą būdami Europos parlamento sudėtyje. Atlyginimas už šį darbą nustatomas pagal faktiškai atliktą darbą, tačiau jis negali viršyti 25 proc. aukštosios mokyklos dėstytojo atlyginimo. 59a₁ straipsnis. Viešųjų įstaigų tarnautojai... Tarnybinis atlyginimas šių darbuotojų per deputatų pareigų atlikimo laiką sumažinamas 25 proc.

Belgija: 50 str. Kurių nors rūmų (Parlamento) narys, Karaliaus paskirtas ministru ir priėmęs šį paskyrimą, nustoja dalyvauti rūmų posėdžiuose ir savo mandatą atgauna Karaliui atleidus jį iš pareigų.

Danija: Konstitucija 58 str. Folketingo deputatai gauna rinkimų įstatymu nustatyto dydžio atlyginimą. (Apribojimų dėl pedagoginio darbo konstitucijoje nėra.)

Estija: 64 str. 1. Nacionalinio kongreso nario įgaliojimai sustabdomi paskyrus jį vyriausybės nariu ir grąžinami atleidus jį iš vyriausybės nario pareigų. 2. Nacionalinio kongreso narys įgaliojimų netenka: 2) Įsigaliojus kaltinamajam teismo nuosprendžiui jo atžvilgiu.

Graikija: 56 str. 2. Veikimas aukščiau išdėstyame punkte apribojimų netaikomas aukštųjų mokyklų profesoriams ir dėstytojams.

Indonezija: 21 str. (Nustato tautos atstovų kompetenciją, tačiau jų atlyginimo nereglamentuoja.)

Italija: 69 str. Parlamento nariai gauna įstatymu nustatytą atlyginimą. (Apribojimų dėl pedagoginio darbo konstitucijoje nėra.)

Kirgizija: 56 str. 4. ... Įstatymų leidimo susirinkimo deputatas turi teisę užsiimti pedagogine, moksline ir kitokia kūrybine veikla, jai ji nedaro žalos deputato pareigoms.

Olandija: 57 str. 2. Generalinių etatų (parlamento) deputatas negali būti ministru, valstybės sekretoriumi, Valstybės tarybos nariu... 3. Tačiau ministras arba valstybės sekretorius, padavęs atsistatydinimo pareiškimą, gali savo pareigybę sutapatinti su deputato mandatu laikotarpiui iki bus priimtas sprendimas dėl jo atsistatydinimo.

Portugalija: 157 str. 1. Deputatai, paskirti vyriausybės nariais, negali vykdyti deputatų įgaliojimų iki šių funkcijų nutraukimo...

Prancūzija: 23 str. Vyriausybės nario funkcijos nesutapatinamos su jokių parlamento mandatu...

Rusija: 97 str. 3. Valstybės dūmos deputatai negali būti valstybės tarnyboje, užsiimti kita apmokama veikla, išskyrus dėstytojo, mokslinė ir kita kūrybine veikla.

Suomija: Eduskundos aktas. 8. Deputato įgaliojimai nenutraukiami jį išrinkus Europos parlamento nariu. Tačiau deputatas įgaliojimų netenka, jeigu jis nedalyvauja Eduskundos sesijoje kaip deputatas. 17. Jeigu deputatas nustatytu laiku neatvyko į sesiją arba nedalyvavo posėdyje be pateisinamų priežasčių, Eduskunda gali priimti sprendimą nemokėti jam deputato atlyginimo arba jo dalies. Pakartotinai padarius tokį veiksma Eduskunda turi teisę atimti jo deputato įgaliojimus.

Švedija: Aktas apie Riksdagą. 9 skirsnio 6 straipsnis teigia, kad Riksdago narys, atlikdamas savo pareigas, turi gauti atlyginimą iš valstybės lėšų. Dėl šių ir kitų ekonominių privilegijų, susijusių su atliekamomis pareigomis, ir dėl Riksdago nario pavaduotojo atlyginimo nustato įstatymas.

Šveicarija: 144 str. Draudžia parlamentarams užsiimti bet kokia veikla, duodančia pajamas.

Vengrija: 20 str. (5 dalyje išvardintos pareigybės, kurių negali užimti deputatai. Tarp išvardintų pareigybių pedagogų nėra.)

Vokietija: Grundgesetz 48 str. 3 dalis nustato, kad deputatai turi teisę gauti atlyginimą, užtikrinantį jų nepriklausomumą. Jie naudojami teise į nemokamą naudojimąsi visomis valstybinėmis transporto priemonėmis. Apribojimų dėl pedagoginio darbo konstitucijoje nėra.

Mūsų Seimo patirtis rodo, kad Seimo nariai, paskirti ministrais, praktiškai negali eiti Seimo nario pareigų, todėl tikslinga pasekti **Estijos, Prancūzijos** ir kt. pavyzdžiais ir Seimo nario, paskirto ministru, įgaliojimus sustabdyti, o atleidus iš ministro pareigų įgaliojimus grąžinti.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Seimo nario pareigos, išskyrus jo pareigas Seime, nesuderinamos su jokiais kitomis pareigomis valstybinėse įstaigose ir organizacijose, taip pat su darbu verslo, komercijos ir kitose privačiose įstaigose ar įmonėse, **išskyrus kūrybinį ir mokslinį pedagoginį darbą ne darbo Seime metu.** Savo įgalio-

jimų laikui Seimo narys atleidžiamas nuo pareigos atlikti krašto apsaugos tarnybą.

Seimo nario darbas, taip pat išlaidos, susijusios su jo parlamentine veikla, atlyginamos iš valstybės biudžeto. Seimo narys negali gauti jokio kito atlyginimo, išskyrus atlyginimą už kūrybinę **ir mokslinę pedagoginę** veiklą, **atliktą ne darbo Seime metu. Seimo nario atlyginimo, darbo sąlygų ir kitokio aprūpinimo pakeitimai įsigalioja tik po artimiausių Seimo rinkimų.**

62 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Seimo nario asmuo neliečiamas.

Seimo narys be Seimo sutikimo negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, suimamas, negali būti kitaip suvaržoma jo laisvė.

Seimo narys už balsavimus ar kalbas Seime negali būti persekiojamas. Tačiau už asmens įžeidimą ar šmeižtą jis gali būti traukiamas atsakomybėn bendrąja tvarka.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Kai kurios kitos valstybės su parlamentarais, padariusiais baudžiamuosius nusikaltimus, elgiasi griežčiau, pavyzdžiui:

Austrija: 57 str. 2. Nacionalinės tarybos narys gali būti areštuotas už padarytą baudžiamąjį nusikaltimą tik sutikus Nacionalinei tarybai, išskyrus sulaikymo su įkalčiais nusikaltimo vietoje atvejus. 3. Be to, be Nacionalinės tarybos sutikimo Nacionalinės tarybos nariai gali būti oficialiai persekiojami už baudžiamuosius nusikaltimus tik atvejais, jei ši veika aiškiai nesusijusi su šio deputato politine veikla.

Belgija: 59 str. Joks tų ar kitų rūmų narys negali sesijos metu būti persekiojamas arba suimtas už baudžiamąjį nusikaltimą be rūmų, kuriems jis priklauso, sutikimo, išskyrus jo sulaikymo su įkalčiais nusikaltimo vietoje atvejus.

Vokietija: 46 str. 2 d. Deputatas gali būti patrauktas atsakomybėn arba areštuotas už baudžiamąjį nusikaltimą tik sutikus Bundestagui, išskyrus sulaikius nusikaltimo vietoje arba per vieną dieną po tokios veikos padarymo.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Seimo nario asmuo neliečiamas. Seimo narys be Seimo sutikimo negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, suimamas, negali būti kitaip suvaržoma jo laisvė, išskyrus **sulaikymą nusikaltimo vietoje ir jo baudžiamųjų nusikaltimų veikas, padarytas iki jo išrinkimo Seimo nariu**. Seimo narys už balsavimus ar kalbas Seime negali būti persekiojamas. Tačiau už asmens įžeidimą ar šmeižtą jis gali būti traukiamas atsakomybėn bendrąja tvarka.

63 straipsnis**ESAMAS TEKSTAS**

Seimo nario įgaliojimai nutrūksta, kai: 1) pasibaigia įgaliojimų laikas arba susirenka į pirmąjį posėdį pirmalaikiuose rinkimuose išrinktasis Seimas; 2) jis miršta; 3) atsistatydina; 4) teismas pripažįsta jį neveiksniu; 5) Seimas panaikina jo mandatą apkaltos proceso tvarka; 6) rinkimai pripažįstami negaliojančiais arba šiurkščiai pažeidžiamas rinkimų įstatymas; 7) pereina dirbti arba neatsisako darbo, nesuderinamo su Seimo nario pareigomis; 8) netenka Lietuvos Respublikos pilietybės.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Belgija: 50 str. Kurių nors rūmų (Parlamento) narys, Karaliaus paskirtas ministru ir priėmęs šį paskyrimą, nustoja dalyvauti rūmų posėdžiuose ir savo mandatą atgauna Karaliui atleidus jį iš pareigų.

Estija: 64 str. 1. Nacionalinio kongreso nario įgaliojimai sustabdomi paskyrus jį vyriausybės nariu ir grąžinami atleidus jį iš vyriausybės nario pareigų. 2. Nacionalinio kongreso narys įgaliojimų netenka: 2) Įsigaliojus kaltinamajam teismo nuosprendžiui jo atžvilgiu. 3. Nacionalinio kongreso nario įgaliojimų sustabdymo arba panaikinimo atveju jo vietą pagal įstatymą užima rezervinis narys. Rezervinis parlamentaras turi visas Nacionalinio kongreso nario teises ir pareigas. 4. Grąžinus Nacionalinio kongreso nariui įgaliojimus, rezervinis narys įgaliojimų netenka.

Gruzija: 54 str. 2. Parlamento nario įgaliojimai prieš laiką pasibaigia: e) jei Parlamento narys dėl nepateisinamų priežasčių nedalyvauja Parlamento darbe daugiau kaip 4 mėnesius.

Japonija. 55 str. ...panaikinti deputato įgaliojimams reikia priimti sprendimą 2/3 dalyvaujančių deputato dauguma. 56 str. Svarstymas negali būti pradėtas..., jei posėdyje nedalyvauja 1/3 ar daugiau deputatų.

Kirgizija: 56 str. 5. Įstatymų leidimo susirinkimo (Parlamento) deputatas, nepateisinęs rinkėjų lūkesčių, įstatymo nustatyta tvarka rinkėjų balsų dauguma gali būti atleistas.

Vengrija: 20/A str. Deputato įgaliojimai nutrūksta: ... c) iškilus interesų konfliktui... Interesų konfliktui nustatyti reikia 2/3 dalyvaujančių deputatų balsų.

Suomija: Eduskundos aktas. 8 str. Deputato įgaliojimai nenutraukiami jį išrinkus Europos parlamento nariu. Tačiau deputatas įgaliojimų netenka, jeigu jis nedalyvauja Eduskundos sesijoje kaip deputatas.

Švedija: Valdymo forma. 4 skyrius. 7. Rigstago narys arba jo pavaduotojas gali būti atleistas iš savo pareigų ir kitais... atvejais, jei jis dėl padaryto nusikaltimo neatitinka savo pareigų. Sprendimą šiuo atveju priima teismas

Įvertinę šioje srityje kitų šalių patirtį, darome išvadą, kad šis straipsnis turi būti iš esmės patobulintas.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Seimo nario įgaliojimai nutrūksta, kai: 1) pasibaigia įgaliojimų laikas arba susirenka į pirmąjį posėdį pirmalaikiuose rinkimuose išrinktasis Seimas; 2) jis miršta; 3) atsistatydina; 4) teismas pripažįsta jį neveiksniu; 5) Seimas panaikina jo mandatą apkaltos proceso tvarka; 6) rinkimai pripažįstami negaliojančiais arba šiurkščiai pažeidžiamas rinkimų įstatymas; 7) pereina dirbti arba neatsisako darbo, nesuderinamo su Seimo nario pareigomis; 8) netenka Lietuvos Respublikos pilietybės; 9) **partijos iškeltas Seimo narys, pakeitęs frakciją, kuri atstovauja partijai, kurios pažadai rinkėjams lėmė jo išrinkimą, išskyrus atvejus, kai jis teisme įrodys, jog jo frakcija nesilaikė rinkėjams duotų pažadų;** 10) jei per mėnesį nedalyvauja daugiau kaip 12 darbotvarkėje paskelbtų įstatymų balsavimų arba balsuoja už posėdžių salėje nesančius Seimo narius; 11) įsigaliojus kaltinamajam teismo

nuosprendžiui jo atžvilgiu. Seimo nario įgaliojimai sustabdomi paskyrus jį Vyriausybės nariu ir gražinami atleidus jį iš Vyriausybės nario pareigų. Pasibaigus arba sustabdžius prieš laiką Seimo nario įgaliojimus, jo vietą pagal įstatymą daugiamandatėje apygardoje užima rezervinis iš kandidatų sąrašo, pagal kurį buvo išrinktas buvęs Seimo narys, pirmasis Seimo nario mandato negavęs kandidatas. Gražinus sustabdytus Seimo nario įgaliojimus, rezervinis Seimo narys įgaliojimų netenka.

64 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Seimas kasmet renkasi į dvi eilines – pavasario ir rudens – sesijas. Pavasario sesija prasideda kovo 10 dieną ir baigiasi birželio 30 dieną. Rudens sesija prasideda rugsėjo 10 dieną ir baigiasi gruodžio 23 dieną. Seimas gali nutarti sesiją pratęsti.

Neeilines sesijas šaukia Seimo Pirmininkas ne mažiau kaip trečdalis visų Seimo narių siūlymu, o Konstitucijos numatytais atvejais – Respublikos Prezidentas.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Kitose valstybėse ši tvarka yra įvairi:

Airija: 15 str. 7. *Parlamentas kasmet turi surengti ne mažiau kaip vieną sesiją.*

Austrija: 28 str. 1. *Federacinis prezidentas šaukia kasmet vieną eilinę sesiją, kuri neturi prasidėti anksčiau rugsėjo 15 d. ir baigtis ne vėliau kitų metų birželio 15 d. 2. Federacinis prezidentas gali sušaukti Nacionalinę tarybą ir į neeilines sesijas. Reikalaujant federacinei vyriausybei arba ne mažiau vienai trečiajai Nacionalinės tarybos arba Federacinės tarybos narių federacinis prezidentas privalo sušaukti Nacionalinę tarybą į neeilinę sesiją per dvi savaites nuo reikalavimo įteikimo federaciniam prezidentui; sušaukimas nereikalauja kokio nors vizavimo. Sušaukti neeilinę sesiją pagal Nacionalinės tarybos arba pagal Federacinės tarybos reikalavimą nereikalingas Federacinės vyriausybės pasiūlymas (pritarimas). 3. Federacinis prezidentas skelbia apie*

Nacionalinės tarybos sesijos užbaigimą pagal Nacionalinės tarybos priimtą sprendimą.

Japonija: 53 str. Kabinetas gali priimti sprendimą dėl ypatingos Parlamento sesijos sušaukimo. Kabinetas privalo priimti sprendimą dėl ypatingos Parlamento sesijos sušaukimo, jei to reikalauja kurių nors rūmų narių ketvirtoji dalis.

Vokietija: 30 str. 3. Bundestagas nutaria apie uždarymą ir atnaujinimą savo sesijų. Bundestago pirmininkas gali sušaukti jį ir anksčiau. Jis privalo tai padaryti reikalaujant trečdaliui narių, federaciniam prezidentui ar federaciniam kancleriui.

Prancūzija: 30 str. Be atvejų, kai Parlamentas susirenka teisėtai, neeilinė sesija atidaroma ir uždaroma prezidento dekretu.

Lietuvos Seime nusistovėjo tvarka, kad pastaraisiais kiekvienais metais pasibaigus rudens sesijai šaukiamos neeilinės sesijos. Be to, tarp sesijų yra Lietuvai labai svarbios datos – sausio 11–13 dienos ir vasario 16 d., ir labai nesolidu, kai per tų dienų iškilmes būna Seimo salės parteris pustūštis, kai tose iškilmėse Seimas privalo dalyvauti visos sudėties.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Seimas kasmet renkasi į eilinę sesiją, kuri prasideda **rugsėjo 15 d. ir baigiasi kitų metų birželio 15 d. su pertrauka nuo gruodžio 23 d. iki sausio 6 d.** Seimas gali nutarti sesiją pratęsti. **Neeilines sesijas šaukia Respublikos Prezidentas ne mažiau kaip trečdaliu visų Seimo narių siūlymu, o Konstitucijos numatytais atvejais – sava iniciatyva.**

65 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Naują išrinktą Seimą susirinkti į pirmąjį posėdį, kuris turi įvykti ne vėliau kaip per 15 dienų po Seimo išrinkimo, kviečia Respublikos Prezidentas. Jei Respublikos Prezidentas nekviečia Seimo susirinkti, Seimo nariai renkasi patys kitą dieną pasibaigus 15 dienų terminui.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Atstovo samprata reiškia veikimą kito arba kitų vardu. Visuomenės atstovas atstovauja visuomenei. Jis pats arba jo politinė partija pateikia savo programą į rinkimų „rinką“, kurioje rinkėjas pasirenka jam priimtina kandidatą ar partiją, bendruomenę ir atiduoda jai savo balsą. Iš esmės tarp rinkėjo ir partijos, bendruomenės arba kandidato įvyksta susitarimas. Atstovai, išrinkti į Didžiojo komiteto komisijas, turi turėti ne mažesnę kaip 10 metų vadovaujamo darbo stažą arba mokslo laipsnį komisijos veiklos srityje. Didžiojo komiteto primininku tampa Seimo Pirmininko pirmasis pavaduotojas.

Airija: 15 str. 20. *Parlamentas jungia valstybės prezidentą ir dvejus rūmus: Atstovų rūmus ir Senatą... Senatas. 18 str. 4.10. Renkami nariai turi būti išrinkti: trys nariai – Airijos valstybinio universiteto; trys nariai – Dublino universiteto; 43 nariai turi būti išrinkti iš kandidatų sąrašo, kaip numatyta žemiau. 20. Rinkimų įstatyme gali būti numatyti nuostatai apie teises ir būdus dalyvavimo rinkimuose vieno ar daugiau įstaigų, būtent: i) universitetų, numatytų 1.0 šio paragrafo; ii) kitų valstybinių aukštųjų mokyklų. 7.10. Prieš kiekvienus bendruosius Senato narių rinkimus renkamų pagal sąrašą kandidatų turi būti parengti penki kandidatų sąrašai, sudaryti pagal įstatyme numatytą tvarką ir įvardinantys asmenis, turinčius šios profesijos ir veiklos žinių ir praktinės patirties: i) Valstybinė kalba ir kultūra, literatūra, menas...; ii) Žemės ūkis ir gretimi interesai, žvejyba; Darbas, tiek organizuotas, tiek ir neorganizuotas; Pramonė ir prekyba, imant bankininkystę, finansus, apskaitą, inžineriją ir architektūrą; Valstybės valdymas ir socialinės tarnybos, imant ir savanoriškas tarnybas. 2.0. Iš kiekvieno šio sąrašo atitinkamai 19 straipsniui turi būti išrinkta ne mažiau kaip 5 ir ne daugiau kaip 11 narių.*

Gruzija: 50 str. 2. *Parlamento narių mandatai paskirstomi tiksliai tiems politiniams susivienijimams ir rinkimų blokams, kurie rinkimuose pagal proporcinę sistemą gavo ne mažiau kaip penkis procentus rinkėjų, dalyvavusių rinkimuose, balsų.*

Italija: 55 str. *Parlamentą sudaro Atstovų rūmai ir Senatas. 58 str. 1. Senatoriai renkami visuotiniais ir tiesioginiais rinkimais. 2. Senatoriais gali būti renkami asmenys, sukakę 40 metų amžiaus. 59 str. Kiekvienas buvęs respublikos prezidentas tampa teisėtu ir visam gyvenimui senatoriumi.*

Japonija: 42 str. *Parlamentą sudaro dvejai rūmai: Atstovų rūmai ir Patarėjų*

rūmai. 43 str. 2. Abejų rūmų narių skaičių nustato įstatymas. 45 str. Atstovų rūmų narių įgaliojimų trukmė – ketveri metai. Jų įgaliojimai gali nutrūkti... 46 str. Patarėjų rūmų narių įgaliojimai – šešeri metai, kiekvienais trečiais metais perrenkant pusę narių. 56 str. Kiekvieni rūmai gali dirbti tik esant posėdyje ne mažiau kaip trečdaliui narių.

Norvegija: 73 str. Stortingas išrenka iš savo narių 1/4 Lagtingui sudaryti; likusieji 3/4 sudaro Oldestingą. Išrinkimas turi būti pirmojoje Stortingo sesijoje, susirinkusioje po generalinių rinkimų. Po to Lagtingas turi išlikti nepakeistas Stortingui susirinkus po rinkimų visose sesijose, išskyrus kai narių trūkumą tenka papildyti specialiais rinkimais. 74 str. Susirinkęs Stortingas pirmajame posėdyje pasiskirsto į Lagtingą ir Odelstingą, kurie atlieka žemutinių ir aukštųjų rūmų vaidmenį.

Prancūzija: 24 str. Parlamentas sudarytas iš Nacionalinio susirinkimo ir Senato...

Suomija: Eduskundos aktas⁹⁸. 42. Pirmojoje naujo šaukimo parlamento sesijoje per 7 dienas nuo jos atidarymo sudaroma Didžioji komisija. Ją sudaro 25 nariai ir jų pavaduotojai ne mažiau kaip 1/3 jos narių. 55. Eduskundos pirmininkas kviečia plenarinį posėdį, įtraukia svarstomus klausimus, vadovauja diskusijai, skelbia nutarimų projektus, palaiko posėdyje tvarką, seka, kad svarstymo metu nebūtų jokių pasiūlymų, prieštaraujančių įstatymams, be to, užbaigia posėdį. Jis nedalyvauja diskusijoje ir balsavime, neteikia jokių pasiūlymų, išskyrus tų, kurie reikalingi laikantis įstatymų, Eduskundos nutarimų ar jos Reglamento nuostatų.

Švedija: Valdymo forma. 3 skyrius. 7. Mandatai paskirstomi partijoms. Partija suprantama bet kuris susivienijimas arba rinkėjų grupė, kuri rinkimuose dalyvauja tam tikru pavadinimu.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Naujai išrinktą Seimą susirinkti į pirmąjį posėdį, kuris turi įvykti ne vėliau kaip per 15 dienų po Seimo išrinkimo, kviečia Respublikos Prezidentas. Jeigu Respublikos Prezidentas nekviečia Seimo susirinkti, Seimo nariai renkasi patys kitą dieną pasibaigus 15 dienų terminui. **Naujas išrinktas Sei-**

⁹⁸ Suomijos konstituciją sudaro keli dokumentai, tarp jų: Suomijos valdymo forma (priimta 1919 07 17); Valstybinio teismo aktas (1922 11 25), Eduskundos (parlamento) aktas (1928 01 13).

mas slaptu balsavimu išrinkęs Seimo Pirmininką, renka Didžiojo komiteto 25 narius, turinčius jo kompetencijos srityje ne mažesnę kaip 5 metų praktinio vadovaujamo darbo stažą arba mokslo laipsnį. Po to iš iki tol neišrinktų Seimo narių renkami 2 pirmininko pavaduotojai, kurių vieną kandidatūrą kelia opozicinės partijos. Išrinkus visus pirmininko pavaduotojus Seimo Pirmininko teikimu renkamas Seimo Pirmininko pirmasis pavaduotojas, kuris kartu yra ir Didžiojo komiteto pirmininkas. Jo pavaduotojais Didžiajame komitete tampa komisijų pirmininkai rotacine tvarka. Seimo Pirmininkas, jo pavaduotojai, Didžiojo komiteto nariai negali būti jokių kitų komitetų ar frakcijų nariais, privalo sustabdyti savo narystę politinėse partijose.

66 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Seimo posėdžiams vadovauja Seimo Pirmininkas arba jo pavaduotojas.

Pirmąjį po rinkimų Seimo posėdį pradeda vyriausias pagal amžių Seimo narys.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Airija: 11.1. Kiekvienuose rūmuose visi klausimai, išskyrus tai, kas numatyta šioje Konstitucijoje, turi būti sprendžiami dalyvaujančių ir balsuojančių narių dauguma, neskaičiuojant pirmininko arba pirmininkaujancio nario. 11.2. Pirmininkas arba pirmininkaujantys narys, pasiskirsčius balsams po lygiai, turi turėti ir realizuoti lemiamą balsą.

Austrija: 30 str. 1. Nacionalinė taryba iš savo narių išrenka pirmininką, antrąjį pirmininką ir trečiąjį pirmininką.

Norvegija: 76 str. Kiekvienas įstatymo projektas bus pirma pateikiamas Odelstingui arba vieno iš jo narių, arba vyriausybės per valstybės tarybos narį. Jei įstatymo projektas yra priimamas ten [Odelstinge], tai jis siunčiamas į Lagtingą, kuris arba patvirtina, arba atmeta jį, ir pastaruoju atveju sugrąžina su komentarais. Šie yra tuomet svarstomi Odelstinge, kuris arba atideda įstatymą, arba vėl siunčia į Lagtingą su pakeitimais arba be jų. Kai įstatymas iš

Odelstingo bus du kartus nusiųstas į Lagtingą ir sugrąžintas antrąjį kartą kaip atmestas, tai Stortingas turės susirinkti į plenarinę sesiją, ir tuomet įstatymas priimamas, jei 2/3 balsų yra „už“. Tarp kiekvieno šių svarstymų privalo būti bent trys dienos.

Suomija: *Eduskundos aktas. 55. Eduskundos pirmininkas kviečia plenarinį posėdį, įtraukia svarstomus klausimus, vadovauja diskusijai, skelbia nutarimų projektus, palaiko posėdyje tvarką, seka, kad svarstymo metu nebūtų jokių pasiūlymų, prieštaraujančių įstatymams, be to, užbaigia posėdį. Jis nedalyvauja diskusijoje ir balsavime, neteikia jokių pasiūlymų, išskyrus tu, kurie reikalingi laikantis įstatymų, Eduskundos nutarimų ar jos Reglamento nuostatų.*

SIŪLOMAS TEKSTAS

Seimo posėdžiams vadovauja Seimo Pirmininkas arba jo pavaduotojas. Pirmąjį po rinkimų Seimo posėdį pradeda vyriausias pagal amžių Seimo narys.

Seimo Pirmininkas ir visi kiti Seimo posėdžių pirmininkai posėdžiuose priimant sprendimus nebalsuoja, išskyrus atvejus, kai balsai pasiskirsto po lygiai. Tada posėdžio pirmininko balsas esti lemiamas.

67 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Seimas: 1) svarsto ir priima Konstitucijos pataisas; 2) leidžia įstatymus; 3) priima nutarimus dėl referendumų; 4) skiria Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimus; 5) steigia įstatymo numatytas valstybės institucijas bei skiria ir atleidžia jų vadovus; 6) pritaria ar nepitaria Respublikos Prezidento teikiamai Ministro Pirmininko kandidatūrai; 7) svarsto Ministro Pirmininko pateiktą Vyriausybės programą ir sprendžia, ar jai pritarti; 8) Vyriausybės siūlymu steigia ir panaikina Lietuvos Respublikos ministerijas; 9) prižiūri Vyriausybės veiklą, gali reikšti nepasitikėjimą Ministru Pirmininku ar ministru; 10) skiria Konstitucinio Teismo teisėjus, Aukščiausiojo Teismo teisėjus bei šių teismų pirmininkus; 11) skiria ir atleidžia valstybės kontrolierių, Lietuvos banko valdybos pirmininką; 12) skiria savivaldybių tarybų rinkimus; 13) su-

daro Vyriausiąją rinkimų komisiją ir keičia jos sudėtį; 14) tvirtina valstybės biudžetą ir prižiūri, kaip jis vykdomas; 15) nustato valstybinius mokesčius ir kitus privalomus mokėjimus; 16) ratifikuoja ir denonsuoja Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis, svarsto kitus užsienio politikos klausimus; 17) nustato Respublikos administracinį suskirstymą; 18) steigia Lietuvos Respublikos valstybinius apdovanojimus; 19) leidžia amnestijos aktus; 20) įveda tiesioginį valdymą, karo ir nepaprastąją padėtį, skelbia mobilizaciją ir priima sprendimą panaudoti ginkluotąsias pajėgas.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Kitų valstybių šios srities patirtis įvairi:

Belgija: 52 str. *Sesijai kiekvienai rūmai skiria pirmininką, jo pavaduotojus ir sudaro biurą.*

Japonija: 85 str. *Jokios valstybės lėšos negali būti išleistos ir jokie valstybiniai įsipareigojimai negali būti priimti kitaip, kaip pagal parlamento sprendimą.* 89 str. *Jokios valstybės lėšos ir kitoks turtas negali būti išleistos arba skirtos panaudoti, naudai ar išlaikymui kokios nors religinės įstaigos, asociacijos arba kokių nors šalpos, švietimo ar filantropinių įstaigų, nesančių viešosios valdžios kontrolėje.* 90 str. *Galutinė ataskaita apie valstybines išlaidas kasmet patikrinama Revizinės tarybos ir Kabineto pateikiama parlamentui, kartu su pranešimu apie kitų metų reviziją.*

Šveicarija: 159 str. *Taryba [Parlamentas] turi teisę priimti sprendimus tais atvejais, jei posėdyje dalyvauja dauguma jos narių.*

SIŪLOMAS TEKSTAS

Seimas: 1) svarsto ir priima Konstitucijos pataisas; 2) leidžia įstatymus; 3) priima nutarimus dėl referendumų; 4) skiria Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimus; 5) steigia įstatymo numatytas valstybės institucijas bei skiria ir atleidžia jų vadovus; 6) pritaria ar nepritaria Respublikos Prezidento teikiamai Ministro Pirmininko kandidatūrai; 7) svarsto Ministro Pirmininko pateiktą Vyriausybės programą ir sprendžia, ar jai pritarti; 8) Vyriausybės siūlymu steigia ir panaikina Lietuvos Respublikos ministerijas; 9) prižiūri Vyriausybės veiklą, gali reikšti nepasitikėjimą Ministru Pirmininku ar ministru; 10) skiria Konstitucinio Teismo teisėjus, Aukščiausiojo Teismo teisėjus bei šių teismų

pirmininkus; 11) skiria ir atleidžia valstybės kontrolierių, Lietuvos banko valdybos pirmininką; 12) skiria savivaldybių tarybų rinkimus; 13) sudaro Vyriausiąją rinkimų komisiją ir keičia jos sudėtį; 14) tvirtina valstybės biudžetą ir prižiūri, kaip jis vykdomas; 15) nustato valstybinius mokesčius ir kitus privalomus mokėjimus; 16) ratifikuoja ir denonsuoja Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis, svarsto kitus užsienio politikos klausimus; 17) nustato Respublikos administracinį suskirstymą; 18) steigia Lietuvos Respublikos valstybinius apdovanojimus; 19) leidžia amnestijos aktus; 20) įveda tiesioginį valdymą, karo ir nepaprastąją padėtį, skelbia mobilizaciją ir priima sprendimą panaudoti ginkluotąsias pajėgas; **21) renka Visuomenės teisinės gynybos tarybos narius; 22) tvirtina Ekonominės socialinės tarybos narius.**

68 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Įstatymų leidybos iniciatyvos teisė Seime priklauso Seimo nariams, Respublikos Prezidentui ir Vyriausybei.

Įstatymų leidybos iniciatyvos teisę turi taip pat Lietuvos Respublikos piliečiai. 50 tūkstančių piliečių, turinčių rinkimų teisę, gali teikti Seimui įstatymo projektą, ir jį Seimas privalo svarstyti.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Kitos valstybės į šiuos klausimus žiūri kitaip, pavyzdžiui:

Latvija: 63 str. *Ministrai, net jeigu jie nėra Seimo nariai, taip pat ministrų įgalioti atsakingų pareigų asmenys, turi teisę dalyvauti Seimo ir jo komisijų posėdžiuose ir teikti papildymus ir pasiūlymus įstatymų projektams.*

Italija: 71 str. 2. ... 50000 gyventojų turi įstatymų leidybos iniciatyvą...

Ispanija: 87 str. 3. *Konstitucinis įstatymas nustato tvarką įstatymų liaudies iniciatyvai įvykdyti. Visais atvejais būtina surinkti ne mažiau kaip 500 tūkstančių patvirtintų parašų. Tokia iniciatyva negali būti skirta konstituciniams įstatymams, mokesčiams, tarptautiniams santykiams ir amnestijos teisei.*

Prancūzija: 39 str. *Įstatymų leidybos iniciatyva priklauso ministrui pirmininkui ir Parlamento nariams.*

Vengrija: 28/D str. Piliečių įstatymų leidimo iniciatyvai reikia mažiausiai 50 tūkst. balsuojančių piliečių.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Įstatymų leidybos iniciatyvos teisė Seime priklauso septynių **Seimo narių grupei**, Respublikos Prezidentui ir Vyriausybei. Įstatymų leidybos iniciatyvos teisę turi taip pat Lietuvos Respublikos piliečiai, patvirtinę savo iniciatyvą parašu, nurodydami savo gyvenamąją vietą. **20 tūkstančių piliečių, turinčių rinkimų teisę, gali teikti Seimui įstatymo projektą, ir jį Seimas privalo svarstyti, o atmesti gali 3/4 visų Seimo narių balsų dauguma.**

69 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Įstatymai Seime priimami laikantis įstatymo nustatytos procedūros.

Įstatymai laikomi priimtais, jeigu už juos balsavo dauguma Seimo narių, dalyvaujančių posėdyje.

Lietuvos Respublikos konstituciniai įstatymai priimami, jeigu už juos balsuoja daugiau kaip pusė visų Seimo narių, o keičiami ne mažesne kaip 3/5 visų Seimo narių balsų dauguma. Konstitucinių įstatymų sąrašą 3/5 Seimo narių balsų dauguma nustato Seimas.

Lietuvos Respublikos įstatymų nuostatos gali būti priimamos ir referendumu.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Susipažinę su kitų valstybių šių reikalų tvarkymu darome išvadą, kad esamą tvarką būtina keisti, pavyzdžiui:

Belgija: 55 str. Balsavimas atliekamas atsistojant arba vardiniu balsavimu; įstatymų balsavimas atliekamas visada vardiniu balsavimu. Iškelimas ir kandidatų rinkimai vyksta slaptu balsavimu.

Ispanija: 87 str. 1. Įstatymų leidybos iniciatyvos teisė pagal Konstituciją ir rūmų reglamentus priklauso vyriausybei, Kongresui ir Senatui. 2. Autonominių bendruomenių susirinkimai gali kreiptis į vyriausybę su prašymu pateikti

įstatymų projektus, taip pat pateikti Kongreso prezidiumui įstatymo pasiūlymą, pasiūsdami jo palaikymui ne daugiau kaip tris susirinkimo atstovus. 3. Konstitucinis įstatymas nustato piliečių iniciatyvos sąlygas ir būdus įstatymų pasiūlymams pateikti. Visais atvejais reikia surinkti 500 tūkst. patvirtintų parašų. Tokia iniciatyva negali būti konstitucinių įstatymų, mokesčių, tarptautinių (tarpvaldybinų) santykių ir amnestijų klausimais. 89 str. 2. Įstatymų pasiūlymai, gauti pagal 87 str. peržiūrėti Senatui, pateikiami aptarti Kongreso deputatams kaip pasiūlymai. 90 str. 1. Paprasto arba konstitucinio įstatymo projektui pritarus Kongreso deputatams jo pirmininkas nedelsiant praneša Senato pirmininkui, kuris savu ruožtu pateikia projektą peržiūrėti saviems rūmams. 2. Senatas per du mėnesius nuo teksto gavimo dienos gali motyvuotu pranešimu vetuoti ar tekste padaryti pataisų. Veto turi būti priimtas absoliučiu balsų skaičiumi. Veto atveju projektas negali būti perduotas Karaliui tvirtinti, kol Kongresas ratifikuos pirmąją tekstą absoliučiu balsų skaičiumi arba paprasta balsų dauguma, jei praėjo du mėnesiai nuo jo pateikimo, arba kol pasisakys dėl pataisų, priimtų ar atmestų balsų dauguma. 3. Dviejų mėnesių terminas, suteiktas Senatui veto teisei pareikšti, sutrumpinamas iki dvidešimties kalendorinių dienų įstatymų projektams, kuriuos vyriausybė arba Kongreso deputatai paskelbia skubiais.

Japonija: 57 str. ... Reikalaujant ne mažiau kaip trečdaliui dalyvaujančių narių kiekvieno nario balsavimas bet kuriuo klausimu turi būti įtrauktas į protokolą.

JAV: I pataisa. Kongresas neprivalo leisti įstatymų, nustatančių kokią nors religiją ar draudžiančių jos laisvą išpažinimą, arba ribojančių žodžio ar spaudos laisvę arba žmonių teisę taikiai rinktis ir kreiptis į vyriausybę su peticija apie skundų patenkinimą. 1 str. 3 skirsnis 4. Viceprezidentas yra Senato pirmininkas, bet balsuoti gali tik tuo atveju, kai balsai pasiskirto po lygiai. **Kaip kuriami JAV įstatymai. 19 psl.** Komiteto nariui leidžiama balsuoti pagal įgaliojimą dėl norminio akto ar kito klausimo tik tada, kai komitetas priima raštišką taisyklę, leidžiančią balsuoti pagal įgaliojimą ir nustatančią, jog toks įgaliojimas: 1) būtų raštiškas; 2) patvirtintų, jog komiteto narys neatvyko dėl tarnybos reikalų ar negali dalyvauti komiteto posėdyje dėl kurių nors kitų priežasčių; 3) nurodytų asmenį, kuris turi balsuoti pagal įgaliojimą; 4) įgaliotų balsuoti už konkretų norminį aktą... [parašas ir data]. Komiteto narys gali išduoti bendrą įgaliojimą, tačiau juo galima naudotis tik balsuojant dėl... procedūrinių klausimų. Nustatant kvorumą įgaliojimas neskaičiuojamas.

Norvegija: 76 str. Kiekvienas įstatymo projektas bus pirma pateikiamas Odelstingui arba vieno iš jo narių, arba vyriausybės per valstybės tarybos narį. Jei įstatymo projektas yra priimamas ten [Odelstinge], tai jis siunčiamas į Lagtingą, kuris arba patvirtina, arba atmeta jį, ir pastaruoju atveju sugrąžina su komentarais. Šie yra tuomet svarstomi Odelstinge, kuris arba atideda įstatymą, arba vėl siunčia į Lagtingą su pakeitimais arba be jų. Kai įstatymas iš Odelstingo bus du kartus nusiųstas į Lagtingą ir sugrąžintas antrąjį kartą kaip atmestas, tai Stortingas turės susirinkti į plenarinę sesiją, ir tuomet įstatymas priimamas, jei 2/3 balsų yra „už“. Tarp kiekvieno šių svarstymų privalo būti bent trys dienos. 77 str. Kai įstatymas, priimtas Odelstingo, būna patvirtintas Lagtingo arba Stortingo plenarinės sesijos metu, jis siunčiamas Karaliui, su prašymu, kad jis suteiktų karališkąjį pritarimą. 78 str. Jei Karalius pritaria įstatymui, jis pasirašo ir įstatymas įsigalioja. Jei Karalius nepitaria, jis grąžina jį į Odelstingą išreiškęs nuomonę, kad šiuo metu netikslinga šiam įstatymui pritari. Pastaruoju atveju įstatymas šio šaukimo Stortingo negali būti siunčiamas Karaliui.

Prancūzija: 27 str. Išimtiniais atvejais konstitucinis įstatymas gali leisti [parlamento nario] balso delegavimą. „Aš pareikalausiu iš vyriausybės nepateikti Parlamentui jokio įstatymo, kuris nebūtų lydimas nuolatinių tiek finansinių, tiek ir praktiškų, gyventojų požiūriu, pasekmių vertinimų.“ [Ž. Širakas]

Vokietija: 121 str. Bundestago ar nacionalinio susirinkimo daugumą, šio pagrindinio įstatymo prasme, sudaro įstatymu nustatytų teisėtų jų narių dauguma.

Apibendrinę išdėstyta patirtį, teikiame patobulintą straipsnio redakciją.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Įstatymai Seime priimami laikantis Seimo Statute nustatytos procedūros. Didžiojo komiteto nariai priimant įstatymus ir kitus teisės aktus balsavime nedalyvauja. Balsavimo rezultatų pagrindu imamas Seimo narių skaičius be Didžiojo komiteto narių.

Seimas, priėmęs įstatymą, perduoda Didžiajam komitetui. Didysis komitetas per mėnesį gali arba su motyvuotu pranešimu arba padarytomis pataisomis grąžinti įstatymą pakartotinai svarstyti. Seimo Pirmininkas perduoda įstatymą Respublikos Prezidentui pasirašyti tik gavęs Didžio-

jo komiteto pritarimą. Jei Seimas po pakartotinio svarstymo 2/3 balsų dauguma įstatymui pritaria, Didysis komitetas gali tam įstatymui pritarti arba perduoti Konstituciniam Teismui. Gavęs Konstitucinio Teismo teigiamą išvadą Seimo Pirmininkas pateikia įstatymą Respublikos Prezidentui pasirašyti. Lietuvos Respublikos įstatymų nuostatos gali būti priimanamos ir referendumu. Referendumui neteikiami konstitucinių įstatymų, mokesčių, tarptautinių (tarpvalstybinių) santykių ir amnestijų įstatymų projektai. Lietuvos Respublikos Seimas negali priimti įstatymų, ribojančių žodžio, spaudos, susirinkimų ir religinio išpažinimo laisvių, jeigu tai nesusiję su karo, terorizmo, smurto ir sveikatos žalos propaganda. Piliečių sluoksnių interesų priešprieša įstatymuose sprendžiama kompromisu.

71 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Respublikos Prezidentas Seimo priimtą įstatymą ne vėliau kaip per dešimt dienų po įteikimo arba pasirašo ir oficialiai paskelbia, arba motyvuotai grąžina Seimui pakartotinai svarstyti.

Jeigu nurodytu laiku Seimo priimto įstatymo Respublikos Prezidentas negrąžina ir nepasirašo, toks įstatymas įsigalioja po to, kai jį pasirašo ir oficialiai paskelbia Seimo Pirmininkas.

Referendumu priimtą įstatymą ar kitą aktą ne vėliau kaip per 5 dienas privalo pasirašyti ir oficialiai paskelbti Respublikos Prezidentas.

Jeigu nurodytu laiku tokio įstatymo Respublikos Prezidentas nepasirašo ir nepaskelbia, įstatymas įsigalioja po to, kai jį pasirašo ir oficialiai paskelbia Seimo Pirmininkas.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Kitų valstybių patirtis šioje srityje analogiška, pavyzdžiui:

Ispanija: 91 str. Karalius įstatymus, kuriems pritarė generaliniai Kortesai (deputatų Kongresas ir Senatas), tvirtina per 15 dienų, promulguoja juos ir patvarko dėl nedelsiamo publikavimo.

Tačiau pakeitus Seimo struktūrą tenka keisti ir procedūras.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Respublikos Prezidentas Seimo priimtą įstatymą ne vėliau kaip per dešimt dienų po įteikimo arba pasirašo ir oficialiai paskelbia, arba motyvuotai grąžina Seimui pakartotinai svarstyti. **Jei po pakartotinio svarstymo Respublikos Prezidentas abejoja, ar įstatymas neprieštarauja Konstitucijai, jį perduoda Konstituciniam Teismui, kuris per 14 dienų pateikia savo išvadą. Jei Konstitucinis Teismas nustato, kad įstatymas neprieštarauja Konstitucijai, Prezidentas jį gali pasirašyti. Jei Respublikos Prezidentas nesutinka su Konstitucinio Teismo išvada, turi teisę dėl to įstatymo paskelbti piliečių referendumą.** Referendumu priimtą įstatymą ne vėliau kaip per 5 dienas privalo pasirašyti ir oficialiai paskelbti Respublikos Prezidentas. Jeigu nurodytu laiku tokio įstatymo Respublikos Prezidentas nepasirašo ir nepaskelbia, įstatymas įsigalioja po to, kai jį pasirašo ir oficialiai paskelbia Seimo Pirmininkas.

72 straipsnis**ESAMAS TEKSTAS**

Respublikos Prezidento grąžintą įstatymą Seimas gali iš naujo svarstyti ir priimti. Pakartotinai Seimo apsvarstytas įstatymas laikomas priimtu, jeigu buvo priimtos Respublikos Prezidento teikiamos pataisos ir papildymai arba jeigu už įstatymą balsavo daugiau kaip 1/2, o už konstitucinį įstatymą – ne mažiau kaip 3/5 visų Seimo narių.

Tokius įstatymus Respublikos Prezidentas privalo ne vėliau kaip per tris dienas pasirašyti ir nedelsiant oficialiai paskelbti.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Straipsnio tekstą būtina koreguoti dėl kitų straipsnių pakeitimų.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Respublikos Prezidento grąžintą įstatymą Seimas **privalo** iš naujo svarstyti ir gali priimti. Pakartotinai Seimo apsvarstytas įstatymas laikomas pri-

imtu, jeigu buvo priimtos Respublikos Prezidento teikiamos pataisos ir papildymai arba jeigu už įstatymą, neatsižvelgiant į Respublikos Prezidento pataisas ir papildymus, balsavo daugiau kaip 2/3, o už konstitucinį įstatymą – ne mažiau kaip 3/4 visų Seimo narių. **Jeigu Respublikos Prezidentas tokį įstatymą pasirašyti nesutinka, jis gali į perduoti svarstyti Konstituciniam Teismui arba paskelbti piliečių referendumą. Įstatymus, kuriems pritaria Konstitucinis Teismas arba referendumas, Respublikos Prezidentas privalo ne vėliau kaip per tris dienas pasirašyti ir nedelsiant oficialiai paskelbti.**

73 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Piliečių skundus dėl valstybės ir savivaldybių pareigūnų (išskyrus teisėjus) piktnaudžiavimo ar biurokratizmo tiria Seimo kontrolieriai. Jie turi teisę siūlyti teismui kaltus pareigūnus atleisti iš užimamų pareigų.

Seimo kontrolierių įgaliojimus nustato įstatymas.

Prireikus Seimas steigia ir kitas kontrolės institucijas. Jų sistemą ir įgaliojimus nustato įstatymas.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Lietuvoje visuomenės teisinė gynyba labai silpna, patikėta daugiausia patiem piliečiams, kurie privalo kreiptis į advokatus patys apmokėdami už jų paslaugas. Ši spraga turėtų būti užpildyta panaudojant šioje srityje kitų valstybių pažangią patirtį, pavyzdžiui:

***Austrija:** 148a str. Kiekvienas asmuo gali kreiptis į Visuomenės teisinės gynybos kolegiją su skundu dėl nepakankamo federacinio valdymo, imant federacijos, kaip privačių teisinių santykių subjekto, veiklą, kai šie trūkumai paliečia jo interesus ir kai jis neturėjo teisės arba jau neturi teisės panaudoti kokias nors apskundimo priemones. Bet kuris toks skundas turi būti Visuomenės teisinės gynybos kolegijos patikrintas. Tikrinimo rezultatai, taip pat priimtos būtinos priemonės turi būti praneštos asmeniui, padavusiam skundą. Visuomenės teisinės gynybos kolegija turi teisę savo iniciatyva pagal jai pavestas pareigas ti-*

krinti esamus trūkumus vykdant federacinį valdymą, imant federacijos, kaip privačių teisinių santykių subjekto, veiklą. Visuomenės teisinės gynybos kolegijai priklauso patenkančių į Nacionalinę tarybą peticijų panaudojimo ir piliiečių iniciatyvos panaudojimo parama. Visuomenės teisinės gynybos kolegija atlikdama savo pareigas yra nepriklausoma. 148b str. Visi federacijos, žemių ir bendruomenių organai privalo palaikyti Visuomenės teisinės gynybos kolegiją atliekant savus uždavinius, užtikrinti jai galimybę susipažinti su medžiaga ir pateikti pagal jos reikalavimą būtinus duomenis. Nėra pareigų išlaikyti tarnybinę paslaptį Visuomenės teisinės gynybos kolegijos atžvilgiu. Visuomenės teisinė gynybos kolegija privalo saugoti tarnybinę paslaptį ta apimtimi, kaip ir organas, į kurį Visuomenės teisinė gynybos kolegija kreipėsi atlikdama savo uždavinius. Pateikdama pranešimus Nacionalinei tarybai Visuomenės teisinė gynybos kolegija privalo išlaikyti tarnybinę paslaptį ta apimtimi, kurios reikalauja partijų arba nacionaliniai interesai. 148c str. Visuomenės teisinės gynybos kolegija gali teikti institucijoms, atliekančioms aukštąjį federacinį valdymą, rekomendacijos dėl priemonių, kurias reikia panaudoti konkrečiu atveju arba dėl konkretaus atvejo. Savivaldos arba savarankiškų institucijų valdymo klausimais Visuomenės teisinės gynybos kolegija gali teikti rekomendacijas kompetentingai savivaldos arba savarankiškų institucijų valdymo institucijai; panašios rekomendacijos teikiamos aukštųjų federacijos institucijų žiniai. Atitinkama institucija privalo pagal terminus, nustatytus federacinio įstatymo, arba įvykdyti šias rekomendacijas ir apie tai pranešti Visuomenės teisinės gynybos kolegijai, arba raštu pagrįsti, kodėl rekomendacijos nebuvo įvykdytos. 148d str. Visuomenės teisinės gynybos kolegija privalo kasmet pranešti apie savo veiklą Nacionalinei tarybai. Visuomenės teisinės gynybos kolegijos turi teisę dalyvauti svarstant Visuomenės teisinės gynybos kolegijos pranešimus, liečiančius Visuomenės teisinės gynybos kolegiją, Federacinio įstatymo projekto apie finansus skyrius Nacionalinėje taryboje ir jos komitetuose (pakomitečiuose) ir būti išklaustyti pagal kiekvieną jos reikalavimą. Smulkmenos aptariamose Federaciniame įstatyme apie Nacionalinės tarybos reglamentą (statutą). 148e str. Visuomenės teisinės gynybos kolegijos teikimu Konstitucinis teismas nagrinėja bylas dėl federacinių institucijų nutarimų neatitikties įstatymams. 148f str. Kilus Visuomenės teisinės gynybos kolegijai nesutarimų su federacine vyriausybe arba kokiu nors federacine ministerija dėl kokio nors įstatymo, reguliuojančio Visuomenės teisinės gynybos kolegijos kompetenciją supratimo (iš-

aiškinimo), ši klausimą sprendžia Visuomenės teisinės gynybos kolegijos arba federacinės vyriausybės teikimu Konstitucinis teismas uždarame posėdyje. 148 g str. 1. Visuomenės teisinės gynybos kolegija reziduoja Vienoje. Ją sudaro trys nariai, iš kurių kuris nors vienas atlieka pirmininko funkciją. Pakartotinas Visuomenės teisinės gynybos kolegijos nario išrinkimas leidžiamas tik vieną kartą. 2. Visuomenės teisinės gynybos kolegijos narius renka Nacionalinė taryba iš Pagrindinio komiteto pateikto bendro sąrašo. Pagrindinis komitetas pateikia savo pasiūlymą apie šį bendrą sąrašą dalyvaujant ne mažiau kaip pusei jo (komiteto) narių, be to, trys partijos, turinčios Nacionalinėje taryboje daugiausia mandatų, turi teisę iškelti iš savo partijos vieną kandidatą ir įtraukti į šį bendrą sąrašą. Kolegijos nariai prieš pradėdami eiti savo pareigas turi prisiekti federaciniam prezidentui. 3. Visuomenės teisinės gynybos kolegijoje pirmininkauja jos nariai kasmet pakeisdami vienas kitą pagal tvarką, priklausančią nuo mandatų skaičiaus, kurį turi jų partijos. Šio eiliškumo laikomasi per visą Visuomenės teisinės gynybos kolegijos įgaliojimų periodą. 4. Jeigu prieš laiką kuris nors Visuomenės teisinės gynybos kolegijos narys pasitraukia, jam atstovaujanti Nacionalinėje taryboje partija, kuri iškėlė šį narį, turi iškelti kitą narį. Nauji rinkimai likusiam įgaliojimų terminui turi įvykti pagal 2 dalį. 148h str. Visuomenės teisinės gynybos kolegijos tarnautojus skiria federacinis prezidentas Visuomenės teisinės gynybos kolegijos pirmininko teikimu, kuris parvirtina šį skyrimą savo parašu; tokia pat tvarka egzistuoja ir suteikiant tarnybinius laipsnius (vardus). Tačiau federacinis prezidentas gali įpareigoti Visuomenės teisinės gynybos kolegijos pirmininką skirti tam tikras kolegijos tarnautojų kategorijas. Pagalbinį personalą skiria kolegijos pirmininkas. Šiuo požiūriu kolegijos pirmininkas yra aukščiausia tvarkymo institucija ir asmeniškai vykdo šiuos įgaliojimus. Aukščiausią vadovavimą tarnybine veikla federacijos vardu Visuomenės teisinės gynybos kolegijos tarnautojų atžvilgiu vykdo Visuomenės teisinės gynybos kolegijos pirmininkas. 148i str. Žemės, pagal jų konstitucinius įstatymus, gali paskelbti Visuomenės teisinės gynybos kolegiją kompetentingą vykdant žemės valdymą. Šiuo atveju taikomi 148e ir 148f straipsniai. Jeigu žemės savo valdymo sferose įkuria įstaigas su analogiškais Visuomenės teisinės gynybos kolegijai uždaviniais, tai konstituciniu įstatymu gali būti nustatytas reguliavimas pagal 148e ir 148f straipsnių nuostatas.

Švedija: Valdymo forma. 12 skyrius. 6. [722 p.] Rigstagas gali išrinkti vieną arba kelis ombudsmenus pagal Rigstago priimtą instrukciją, įstatymų

ir kitų įstatyminių aktų viešojoje veikloje panaudojimo kontrolei. Ombudsmenas gali tarpininkauti atvejais, numatytais instrukcijoje. Ombudsmenas gali dalyvauti teismo ar valdymo organų posėdžiuose ir turi prieigą prie protokolų ir kitų šių organų dokumentų. Teismas ir valdymo organas, taip pat valstybės ar komunalinis tarnautojas turi pateikti ombudsmenui žinias ir išvadas, kurių jis pareikalaus. Tokia pareiga priklauso ir asmeniui, jei jis yra ombudsmeno kontroliuojamas. Prokuroras turi padėti ombudsmenui. Smulkesnės nuostatos apie ombudsmenui yra Akte apie Rigstagą.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Piliečių skundus dėl valstybės ir savivaldybių pareigūnų piktnaudžiavimo ar biurokratizmo tiria Visuomenės teisinės gynybos institucija. Visuomenės teisinės gynybos tarybą sudaro penki Seimo išrinkti didžiausių parlamentinių partijų po vieną atstovą. Visuomenės teisinės gynybos tarybos nariais negali būti Seimo nariai. Visuomenės teisinės gynybos taryba turi teisę teikti rekomendacijas valstybės ir savivaldybių įstaigoms, kurios turi būti įgyvendintos, taip pat siūlyti Seimui ir teismui pareigūnus, nevykdančius jos rekomendacijų, atleisti iš užimamų pareigų. Visuomenės teisinės gynybos taryba savo veikloje yra nepriklausoma. Visuomenės teisinės gynybos tarybos teikimu Konstitucinis Teismas nagrinėja bylas dėl valstybės ir savivaldos institucijų teisinių aktų neatitikties Konstitucijai ir įstatymams. Visuomenės teisinės gynybos tarybos sudarymo tvarką ir įgaliojimus nustato konstitucinis įstatymas.

Prireikus Seimas gali steigti ir kitas kontrolės institucijas. Jų sistemą ir įgaliojimus nustato įstatymas.

74 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Respublikos Prezidentą, Konstitucinio Teismo pirmininką ir teisėjus, Aukščiausiojo Teismo pirmininką ir teisėjus, Apeliacinio teismo pirmininką ir teisėjus, Seimo narius, šurkščiai pažeidusius Konstituciją arba sulaužiusius priesaiką, taip pat paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas, Seimas 3/5

visų narių balsų dauguma gali pašalinti iš užimamų pareigų ar panaikinti Seimo nario mandatą. Tai atliekama apkaltos proceso tvarka, kurią nustato Seimo statutas.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Straipsnio pakeitimai būtini dėl kitų straipsnių keitimų.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Respublikos Prezidentą, Konstitucinio Teismo pirmininką ir teisėjus, Aukščiausiojo Teismo pirmininką ir teisėjus, Apeliacinio teismo pirmininką ir teisėjus, Seimo narius, **Visuomenės teisinės gynybos tarybos narius**, šiurkščiai pažeidusius Konstituciją arba sulaužiusius priesaiką, taip pat paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas **arba nustatytas asmeninių ir viešųjų interesų pažeidimas**, Seimas 3/4 visų narių balsų dauguma gali pašalinti iš užimamų pareigų ar panaikinti Seimo nario mandatą. Tai atliekama apkaltos proceso tvarka, kurią nustato Seimo statutas.

75 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Seimo skirti ar rinkti pareigūnai, išskyrus Konstitucijos 74 str. nurodytus asmenis, atleidžiami iš pareigų, kai Seimas visų Seimo narių balsų dauguma pareiškia jais nepasitikėjimą.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Šio straipsnio pakeitimai susiję su nusistovėjusia patirtimi.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Seimo skirti ar rinkti pareigūnai, išskyrus Konstitucijos 74 str. nurodytus asmenis, atleidžiami iš pareigų, kai Seimas **slaptu balsavimu** visų Seimo narių 3/4 balsų dauguma pareiškia jais nepasitikėjimą.

76 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Seimo struktūrą ir darbo tvarką nustato Seimo statutas. Seimo statutas turi įstatymo galią.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Patirtis rodo, jog, esant nenustatytoms riboms, Seime plečiasi komitetų ir ypač laikinųjų komisijų skaičius. Yra valstybių, kurių konstitucijos riboja parlamento padalinių skaičių, pavyzdžiui:

Prancūzija: 43 str. ...Nuolatinių komisijų, kurių skaičius apribotas šešiomis kiekvienuose rūmuose.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Seime veikia septyni komitetai ir Didysis komitetas, kuriame penkios komisijos. Be to, gali būti keturios nuolatinės ir trys laikinosios komisijos. Frakcijas Seime gali sudaryti politinės partijos, dalyvavusios rinkimuose ir gavusios rinkėjų pasitikėjimą. Detalesnę Seimo struktūrą ir darbo tvarką nustato Seimo statutas. Statuto projektą Seimo teikimu svarsto Konstitucinis Teismas, ar atitinka Lietuvos Respublikos Konstituciją, po pritarimo Seimas tvirtina Statutą slaptu balsavimu visų Seimo narių balsų dauguma (per 50 proc.) ir Statutą pasirašo Respublikos Prezidentas. Seimo statutas turi konstitucinio įstatymo galią.

VI SKIRSNIS. RESPUBLIKOS PREZIDENTAS

77 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Respublikos Prezidentas yra valstybės vadovas.

Jis atstovauja Lietuvos valstybei ir daro visa, kas jam pavesta Konstitucijos ir įstatymų.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Kitų valstybių patirtis yra įvairi:

Airija: 12 str. Airijos prezidentui, toliau vadinamam prezidentu, priklauso pirmenybė prieš visus kitus asmenis Airijoje. Jis privalo vykdyti ir įgyvendinti funkcijas, patikėtas prezidentui šia Konstitucija ir įstatymu.

Estija: 77 str. Respublikos prezidentas yra Estijos valstybės galva (vadovas).

Latvija: 41 str. Respublikos prezidentas atstovauja valstybei tarptautiniuose santykiuose, skiria Latvijos ir priima kitų valstybių diplomatinius atstovus. Jis vykdo Seimo nutarimus dėl tarptautinių sutarčių ratifikavimo. 42 str. Respublikos prezidentas yra aukščiausias valstybės ginkluotųjų pajėgų vadas.

Graikija: 30 str. 1. Prezidentas yra respublikos institucijų arbitras.

Italija: 87 str. 1 d. Respublikos prezidentas yra valstybės galva ir atstovauja nacionalinei vienybei.

Portugalija: 123 str. Respublikos prezidentas atstovauja Portugalijos Respublikai, užtikrina nacionalinę nepriklausomybę, valstybės vienybę ir pagal pareigas yra vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų vadas.

Prancūzija: 5 str. Respublikos prezidentas stebi, kaip laikomasi Konstitucijos.

Ukraina: 102 str. Ukrainos prezidentas yra valstybės vadovas ir atstovauja valstybei. Ukrainos prezidentas yra valstybės suvereniteto, teritorinio vientisumo, Ukrainos konstitucijos laikymosi, žmogaus ir piliečio teisių ir laisvių garantas.

Lietuvos Respublikos Prezidentas renkamas visų piliečių visuotiniais, tiesioginiais, slaptais rinkimais, vadinasi, turi analogiškus visuomenės įgaliojimus kaip ir Seimas. Kitų institutų, turinčių visos visuomenės įgaliojimų, šalyje nėra. Todėl jam turi būti priskirtas neutralaus, bešališko arbitro vaidmuo sprendžiant visus tarp valdžių institucijų kylančius nesusipratimus ar prieštaravimus. Jis turėtų būti Konstitucijos garantas, todėl jam turi būti suteikta teisė kreiptis į Konstitucinę Teismą visais klausimais. Netikslinga mūsų Respublikos Prezidentą priskirti vykdomajai valdžiai ir pavesti atlikti

vykdomosios valdžios funkcijas, paliekant daugiau kontrolinių ir teisingumo įtvirtinimo funkcijų. Jam turi būti suteikta teisė sutelkti visas valstybės valdžios galias savo rankose, reikalingas valstybės egzistavimui pavojų keliančiose situacijose. Vykdomosios valdžios funkcijos tuo pačiu ir atsakomybė už jas turi būti pavesta Ministrui Pirmininkui.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Respublikos Prezidento paskirtis – atstovauti Lietuvos valstybei tarptautiniu (tarpvalstybiniu) mastu, užtikrinti, laikantis teisingumo principo, išreikšto Konstitucijoje ir įstatymuose, efektyvią ir veiksmingą sąveiką tarp įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės valdžių, ryžtingai imtis spręsti valstybiškai svarbius klausimus karo ar ypatingos padėties metu. Respublikos Prezidentas yra valstybės vadovas, vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų vadas. Jis atstovauja Lietuvos valstybei ir daro visa, kas jam pavesta Konstitucijos ir įstatymų.

79 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Kandidatu į Respublikos Prezidentus įregistruojamas Lietuvos Respublikos pilietis, atitinkantis 78 str. pirmosios dalies sąlygas ir surinkęs ne mažiau kaip 20 tūkstančių rinkėjų parašų.

Kandidatų į Respublikos Prezidento vietą skaičius neribojamas.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Naujas išrinktas Respublikos Prezidentas po inauguracijos turi pradėti realiai eiti savo pareigas. Tai, kad kartais metai ir daugiau nesuformuojama Respublikos Prezidento patarėjų komanda yra nenormalus reiškinys. Per du mėnesius, kuriuos skiria tarpas tarp išrinkimo ir inauguracijos, visa patarėjų komanda turi pradėti funkcionuoti, todėl ji turi būti parinkta iš anksto ir paskelbta visuomenei.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Kandidatų į Respublikos Prezidentus įregistruojamas Lietuvos Respublikos pilietis, atitinkantis 78 str. pirmosios dalies sąlygas ir surinkęs ne mažiau kaip 15 tūkstančių rinkėjų parašų **ir paskelbęs pretendentes į savo pagrindinių patarėjų komanda**. Kandidatų į Respublikos Prezidento vietą skaičius neribojamas.

83 straipsnis**ESAMAS TEKSTAS**

Respublikos Prezidentas negali būti Seimo nariu, negali užimti jokių kitų pareigų ir gauti kitokio atlyginimo, išskyrus Respublikos Prezidentui nustatytą atlyginimą ir atlyginimą už kūrybinę veiklą.

Asmuo, išrinktas Respublikos Prezidentu, turi sustabdyti savo veiklą politinėse partijose ir politinėse organizacijose iki naujos Respublikos Prezidento rinkimų kampanijos pradžios.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Yra valstybių, kuriose valstybės prezidento atlyginimas negali būti pakeistas jo kadencijos metu, pavyzdžiui:

JAV: 2 str. 1 skirsnis. 7. Prezidentas už savo tarnybą tam tikru laiku gauna atlyginimą, kuris negali būti nei padidintas, nei sumažintas laikotarpiu, kuriam jis išrinktas.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Respublikos Prezidentas negali būti Seimo nariu, negali užimti jokių kitų pareigų ir gauti kitokio atlyginimo, išskyrus Respublikos Prezidentui nustatytą atlyginimą ir atlyginimą už kūrybinę veiklą. **Respublikos Prezidento atlyginimas negali būti nei padidintas, nei sumažintas iki jo kadencijos pabaigos**. Asmuo, išrinktas Respublikos Prezidentu, turi sustabdyti savo veiklą politinėse partijose ir politinėse organizacijose bei bendruomenėse iki naujos Respublikos Prezidento rinkimų kampanijos pradžios.

84 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Respublikos Prezidentas: 1) sprendžia pagrindinius užsienio politikos klausimus ir kartu su Vyriausybe vykdo užsienio politiką; 2) pasirašo Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis ir teikia jas Seimui ratifikuoti; 3) Vyriausybės teikimu skiria ir atšaukia Lietuvos Respublikos diplomatinis atstovus užsienio valstybėse ir prie tarptautinių organizacijų; priima užsienio valstybių diplomatinių atstovų įgaliojamosius ir atšaukiamuosius raštus; teikia aukščiausius diplomatinis rangus ir specialius vardus; 4) Seimo pritarimu skiria Ministrą Pirmininką, paveda jam sudaryti Vyriausybę ir tvirtina jos sudėtį; 5) Seimo pritarimu atleidžia Ministrą Pirmininką; 6) priima Vyriausybės grąžinamus įgaliojimus išrinkus naują Seimą ir paveda jai eiti pareigas, kol bus sudaryta nauja Vyriausybė; 7) priima Vyriausybės atsistatydinimą ir prireikus paveda jai toliau eiti pareigas arba paveda vienam iš ministrų eiti Ministro Pirmininko pareigas, kol bus sudaryta nauja Vyriausybė; priima ministrų atsistatydinimą ir gali pavesti jiems eiti pareigas, kol bus paskirtas naujas ministras; 8) Vyriausybei atsistatydinus ar Vyriausybei grąžinus įgaliojimus, ne vėliau kaip per 15 dienų teikia Seimui svarstyti Ministro Pirmininko kandidatūrą; 9) Ministro Pirmininko teikimu skiria ir atleidžia ministrus; 10) nustatyta tvarka skiria ir atleidžia įstatymų numatytus valstybės pareigūnus; 11) teikia Seimui Aukščiausiojo Teismo teisėjų kandidatūras, o paskyrus visus Aukščiausiojo Teismo teisėjus, iš jų teikia Seimui skirti Aukščiausiojo Teismo pirmininką; skiria Apeliacinio teismo teisėjus, o iš jų – Apeliacinio teismo pirmininką, jeigu jų kandidatūroms pritaria Seimas; skiria apygardų ir apylinčių teismų teisėjus ir pirmininkus, keičia jų darbo vietas; įstatymo numatytais atvejais teikia Seimui atleisti teisėjus; Seimo pritarimu skiria ir atleidžia Lietuvos Respublikos generalinį prokurorą; 12) teikia Seimui trijų Konstitucinio Teismo teisėjų kandidatūras, o paskyrus visus Konstitucinio Teismo teisėjus, iš jų teikia Seimui skirti Konstitucinio Teismo pirmininko kandidatūrą; 13) teikia Seimui valstybės kontrolieriaus, Lietuvos banko valdybos pirmininko kandidatūrą; gali teikti Seimui pareikšti nepasitikėjimą jais; 14) Seimo pritarimu skiria ir atleidžia kariuomenės vadą ir saugumo tarnybos vadovą; 15) suteikia aukščiausius karinius laipsnius; 16) ginkluoto užpuolimo, gresiančio

valstybės suverenumui ar teritorijos vientisumui, atveju priima sprendimus dėl gynybos nuo ginkluotos agresijos, karo padėties įvedimo, taip pat dėl mobilizacijos ir pateikia šiuos sprendimus tvirtinti artimiausiam Seimo posėdžiui; 17) įstatymo nustatyta tvarka ir atvejais skelbia nepaprastąją padėtį ir pateikia šį sprendimą tvirtinti artimiausiam Seimo posėdžiui; 18) daro Seime metinius pranešimus apie padėtį Lietuvoje, Lietuvos Respublikos vidaus ir užsienio politiką; 19) Konstitucijoje numatytais atvejais šaukia neeilinę Seimo sesiją; 20) skelbia eilinius Seimo rinkimus, o Konstitucijos 58 straipsnio antroje dalyje numatytais atvejais – pirmalaikius Seimo rinkimus; 21) įstatymo nustatyta tvarka teikia Lietuvos Respublikos pilietybę; 23) teikia malonę nuteistiesiems; 24) pasirašo ir skelbia Seimo priimtus įstatymus arba grąžina juos Seimui Konstitucijos 71 straipsnyje nustatyta tvarka.

Nr. IX-1378 (2003-03-20), Žin., 2003, Nr. 32-1315 (2003-04-02).

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Projekte palikta ta pati tvarka, pagal kurią Respublikos Prezidentas, kaip ir dabar, būtų renkamas visuotiniuose rinkimuose. Prezidentui būtų suteikta teisė pareikalauti iš Vyriausybės informacijos apie Vyriausybės ar ministerijos veiklą ir jų darbo rezultatus. Jei informacija Prezidento netenkintų, Prezidentas galėtų sudaryti komisiją Vyriausybės ar atskiros ministerijos veiklos auditui atlikti. Gautas audito išvadas apie nepatenkinamą Vyriausybės ar ministerijos veiklą, Prezidentas galėtų pateikti Seimui, kuris, kaip būdamas atsakingas už Vyriausybės veiklą, imtųsi atitinkamų priemonių, o tam tikrais atvejais – teisėsaugos ar kitoms institucijoms.

Airija: 12 str. Respublikos prezidentas eidamas savo pareigas negali išvykti iš valstybės, išskyrus atvejus, kai tai daroma su vyriausybės sutikimu. 13 str. 2.10. Atstovų rūmai turi būti prezidento sukviesti ir paleisti pagal ministro pirmininko patarimą. 20. Prezidentas pagal savo laisvą apsisprendimą gali ministro pirmininko, praradusio Atstovų rūmų daugumos pasitikėjimą, patarimo atsisakyti paleisti Atstovų rūmus.

JAV: 2 str. 2 skirsnis. 1. ... jis gali pareikalauti iš kiekvieno vykdomojo departamento vadovo, bet kuriuo jo kompetencijos klausimu nuomonės raštu...

Latvija: 46 str. Respublikos prezidentas turi teisę sukviesti ir pirmininkauti ypatingame ministrų kabineto posėdyje, nustatydamas šio posėdžio darbotvarkę.

Prancūzija: 8 str. Respublikos prezidentas skiria ministrą pirmininką. Jis

nutraukia ministro pirmininko funkcijų vykdymą pateikus jam pareiškimą apie vyriausybės atsistatydinimą. Ministro pirmininko teikimu Respublikos prezidentas skiria kitus vyriausybės narius ir nutraukia jų funkcijų vykdymą. 9 str. Respublikos prezidentas pirmininkauja ministrų taryboje. 11 str. ...Respublikos prezidentas gali perduoti referendumui bet kurį įstatymo projektą... 12 str. Respublikos prezidentas po konsultacijų su ministru pirmininku ir rūmų pirmininkais gali paskelbti apie Nacionalinio susirinkimo paleidimą.

Ukraina: *107 str. Ukrainos nacionalinio saugumo ir gynybos taryba yra koordinacinis organas prie Ukrainos prezidento nacionalinio saugumo ir gynybos klausimais. Ukrainos nacionalinio saugumo ir gynybos taryba koordinuoja ir kontroliuoja vykdomosios valdžios institucijų veiklą nacionalinio saugumo ir gynybos srityje. Į Ukrainos nacionalinio saugumo ir gynybos tarybos sudėtį įeina ministras pirmininkas, gynybos ministras, Saugumo tarnybos pirmininkas, vidaus reikalų ministras, užsienio reikalų ministras.*

SIŪLOMAS TEKSTAS

Respublikos Prezidentas: 1) **užtikrina Lietuvos Respublikos Konstitucijos įgyvendinimą, aukščiausiųjų valdžios institucijų sąveiką, vadovauja valstybės ginkluotosioms pajėgoms, Valstybės gynimo tarybai, Teismų tarybai;** 2) atstovauja Lietuvos Respublikai užsienio valstybėse, pasirašo tarptautines sutartis ir teikia jas Seimui ratifikuoti; 3) Vyriausybės teikimu skiria ir atšaukia Lietuvos Respublikos diplomatinis atstovus užsienio valstybėse ir prie tarptautinių organizacijų; priima užsienio valstybių diplomatinių atstovų įgaliojimus ir atšaukiamuosius raštus; teikia aukščiausius diplomatinius rangus ir specialius vardus; 4) Seimo pritarimu skiria Ministrą Pirmininką, paveda jam sudaryti Vyriausybę ir tvirtina jos sudėtį; 5) Seimo pritarimu atleidžia Ministrą Pirmininką; 6) priima Vyriausybės gražinamus įgaliojimus išrinkus naują Seimą ir paveda jai eiti pareigas, kol bus sudaryta nauja Vyriausybė; 7) priima Vyriausybės atsistatydinimą ir prireikus paveda jai toliau eiti pareigas arba paveda vienam iš ministrų eiti Ministro Pirmininko pareigas, kol bus sudaryta nauja Vyriausybė; priima ministrų atsistatydinimą ir gali pavesti jiems eiti pareigas, kol bus paskirtas naujas ministras; 8) Vyriausybei atsistatydinus ar Vyriausybei gražinus įgaliojimus, ne vėliau kaip per 15 dienų teikia Seimui svarstyti Ministro Pirmininko kandidatūrą; 9) Ministro Pirmininko teikimu skiria ir atleidžia ministrus; 10) nustatyta tvarka skiria ir atleidžia įstatymų numatytus

valstybės pareigūnus; 11) teikia Seimui Aukščiausiojo Teismo teisėjų kandidatus, o paskyrus visus Aukščiausiojo Teismo teisėjus, iš jų teikia Seimui skirti Aukščiausiojo Teismo pirmininką; skiria Apeliacinio teismo teisėjus, o iš jų – Apeliacinio teismo pirmininką, jeigu jų kandidatūroms pritaria Seimas; skiria apygardų ir apylinkių teismų teisėjus ir pirmininkus, keičia jų darbo vietas; įstatymo numatytais atvejais teikia Seimui atleisti teisėjus; Seimo pritarimu skiria ir atleidžia Lietuvos Respublikos generalinį prokurorą; 12) teikia Seimui trijų Konstitucinio Teismo teisėjų kandidatūras, o paskyrus visus Konstitucinio Teismo teisėjus, iš jų teikia Seimui skirti Konstitucinio Teismo pirmininko kandidatūrą; 13) teikia Seimui valstybės kontrolieriaus, Lietuvos banko valdybos pirmininko kandidatūrą; gali teikti Seimui pareikšti nepasitikėjimą jais; 14) Seimo pritarimu skiria ir atleidžia kariuomenės vadą ir saugumo tarnybos vadovą; 15) suteikia aukščiausius karinius laipsnius; 16) ginkluoto užpuolimo, gresiančio valstybės suverenumui ar teritorijos vientisumui, atveju priima sprendimus dėl gynybos nuo ginkluotos agresijos, karo padėties įvedimo, taip pat dėl mobilizacijos ir pateikia šiuos sprendimus tvirtinti artimiausiam Seimo posėdžiui; 17) įstatymo nustatyta tvarka ir atvejais skelbia nepaprastąją padėtį ir pateikia šį sprendimą tvirtinti artimiausiam Seimo posėdžiui; 18) daro Seime metinius pranešimus apie padėtį Lietuvoje, Lietuvos Respublikos vidaus ir užsienio politiką; 19) šaukia neeilines Seimo sesijas; 20) skelbia eilinius Seimo rinkimus, o Konstitucijos 58 straipsnio antroje dalyje numatytais atvejais – pirmalaikius Seimo rinkimus; 21) įstatymo nustatyta tvarka teikia Lietuvos Respublikos pilietybę; 22) skiria valstybinius apdovanojimus; 23) teikia malonę nuteistiesiems; 24) pasirašo ir skelbia Seimo priimtus įstatymus arba grąžina juos Seimui Konstitucijos 71 str. nustatyta tvarka; 25) **reikalauja periodinės ataskaitos apie Vyriausybės, ministerijų, departamentų prie Vyriausybės ir valstybės kontrolės organizacijų bei kitų atsakingų valstybės institucijų veiklą; 26) pirmininkauja teismų taryboje.**

88 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Respublikos Prezidento įgaliojimai nutrūksta, kai: 1) pasibaigia laikas, kuriam jis buvo išrinktas; 2) įvyksta pirmalaikiai Respublikos Prezidento

rinkimai; 3) atsistatydina iš pareigų; 4) Respublikos Prezidentas miršta; 5) Seimas jį pašalina iš pareigų apkaltos proceso tvarka; 6) Seimas, atsižvelgdamas į Konstitucinio Teismo išvadą, 3/5 visų Seimo narių balsų dauguma priima nutarimą, kuriuo konstatuojama, kad Respublikos Prezidento sveikatos būklė neleidžia jam eiti savo pareigų.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Valstybė be jos vadovo negali būti nei vienos minutės, todėl esama 1 punkto formuluotė yra netiksli, nes gali susidaryti tarpas, kai niekas neturės valstybės vadovo įgaliojimų.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Respublikos Prezidento įgaliojimai nutrūksta, kai: 1) **po eilinių arba pirmalaikių Respublikos Prezidento rinkimų, kai naujas išrinktas Respublikos Prezidentas prisiekia ir perima valstybės valdymą**; 2) atsistatydina iš pareigų; 3) Respublikos Prezidentas miršta; 4) Seimas jį pašalina iš pareigų apkaltos proceso tvarka, 3/4 visų Seimo narių balsų dauguma priima nutarimą; 5) Seimas, atsižvelgdamas į Konstitucinio Teismo išvadą, 3/4 visų Seimo narių balsų dauguma priima nutarimą, kuriuo konstatuojama, kad Respublikos Prezidento sveikatos būklė neleidžia jam eiti savo pareigų.

VII SKIRSNIS. LIETUVOS RESPUBLIKOS VYRIAUSYBĖ

91 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Lietuvos Respublikos Vyriausybę sudaro Ministras Pirmininkas ir ministrai.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Lietuvos Konstitucija neriboja ministerijų skaičiaus. Nors ministerijų skaičius nedidėja, bet valdymo aparate didėjimo tendencijos labai ryškios.

Yra pavojus, kad ministerijų skaičius gali didėti, todėl tikslinga apriboti ministerijų skaičių, kaip yra kitose valstybėse, pavyzdžiui:

***Airija:** 28 str. 1. Vyriausybę turi sudaryti ne mažiau kaip septynios ir ne daugiau kaip penkiolika narių... 2. Vykdomoji valstybės valdžia, nustatyta pagal Konstituciją, vykdoma vyriausybės arba pagal jos įgaliojimą.*

***Austrija:** 69 str. Aukščiausio valdymo vykdymas, jeigu jis neperduotas federaciniam prezidentui, pavedamas federaciniam kancleriui, vicekancleriui ir kitiems federaciniams ministrams. Jų visuma sudaro federacinę vyriausybę, vadovaujamą kanclerio.*

***Belgija:** 99 str. Ministrų taryba apima ne daugiau kaip 15 ministrų.*

***Estija:** 16 str. Vykdomoji valstybės valdžia priklauso Respublikos vyriausybei.*

***Graikija:** 81 str. Vyriausybę sudaro ministrų taryba, susidedanti iš ministro pirmininko ir ministrų.*

***Portugalija:** 185 str. Vyriausybė – institucija, vadovaujanti bendrajai šalies politikai, ir yra aukščiausias valstybinės administracijos organas.*

SIŪLOMAS TEKSTAS

Lietuvos Respublikos Vyriausybės paskirtis – valdyti valstybę pagal Konstituciją ir įstatymus, siekiant kuo geriau tenkinti Lietuvos Respublikos piliečių reikmes ir laiduoti gyvenimo lygio kilimą, demokratijos ir pažangos plėtrą, kuri užtikrintų Lietuvos valstybės sėkmingą egzistavimą, tai yra darnią valstybės ir visuomenės raidą. Lietuvos Respublikos Vyriausybę sudaro Ministras Pirmininkas ir ministrai. Vyriausybėje negali būti daugiau kaip penkiolika narių, o ministerijų skaičiui mažėjant Vyriausybės narių skaičius mažėja proporcingai (ministerija – vienas narys). Vyriausybės struktūrą, kompetenciją ir veiklos tvarką nustato konstitucinis Vyriausybės įstatymas.

92 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Ministrą Pirmininką Seimo pritarimu skiria ir atleidžia Respublikos Prezidentas.

Ministrus skiria ir atleidžia Ministro Pirmininko teikimu Respublikos Prezidentas.

Ministras Pirmininkas ne vėliau kaip per 15 dienų nuo jo paskyrimo pristato Seimui savo sudarytą ir Respublikos Prezidento patvirtintą Vyriausybę ir pateikia svarstyti jos programą.

Vyriausybė grąžina savo įgaliojimus Respublikos Prezidentui po Seimo rinkimų arba išrinkus Respublikos Prezidentą.

Nauja Vyriausybė gauna įgaliojimus veikti, kai Seimas posėdyje dalyvaujančių Seimo narių balsų dauguma pritaria jos programai.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Parengtame Lietuvos Respublikos Konstitucijos papildymų ir pataisymų projekte įteisintas valdžios atsakomybės principas. Numatyta, kad atsistatydinusi, nepaisant dėl kokių priežasčių, Vyriausybė ar pavieniai ministrai atsiskaitytų pagal įstatymu nustatytus kriterijus Seime. Seimas veiklą įvertintų ir ataskaitą su vertinimu paskelbtų „Valstybės žiniose“. Tuo būdu piliečiai galėtų žinoti, prie kokių rodiklių valstybę Vyriausybė priėmė ir kokią perdavė, vadinasi, piliečiai žinotų, ar pagerino, ar pablogino valstybės ir visuomenės raidos veiksnius. Kitos šalys šį klausimą reglamentuoja šitaip:

Italija: 95 str. 2. *Ministrai kolegialiai atsako už ministrų tarybos veiksmus ir individualiai – už savo žinybų.*

Ispanija: 102 str. *Pirmininkas ir kiti vyriausybės nariai atitinkamai atvejais neatleidžiami nuo baudžiamosios atsakomybės Aukščiausiojo teismo Baudžiamiesiems rūmams.*

Danija: 3 dalis. 13. *Karalius nėra atsakingas už savo veiksmus; jo asmuo neliečiamas. Už valdymą yra atsakingi ministrai, jų atsakomybę nustato įstatymas.*

Prancūzija: 23 str. *Vyriausybės nario funkcijos nesutapatinamos su jokio parlamentinio mandato... 68-1 str. Vyriausybės nariai atsako už veikas, padarytas einant savo pareigas, kvalifikuojamas jų padarymo metu kaip nusikaltimai arba teisės pažeidimai (deliktai). Juos turi teisti Respublikos teisingumo rūmai. [Jų statusą ir veiklą reguliuoja organinis įstatymas, vadinasi, konstitucinis.]*

SIŪLOMAS TEKSTAS

Ministrą Pirmininką Seimo pritarimu skiria ir atleidžia Respublikos Prezidentas. Ministrus skiria ir atleidžia Ministro Pirmininko teikimu Respublikos Prezidentas. Ministras Pirmininkas ne vėliau kaip per 15 kalendorinių dienų nuo jo paskyrimo pristato Seimui savo sudarytą ir Respublikos Prezidento patvirtintą Vyriausybę ir pateikia svarstyti jos programą. Vyriausybė grąžina savo įgaliojimus Respublikos Prezidentui ir atsistatydina po Seimo rinkimų, **taip pat pradėjus eiti pareigas naujam išrinktam Respublikos Prezidentui**. Nauja Vyriausybė gauna įgaliojimus veikti, kai Seimas visų Seimo narių balsų dauguma pritaria jos programai.

93 straipsnis**ESAMAS TEKSTAS**

Pradėdami eiti savo pareigas, Ministras Pirmininkas ir ministrai Seime prisiekia būti ištikimi Lietuvos Respublikai, laikytis Konstitucijos ir įstatymų. Priesaikos tekstą nustato Vyriausybės įstatymas.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Kai kuriose kitose valstybėse vyriausybės įstatymas priskiriamas konstitucinių įstatymo kategorijai, pavyzdžiui:

Prancūzija: 23 str. 1. *Vyriausybės nario funkcijos nesutapatinamos su jokio parlamentinio mandato...* 2. *Konstitucinis įstatymas nustato sąlygas, pagal kurias atliekamas tokio mandato turėtojų, posto ar pareigų pavadinimas.*

SIŪLOMAS TEKSTAS

Pradėdami eiti savo pareigas, Ministras Pirmininkas ir ministrai Seime prisiekia būti ištikimi Lietuvos Respublikai, laikytis Konstitucijos ir įstatymų. Priesaikos tekstą nustato **konstitucinis** Vyriausybės įstatymas.

94 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Lietuvos Respublikos Vyriausybė: 1) tvarko krašto reikalus, saugo Lietuvos Respublikos teritorijos neliečiamybę, garantuoja valstybės saugumą ir viešąją tvarką; 2) vykdo įstatymus ir Seimo nutarimus dėl įstatymų įgyvendinimo, taip pat Respublikos Prezidento dekretus; 3) koordinuoja ministerijų ir kitų Vyriausybės įstaigų veiklą; 4) rengia valstybės biudžeto projektą ir teikia jį Seimui; vykdo valstybės biudžetą, racionaliai naudodama jo lėšas, teikia Seimui biudžeto įvykdymo apyskaitą; 5) rengia ir teikia Seimui svarstyti įstatymų projektus; 6) užmezga diplomatinius santykius ir palaiko ryšius su užsienio valstybėmis ir tarptautinėmis organizacijomis; 7) vykdo kitas pareigas, kurias Vyriausybei paveda Konstitucija ir kiti įstatymai.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Vyriausybės funkcijos turi būti suderintos su jos paskirtimi.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Lietuvos Respublikos Vyriausybė: 1) tvarko krašto reikalus, saugo Lietuvos Respublikos teritorijos neliečiamybę, garantuoja valstybės saugumą ir viešąją tvarką; 2) vykdo įstatymus ir Seimo nutarimus dėl įstatymų įgyvendinimo, taip pat Respublikos Prezidento dekretus; 3) koordinuoja ministerijų ir kitų Vyriausybės įstaigų veiklą; 4) rengia valstybės biudžeto projektą ir teikia jį Seimui; vykdo valstybės biudžetą, racionaliai naudodama jo lėšas, teikia Seimui biudžeto įvykdymo apyskaitą; 5) rengia ir teikia Seimui svarstyti įstatymų projektus; 6) užmezga diplomatinius santykius ir palaiko ryšius su užsienio valstybėmis ir tarptautinėmis organizacijomis; 7) **atlieka** kitas pareigas, kurias Vyriausybei paveda Konstitucija ir kiti įstatymai. 8) **pasitelkusi Ekonominę socialinę tarybą, rengia ir įgyvendina šalies ūkio ir rinkos bei regionų darnios raidos programas, kurios grindžiamos valstybės ir visuomenės darnios raidos projektais žmonių gyvenimo kokybei, pažangai ir demokratijai laiduoti.**

95 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Lietuvos Respublikos Vyriausybė valstybės valdymo reikalus sprendžia posėdžiuose visų Vyriausybės narių balsų dauguma priimdama nutarimus. Vyriausybės posėdžiuose taip pat gali dalyvauti valstybės kontrolierius.

Vyriausybės nutarimus pasirašo Ministras Pirmininkas ir tos srities ministras.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Papildžius 73 str. būtina papildyti ir šį straipsnį.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Lietuvos Respublikos Vyriausybė valstybės valdymo reikalus sprendžia posėdžiuose visų Vyriausybės narių **3/4** balsų dauguma priimdama nutarimus. Visi nutarimai (išskyrus slaptus) priimami vardiniu balsavimu ir skelbiami „Valstybės žiniuose“. Vyriausybės posėdžiuose taip pat gali dalyvauti Valstybės kontrolierius ir **Visuomeninės teisinės gynybos nariai**. Vyriausybės nutarimus pasirašo Ministras Pirmininkas ir tos srities ministras, **kurie ir prisiima pasirašytų nutarimų vykdymo asmeninę atsakomybę.**

96 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Lietuvos Respublikos Vyriausybė solidariai atsako Seimui už bendrą Vyriausybės veiklą.

Ministrai, vadovaudami jiems pavestoms valdymo sritims, atsakingi Seimui, Respublikos Prezidentui ir tiesiogiai pavaldūs Ministrui Pirmininkui.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Lietuvoje kaip visose srityse, taip ir Vyriausybės veikloje jaučiamas asmeninės atsakomybės trūkumas, kurį būtina panaikinti, kaip yra kitose valsty-

bėse. Pavyzdžiui:

Italija: 96 str. *Ministro pirmininko ir ministro padaryti nusikaltimai, einant savo pareigas, tiriami įprasta teiseną, net po to, kai pasibaigia jų įgaliojimai leidus Respublikos senatui arba Deputatų rūmams pagal atitinkamas konstitucinio įstatymo normas.* 97 str. 2. *Įstaigos (valstybinės) įstatuose nustatoma pareigūnų kompetencija, funkcijos ir atsakomybė.*

Prancūzija: 68-1 str. 1. *Vyriausybės nariai yra atsakingi už veikas, padarytas einant savo pareigas, kvalifikuotas jų padarymo metu kaip nusikaltimai ar teisės pažeidimai.* 2. *Juos turi teisti Respublikos teisingumo rūmai.*

Be to, kitų valstybių šioje srityje patirtis pateikta komentaruose prie LRK 92 straipsnio.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Lietuvos Respublikos Vyriausybė solidarai atsako Seimui už bendrą Vyriausybės veiklą. Ministrai, vadovaudami jiems pavestoms valdymo sritims, **atsakingi už jiems patikėtos sferos darnią raidą ir racionalų valstybės lėšų panaudojimą** Seimui, Respublikos Prezidentui ir tiesiogiai pavaldūs Ministrui Pirmininkui. Kiekvienas ministras pagal jam patiktą kompetenciją atsako už priimtus sprendimus ir jų pasekmes. **Ministro Pirmininko ir ministro padaryti nusikaltimai, einant savo pareigas, tiriami, leidus Seimui, įprasta teiseną, net po to, kai pasibaigia jų įgaliojimai.**

98 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Ministras vadovauja ministerijai, sprendžia ministerijos kompetencijai priklausančius klausimus, taip pat vykdo kitas įstatymų numatytas funkcijas.

Ministrą laikinai gali pavaduoti tik Ministro Pirmininko paskirtas kitas Vyriausybės narys.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Kitose valstybėse vyriausybės narių atsakomybė daugiau akcentuojama, pavyzdžiui:

Vokietija: GG 65 str. Federalinis kancleris nustato pagrindines politikos kryptis ir yra už tai atsakingas. Pagal šias pagrindines kryptis kiekvienas federalinis ministras tvarko reikalus savarankiškai pagal savo atsakomybę... Federalinis kancleris reikalus tvarko pagal reglamentą, priimtą federacinės vyriausybės su federalinio prezidento pritarimu. VFR vyriausybės reglamente numatyta, kad užsienio ministrą pavaduoja gynybos ministras, vidaus reikalų ministrą – teisingumo ministras, finansų ministrą – ūkio ministras... ir atvirkščiai.

Todėl ministro atsakomybė išlieka aiški ir pavadavimo už ministerijos veiklą metu.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Ministras vadovauja ministerijai, sprendžia ministerijos kompetencijai priklausančius klausimus, taip pat vykdo kitas įstatymų numatytas funkcijas. **Ministras – vadovas ir todėl asmeniškai atsako už ministerijos darbo rezultatus.** Ministrą laikinai gali pavaduoti tik Ministro Pirmininko paskirtas, **konstituciniame Vyriausybės įstatyme numatytas Vyriausybės narys.**

99 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Ministras Pirmininkas ir ministrai negali užimti jokių kitų renkamų ar skiriamų pareigų, dirbti verslo, komercijos ar kitokiose privačiose įstaigose ar įmonėse, taip pat gauti kitokį atlyginimą, išskyrus jam nustatytą pagal pareigas Vyriausybėje bei užmokestį už kūrybinę veiklą.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Prancūzija: 23 str. Vyriausybės nario funkcijos nesutapatinamos su jokių parlamentiniu mandatu.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Ministras Pirmininkas ir ministrai negali užimti jokių kitų renkamų ar skiriamų pareigų, **būti Seimo nariu,** dirbti verslo, komercijos ar kitokiose

privačiose įstaigose ar įmonėse, taip pat gauti kitokį atlyginimą, išskyrus jam nustatytą pagal pareigas Vyriausybėje, bei užmokestį už kūrybinę veiklą.

101 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Seimo reikalavimu Vyriausybė arba atskiri ministrai turi atsiskaityti Seime už savo veiklą.

Kai pasikeičia daugiau kaip pusė ministrų, Vyriausybė turi iš naujo gauti Seimo įgaliojimus. Priešingu atveju Vyriausybė turi atsistatydinti.

Vyriausybė privalo atsistatydinti taip pat šiais atvejais: 1) kai Seimas du kartus iš eilės nepritaria naujos sudarytos Vyriausybės programai; 2) kai Seimas visų Seimo narių balsų dauguma slaptu balsavimu pareiškia nepasitikėjimą Vyriausybe ar Ministru Pirmininku; 3) kai Ministras Pirmininkas atsistatydina ar miršta; 4) po Seimo rinkimų, kai sudaroma nauja Vyriausybė.

Ministras privalo atsistatydinti, kai nepasitikėjimą juo slaptu balsavimu pareiškia daugiau kaip pusė visų Seimo narių.

Vyriausybės ar ministro atsistatydinimą priima Respublikos Prezidentas.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Kaip šiuos klausimus vertina kitos valstybės, galime sužinoti iš informacijos:

Airija: 28 str. 4.1. Vyriausybė atsakinga Atstovų rūmams.

Austrija: 74 str. Jei Nacionalinė taryba išreiškia nepasitikėjimą federacine vyriausybe arba kai kuriais jos nariais, tai federacinė vyriausybė ar atitinkami federaciniai ministrai turi būti iš pareigų pašalinti.

Italija: 97 str. 2. Įstaigos (valstybinės) įstatuose nustatoma pareigūnų kompetencija, funkcijos ir atsakomybė.

Japonija: 69 str. Jei Atstovų rūmai pareiškia nepasitikėjimą arba nepatvirtina pasitikėjimo, visi kabineto nariai atsistatydina en masse, jei Atstovų rūmai per dešimt dienų nepaleidžiami. 70 str. Kai ministro pirmininko pareigos tampa vakansinės... kabineto nariai atsistatydina.

Prancūzija: 68 str. [Vyriausybės narių baudžiamoji atsakomybė, žr. LRK 96 str.]

SIŪLOMAS TEKSTAS

Seimo reikalavimu, Vyriausybė arba atskiri ministrai turi atsiskaityti Seime už savo veiklą. Kai pasikeičia daugiau kaip pusė ministrų, Vyriausybė turi iš naujo gauti Seimo įgaliojimus. Priešingu atveju Vyriausybė turi atsistatydinti. Vyriausybė privalo atsistatydinti taip pat šiais atvejais: 1) kai Seimas du kartus iš eilės nepitaria naujai sudarytos Vyriausybės programai; 2) kai Seimas visų Seimo narių balsų dauguma 2/3 slaptu balsavimu pareiškia nepasitikėjimą Vyriausybe ar Ministru Pirmininku; 3) kai Ministras Pirmininkas atsistatydina ar miršta; 4) po Seimo ir **Prezidento rinkimų**, kai sudaryta nauja Vyriausybė. Ministras privalo atsistatydinti, kai nepasitikėjimą juo slaptu balsavimu pareiškia daugiau kaip 2/3 visų Seimo narių. Vyriausybės ar ministro atsistatydinimą priima Respublikos Prezidentas. **Atsistatydinusi Vyriausybė ar pavieniai ministrai, atlikus įstatymu nustatyta tvarka mikroekonominių rodiklių (aparate, tai – Vyriausybės ar ministerijos) ir makroekonominių rodiklių sistemos auditą, atsiskaito Seime, kuris jų veiklą įvertina 3/4 visų Seimo narių balsų dauguma. Ataskaitos su Seimo įvertinimu skelbiamos „Valstybės žiniuose“.**

VIII SKIRSNIS. KONSTITUCINIS TEISMAS

102 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Konstitucinis Teismas sprendžia, ar įstatymai ir kiti Seimo aktai neprieštarauja Konstitucijai, o Respublikos Prezidento ir Vyriausybės aktai – neprieštarauja Konstitucijai arba įstatymams.

Konstitucinio Teismo statusą ir jo įgaliojimų vykdymo tvarką nustato Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo įstatymas.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Prancūzija šiuo požiūriu skiriasi nuo kitų valstybių, kad čia veikia Konstitucinė taryba, kai daugelyje kitų valstybių yra konstituciniai teismai, pavyzdžiui:

Čekija: 81 str. Konstitucinio teismo funkcija – apsaugoti ir apginti Čekijos Respublikos valstybingumą Europos Sąjungoje.

Ispanija: 165 str. Konstitucinio teismo veiklą, jo narių statusą, teismo nagrinėjimo tvarką ir priimtų sprendimų įgyvendinimo sąlygas reguliuoja konstitucinis įstatymas.

Italija: 137 str. Konstitucinis įstatymas nustato sąlygas, formas, terminus byloms iškelti dėl įstatymų atitikties Konstitucijai ir Konstitucinio teismo teisėjų nepriklausomumo garantijų.

Prancūzija: 63 str. Konstitucinis įstatymas nustato Konstitucinės tarybos organizavimą, veiklą, procedūras, tarp jų terminus į ją kreiptis dėl protestų.

Vengrija: 32/A 3. Įstatymo nustatytais atvejais kiekvienas asmuo turi teisę iškelti bylą Konstituciniame teisme.

Pažymėtina, kad daugelyje valstybių konstitucinio teismo veiklą reglamentuoja konstitucinis įstatymas.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Konstitucinio Teismo paskirtis – nustatyti visus Lietuvos Respublikos Konstitucijos pažeidimus, siekiant užtikrinti teisingą jos nuostatų įgyvendinimą visų valdžių veiklos srityse ir apsaugoti Lietuvos Respublikos valstybingumą Europos Sąjungoje. Konstitucinis Teismas Konstitucijos lygmeniu laiduoja žmogaus teises ir laisves Lietuvos Respublikoje. Konstitucinio Teismo statusą ir jo įgaliojimų vykdymo tvarką nustato Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo konstitucinis įstatymas.

103 straipsnis**ESAMAS TEKSTAS**

Konstitucinį Teismą sudaro 9 teisėjai, skiriami devyneriems metams ir tik vienai kadencijai. Konstitucinis Teismas kas treji metai atnaujinamas vienu

trečdaliu. Po tris kandidatus į Konstitucinio Teismo teisėjus skiria Seimas iš kandidatų, kuriuos pateikia Respublikos Prezidentas, Seimo Pirmininkas ir Aukščiausiojo Teismo pirmininkas, o teisėjais juos skiria Seimas.

Konstitucinio Teismo pirmininką iš šio teismo teisėjų skiria Seimas Respublikos Prezidento teikimu.

Konstitucinio Teismo teisėjais gali būti skiriami nepriekaištingos reputacijos Lietuvos Respublikos piliečiai, turintys aukštąjį teisinį išsilavinimą ir ne mažesnę kaip 10 metų teisinio ar mokslinio pedagoginio darbo pagal teisininko specialybę stažą.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Daugelyje valstybių konstituciniai teismai sudaromi analogiškais principais, pavyzdžiui:

Ispanija: 159 str. Konstitucinį teismą sudaro 12 teisėjų, skiriamų Karaliaus....

Italija: 135 str. 1. Konstitucinį teismą sudaro 15 teisėjų, kurių po vieną trečiąją skiria: Respublikos prezidentas, Parlamentas bendrame rūmų posėdyje, aukščiausioji teisinė administracija.

Prancūzija: 56 str. Konstitucinę tarybą sudaro 9 nariai, kurių įgaliojimai trunka devynerius metus ir negali būti atnaujinti. KT atnaujinama kas treji metai. Tris jos narius skiria Respublikos prezidentas, tris – Nacionalinio susirinkimo pirmininkas, tris – Senato pirmininkas. Pirmininką skiria Respublikos prezidentas. Kai balsai pasiskirsto po lygiai, pirmininko balsas yra lemiamas.

Manome, kad keisti Konstitucinio Teismo sudarymo principus netikslinga.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Konstitucinį Teismą sudaro 9 teisėjai, skiriami devyneriems metams ir tik vienai kadencijai. Konstitucinis Teismas kas treji metai atnaujinamas vienu trečdaliu. Po tris kandidatus į Konstitucinio Teismo teisėjus skiria Seimas iš kandidatų, kuriuos pateikia Respublikos Prezidentas, Seimo Pirmininkas ir Aukščiausiojo Teismo pirmininkas, o teisėjais juos skiria Seimas. Konstitucinio Teismo pirmininką iš šio teismo teisėjų skiria Seimas Respublikos

Prezidento teikimu. Konstitucinio Teismo teisėjais gali būti skiriami nepriekaištingos reputacijos Lietuvos Respublikos piliečiai, turintys aukštąjį teisinį išsilavinimą ir ne mažesnę kaip 10 metų teisinio ar mokslinio pedagoginio darbo pagal teisininko specialybę stažą.

105 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Konstitucinis Teismas nagrinėja ir priima sprendimą, ar neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai Lietuvos Respublikos įstatymai ir kiti Seimo priimti aktai.

Konstitucinis Teismas taip pat nagrinėja, ar neprieštarauja Konstitucijai ir įstatymams: 1) Respublikos Prezidento aktai; 2) Respublikos Vyriausybės aktai.

Konstitucinis Teismas teikia išvadas: 1) ar nebuvo pažeisti rinkimų įstatymai per Respublikos Prezidento ar Seimo narių rinkimus; 2) ar Respublikos Prezidento sveikatos būklė leidžia jam ir toliau eiti pareigas; 3) ar Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys neprieštarauja Konstitucijai; 4) ar Seimo narių ir valstybės pareigūnų, kuriems pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Čekija: 81–90 str. Konstitucinis teismas priima sprendimus: dėl panaikinimo įstatymų ar jų atskirų dalių, prieštaraujančių konstituciniam įstatymui arba tarptautinei sutarčiai; dėl panaikinimo kitų teisinių aktų ar jų atskirų dalių, prieštaraujančių konstituciniam įstatymui, įstatymui arba tarptautinei sutarčiai, numatyta 10 str.; dėl savivaldos institucijų konstitucinių skundų dėl neteisėto valstybės kišimosi į jų veiklą; dėl konstitucinio skundo dėl valstybės valdžios institucijų sprendimo ar kitokios veiklos, pažeidžiančios Konstitucijos garantuotas pagrindines teises ir laisves; apskundus sprendimus dėl deputato arba senatoriaus išrinkimo teisėtumo; kilus abejonių dėl pasyvios rinkimų teisės netekimo ir deputato arba senatoriaus funkcijų nesuderinimo; pagal konstitucinį Senato kaltinimą, iškeltą prieš Respublikos prezidentą; dėl Respublikos

prezidento siūlymo dėl Deputatų rūmų ir Senato nutarimo panaikinimo; dėl priemonių, būtinų įgyvendinti tarptautinio teismo sprendimą, privalomą Čekijos Respublikai, jeigu tas sprendimas negalimas įgyvendinti kitokiu būdu; dėl sprendimo paleisti politinę partiją arba kitokio sprendimo, leidžiančio politinės partijos veiklą, atitinkančią konsitucinį arba kitokius įstatymus; pagal ginčus dėl valstybės ir teritorinės savivaldos insitucijų kompetencijos, jeigu įstatymas šių ginčų išsprendimo nepaskiria kitos insitucijos kompetencijai.

***Prancūzija:** 58 str. Konstitucinė taryba seka Respublikos prezidento rinkimų teisingumą, peržiūri protestus ir skelbia rezultatus. 59 str. Sprendžia deputatų ir senatorių išrinkimo teisingumą, jeigu jis apskundžiamas. 60 str. Konstitucinė taryba seka referendumo eigą ir skelbia jo rezultatus. 61 str. Konstituciniai įstatymai iki jų pasirašymo (promulgacijos) ir Parlamento rūmų reglamentai iki jų panaudojimo turi būti pateikti Konstitucinei tarybai, kuri sprendžia, ar jie atitinka Konstituciją. Tuo pat tikslu įstatymus iki jų pasirašymo Konstitucinei tarybai gali perduoti Respublikos prezidentas, ministras pirmininkas, Nacionalinio susirinkimo pirmininkas, Senato pirmininkas, 60 deputatų ir 60 senatorių. 63 str. Konstitucinis įstatymas nustato Konstitucinės tarybos organizavimo ir veiklos tvarką, procedūras, tarp jų kreipimosi su protestais terminus.*

SIŪLOMAS TEKSTAS

Konstitucinis Teismas nagrinėja ir priima sprendimą, ar neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai Lietuvos Respublikos įstatymai ir kiti Seimo aktai, **o dėl konstitucinių įstatymų teikia išvadas iki jų pateikimo Respublikos Prezidentui pasirašyti.**

Konstitucinis Teismas taip pat nagrinėja, ar neprieštarauja Konstitucijai ir įstatymams: 1) Respublikos Prezidento aktai; 2) Respublikos Vyriausybės aktai. Konstitucinis Teismas teikia išvadas: 1) ar nebuvo pažeisti rinkimų įstatymai per Respublikos Prezidento ar Seimo narių rinkimus; 2) ar Respublikos Prezidento sveikatos būklė leidžia jam ir toliau eiti pareigas; 3) ar Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys neprieštarauja Konstitucijai; 4) ar Seimo narių ir valstybės pareigūnų, kuriems pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai; 5) apkaltos proceso tvarka sprendžia klausimą dėl Prezidento bei Seimo nario galiojimų suspendavimo; 6) **ar politinė partija (bendruomenė) laikosi jos deklaruojamos ide-**

ologijos ir neapgaukinėja rinkėjų. Konstituciniai įstatymai iki jų pasirašymo ir Seimo Statutas iki jo panaudojimo pateikiami Konstituciniam Teismui, kuris sprendžia, ar jie atitinka Konstituciją. Konstituciniam Teismui suteikiama teisė sustabdyti bet kurio rinkto ar skirto valdžios bei savivaldybės atstovo, tarp jų Respublikos Prezidento bei Aukščiausiojo Teismo nario, įgaliojimus už veikimą ar neveikimą, pažeidžiantį piliečių konstitucines teises. Konstitucinio Teismo sprendimai priimami vardiniu balsavimu ir jų rezultatai skelbiami kartu su Konstitucinio teismo išvadomis.

106 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl 105 straipsnio pirmojoje dalyje nurodytų aktų turi Vyriausybė, ne mažiau kaip 1/5 visų Seimo narių, taip pat teismai.

Dėl Respublikos Prezidento aktų sutikimo su Konstitucija ir įstatymais į Konstitucinį Teismą turi teisę kreiptis ne mažiau kaip 1/5 visų Seimo narių ir teismai.

Dėl Vyriausybės aktų sutikimo su Konstitucija ir įstatymais į Konstitucinį Teismą gali kreiptis ne mažiau kaip 1/5 visų Seimo narių, teismai, taip pat Respublikos Prezidentas.

Respublikos Prezidento teikimas Konstituciniam Teismui ar Seimo nutarimas ištirti, ar aktas sutinka su Konstitucija, sustabdo šio akto galiojimą.

Prašyti Konstitucinio Teismo išvados gali Seimas, o dėl Seimo rinkimų ir tarptautinių sutarčių – ir Respublikos Prezidentas.

Konstitucinis Teismas turi teisę atsisakyti priimti nagrinėti bylą ar rengti išvadą, jeigu kreipimasis grindžiamas ne teisiniais motyvais.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Kitų valstybių konstitucijos sąlygų kreiptis į konstitucinį teismą nereglamentuoja:

***Austrija:** 148 str. Smulkesnes nuostatas apie Konstitucinio teismo organizavimą ir veiklą reguliuoja specialus Federacinis įstatymas ir šio įstatymo pagrindu Konstitucinio teismo priimtas reglamentas.*

***Vokietija:** 94 str. 2. Federacinis konstitucinis įstatymas nustato Konstitucinio teismo sudarymą, bylų nagrinėjimo tvarką, taip pat atvejus, kurie jo sprendimui turi įstatymo galią.*

Įstatymų kokybę turėtų užtikrinti nuostata, kad gražintus Seimui įstatymus po pakartotinio svarstymo Prezidentas pasirašytų pritarus Seimo narių kvalifikacinei daugumai, tai daugiau nei 1/2 visų Seimo narių. Kai Seimas Respublikos Prezidento veto nepitaria, Prezidentui turi būti suteikta teisė įstatymo projektą perduoti Konstituciniam Teismui arba paskelbti Tautos referendumą. Juk valstybei ir visuomenei daug mažiau bus nuostolių, jeigu Seimo priimtas nekonstitucinis įstatymas bus suspenduotas, negu pradėjus jį taikyti bus susigriebta, kad padaryta klaida.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl 105 straipsnio pirmojoje dalyje nurodytų aktų turi Vyriausybė, ne mažiau kaip 1/5 visų Seimo narių, taip pat teismai **ir Lietuvos Respublikos piliečių bendrijų asociacijos, bendruomenės ar profesinės sąjungos, jei jų iniciatyvai pritaria 5000 rinkimų teisę turinčių Lietuvos piliečių. Respublikos Prezidentas gali kreiptis dėl šių aktų tuo atveju, jei Seimas atmeta Respublikos Prezidento veto.** Teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl 105 straipsnio antrojoje dalyje nurodytų aktų turi Vyriausybė, ne mažiau kaip 1/5 visų Seimo narių, taip pat teismai **ir Visuomenės teisinės gynybos institucija.** Dėl Respublikos Prezidento aktų sutikimo su Konstitucija ir įstatymais į Konstitucinį Teismą turi teisę kreiptis ne mažiau kaip 1/5 visų Seimo narių ir teismai. Dėl Vyriausybės aktų sutikimo su Konstitucija ir įstatymais į Konstitucinį Teismą gali kreiptis ne mažiau kaip 1/5 visų Seimo narių, teismai, taip pat Respublikos Prezidentas. Respublikos Prezidento teikimas Konstituciniam Teismui ar Seimo nutarimas ištirti, ar aktas sutinka su Konstitucija, sustabdo šio akto galiojimą. Prašyti Konstitucinio Teismo išvados gali Seimas, o dėl Seimo rinkimų ir tarptautinių sutarčių – ir Respublikos Prezidentas. Konstitucinis Teismas turi teisę atsisakyti priimti nagrinėti bylą ar rengti išvadą, jeigu kreipimasis grindžiamas ne teisiniais motyvais.

IX SKIRSNIS. TEISMAS

109 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai.

Teisėjai ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi.

Teisėjai, nagrinėdami bylas, klauso tik įstatymo.

Teismas priima sprendimus Lietuvos Respublikos vardu.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Konstitucijoje aiškiai nesuformuluota teismų paskirtis. Tai sudaro sąlygas skirtingai interpretuoti teismų siekiamus tikslus, kartais daugiau dėmesio skiriant teisingumui įtvirtinti nusikaltėlių atžvilgiu ir per mažai skiriant dėmesio aukos gynimui.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Teismų paskirtis – įgyvendinti Lietuvos Respublikoje teisingumą visose žmonių gyvenimo srityse. Teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai. Teisėjai ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi. **Teismų nepriklausomumą garantuoja Respublikos Prezidentas.** Teisėjai, nagrinėdami bylas, vadovaujasi tik įstatymais ir teise tiesai nustatyti. Teismas priima sprendimus ir juos skelbia Lietuvos Respublikos vardu.

111 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Lietuvos Respublikos teismai yra Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos apeliacinis teismas, apygardų ir apylinkių teismai.

Administracinių, darbo, šeimos ir kitų kategorijų byloms nagrinėti pagal įstatymą gali būti įsteigti specializuoti teismai.

Teismai su ypatingais įgaliojimais taikos metu Lietuvos Respublikoje negali būti steigiami.

Teismų sudarymą ir kompetenciją nustato Lietuvos Respublikos teismų įstatymas.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Demokratijos principai reikalauja, kad turi būti tikslų, funkcijų, pareigų, teisių ir atsakomybės vienybė. Kiekvienai institucijai jos steigėjo turi būti nustatyti tikslai. Kiekvienam tikslui pasiekti turi būti nustatytos atitinkamos funkcijos ir negali būti jokios funkcijos, nereikalingos nustatytiems tikslams pasiekti. Kiekvienai funkcijai arba jų grupei turi būti atitinkamos pareigos ir negali būti jokių pareigų, nustatytoms funkcijoms pasiekti. Kiekvienai pareigai turi būti nustatytos atitinkamos teisės ir negali būti suteikta jokia teisė, nereikalinga tai pareigai atlikti. Kiekvienai teisei turi būti nustatyta atitinkama atsakomybė ir negali būti jokios atsakomybės, jeigu tam nesuteikta atitinkama teisė. Teismai ir teisėjai naudojami nepriklausomumo principu, o kad tuo nebūtų piktnaudžiaujama būtinas Aukščiausio Teismo teisėjų veiklos įvertinimas. Tokia praktika yra Japonijoje. Kitų valstybių teismų sistema labai įvairi:

Airija: 38 str. 3.1.0. *Byloms, kurioms įprasti teismai negali efektyviai užtikrinti teisingumo, viešosios taikos ir tvarkos, nagrinėti įstatymu gali būti sukurti specialūs teismai.*

Austrija: 130 str. *Administracinis teismas priima sprendimus pagal skundus, kuriuose: neteisėti valdymo organų sprendimai; nevykdymas valdymo organų pareigų priimant sprendimus...* 131 str. 1. *Skundą dėl valdymo institucijos sprendimo neteisėtumo gali paduoti: 1) kiekvienas asmuo, pagrindžiantis, kad tokiu sprendimu pažeistos jo teisės, jei byla buvo nagrinėta visose instancijose; 2) kompetentingas federacinis ministras dėl klausimų, numatytų ...*

Graikija: 93 str. 1. *Teismai skirstomi į administracinius, pilietinius ir baudžiamuosius; jie steigiami pagal specialius įstatymus.*

JAV: 3 str. 1. *Jungtinių Valstijų teisminę valdžią sudaro vienas Aukščiausiasis teismas ir žemesnių instancijų teismai, kuriuos Kongresas gali įsteigti. Teisėjai užima savo pareigas, kol elgiasi nepriekaištingai ir nustatytu laiku gauna atlyginimą, kuris negali būti sumažintas užimant tokias pareigas.*

Vokietija: 92 str. Teisinė valdžia patikėta teismams: ją vykdo Federacinis konstitucinis teismas, federaciniai teismai, numatyti šiame pagrindiniame įstatyme (konstitucijoje), ir žemių teismai.

Teismų sudarymas ir jų veiklos reglamentavimas yra labai svarus visuomenei, todėl jų veiklą turi reglamentuoti konstitucinis įstatymas.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Lietuvos Respublikos teismai yra Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos apeliacinis teismas, apygardų ir apylinkių teismai. Administracinių, darbo, šeimos ir kitų kategorijų byloms nagrinėti pagal konstitucinį įstatymą gali būti įsteigti specializuoti teismai **su tomis pačiomis procesinėmis stadijomis, kaip ir bendrosios kompetencijos teismai.** Teismai su ypatingais įgaliojimais taikos metu Lietuvos Respublikoje negali būti steigiami. Teismų sudarymą ir kompetenciją nustato Lietuvos Respublikos teismų konstitucinis įstatymas.

112 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Teisėjais Lietuvoje gali būti tik Lietuvos Respublikos piliečiai.

Aukščiausiojo Teismo teisėjus, o iš jų – pirmininką, skiria ir atleidžia Seimas Respublikos Prezidento teikimu.

Apeliacinio teismo teisėjus, o iš jų – pirmininką, skiria Respublikos Prezidentas Seimo pritarimu.

Apylinkių, apygardų ir specializuotų teismų teisėjus ir pirmininkus skiria, jų darbo vietas keičia Respublikos Prezidentas.

Dėl teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų Respublikos Prezidentui pataria speciali įstatymo numatyta teisėjų institucija.

Asmuo, paskirtas teisėju, įstatymo nustatyta tvarka prisiekia būti ištikimas Lietuvos Respublikai, vykdyti teisingumą tik pagal įstatymą.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Gyvenimo realijos verčia mus nagrinėti teismuose tarpstantį voliuntarizmą ir teismų nepriklausomumą. Voliuntarizmas plėtojasi tais atvejais,

kai teismai iš esmės atsakingi tik prieš sąžinę, kuri kartais, kaip rodo teisėjai, sulaikyti imantys kyšius, esti abejotina. Visuomenė turi matyti, kad Prezidentas yra realus teismų nepriklausomumo garantas. Mūsų projekte numatyta skaidri nuo pat pradžios iki pat pabaigos teisėjų skyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ir atleidimo iš pareigų tvarka. Tam skirta patariamoji institucija (magistratūra), kurios 1/3 narių rinktų Seimas, 2/3 – teisėjai. Jai vadovautų Respublikos Prezidentas. Tokiu atveju jis, aktyviai veikdamas magistratūroje, ne formaliai skirtų teisėjus, o realiai vadovautų formuojant teisėjų korpusą, bet jam nebūtų suteikta teisė formuoti magistratūrą. Jeigu Prezidentas formuotų magistratūrą, tai ji galėtų pradėti tarnauti vienpartiniams interesams. Mūsų projekte pavojus vienpartinei įtakai panaikinamas.

Kitose valstybėse šiems klausimams skiriamas svarbus dėmesys, pavyzdžiui:

Airija: 34 str. 5.1. *Kiekvienas asmuo, paskirtas teisėju pagal šią Konstituciją, turi paskelbti ir pasirašyti tokią deklaraciją: „Prieš Visagalį Dievą aš, _____, iškilmingai ir nuoširdžiai pasižadu ir skelbiu, kad aš sąžiningai ir stropiai, geriausiu būdu panaudodamas savo žinias ir įgaliojimus, be baimės ar šališkumo, prieraišumo ar pikto kėslo prieš ką nors vykdysiu vyriausiojo teisėjo (ar kito teisėjo) pareigas ir kad aš laikysiuos Konstitucijos ir įstatymų. Dievas man nurodys ir palaikys mane.“* 35 str. 4.1. *Aukščiausiojo teismo ar Aukštojo teismo teisėjas negali būti atleistas iš pareigų kitaip, kaip už nustatytą amoralų elgesį ar nesugebėjimą (dirbti), be to, tik rezoliucijos, priimtos Atstovų rūmų ir Senato, raginančios jį atšaukti pagrindu.*

Estija: 153 str. *Eidamas pareigas teisėjas gali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn tik Valstybės teismo teikimu Respublikos prezidentui pritarus.*

Danija: 64 str. *Teisėjai, atlikdami savo įgaliojimus, vadovaujasi tik įstatymu. Teisėjai negali būti atleisti iš pareigų kitaip, kaip pagal kaltinamąjį nuosprendį, jie be jų sutikimo negali būti perkelti į kitas pareigas, išskyrus teismo organų reorganizaciją. Tokiais atvejais teisėjai, sukakus 65 metams, gali būti paleisti į atsargą paliekant gaunamą atlyginimą, iki jiems sukaks leidžiamas eiti tas pareigas amžius.*

Italija: 104 str. 1. *Magistratūra yra autonominė ir nepriklauso nuo jokios kitos valdžios.* 2. *Aukščiausiojoje magistratūros taryboje pirmininkauja Respublikos prezidentas.* 3. *Kasacinio teismo pirmasis pirmininkas ir generalinis prokuroras yra visateisiai Tarybos nariai.* 4. *Dvi trečiąsias kitų Tarybos narių*

renka visi ordinariniai teisėjai..., viena trečioji bendrame abejų rūmų parlamento posėdyje iš universitetų ordinarinių teisės profesorių ir advokatų, turinčių ne mažesnę kaip 15 metų stažą. 106 str. Magistratų paskyrimas vyksta pagal konkursą. 109 str. Teismų valdžia tiesiogiai valdo teismų policiją.

Ispanija: 122 str. 2. Teismų valdžios generalinė taryba yra šios sferos valdymo institucija. Konstitucinis įstatymas nustato jos statusą, taip pat nuostatas apie jos narių pareigų ir funkcijų nesuderinamumą teisėjų atžvilgiu, būtent skyrimo, perkėlimo į aukštesnes pareigas, priežiūros ir drausminės atsakomybės srityse. 3. Teismų valdžios generalinė taryba apima Aukščiausiojo teismo pirmininką, kuris pirmininkauja šiai tarybai, ir dvidešimt narių, skiriamų Karalius penkeriems metams. Dvylika jų skiriama iš teisėjų ir magistratų visų kategorijų pagal konstitucinį įstatymą, keturi – pasiūlius Kongreso deputatams ir keturi – pasiūlius Senatui, išrenkamų abiem atvejais 3/5 balsų dauguma iš advokatų ir kitų juristų, kurių kompetencija visuotinai pripažinta ir kurie yra dirbę pagal savo profesiją daugiau kaip 15 metų.

Japonija: 78 str. Teisėjai negali būti atleisti kitaip, kaip viešosios apkaltos būdu, taip pat kai teismine tvarka nustatoma, kad jie protiškai ar fiziškai negali atlikti savo pareigų. 79 str. Aukščiausiojo teismo teisėjų paskyrimas turi būti tautos peržiūrimas pirmuose po jų paskyrimo Atstovų rūmų rinkimuose ir pakartotinai peržiūrimas pirmuose Atstovų rūmų rinkimuose po 10 metų; toliau ši procedūra kartojama tokia pat tvarka. Jeigu dauguma rinkėjų, aukščiau esančios dalies atveju, pasisako už teisėjo nušalinimą, jis nušalinamas. Aukščiausiojo teismo teisėjai atsistatydina iš pareigų pasiekę įstatymu numatytą amžių.

JAV: 3 str. 1. Jungtinių Valstijų teisminę valdžią sudaro vienas Aukščiausiasis teismas ir žemesnių instancijų teismai, kuriuos Kongresas gali įsteigti. Teisėjai užima savo pareigas, kol elgiasi nepriekaištingai, ir nustatytu laiku gauna atlyginimą, kuris negali būti sumažintas einant pareigas. P. S. Daugelyje valstijų teisėjai renkami, o ne skiriami; keliose valstijose numatytas teisėjų atšaukimas balsuojant rinkėjams.

Latvija: 84 str. Teisėjus tvirtina Seimas, jie nekeičiami. Teisėjas prieš savo valią gali būti iš pareigų pašalintas išimtinai pagal teismo sprendimą. Įstatymas gali nustatyti amžių, kurį pasiekęs teisėjas palieka savo pareigas.

Prancūzija: 64 str. Respublikos prezidentas yra teismų nepriklausomumo garantas. Jam padeda Aukščiausioji magistratūros taryba. Teisėjų statusą nustato konstitucinis įstatymas. 65 str. Aukščiausiajai magistratūros tarybai va-

dovauja Respublikos prezidentas. Teisingumo ministras yra vicepirmininkas. Aukščiausioji magistratūros taryba sudaryta iš dviejų įstaigų: viena kompetentinga teisėjų atžvilgiu, kita – prokuratūros pareigūnams. Teisėjų magistratūrą sudaro Respublikos prezidentas, teisingumo ministras, penki teisėjai, vienas prokuroras, vienas valstybės patarėjas, skiriamas Valstybės tarybos, ir trys asmenys ne Parlamento ir teismų institucijų nariai, skiriami Respublikos prezidento, Nacionalinio susirinkimo pirmininko, Senato pirmininko. Prokurorų magistratūrą sudaro Respublikos prezidentas, teisingumo ministras, penki prokurorai ir vienas teisėjas, vienas valstybės patarėjas, skiriamas Valstybės tarybos, ir trys asmenys ne Parlamento ir teismų institucijų nariai, skiriami Respublikos prezidento, Nacionalinio susirinkimo pirmininko, Senato pirmininko. Konstitucinis įstatymas nustato šio straipsnio taikymo sąlygas.

Atsižvelgdami į kitų valstybių patirtį šį straipsnį koreguojame.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Teisėjais Lietuvoje gali būti tik Lietuvos Respublikos piliečiai. Aukščiausiojo Teismo teisėjus, o iš jų – pirmininką, skiria ir atleidžia Seimas Respublikos Prezidento teikimu. **Aukščiausiojo Teismo teisėjų paskyrimo pritarimas įstatymo numatyta tvarka atliekamas tautos pirmuose po jų paskyrimo Seimo rinkimuose ir pakartotinai patikrinamas pirmuose Seimo rinkimuose po 10 metų; toliau ši procedūra kartojama tokia pat tvarka.** Apeliacinio teismo teisėjus, o iš jų – pirmininką, skiria Respublikos Prezidentas Seimo pritarimu. Apylinkių, apygardų ir specializuotų teismų teisėjus ir pirmininkus skiria, atleidžia ir jų darbo vietas keičia Respublikos Prezidentas. **Dėl teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų Respublikos Prezidentui pataria speciali įstatymo numatyta teismų taryba – institucija, kurios narius iš visuotinai pripažintos kompetencijos teisėjų, advokatų, prokurorų ir kitų juristų, dirbusių pagal savo profesiją ne mažiau kaip 15 metų, kandidatų renka Seimas – 2/5 narių ir teisėjai – 3/5 narių, išrenkamų abiem atvejais 3/4 balsų dauguma.** Jų rinkimų tvarką nustato įstatymas. Šiai institucijai vadovauja Respublikos Prezidentas ir jo pavaduotojas – teisingumo ministras. Teismų tarybos veiklą nustato konstitucinis įstatymas. Asmuo, paskirtas teisėju, įstatymo nustatyta tvarka prisiekia būti ištikimas Lietuvos Respublikai, vykdyti teisingumą tik pagal įstatymą.

114 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Valstybinės valdžios ir valdymo institucijų, Seimo narių ir kitų pareigūnų, politinių partijų, politinių ir visuomeninių organizacijų ar piliečių kišimasis į teisėjo ar teismo veiklą draudžiamas ir užtraukia įstatymo numatytą atsakomybę.

Teisėjas negali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, suimtas, negali būti kitaip suvaržyta jo laisvė be Seimo, o tarp Seimo sesijų – be Respublikos Prezidento sutikimo.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Airija: 35 str. 4.1. Aukščiausiojo teismo ar Aukštojo teismo teisėjas negali būti atleistas iš pareigų kitaip, kaip už nustatytą amoraly elgesį ar nesugebėjimą dirbti, be to, tik rezoliucijos, priimtose Atstovų rūmų ir Senato, raginančios jį atšaukti, pagrindu.

Estija: 153 str. Eidamas pareigas teisėjas gali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn tik Valstybės teismo teikimu Respublikos prezidentui pritarus.

Danija: 64 str. Teisėjai, atlikdami savo įgaliojimus, vadovaujasi tik įstatymu. Teisėjai negali būti atleisti iš pareigų kitaip, kaip pagal kaltinamąjį nuosprendį, jie be jų sutikimo negali būti perkelti į kitas pareigas, išskyrus teismo organų reorganizaciją. Tokiais atvejais teisėjai, sukakus 65 metams, gali būti paleisti į atsargą paliekant gaunamą atlyginimą, iki jiems sukaks leidžiamas eiti tas pareigas amžius.

Japonija: 78 str. Teisėjai negali būti atleisti kitaip, kaip viešosios apkaltos būdu, taip pat kai teismine tvarka nustatoma, kad jie protiškai ar fiziškai negali atlikti savo pareigų. 79 str. Aukščiausiojo teismo teisėjų paskyrimas turi būti tautos peržiūrimas pirmuose po jų paskyrimo Atstovų rūmų rinkimuose ir pakartotinai peržiūrimas pirmuose Atstovų rūmų rinkimuose po 10 metų; toliau ši procedūra kartojama tokia pat tvarka. Jeigu dauguma rinkėjų, aukščiau esančios dalies atveju, pasisako už teisėjo nušalinimą, jis nušalinamas. Aukščiausiojo teismo teisėjai atsistatydina iš pareigų pasiekę įstatymu numatytą amžių

Latvija: 84 str. Teisėjus tvirtina Seimas, jie nekeičiami. Teisėjas prieš savo valią gali būti iš pareigų pašalinti išimtinai pagal teismo sprendimą. Įstatymas gali nustatyti amžių, kurį pasiekęs teisėjas palieka savo pareigas.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Valstybinės valdžios ir valdymo institucijų, Seimo narių ir kitų pareigūnų, politinių partijų, politinių ir visuomeninių organizacijų ar piliečių kišimasis į teisėjo ar teismo veiklą draudžiamas ir užtraukia įstatymo numatytą atsakomybę. Teisėjas negali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, suimtas, negali būti kitaip suvaržyta jo laisvė be Seimo, o tarp Seimo sesijų – be Respublikos Prezidento sutikimo, **išskyrus, kai jis sulaikomas nusikaltimo ar pažeidimo vietoje.**

115 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Lietuvos Respublikos teismų teisėjai atleidžiami iš pareigų įstatymo nustatyta tvarka šiais atvejais:

- 1) savo noru;
- 2) pasibaigus įgaliojimų laikui arba sulaukę įstatyme nustatyto pensinio amžiaus;
- 3) dėl sveikatos būklės;
- 4) išrinkus į kitas pareigas arba jų sutikimu perkėlus į kitą darbą;
- 5) kai savo poelgiu pažemino teisėjo vardą;
- 6) kai įsiteisėja juos apkaltinę teismų nuosprendžiai.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Žr. 114 straipsnio komentarus

SIŪLOMAS TEKSTAS

Lietuvos Respublikos teismų teisėjai atleidžiami iš pareigų įstatymo nustatyta tvarka šiais atvejais:

- 1) savo noru;
- 2) pasibaigus įgaliojimų laikui arba sulaukę įstatyme nustatyto pensinio amžiaus;
- 3) dėl sveikatos būklės;
- 4) išrinkus į kitas pareigas arba jų sutikimu perkėlus į kitą darbą;
- 5) kai savo poelgiu pažemino teisėjo vardą;
- 6) kai įsiteisėja juos apkaltinę teismų nuosprendžiai.

Aukščiausiojo Teismo teisėjai atleidžiami negavę visuomenės patvirtinimo per rinkimus.

116 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Aukščiausiojo Teismo pirmininką ir teisėjus, taip pat Apeliacinio teismo pirmininką ir teisėjus už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą arba priesaikos sulaužymą, taip pat paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas, Seimas gali pašalinti iš pareigų apkaltos proceso tvarka.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Kitose valstybėse egzistuoja ir kitokia tvarka, pavyzdžiui:

Austrija: 91 str. 1. Tauta (liaudis) turi dalyvauti įgyvendinant teisingumą.

Airija: 35 str. 4.1. Aukščiausiojo teismo ar Aukštojo teismo teisėjas negali būti atleistas iš pareigų kitaip, kaip už nustatytą amoralų elgesį ar nesugebėjimą dirbti, be to, tik rezoliucijos, priimtose Atstovų rūmų ir Senato, raginančios jį atšaukti, pagrindu.

Estija: 153 str. Eidamas pareigas teisėjas gali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn tik Valstybės teismo teikimu Respublikos prezidentui pritarus.

Danija: 64 str. Teisėjai, atlikdami savo įgaliojimus, vadovaujasi tik įstatymu. Teisėjai negali būti atleisti iš pareigų kitaip, kaip pagal kaltinamąjį nuosprendį, jie be jų sutikimo negali būti perkelti į kitas pareigas, išskyrus teismo organų reorganizaciją. Tokiais atvejais teisėjai, sukakus 65 metams, gali būti paleisti į atsargą paliekant gaunamą atlyginimą, iki jiems sukaks leidžiamas eiti tas pareigas amžius.

Japonija: 78 str. Teisėjai negali būti atleisti kitaip, kaip viešosios apkaltos būdu, taip pat kai teismine tvarka nustatoma, kad jie protiškai ar fiziškai negali atlikti savo pareigų. 79 str. Aukščiausiojo teismo teisėjų paskyrimas turi būti tautos peržiūrimas pirmuose po jų paskyrimo Atstovų rūmų rinkimuose ir pakartotinai peržiūrimas pirmuose Atstovų rūmų rinkimuose po 10 metų; toliau ši procedūra kartojama tokia pat tvarka. Jeigu dauguma rinkėjų, aukščiau esančios dalies atveju, pasisako už teisėjo nušalinimą, jis nušalinamas. Aukščiausiojo teismo teisėjai atsistatydina iš pareigų pasiekę įstatymu numatytą amžių

Latvija: 84 str. Teisėjus tvirtina Seimas, jie nekeičiami. Teisėjas prieš savo valią gali būti iš pareigų pašalinti išimtinai pagal teismo sprendimą. Įstatymas gali nustatyti amžių, kurį pasiekęs teisėjas palieka savo pareigas.

Apibendrinta savo ir kitų šalių patirtis rodo būtinumą šį straipsnį papildyti nuostata apie visuomenės dalyvavimą vertinant tesėjus.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Aukščiausiojo Teismo pirmininką ir teisėjus, taip pat Apeliacinio teismo pirmininką ir teisėjus **bei kitų bendrosios ir specialiosios kompetencijos teismų pirmininkus ir teisėjus** už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą arba priesaikos sulaužymą, taip pat paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas, Seimas gali pašalinti iš pareigų apkaltos proceso tvarka.

117 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Visuose teismuose bylos nagrinėjamos viešai. Teismo posėdis gali būti uždaras – žmogaus asmeninio ar šeimyninio gyvenimo slaptumui apsaugoti, taip pat jeigu viešai nagrinėjama byla gali atskleisti valstybinę, profesinę ar komercinę paslaptį.

Teismo procesas Lietuvos Respublikoje vyksta valstybine kalba.

Asmenims, nemokantiems lietuvių kalbos, garantuojama teisė dalyvauti tardymo ir teisminiuose veiksmuose per vertėją.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Airija: 38 str. 3.1. Nagrinėjant nusikaltimų bylas, kurių įprasti teismai negali tinkamu būdu užtikrinti efektyvaus teisingumo ir išsaugojimo viešosios taikos ir tvarkos, įstatymu galiu būti sukurti specialūs teismai. 5. Išskyrus teismų bylas dėl nusikaltimų, numatytų šio straipsnio 2, 3 ir 4 paragrafuose (dalyse, dėl specialiųjų teismų ir karo tribunolų), niekas neturi būti teisiamas už baudžiamąjį nusikaltimą be prisiekusiųjų.

Austrija: 91 str. 1. Tauta (liaudis) turi dalyvauti įgyvendinant teisingumą. 2. Bylose dėl įstatyme įvardintų nusikaltimų, kuriems turi būti skiriama griežta bausmė, taip pat bylose dėl visų politinių nusikaltimų ir poelgių klausimą apie kaltumą sprendžia prisiekusieji. 3. Baudžiamojo teismo proceso bylose dėl kitų baudžiamųjų veikų vykdant teisingumą dalyvauja tarėjai, jei numatyta bausmė, kuri skiriama, gali viršyti įstatyme numatytas.

Belgija: 150 str. Prisiekusiųjų teismas nustatomas visose baudžiamosiose bylose, politiniuose nusikaltimuose ir spaudos [žinisklaidos] nusikaltimuose.

Danija: 65 str. 2. Prisiekusieji dalyvauja vykdant baudžiamąjį teisingumą. Prisiekusiųjų dalyvavimo bylose, nagrinėjamos prisiekusiųjų teisme, pagrindą ir tvarką nustato įstatymas.

Ispanija: 125 str. Piliečiai gali dalyvauti įtvirtinant teisingumą per prisiekusiųjų dalyvavimą baudžiamosiose bylose...

JAV: 3 str. 1. Jungtinių Valstijų teisminę valdžią sudaro vienas Aukščiausiasis teismas ir žemesnių instancijų teismai, kuriuos Kongresas gali įsteigti. Teisėjai užima savo pareigas, kol elgiasi nepriekaištingai, ir nustatytu laiku gauna atlyginimą, kuris negali būti sumažintas einant pareigas. 2 skirsnis. 3 dalis. Visos nusikaltimų bylos, išskyrus tas, kurios nagrinėjamos apkaltos tvarka, nagrinėtinos prisiekusiųjų teisme: toks nagrinėjimas turi vykti toje valstijoje, kurioje padarytas nusikaltimas...

Daugelyje valstijų teisėjai renkami, o ne skiriami; keliose valstijose numatytas teisėjų atšaukimas balsuojant rinkėjams.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Visuose teismuose bylos nagrinėjamos viešai. Teismo posėdis gali būti uždaras – žmogaus asmeninio ar šeimyninio gyvenimo slaptumui apsaugo-

ti, taip pat jeigu viešai nagrinėjama byla gali atskleisti valstybinę, profesinę ar komercinę paslaptį. **Baudžiamosiose, politinėse ir žiniasklaidos bylose dalyvauja prisiekusieji.** Teismo procesas Lietuvos Respublikoje vyksta valstybine kalba. Asmenims, nemokantiems lietuvių kalbos, garantuojama teisė dalyvauti tardymo ir teisiniuose veiksmuose per vertėją.

118 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Ikiteisminį tyrimą organizuoja ir jam vadovauja, valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose palaiko prokuroras.

Prokuroras įstatymo nustatytais atvejais gina asmens, visuomenės ir valstybės teises bei teisėtus interesus.

Prokuroras, vykdydamas savo funkcijas, yra nepriklausomas ir vadovaujasi tik įstatymu.

Lietuvos Respublikos prokuratūra yra Generalinė prokuratūra ir teritorinės prokuratūros.

Generalinį prokurorą skiria ir atleidžia Respublikos Prezidentas Seimo pritarimu.

Prokurorų skyrimo ir atleidimo tvarką, jų statusą nustato įstatymas.

Straipsnio pakeitimas: Nr. IX-1379 (2003-03-20), Žin., 2003, Nr. 32-1316 (2003-04-02).

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Kitų valstybių požiūris rodo, kad būtinas straipsnio tobulinimas, nes:

Belgija: 153 str. Karalius skiria ir atleidžia teismų ir tribunolų prokuratūrų pareigūnus.

Ispanija: 122 str. 2. Teismų valdžios generalinė taryba yra šios sferos valdymo institucija. Konstitucinis įstatymas nustato jos statusą, taip pat nuostatas apie jos narių pareigų ir funkcijų nesuderinamumą teisėjų atžvilgiu, būtent skyrimo, perkėlimo į aukštesnes pareigas, priežiūros ir drausminės atsakomybės srityse. 3. Teismų valdžios generalinė taryba apima Aukščiausiojo teismo

pirmininką, kuris pirmininkauja šiai tarybai, ir dvidešimt narių, skiriamų Karalius penkeriems metams. Dvylika jų skiriama iš teisėjų ir magistratų visų kategorijų pagal konstitucinį įstatymą, keturi – pasiūlius Kongreso deputatams ir keturi – pasiūlius Senatui, išrenkamų abiem atvejais 3/5 balsų dauguma iš advokatų ir kitų juristų, kurių kompetencija visuotinai pripažinta ir kurie yra dirbę pagal savo profesiją daugiau kaip 15 metų. 124 str. 1. Prokuratūra, nepriklausomai nuo kitų institucijų vykdomų funkcijų, turi uždavinį padėti įgyvendinti teisingumą ginant teisėtumą, piliečių teises ir įstatymu saugomus viešuosius interesus pagal savo pareigas arba kreipiantis suinteresuotiems asmenims, taip pat stebėti nepriklausomumą teismų ir visuomeninių interesų gynimą juose. 4. Generalinį prokurorą skiria Karalius vyriausybei pasiūlius ir išklašius Teismų valdžios generalinės tarybos nuomonę. 126 str. Teismų policija atsako prieš teisėjus, teismus ir prokuratūrą dėl teisės pažeidimų tyrimų nusikaltimų išaiškinimo ir nusikaltėlių arešto pagal įstatymų nustatytas normas. Jokios drausmės nuobaudos teisėjams negali būti skiriamos vykdomosios valdžios organų ar įstaigų.

Portugalija: 221 str. Į prokuratūros kompetenciją patenka atstovavimas valstybei, baudžiamojų persekiojimų vykdymas, demokratinio teisingumo ir interesų apsauga.

Prancūzija: 64 str. Respublikos prezidentas yra teismų nepriklausomumo garantas. Jam padeda Aukščiausioji magistratūros taryba. Teisėjų statusą nustato konstitucinis įstatymas. 65 str. Aukščiausiajai magistratūros tarybai vadovauja Respublikos prezidentas. Teisingumo ministras yra vicepirmininkas. Aukščiausioji magistratūros taryba sudaryta iš dviejų įstaigų: viena kompetentinga teisėjų atžvilgiu, kita – prokuratūros pareigūnams. Teisėjų magistratūrą sudaro Respublikos prezidentas, teisingumo ministras, penki teisėjai, vienas prokuroras, vienas valstybės patarėjas, skiriamas Valstybės tarybos, ir trys asmenys ne Parlamento ir teismų institucijų nariai, skiriami Respublikos prezidento, Nacionalinio susirinkimo pirmininko, Senato pirmininko. Prokurorų magistratūrą sudaro Respublikos prezidentas, teisingumo ministras, penki prokurorai, ir vienas teisėjas, vienas valstybės patarėjas, skiriamas Valstybės tarybos, ir trys asmenys ne Parlamento ir teismų institucijų nariai, skiriami Respublikos prezidento, Nacionalinio susirinkimo pirmininko, Senato pirmi-
ninko. Konstitucinis įstatymas nustato šio straipsnio taikymo sąlygas.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Ikiteisminį tyrimą organizuoja ir jam vadovauja, valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose palaiko prokuroras. Prokuroras įstatymo nustatytais atvejais gina asmens, visuomenės ir valstybės teises bei teisėtus interesus. Prokuroras, vykdydamas savo funkcijas, yra nepriklausomas ir vadovaujasi tik įstatymu. Lietuvos Respublikos prokuratūra yra Generalinė prokuratūra ir teritorinės prokuratūros. Generalinį prokurorą skiria ir atleidžia Respublikos Prezidentas Seimo pritarimu. Prokuratūros statusą ir veiklą nustato **konstitucinis** įstatymas.

X SKIRSNIS. VIETOS SAVIVALDA IR VALDYMAS**119 straipsnis****ESAMAS TEKSTAS**

Savivaldos teisė laiduojama įstatymo numatytiems valstybės teritorijos administraciniais vienetams. Ji įgyvendinama per atitinkamas savivaldybių tarybas. Savivaldybių tarybų nariais Lietuvos Respublikos piliečius ir kitus nuolatinius administracinio vieneto gyventojus pagal įstatymą ketveriems metams renka Lietuvos Respublikos piliečiai ir kiti nuolatiniai administracinio vieneto gyventojai, remdamiesi visuotine, lygia ir tiesiogine rinkimų teise, slaptu balsavimu.

Savivaldos institucijų organizavimo ir veiklos tvarką nustato įstatymas.

Lietuvos Respublikos įstatymams, Vyriausybės bei savivaldybės tarybos sprendimams tiesiogiai įgyvendinti savivaldybės taryba sudaro jai atskaitingus vykdomuosius organus.

Straipsnio pakeitimai: Nr. VIII-32 (1996-12-12), Žin., 1996, Nr. 122-2863 (1996-12-18), Nr. IX-959 (2002-06-20), Žin., 2002, Nr. 65-2629 (2002-06-28).

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Kitų valstybių konstitucijos savivaldos reikalams skiria didelį dėmesį:

Austrija: 117 str. 1. Turi veikti: bendruomenės taryba, renkama turinčių teisę balsuoti rinkėjų; bendruomenės (miesto) valdyba, o miestuose, turinčiuose savarankišką statusą, – miesto senatas; burmistras [meras], renkamas bendruomenės tarybos, kai kuriose žemėse jis renkamas tiesiogiai rinkėjų. 4. Bendruomenės tarybos posėdžiai yra atviri, tačiau gali būti numatytos išimtys. Svarstant bendruomenės sąmatos projektą arba galutinio balso viešumas negali būti pašalintas. 5. Partijos, atstovaujamos bendruomenės taryboje, sutinkamai mandatų skaičiui turi būti atstovaujamos bendruomenės valdyboje.

Belgija: 162 str. Įstatymas nustato tiesioginius provincijos tarybų rinkimus. 165 str. Pagal įstatymą sudaromos komunų aglomeracijos ir federacijos, kiekvienoje jų yra taryba ir vykdomoji kolegija.

Danija: IX dalis. 82 str. Municipalitetų teisę savarankiškai valstybei kontroliuojant tvarkyti vietinius reikalus, nustato įstatymas [municipalitetų įstatymas numato, kad jų tarybų nariai asmeniškai moraliai ir materialiai atsako už kolektyvių sprendimų padarytą žalą]. 86 str. Dalyvavimo vietiniuose ir bažnytiniuose rinkimuose amžiaus cenzas turi būti toks pat, kaip ir Folketingo [Parlamento] rinkimuose.

Graikija: 102 str. Vietinius reikalus tvarko vietos savivalda, kurios pirmoji pakopa yra municipalitetai ir bendruomenės... Vietinė valdžia renkama visuotiniuose slaptuose rinkimuose. Įstatymas gali numatyti priverstinį arba geranorišką vietos valdymo institucijų susijungimą... šie susivienijimai valdomi tarybų, formuojamų iš kiekvieno municipaliteto ar bendruomenių išrinktų atstovų proporcingai jų gyventojų skaičiui.

Ispanija: 140 str. Konstitucija garantuoja municipalcijų autonomiją. Jų valdymą tvarko atitinkamos municipalitetų tarybos, sudarytos iš alkaldų ir patarėjų. Patarėjus renka municipalcijų gyventojai laisvuose, visuotiniuose, lygiuose, slaptuose, tiesioginiuose rinkimuose. Alkaldus renka patarėjai arba gyventojai.

Italija: 118 str. Sritis, vykdydama savo administracines funkcijas, jas deleguoja provincijoms, komunoms... 121 str. Srities institucijos: srities taryba, džunta [vykdomoji institucija] ir jos pirmininkas. 122 str. Įstatymas nustato rinkimų tvarką, srities tarybos patarėjų skaičių... Niekas negali tuo pat metu būti srities tarybos nariu ir Parlamento kurių nors rūmų nariu arba kitos srities tarybos nariu. Taryba iš savo tarpo išrenka pirmininką ir biurą. 126 str. Ji (srities taryba) gali būti paleista, jei dėl atsistatydinimo arba negalėjimo suda-

ryti daugumos, negali atlikti savo funkcijų. 128 str. Provincijos ir komunos yra autonominiai vienetai.

Japonija: 93 str. Pagrindiniai (vietinės valdžios) pareigūnai..., nustatyti įstatymu, renkami gyventojų, gyvenančių atitinkamose vietinės valdžios institucijų teritorijose, tiesioginiuose rinkimuose. 93 str. 2. Pagrindiniai viešosios valdžios pareigūnai, jų susirinkimų nariai ir kiti vietiniai pareigūnai, kuriuos nustato įstatymas, renkami gyventojų... tiesioginiuose rinkimuose.

Jungtinė Karalystė: Aktas apie vietinį valdymą. 2 str. Kiekvienoje grafystėje sudaroma taryba iš pirmininko ir patarėjų. Kiekvienoje apskrityje sudaroma taryba iš pirmininko ir patarėjų. 3 str. Grafystės ar apskrities tarybos pirmininkas išrenkamas iš patarėjų. 9 str. Kiekvienoje parapijoje sudaromas parapijos susirinkimas. 14 str. Parapijos tarybą sudaro pirmininkas ir patarėjai. 15 str. Pirmininkas renkamas kasmet iš patarėjų. 1983 m. Aktas apie liaudies atstovavimą. Dalyvavimas Parlamente ir vietiniuose rinkimuose. 2. Asmuo turi teisę dalyvauti vietiniuose rinkimuose, jei jis yra nuolatinis rinkimų apygardos gyventojas... 3. Asmuo, esantis laisvės atėmimo vietoje..., negali balsuoti Parlamente ir vietiniuose rinkimuose. 6.3. Kandidatūros pristatymas, jei jis yra, neturi viršyti šešių žodžių eilutėje ir nereikšti kandidato tarnybinės padėties, jo profesijos, užsiėmimų rūšies, pakankamų jo asmenybės palyginimui su kitais kandidatais. 7. Iškėlimo (kandidato) dokumentas turi būti pasirašytas dviejų rinkėjų, siūlančių ir palaikančių kandidatą, ir aštuonių kitų rinkėjų, pareiškiančių sutikimą su iškėlimu, jei yra daugiau parašų, tai domėn imami tik pirmieji (2 ir 8) kiekvienos kategorijos parašai.

Liuksemburgas: 107 str. Komunos teritoriniu pagrindu sudaro autonominius kolektyvus. Kiekvienoje komunoje yra komunos taryba, renkama gyventojų. Taryba tvirtina biudžetą, sąskaitas, reglamentus, vietinius mokesčius. Komuna valdo burmistrų ir eševenų [jų pavaduotojų] kolegiją, kurie išrenkami iš tarybos patarėjų. Įstatymas nustato bendruomenių institucijų sudėtį, organizaciją, įgaliojimus.

Olandija: 125 str. Aukščiausia municipaliteto institucija – municipaliteto taryba. Be tarybos, reikalus tvarko municipaliteto institucijos [vykdomosios] ir burmistrai. Karaliaus įgaliotiniai ir burmistrai pirmininkauja provincijų ir municipalitetų tarybų posėdžiams. 129 str. Provincijų ir municipalitetų tarybų deputatus išrenka tiesiogiai gyventojai.

Portugalija: 245 str. Parapijos asamblėją išrenka gyventojai. 246 str. Parapi-

jos žunta, yra vykdomoji institucija, išrenkama asamblėjos ir jos narių... Žuntos pirmininku tampa sąrašo, nugalėjusio asamblėjos rinkimuose, pirmasis asmuo [jei asamblėjos nėra – asmuo, išrinktas piliečių susirinkimo]. 250 str. Municipcijoms atstovaujančios institucijos yra municipaliteto asamblėja ir municipaliteto rūmai... 251 str. Municipaliteto asamblėją sudaro žuntų pirmininkai ir nariai, išrinkti gyventojų, kurių negali būti daugiau, negu žuntų pirmininkų.

Prancūzija: 72 str. Respublikos vietiniai kolektyvais laikomos komunos, departamentai, užjūrio teritorijos. Bet kuris kitoks vietinis kolektyvas sudaromas įstatymu. Šie kolektyvai laisvai valdomi pagal įstatymą išrinktų tarybų.

Švedija: Valdymo forma. 11 dalis. 6. Administracinės funkcijos gali būti perduotos komunoms.

Vokietija: GG 28 str. ... Žemėse, apskrityse ir bendruomenėse liaudis turi turėti atstovavimą, renkama visuotiniuose, tiesioginiuose, laisvuose, lygiuose ir slaptuose rinkimuose... Bendruomenėse išrinktos institucijos gali būti pakeistos bendru susirinkimu.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Savivaldos paskirtis – priartinti viešųjų reikalų tvarkymą prie gyventojų, įteisinti jų vaidmenį ir reikšmę tvarkant viešuosius reikalus, ugdyti gyventojų pilietiškumą. Savivaldos teise laiduojama įstatymo numatytiems valstybės administraciniais teritoriniais vienetams – savivaldybėms ir seniūnijoms. Ji įgyvendinama per atitinkamas savivaldybių ir seniūnijų tarybas. Savivaldybių tarybos sudaromos priklausomai nuo gyventojų skaičiaus iš 21–51 tarybos nario, Seniūnijų tarybos – kaimo vietovėse iš 7 tarybos narių, miestuose – iš 15 tarybos narių. Savivaldybių merus, seniūnus, tarybų narius ketveriems metams renka atitinkamo administracinio vieneto nuolatiniai gyventojai remdamiesi visuotine, lygia ir tiesiogine rinkimų teise, slaptu balsavimu. **Savivaldybių merai, seniūnai, savivaldybių ir seniūnijų tarybų nariai pagal įstatymą asmeniškai moraliai ir materialiai atsako už kolegialių sprendimų padarinius, padariusius žalą gyventojams ar valstybei.** Savivaldos institucijų organizavimo ir veiklos tvarką nustato konstitucinis įstatymas. Lietuvos Respublikos įstatymams, Vyriausybės ir savivaldybės tarybos sprendimams tiesiogiai įgyvendinti savivaldybės taryba mero teikimu sudaro jai atskaitingus vykdomuosius organus. **Savivaldybės meras ir jam pavaldžių vykdomųjų struktūrų institucijų vadovai, taip pat seniūnai**

kas pusę metų viešai atsiskaito už savo veiklą, o jų ataskaitos skelbiamos vietinėje spaudoje. Nepateisinusieji piliečių lūkesčių merai, seniūnai ar tarybos nariai gali būti atšaukti, jei už atšaukimą balsuoja daugiau kaip 1/2 jį išrinkusių rinkėjų. Lietuvos nuolatinis gyventojas, gali kelti savo kandidatūrą į savo gyvenamosios savivaldybės tarybos narius, surinkęs ne mažiau kaip 1000 tos savivaldybės rinkėjų parašų arba 10 procentų rinkėjų parašų savo savivaldybės, jeigu jos bendras rinkėjų skaičius yra ne didesnis kaip 10000 rinkėjų. Kiekvienas pats išsikėlęs kandidatas įrašomas į atskirą sąrašą, kuris skelbiamas ir juo operuojama kaip ir partijų bei asociacijų sąrašais. Tarybos nario įgaliojimai nutrūksta pagal sąlygas, numatytas 63 straipsniui.

120 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Valstybė remia savivaldybes.

Savivaldybės pagal Konstitucijos bei įstatymų apibrėžtą kompetenciją veikia laisvai ir savarankiškai.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Kur kas daugiau viešojo administravimo funkcijų, kurias atlieka valstybės ir savivaldybių institucijos, galėtų atlikti privačios struktūros, įsigijusios tam skirtų licencijų. Taip pat galima būtų komercializuoti dalį valstybinių ir savivaldybių institucijų veiklos, tuo mažinant valstybės biudžeto poreikį jų išlaidymui. Tokiomis sąlygomis savivaldybėse turėtų veikti ir registrų sistema, kuri sudarytų sąlygas reguliuoti ūkinę veiklą ir išvengti biurokratizmo išduodant pažymas piliečiams. Kitos valstybės tai reglamentuoja įvairiai, pavyzdžiui:

Italija: 117 str. Klausimais, pateiktais toliau... sritis leidžia įstatymų normas su sąlyga, kad jos neprieštarauja kitų sričių interesams: srities pavaldumo žinybų ir įstaigų organizavimas; komunų teritorija; vietinė miestų ir kaimų policija; turgūs ir mugės; globos organizacijos, sanitarinės ir medicinos tarnybos; amatų ir profesinis rengimas, pagalba mokykloms; vietinės reikšmės bibliotekos ir muziejai; urbanizacija; turizmas ir viešbučių ūkis; tramvajus ir srities

reikšmės autobusų linijos; kelių, vandenių ir visuomeninio ūkio darbai; ežerų laivyba ir prielaukos; mineraliniai ir gydomieji vandenys; karjerai ir durpių gavyba; medžioklė; vidaus vandenių žvejyba; žemės ir miškų ūkis; amatai; kiti konstituciniais įstatymais nustatyti klausimai. 118 str. Sritis vykdo 117 str. nurodytų sferų administracines funkcijas, be tų, kurios gali būti įstatymais perduotos provincijoms, komunoms ar kitoms vietos įstaigoms. Sritys, dažniausiai vykdydamos savas funkcijas, jas deleguoja provincijoms, komunoms... 119 str. Sritys pagal nustatytas sferas ir ribas turi finansinę autonomiją... Sritims tenka vietiniai mokesčiai ir atskaitymai iš valstybinių mokesčių, nustatomi priklausomai nuo poreikių... 120 str. Sritys negali imti muitų už tarpsritinius prekių judėjimus; negali kliudyti laisvam žmonių ir turto judėjimui... 124 str. Valstybės komisaras... tvarko valstybinės administracijos reikalus ir koordinuoja juos su srities vykdoma veikla. 127 str. Kiekvieną srities tarybos priimtą įstatymą valstybės komisaras vizuoja per 30 d., jei nėra vyriausybės prieštaravimų. [Nesutarimai dėl to sprendžiami Konstituciniame teisme.] 128 str. Provincijos ir komunos yra autonominiai dariniai pagal principus, nustatytus valstybės įstatymais, kurie nustato jų funkcijas.

Ispanija: 140 str. Konstitucija garantuoja municipalitetų autonomiją. Municipalitetų tarybas sudaro alkaldai ir patarėjai. Patarėjai renkami tiesioginiais, visuotiniais, laisvais ir slaptais rinkimais. Alkaldus renka patarėjai arba gyventojai.

Japonija: 95 str. Specialusis įstatymas, skirtas tik vietinėms viešosios valdžios institucijoms, gali būti Pralamento išleistas ne kitaip, kaip sutikus daugumai toje vietinės valdžios institucijos teritorijoje gyvenančių gyventojų.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Valstybė remia savivaldos institucijas. Savivaldos institucijos **veikia laisvai ir savarankiškai laikydamosi Konstitucijos ir įstatymų**. Savivaldybėms įstatymu gali būti suteikta ši kompetencija: 1) savų savivaldos institucijų formavimas; 2) rajono pavaldumo miestų ir seniūnijų ribų nustatymas; 3) savivaldybės teritorijos planavimo, urbanizacijos, gyvenamosios statybos; 4) viešųjų darbo organizavimas; 5) savivaldybės ir vietinės reikšmės kelių tvarkymas ir priežiūra; 6) žemės ūkio tvarkymas, vykdant valstybinę kaimo raidos programą; 7) vidaus vandenių, miškų priežiūra ir tvarkymas; 8) aplin-

kos apsaugos valdymas; 9) melioracinių ir irigacinių sistemų projektavimas, statyba ir eksploatacija, mineralinių vandenių tvarkymas; 10) vidaus vandenių žvejyba, medžioklė; 11) amatai; 12) vietiniai turgūs; 13) savivaldybės ekonominės veiklos tvarkymas, atsižvelgiant į valstybės ekonominę politiką; 14) vietinės reikšmės muziejai, bibliotekos, teatrai; 15) kultūros, meno, istoriniai ir archeologiniai paminklai; 16) kultūros reikalų tvarkymas, tarp jų mažųjų kultūros; 17) turizmo savivaldybės teritorijoje valdymas; 18) sporto ir poilsio tvarkymas; 19) socialinio aprūpinimo užtikrinimas; 20) higienos užtikrinimas ir privačios sveikatos priežiūros tvarkymas; 21) viešosios tvarkos palaikymas; 22) tam tikrų valstybinių mokesčių administravimas. **Seniūnų kompetenciją apibrėžia Savivaldos konstitucinis įstatymas.**

121 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Savivaldybės sudaro ir tvirtina savo biudžetą.

Savivaldybių tarybos turi teisę įstatymo numatytose ribose ir tvarka nustatyti vietines rinkliavas, savo biudžeto sąskaita savivaldybių tarybos gali numatyti mokesčių bei rinkliavų lengvatas.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Yra valstybių, kurių patirtį verta panaudoti.

Brazilija: 43 str. Administraciniais tikslais Sąjunga (valstybė) gali sutelkti savo veiksmus vieno geoekonominio ir socialinio komplekso ribose tam, kad užtikrintų jo vystymąsi ir sumažintų regioninius skirtumus.

Ispanija: 142 str. Vietos finansai turi būti pakankami įstatymu nustatytoms funkcijoms atlikti, tam panaudojus pagrindinius vietinius mokesčius ir iš dalies valstybinius mokesčius.

Japonija: 94 str. Vietinės viešosios valdžios institucijos turi teisę valdyti savo nuosavybę ir tvarkyti reikalus vykdydamos administracines funkcijas, taip pat turi teisę leisti nutarimus nepažeisdamos įstatymo.

Šveicarija: 50 str. 1. Komunų autonomija garantuojama pagal nustatytas kantonų teises.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Savivaldybės sudaro ir tvirtina savo biudžetą, kuriame numatomos lėšos kiekvienai seniūnijai. Valstybė užtikrina savivaldybių biudžeto savarankiškumą. Savivaldybių tarybos turi įstatymo numatyta teise ir tvarka nustatyti vietines rinkliavas, savo biudžeto sąskaita savivaldybių tarybos gali numatyti mokesčių ir rinkliavų lengvatas. **Seniūnijos taryba teikia pagal savivaldybės patvirtintą biudžetą įvairias paslaugas gyventojams, o gavusios gyventojų pritarimą (referendumu ar visuotine apklausa) rinkti vietines rinkliavas.**

123 straipsnis**ESAMAS TEKSTAS**

Aukštesniuosiuose administraciniuose vienetuose įstatymo nustatyta tvarka valdymą organizuoja Vyriausybė.

Ar savivaldybės laikosi Konstitucijos ir įstatymų, ar vykdo Vyriausybės sprendimus, prižiūri Vyriausybės skiriami atstovai.

Vyriausybės atstovo įgaliojimus ir jų vykdymo tvarką nustato įstatymas.

Įstatymo numatytais atvejais ir tvarka savivaldybės teritorijoje Seimas gali laikinai įvesti tiesioginį valdymą.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Siekiant išvengti spartaus valdymo aparato didėjimo ir naujų „amžinų“ institucijų stichiško steigimosi, būtina įvesti laikinąsias institucijas, konkrečioms tarprajoninėms problemoms spręsti. Jos, problemą išsprendus, turi būti likviduojamos.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Valstybės regioninėms programoms įgyvendinti Vyriausybė gali sudaryti konkrečiam laikui laikinas administravimo institucijas, apimančias kelias savivaldybes. Jose įstatymo nustatyta tvarka valdymą organizuoja Vyriausybė. Laikinių administravimo institucijų sudarymo tvarką ir veiklą nustato įstatymas. Jų veikla neturi dubliuoti savivaldybių instituci-

jų funkcijų. Ar savivaldos institucijos laikosi Konstitucijos ir įstatymų, ar vykdo Vyriausybės sprendimus, prižiūri Valstybės kontrolė. Įstatymo numatytais atvejais ir tvarka savivaldybės teritorijoje Seimas gali laikinai įvesti tiesioginį valdymą.

XI SKIRSNIS. FINANSAI IR VALSTYBĖS BIUDŽETAS

127 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Lietuvos biudžetinę sistemą sudaro savarankiškas Lietuvos Respublikos valstybės biudžetas, taip pat savarankiški vietos savivaldybių biudžetai.

Valstybės biudžeto pajamos formuojamos iš mokesčių, privalomų mokėjimų, rinkliavų, pajamų iš valstybinio turto ir kitų įplaukų.

Mokesčius, kitas įmokas į biudžetus ir rinkliavas nustato Lietuvos Respublikos įstatymai.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Belgija: 171 str. Už valstybinius, bendruomenių ir regiono mokesčius balsojama kasmet. Juos nustatantys įstatymai galioja tik vienerius metrus.

Italija 53 str. 2. Mokesčių sistema kuriama progresiniais pagrindais.

Japonija: 85 str. Jokios valstybės lėšos negali būti išleistos ir jokie valstybiniai įsipareigojimai negali būti priimti kitaip, kaip pagal Parlamento sprendimą. 89 str. Jokios valstybės lėšos ir kitoks turtas negali būti išleistos arba skirtas naudoti, naudai ar išlaikymui kokios nors religinės įstaigos, asociacijos arba kokių nors šalpos, švietimo ar filantropinių įstaigų, nekontroliuojamų viešosios valdžios.

JAV: 8 pataisa. Neturi būti reikalaujami besaikiai dideli mokesčiai, išieškomos per didelės baudos, skiriamos žiaurios ir neįprastos bausmės.

Vokietija: 106 str. 1. Federacija gauna įplaukas iš finansinių monopolijų ir nuo šių mokesčių: 1) maito mokesčiai; 2) dalis netiesioginių vartojimo mokesčių...; 3) krovinio transporto mokesčiai; 4) draudimo ir keitimo operacijų kapi-

talo apyvartos mokestis; 5) vienkartinis turto mokestis ir kompensacinė rinkliava už žemių išlaidų išlyginimą; 6) papildoma pajamų mokesčio ir korporacijų mokesčio rinkliava. 2. Žemių naudai patenka šios įplaukos: 1) turto mokestis; 2) paveldėjimo mokestis; 3) automobilių mokestis; 4) transporto mokestis, nepatenkantis...; 5) alaus mokestis; 6) lošimo namų pajamos. 3. Pajamų mokesčio, korporacijų mokesčio ir apyvartos mokesčio (bendrų mokesčių) įplaukos priklauso kartu federacijai ir žemėms tokiu lygiu, kokiu šių mokesčių įplaukos nepriklauso bendruomenėms pagal 5 pastraipą. Pajamų mokesčio ir korporacijų mokesčio įplaukos federacijai ir žemėms skirstomos po lygiai. Apyvartos mokesčio įplaukos federacijos ir žemių naudai nustatomos federaciniu įstatymu, kuriam turi pritarti Bundesratas. Nustatant priklausančias dalis vadovaujama šiais principais: 1) pagal einamąsias įplaukas federacija ir žemės turi lygias teises dengti savo būtinas išlaidas. Tačiau išlaidų dydžiai nustatomi įvertinant biudžetų projektus, sudaromus keleriems metams. 2) Federacijos ir žemių išlaidų padengimo poreikiai reguliuojami taip, kad pasiektų jų ekonominio sulygino, išvengtų mokesčių mokėtojų per didelės naštos ir užtikrintų vienodą gyvenimo lygį visoje federacijos teritorijoje. 4. Apyvartos mokesčių įplaukų santykis turi būti nustatytas naujais pagrindais, jei santykis tarp federacijos ir žemių įplaukų ir išlaidų iš esmės pasikeis. Jei federacinis įstatymas uždeda žemėms papildomas išlaidas arba išima jų įplaukas, tai šios išlaidos gali būti kompensuotos federaliniu įstatymu, kuriam pritartų Bundesratas, taip pat asignavimais šiems tikslams iš federacinių lėšų, jei šios išlaidos apribotos laiku. Įstatymas turi nustatyti šių atskaitymų dydžių nustatymo principus ir jų paskirstymą žemėms. 5. Bendruomenės gauna pajamų mokesčio dalį, kuri turi būti žemių rezervuota bendruomenėms iš mokėjimų, mokamų jų gyventojų kaip pajamų mokestis. Detalės reguliuoja federacinis įstatymas, kuriam reikalingas Bundesrato pritarimas. Šis įstatymas gali nustatyti, kad bendruomenės nustato jiems priklausančių mokėjimų dalį. 6. Įplaukos iš tiesioginių mokesčių tenka bendruomenėms; įplaukos nuo netiesioginių vietinių mokesčių priklauso bendruomenėms arba, žemės įstatymų numatytais atvejais, – bendruomenių susivienijimams. Remiantis įstatymu bendruomenėms priklauso teisė nustatyti tiesioginių įstatymų nuostatas. Jei žemė savo sudėtyje neturi bendruomenių, tai tiesioginių mokesčių ir netiesioginių vietinių mokesčių įplaukos priklauso žemei. Federacija ir žemės gali tarp savęs pasiskirstyti prekybos ir pramonės mokesčio įplaukas. Detalės šio paskirstymo reguliuojamos federaciniu įstatymu, kuriam turi pri-

tarti Bundesratas. Žemės įstatymų nustatytais principais, tiesioginiai mokesčiai ir dalis pajamų mokesčio įplaukų, priskaičiuojamų bendruomenėms, gali būti traktuojamos kaip apmokestinimo atsiskaitymų pagrindas. 7. Bendruomenės ir bendruomenių susivienijimai kartu gauna žemės įstatymais nustatytą procentą nuo visų mokesčių, patenkančių žemės naudai. Kitais atvejais žemės įstatymai nustato, ar perduodamos ir kokio dydžio įplaukos nuo žemės mokesčių tenka bendruomenių naudai (bendruomenių susivienijimams). 8. Jei federacija reikalauja atskirose žemėse arba bendruomenėse (bendruomenių susivienijimuose) ypatingų įstaigų, kurių egzistavimas ir veikla reikalauja tiesioginių išlaidų didinimo arba įplaukų mažinimo šioms žemėms arba bendruomenėms (bendruomenių susivienijimams), tai federacija aprūpina jiems būtiną kompensaciją, jei negalima laikyti, kad žemės arba bendruomenės (bendruomenių susivienijimai) gali pakelti šias išlaidas. Kompensacija, gaunama iš trečiųjų asmenų, ir finansiniai privalumai, gaunami šiose žemėse arba bendruomenėse (bendruomenių susivienijimuose) dėl įsteigtų paminėtų institucijų, įvertinamos žemių išlaidų balansavime. 9. Žemių pajamos ir išlaidos, pagal šį straipsnį, laikomos taip pat bendruomenių (bendruomenių susivienijimų) pajamomis ir išlaidomis.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Lietuvos biudžetinę sistemą sudaro savarankiškas Lietuvos Respublikos valstybės biudžetas, taip pat savarankiški vietos savivaldybių biudžetai. Valstybės biudžeto pajamos formuojamos iš mokesčių, privalomų mokėjimų, rinkliavų, pajamų iš valstybinio turto ir kitų įplaukų. Mokesčius, kitas įmokas į biudžetus ir rinkliavas nustato Lietuvos Respublikos įstatymai. **Jokios valstybės lėšos ir kitoks turtas negali būti išleistos arba skirtos panaudoti, naudai ar išlaikymui kokios nors asociacijos arba kokių nors šalpos, švietimo ar filantropinių įstaigų, kurių nekontroliuoja viešosios valdžios institucijos.**

128 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Sprendimus dėl valstybinės paskolos ir valstybės kitų esminių turtinių įsipareigojimų priima Seimas Vyriausybės siūlymu.

Valstybinio turto valdymo, naudojimo ir disponavimo tvarką nustato įstatymas.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Valstybės turto reikalai iki šiol buvo tvarkomi nepatenkinamai. Niekas tiksliai nežinojo, koku turtu disponuoja valstybės institucijos, todėl būtina sugriežtinti šios srities įstatymų leidybą.

***Japonija:** 85 str. Jokios valstybės piniginės lėšos negali būti panaudotos, taip pat valstybė neturi prisiimti jokių įsipareigojimų be Parlamento leidimo. 87 str. 2. Ministrų kabinetas turi gauti Parlamento pritarimą dėl visų išmokų, padarytų iš rezervinio fondo lėšų.*

SIŪLOMAS TEKSTAS

Sprendimus dėl valstybinės paskolos ir valstybės kitų esminių turtinių įsipareigojimų priima Seimas Vyriausybės siūlymu. **Vyriausybė jokių valstybės piniginių lėšų, taip pat iš rezervinio fondo negali panaudoti be Seimo leidimo.** Valstybinio turto valdymo, naudojimo ir disponavimo tvarką nustato **konstitucinis** įstatymas.

XII SKIRSNIS. VALSTYBĖS KONTROLĖ

133 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Valstybės kontrolės sistemą ir įgaliojimus nustato įstatymas.

Valstybės kontrolei vadovauja valstybės kontrolierius, kurį penkeriems metams Respublikos Prezidento teikimu skiria Seimas.

Valstybės kontrolierius, pradėdamas eiti pareigas, prisiekia. Priesaiką nustato įstatymas.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Kitose valstybėse valstybės kontrolės vaidmuo yra svarbus, pavyzdžiui:

Austrija: 121 str. 1. Federacijos, žemių, bendruomenių, sąjungų bendruomenių ir kitų įstatymu nustatytų subjektų finansinės veiklos patikrinimas pavedamas Sąskaitų rūmams. Visi federacijos finansinių įsipareigojimų ir išsiskolinimų dokumentai turi būti patvirtinti Sąskaitų rūmų parašu... Šis parašas garantuoja tik paskolų teisėtumą ir teisingumą jų įrašų Didžiojoje knygoje (Didžiajame žurnale), fiksuojančiame valstybinius išsiskolinimus. Kas dveji metai Sąskaitų rūmai privalo surinkti iš įmonių ir organizacijų, priklausančių jų kontrolei, ir pateikti ataskaitą Nacionaliniam susirinkimui (Parlamentui) pagal surinktus duomenis apie šias įstaigas ir įmones, žinias apie vidutines pajamas, imant visus dovanojimus ir materialias pajamas, taip pat valdybų ir stebėtojų tarybų narių papildomas išmokas pensijoms. 122 str. 1. Sąskaitų rūmai tiesiogiai pavaldūs Nacionaliniam susirinkimui. 2. Sąskaitų rūmai nepriklauso nuo federacinės vyriausybės ir žemių vyriausybių ir paklūsta tik įstatymui. 4. Sąskaitų rūmų pirmininką renka Nacionalinis susirinkimas, pasiūlius Didžiajam komitetui, 12 metų laikotarpiui; pakartotinis rinkimas neleidžiamas... 5. Sąskaitų rūmų pirmininkas neturi įeiti į bet kurios viešosios atstovaujančios institucijos sudėtį ir per pastaruosius ketverius metus nebūti federacinės arba žemių vyriausybių sudėtyje. 125 str. Sąskaitų rūmų pareigūnus skiria federacinis prezidentas Sąskaitų rūmų pirmininko teikimu... 126 str. Joks Sąskaitų rūmų narys negali dalyvauti įmonių ir įstaigų, kurias kontroliuoja apskaitų rūmai, vadovybėje. Joks Sąskaitų rūmų narys negali dalyvauti ir kitų siekiančių pelno organizacijų vadovybėje.

Belgija: 180 str. Sąskaitų rūmų nariu skiria Atstovų rūmai įstatymu numatytam laikotarpiui. Sąskaitų rūmams pavedama pareiga prižiūrėti ir sutvarkyti bendrojo valdymo sąskaitas ir visų tų, kurie pavaldūs valstybės išdui. Jie seka, kad joks biudžeto išlaidų straipsnis nebūtų viršytas ir joks pervedimas iš vienos sąskaitos į kitą neturėtų vietos.... Bendrą valstybės finansų apyskaitą vyriausybė teikia su Sąskaitų rūmų pastabomis.

Brazilija: 71 str. Pagalbiniu organu, atliekančiu išorinę kontrolę iš Nacionalinio kongreso pusės, yra Sąskaitų rūmai, kurio kompetencijai priklauso...

Italija: 100 str. 2. Sąskaitų rūmai vykdo prevencinę vyriausybės teisės aktų kontrolę, taip pat valstybės biudžeto vykdymo kontrolę. Jie dalyvauja įstatymo

numatytais atvejais ir formomis organizacijų veiklos finansinėje kontrolėje, kurias valstybė remia įprasta tvarka. Apie tikrinimo rezultatus jie (Sąskaitų rūmai) tiesiogiai praneša rūmams (Parlamentui). Įstatymas užtikrina jų ir jų narių nepriklausomumą nuo vyriausybės.

Japonija: 89 str. Jokios valstybės lėšos ar kitokia nuosavybė negali būti ei-kvojama ar nukreipiama naudai ar išlaikymui religinių įstaigų, labdaros, švie-timo ar globos įstaigų, nevaldomų valstybės organo. 90 str. Galutinė apyskaita apie valstybės išlaidas ir pajamas kasmet tikrinama Revizinės komisijos, o ka-binetas ją pateikia Parlamentui kartu su reviziniu pranešimu per finansinius metus, iš karto einančius po ataskaitinio periodo. Revizinės komisijos struktū-rą ir įgaliojimus nustato įstatymas.

Švedija: Valdymo forma. 12 skyrius. 1. Konstitucinė komisija privalo ti-krinti, kaip ministrai atlieka savo pareigas ir tvarko valstybės reikalus. Komi-sija turi teisę išreikalauti šiems tikslams protokolus, skirtus valstybinių reikalų sprendimui, ir dokumentus, susijusius su šiais reikalais. Bet kuri kita komisija ir kiekvienas Rigstago narys gali pateikti Konstitucinei komisijai raštu klausi-mą apie ministro tarnybinių pareigų atlikimą ir valstybinių reikalų tvarkymą.

Vengrija: 32/C. Valstybiniai Sąskaitų rūmai yra Valstybinio susirinkimo organas, atsakingas už ūkinį finansinį auditą. Valstybiniai apskaitos rūmai kontroliuoja vyriausybės finansines lėšas, šiame procese įvertina pagrindines valstybės biudžeto nuostatas, valstybinio biudžeto projekto reikalingumą ir tikslingumą, tvirtina sutartis, susijusias su biudžetiniu finansavimu; jie atlieka prevencinį išlaidų patikrinimą vykdant valstybės biudžeto teisėtumą, revizuoja baigto biudžeto vykdymo ataskaitas, kontroliuoja valstybės aktyvų valdymą, taip pat valstybines įmones ir jų veiklą, skirtą valstybinių aktyvų palaikymui ir didinimui, bei vykdo kitas įstatymo nustatytas funkcijas.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Valstybės kontrolės paskirtis – kontroliuoti, ar teisėtai, efektyviai, ekonomiškai, rezultatyviai valdomas ir naudojamas valstybės ir savival-dybių turtas ir lėšos, vykdant valstybės konsoliduotą biudžetą. Valstybės kontrolės sistema veikia Valstybės audito rūmų pagrindu. Valstybės au-dito rūmams vadovauja valstybės kontrolierius, kurį dešimčiai metų tik vienai kadencijai Respublikos Prezidento teikimu skiria Seimas. Valstybės

kontrolierius, pradėdamas eiti pareigas, prisiekia. Priesaiką nustato įstatymas. **Valstybės kontrolierius yra Valstybės gynybos tarybos narys. Prie Valstybės audito rūmų yra Statistikos departamentas.**

134 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Valstybės kontrolė prižiūri, ar teisėtai valdomas ir naudojamas valstybės turtas ir kaip vykdomas valstybės biudžetas.

Valstybės kontrolierius teikia Seimui išvadą apie metinę biudžeto įvykdymo apyskaitą.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Jeigu nėra efektyvios kontrolės, negali būti ir efektyvaus valdymo, todėl Valstybės kontrolės funkcijas būtina išplėsti, juo labiau kad kitose valstybėse valdžios institucijos ir pareigūnai nelieka be kontrolės, pavyzdžiui:

***Airija:** 30 str. 1. Turi būti generalinis, kaip vyriausybės patarėjas įstatymų ir teisinių vertinimų klausimais...*

***Suomija:** Valdymo forma. 46 str. Justicijos kancleris turi vykdyti kontrolę, kad valdžios institucijos ir pareigūnai, taip pat ir valstybės tarnautojai, ir kiti asmenys laikytųsi įstatymų ir atliktų savo pareigas tokiu būdu, kad niekieno teisės nebūtų pažeistos.*

SIŪLOMAS TEKSTAS

Valstybės audito rūmų statusą, įgaliojimus ir veiklą reglamentuoja Valstybės kontrolės konstitucinis įstatymas. Valstybės audito rūmai prižiūri, kaip valstybės ir savivaldybių įstaigos laikosi įstatymų. Valstybės audito rūmai prižiūri, ar teisėtai valdomas ir naudojamas valstybės ir savivaldybių turtas ir kaip vykdomas valstybės konsoliduotas biudžetas ir savivaldybių biudžetai, ar racionaliai naudojami valstybės ištekliai. Valstybės audito rūmai užtikrina statistikos objektyvumą. Valstybės audito rūmai kasmet teikia Seimui įstatymo numatytas išvadas ir ataskaitas. Valstybės kontrolė bendradarbiauja su Visuomenės pilietinės gynybos taryba.

XIII SKIRSNIS. UŽSIENIO POLITIKA IR VALSTYBĖS GYNIMAS

138 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Seimas ratifikuoja ar denonsuoja šias Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis: 1) dėl Lietuvos Respublikos valstybės sienų pakeitimo; 2) dėl politinio bendradarbiavimo su užsienio valstybėmis, tarpusavio pagalbos, taip pat su valstybės gynyba susijusias gynybinio pobūdžio sutartis; 3) dėl atsisakymo naudoti jėgą ar grasinti jėga, taip pat taikos sutartis; 4) dėl Lietuvos Respublikos ginkluotųjų pajėgų buvimo ir jų statuso užsienio valstybių teritorijose; 5) dėl Lietuvos Respublikos dalyvavimo universaliose tarptautinėse organizacijose bei regioninėse tarptautinėse organizacijose; 6) daugiašales arba ilgalaikes ekonomines sutartis.

Įstatymuose, taip pat tarptautinėse sutartyse gali būti numatyti ir kiti atvejai, kai Seimas ratifikuoja Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis.

Tarptautinės sutartys, kurias ratifikavo Lietuvos Respublikos Seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Pagal Konstitucijos 1 straipsnį, Lietuvos Respublika yra nepriklausoma ir nedaloma, todėl Seimui suteikti teisę ratifikuoti valstybės sienų keitimo sutartis neleistina.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Seimas ratifikuoja ar denonsuoja šias Lietuvos Respublikos **tarpvalstybines** sutartis: 1) dėl Lietuvos Respublikos valstybės sienų **demarkavimo**; 2) dėl politinio bendradarbiavimo su užsienio valstybėmis, tarpusavio pagalbos, taip pat su valstybės gynyba susijusias gynybinio pobūdžio sutartis; 3) dėl atsisakymo naudoti jėgą ar grasinti jėga, taip pat taikos sutartis; 4) dėl Lietuvos Respublikos ginkluotųjų pajėgų buvimo ir jų statuso užsienio valstybių teritorijose; 5) dėl Lietuvos Respublikos dalyvavimo universalio-

se tarptautinėse organizacijose bei regioninėse tarptautinėse organizacijose; 6) daugiašales arba ilgalaikes ekonomines sutartis. Įstatymuose, taip pat **ki-tokiose** tarptautinėse sutartyse gali būti numatyti ir kiti atvejai, kai Seimas ratifikuoja Lietuvos Respublikos tarpvalstybines sutartis. Tarpvalstybinės ir tarptautinės sutartys, kurias ratifikavo Lietuvos Respublikos Seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis.

XIV SKIRSNIS. KONSTITUCIJOS KEITIMAS

148 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Konstitucijos 1 straipsnio nuostata „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma demokratinė respublika“ gali būti pakeista tik referendumu, jeigu už tai pasisakytų ne mažiau kaip 3/4 Lietuvos piliečių, turinčių rinkimų teisę.

Tik referendumu gali būti keičiamos pirmojo skirsnio „Lietuvos valstybė“ bei keturioliktojo skirsnio „Konstitucijos keitimas“ nuostatos.

Konstitucijos pataisos dėl kitų Konstitucijos skirsnių turi būti svarstomos ir dėl jų balsuojama Seime du kartus. Tarp šių balsavimų turi būti daroma ne mažesnė kaip trijų mėnesių pertrauka. Įstatymo projektas dėl Konstitucijos keitimo laikomas Seimo priimtu, jeigu kiekvieno balsavimo metu už tai balsavo ne mažiau kaip 2/3 visų Seimo narių.

Nepriimta Konstitucijos pataisa Seimui iš naujo svarstyti gali būti teikiama ne anksčiau kaip po metų.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Labai svarbu užtikrinti Konstitucijos stabilumą, kad žmonės galėtų būti garantuoti savo ateitimi, galėtų patikimai kurti savo gyvenimą žinodami, jog pagrindiniai valdžios veiksmai atitiks ne kokių nors partijų lyderių, o visos tautos norus, lūkesčius, poreikius ir tikslus. Todėl Konstitucija turi būti apsaugota nuo galimybių vienai partijai, laimėjusiai rinkimus ir turinčiai dau-

gumą Seime, laisvai pakeisti Konstituciją. Daugelio valstybių konstitucijos riboja jų keitimo galimybes, pavyzdžiui:

Airija: 46 str. 2. Kiekvienas pasiūlymas keisti šią Konstituciją turi būti inicijuotas Atstovų rūmų įstatymo projektu ir priimtas arba nagrinėjamas kaip priimtas abiejų pralamento rūmų, po to įstatymo projektas turi būti pateiktas Tautai spręsti referendumu pagal veikiančią referendumo įstatymą.

Belgija: 195 str. Įstatymų leidimo valdžia turi teisę skelbti apie būtinumą keisti tą ar kitą Konstitucijos nuostatą. Po šio pareiškimo pagal visuotinę teisę abeji rūmai paleidžiami. Nauji rūmai šaukiami pagal 46 straipsnį. Šie rūmai (iš naujo išrinkti), sutikus Karaliui, priima sprendimą apie nuostatas, teikiamas peržiūrėti. Tokiu atveju rūmai gali atlikti svarstymą dalyvaujant kiekvieno iš jų ne mažiau kaip 2/3 narių. Jokie pakeitimai negali būti padaryti, jei nesurinks mažiausiai 2/3 paduotų balsų.

Danija: 10 dalis. 88 str. Jei Folketingas [Parlamentas] priima įstatymo projektą siekiant priimti naują Konstitucijos nuostatą ir vyriausybė nori jį priimti, išleidžiamas įsakas apie naujus Folketingo rinkimus.

Graikija: 110 str. 3. Parlamentui priėmus sprendimą peržiūrėti Konstituciją, kito šaukimo Parlamentas pirmajame posėdyje gali priimti sprendimą dėl peržiūrimų nuostatų turinio absoliučia visų deputatų balsų dauguma. Jokie Konstitucijos keitimai negalimi per penkerius metus nuo paskutinio keitimo.

Ispanija: 167 str. 3/5 kiekvienų rūmų dauguma, o referendumas skelbiamas, jei to pareikalauja dešimtoji dalis bet kurių rūmų narių. 168 str. Jei reformuojama visa Konstitucija ar jos įvadinis ir kai kurie kiti skyriai, tai pakeitimai turi būti priimti 2/3 dauguma, po to rūmai paleidžiami. Keitimai įsigalioja naujo rinkimo rūmams 2/3 dauguma patvirtinus keitimus. Rūmų patvirtintą reformą ratifikuoja referendumas

Italija: 138 str. Konstitucijos keitimo įstatymai... priimami kiekvienuose rūmuose absoliučia dauguma po dviejų nuoseklių svarstymų, tarp kurių esti ne mažesnis kaip trijų mėnesių tarpsnis, ir jam pritaria antrajame balsavime abeji rūmai absoliučia dauguma. Tokie įstatymai teikiami referendumui, jei per tris mėnesius juos paskelbus to pareikalauja 1/5 kurių nors rūmų narių arba 500 tūkst. rinkėjų ar 5 sričių tarybos. Referendumas nevyksta, jei antrajame balsavime kiekvienuose rūmuose įstatymas buvo priimtas visų narių 2/3 dauguma. 139 str. Respublikinė valdymo forma negali būti Konstitucijos peržiūrėjimo objektas.

Japonija: 96 str. Pataisos šiai Konstitucijai teikiamos Parlamento iniciatyva, sutinkant ne mažiau kaip 2/3 visų abejų rūmų narių ir po to tautai pritariant dauguma paduotų balsų referendumu arba rinkimų metu pagal Parlamento nustatytą tvarką.

Nyderlandai: 137 str. 1. Konstitucijai peržiūrėti turi būti priimtas Parlamento aktas... 3. Abeji rūmai ... po Parlamento akto, nurodyto 1 dalyje, paskelbimo paleidžiami. 4. Naujo rinkimo rūmai peržiūri įstatymo projektą dėl Konstitucijos pakeitimų ir įstatymo projektas turi būti priimtas ne mažiau kaip 2/3 balsų dauguma.

Portugalija: 284 str. 1. Respublikos asamblėja [Parlamentas] gali peržiūrėti Konstituciją praėjus penkeriems metams po paskelbimo įstatymo apie peržiūrėjimą. 286 str. Konstitucijos pakeitimams pritariama 2/3 visateisių deputatų.

Prancūzija: 89 str. Konstitucijos peržiūrėjimo iniciatyva priklauso Respublikos prezidentui, veikiančiam pasiūlius ministrui pirmininkui, ir Parlamento nariams. Projektas arba peržiūrėjimas, ar pasiūlymas peržiūrėti Konstituciją turi būti priimtas identiškoje refrakcijoje abejuose rūmuose. Peržiūra laikoma galutine pritarus per referendumą. Tačiau Konstitucijos peržiūrėjimo projektas neteikiamas referendumui, jei Respublikos prezidentas nuspręs jį perduoti Parlamentui, sušauktam Kongreso statusu. Šiuo atveju peržiūrėjimo projektas laikomas priimtu, jei surenka 3/5 paduotų balsų. ... Jokia Konstitucijos peržiūrėjimo procedūra negali būti pradėta ar pratęsta pasikėsimo į teritorijos vientisumą atveju. Respublikinė valdymo forma negali būti Konstitucijos keitimo objektas.

Konstitucijos tobulinimas labai svarbus ir atsakingas darbas, todėl negali būti atliktas skubotai, be įvairiapusiško, jei ne visų, tai bent daugumos piliečių aptarimo ir pritarimo. Projekte siūloma Konstitucijos papildymus ar pakeitimus įteisinti dviem Seimo balsavimais, tarp kurių turėtų būti Seimo rinkimai. Tuo būdu visi piliečiai Seimo rinkimuose, balsuodami už Konstitucijos keitimo šalininkus arba jų oponentus, turėtų galimybę netiesiogiai išreikšti savo valią dėl Konstitucijos keitimo. Jei rinkimus laimi tos partijos, kurios siūlo keisti Konstituciją, vadinasi, rinkėjai pritaria Konstitucijos pakeitimui. Jeigu rinkimus laimės oponuojančios Konstitucijos pakeitimui partijos, vadinasi, rinkėjai nenori Konstitucijos keitimo ir ji nebus pakeista. Sprendimas keisti Konstituciją, palyginus su šiuo metu naudojama, bus daug demokratiškesnis.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Konstitucijos 1 straipsnio 1 dalies nuostata „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma **ir nedaloma** demokratinė **parlamentinė socialinė** respublika“ negali būti pakeista. Tik referendumu gali būti keičiamos pirmojo skirsnio „Lietuvos valstybė“, **penktojo skirsnio „Seimas“**, **šeštojo skirsnio „Respublikos Prezidentas“** ir keturioliktojo skirsnio „Konstitucijos keitimas“ nuostatos. Konstitucijos pataisos dėl kitų Konstitucijos skirsnių turi būti svarstomos ir dėl jų balsuojama Seime du kartus. Tarp šių balsavimų turi būti **įvykę Seimo rinkimai ir po jų** daroma ne mažesnė kaip trijų mėnesių pertrauka. Įstatymo projektas dėl Konstitucijos keitimo laikomas Seimo priimtu, jeigu kiekvieno balsavimo metu už tai balsavo ne mažiau kaip 3/4 visų Seimo narių. Nepriimta Konstitucijos pataisa Seimui iš naujo svarstyti gali būti teikiama ne anksčiau kaip po metų.

BAIGIAMIEJI NUOSTATAI**153 straipsnis****ESAMAS TEKSTAS**

Kai ši Lietuvos Respublikos Konstitucija bus priimta referendumu, Lietuvos Respublikos Seimas iki 1993 m. spalio 25 d. 3/5 visų Seimo narių balsų dauguma gali pakeisti Lietuvos Respublikos Konstitucijos nuostatas, kurios yra 47, 55, 56 straipsniuose, 58 straipsnio antrosios dalies 2 punkte, 65, 68, 69 straipsniuose, 84 straipsnio 11 ir 12 punktuose, 87 straipsnio pirmojoje dalyje, 96, 103, 118 straipsniuose, 119 straipsnio ketvirtojoje dalyje.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Šie reikalai nebeaktualūs, todėl straipsnis yra praradęs savo reikšmę.

SIŪLOMAS TEKSTAS

Negalioja.

154 straipsnis

ESAMAS TEKSTAS

Referendumu priimtą Lietuvos Respublikos Konstituciją ir Lietuvos Respublikos įstatymą „Dėl Lietuvos Respublikos Konstitucijos įsigaliojimo tvarkos“ pasirašo ir ne vėliau kaip per 15 dienų skelbia Lietuvos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos Pirmininkas.

STRAIPSNIO KOMENTARAI

Aplinkybės yra pasikeitusios, todėl siūloma straipsnio redakcija, atitinkanti dabartines sąlygas, tačiau įvertinus **Bavarijos (VFR): 188 str. Kiekvienas moksleivis, prieš baigdamas mokyklą, gauna šios Konstitucijos tekstą, galima pasekti Bavarijos pavyzdžiu.**

SIŪLOMAS TEKSTAS

Referendumu patvirtintą šią Lietuvos Respublikos Konstituciją pasirašo ir ne vėliau kaip per 15 dienų skelbia Lietuvos Respublikos Prezidentas. Kiekvienas moksleivis, baigdamas mokyklą, su atestatu gauna ir Konstitucijos tekstą.

VIEŠOSIOS VADYBOS STRATEGINĖS APŽVALGOS BAIGIAMOSIOS NUOSTATOS

Lietuvos Respublikos ir Visuomenės raidos viešosios vadybos strategija Lietuvoje – skirta atskleisti valstybės ir visuomenės valdymo bei savivaldos sistemos privalumus ir trūkumus, kad pateiktų valstybės ir visuomenės darnios raidos XXI amžiuje valdymo ir savivaldos efektyvumo didinimo tendencijas pasaulio bendrijos lygmeniu.

Šias tendencijas sudaro:

- LR Konstitucijos sugretinimas su kitų pasaulio valstybių konstitucijomis.
- LR Konstitucijos straipsnių strateginė apžvalga pagal XXI amžiaus vadybą.
- LR Konstitucijos straipsnių papildymai.
- LR Konstitucijos straipsnių projektai.

Šios tendencijos atitinka XXI amžiaus vadybą valstybės ir visuomenės darniai raidai laiduoti

Lietuvos sąlygomis bendroje ES ir pasaulio erdvėje globalizacijos sąlygomis.

Autoriai tiki, kad šis leidinys sukels aktyvias Lietuvos politikų ir intelektualios visuomenės diskusijas, jame iškeltos idėjos taps žinomos daugeliui Lietuvos gyventojų, todėl bus sudarytos sąlygos teikti visuotinam gyventojų referendumui naujos, atitinkančios laikmečio reikalavimus Lietuvos Respublikos Penktosios Konstitucijos projektą.

Pagarbiai autoriai,

doc. dr. Algimantas Valentinas Indriūnas ir
prof. habil. dr. Antanas Makštutis

Vilnius, 2008 m. rugsėjis

LIETUVOS RESPUBLIKA: PENKTOSIOS KONSTITUCIJOS STRAIPSNIŲ PATAISŲ PROJEKTAS

Straipsnių numeracija atitinka galiojančios Lietuvos Respublikos Konstitucijos numeraciją. Projekte pateikiami tik tie straipsniai, kurie siūlomi keisti.

PREAMBULĖ

LIETUVIŲ TAUTA

- prieš daugelį amžių sukūrusi Lietuvos valstybę,
 - jos teisinius pamatus grindusi Lietuvos Statutais ir Lietuvos Respublikos Konstitucijomis,
 - šimtmečiais atkakliai gynusi savo laisvę ir nepriklausomybę,
 - išsaugojusi savo dvasią, gimtąją kalbą, raštą ir papročius,
 - įkūnydama prigimtine žmogaus ir Tautos teisę laisvai gyventi ir kurti savo tėvų ir protėvių žemėje – nepriklausomoje Lietuvos valstybėje, **kurios nepriklausomybė atkurta 1918 metų vasario 16 dieną,**
 - grįsdama savo raidą pagarba žmogaus orumui ir teisėms, laisve, demokratija, teisine lygybe, socialiniu teisingumu,
 - puoselėdama Lietuvos žemėje tautinę santarvę,
 - Lietuvos žmonių gerovei kurdamą atvirą, teisingą, darnią pilietinę ir teisinę visuomenę
 - puoselėdama Lietuvos žemėje tautinę santarvę,
 - Lietuvos žmonių gerovei kurdamą atvirą, teisingą, darnią pilietinę visuomenę ir teisinę valstybę,
- Lietuvos valstybės piliečių valia priima ir skelbia šią
KONSTITUCIJĄ.

I SKIRSNIS. LIETUVOS VALSTYBĖ

1 straipsnis

Lietuvos valstybė yra nepriklausoma ir nedaloma demokratinė **parlamentinė socialinė** respublika.

Lietuvos valstybės paskirtis:

- 1) taikaus ir naudingo mūsų šaliai sambūvio su kaimyninėmis valstybėmis sukūrimas ir išlaikymas;
- 2) lietuvių tautos vertybių išsaugojimas ir puoselėjimas;
- 3) nuoseklus gyventojų gerovės pažangos užtikrinimas.

4 straipsnis

Aukščiausią suverenią galią Lietuvos piliečiai vykdo tiesiogiai ar per demokratiškai išrinktus savo atstovus.

Visi šalyje esančių valdžios ir nevyriausybinų organizacijų rinkimai, kuriuose balotiruojasi tik vienas kandidatas arba vienas kandidatų sąrašas laikomi nedemokratiniais ir negaliojančiais.

5 straipsnis

Valstybės valdžią Lietuvoje vykdo Seimas, Vyriausybė, Teismas ir **Respublikos Prezidentas**.

Valdžios galias riboja Konstitucija. Valdžios įstaigos tarnauja žmonėms.

Valstybės ir savivaldos valdymas tvarkomas pagal valdžių atskyrimo ir savitarpio kontrolės principus.

9 straipsnis

Svarbiausi Valstybės bei Valstybės gyvenimo klausimai sprendžiami referendumu.

Įstatymo nustatytais atvejais referendumą skelbia Seimas arba Respublikos Prezidentas.

Referendumas taip pat skelbiamas, jeigu jo reikalauja ne mažiau kaip 75000 piliečių, turinčių rinkimų teisę, patvirtinę savo parašu ir nurodę savo gyvenamąją vietą, ir įsigalioja, jei jam pritaria daugiau kaip 50 proc. piliečių, dalyvavusių referendume, referendumas – teisėtas, kai jame dalyvauja daugiau kaip 50 proc. piliečių, turinčių rinkimų teisę.

Referendumai piliečių reikalavimu skelbiami kartu su Seimo arba Respublikos Prezidento, arba savivaldybių rinkimais. Jeigu referendumo reikalauja daugiau kaip 100000 piliečių, referendumas skelbiamas ne vėliau kaip per vieną mėnesį nuo parašų pateikimo Vyriausiajai rinkimų komisijai dienos.

Nacionalinis referendumas negali būti skelbiamas dėl:

a) nacionalinio biudžeto įstatymo, jo vykdymo tvarkos, mokesčių ir rinkliavų, patenkančių centrinei Vyriausybei, muitų tarifų, taip pat centrinės Vyriausybės sąlygų dėl vietinių mokesčių;

b) įsipareigojimų, numatytų veikiančiomis tarptautinėmis sutartimis ir įstatymų turinio, nustatančių tokius įsipareigojimus;

c) Konstitucijos nuostatų dėl nacionalinio referendumo ir piliečių įstatymų iniciatyvos;

d) personalo ir įstaigų restruktūrizacijos (reorganizacijos ir likvidacijos), priklausančių Seimo kompetencijai;

e) Seimo paleidimo;

f) Vyriausybės programos;

g) karo, ypatingos padėties arba nacionalinės nelaimės paskelbimo;

h) ginkluotų pajėgų šalyje ar už jos ribų panaudojimo;

i) vietinės valdžios institucijų paleidimo;

j) amnestijos.

Referendumo skelbimo ir vykdymo tvarką nustato konstitucinis įstatymas.

10 straipsnis

Lietuvos valstybės teritorija yra vientisa ir nedalijama į jokių valstybinius darinius.

Valstybės sienos gali būti keičiamos tik Lietuvos Respublikos **tarpvalstybine sutartimi, jei jai piliečių referendume pritaria daugiau kaip 2/3 visų rinkimų teisę turinčių gyventojų, kai referendumo metu valstybės teritorijoje nėra svetimos valstybės kariuomenės ar sukarintų dalinių. Leidžiami tik Jungtinių Tautų stebėtojai.**

11 straipsnis

Lietuvos valstybės teritorija skirstoma į administracinius vienetus: miestų ir rajonų savivaldybes, seniūnijas, jų ribas nustato įstatymas.

12 straipsnis

Lietuvos Respublikos pilietybę įgyjama **gimus Lietuvos teritorijoje** ir kitais įstatymo nustatytais pagrindais.

Lietuvos Respublikos pilietybę turi kiekvienas gimęs iš lietuvių gimdytojų.

Lietuviai, gimę ar kitais būdais įgiję kitos šalies pilietybę, gali būti ir Lietuvos piliečiais, nepaisant to, kad ta valstybė nepripažįsta savo piliečiams teisės į dvigubą pilietybę.

Pilietybės įgijimo ir netekimo tvarką nustato įstatymas.

14 straipsnis

Valstybinė kalba – lietuvių kalba.

Valstybės valdžios institucijos rūpinasi ir puoselėja lietuvių kalbą ir lietuvių tautos etnokultūrą.

Tautinių mažumų kalbų teises apibrėžia įstatymas.

15 straipsnis

Valstybės vėliava – baltas vytis purpuriniame fone

Tautinės vėliavos spalvos – geltona, žalia, raudona.

Valstybės herbas – baltas Vytis raudoname lauke.

Valstybės herbą, valstybės ir tautinę vėliavą ir jų naudojimą nustato įstatymai.

II SKIRSNIS. ŽMOGUS IR VALSTYBĖ

18 straipsnis

Žmogaus teisės ir laisvės yra prigimtinės.

Valstybė privalo užtikrinti visiems teisę į darbą, būstą ir išsilavinimą, taip pat užtikrinti piliečių socialinį aprūpinimą, saugumą ir geras gyvenimo sąlygas.

19 straipsnis

Žmogaus teisę į gyvybę, išskyrus karinius ir teroristinius nusikaltėlius, saugo įstatymas.

21 straipsnis

Žmogaus asmuo neliečiamas.

Žmogaus orumą gina įstatymas.

Draudžiama žmogų kankinti, žaloti, žeminti jo orumą, žiauriai su juo elgtis, taip pat nustatyti tokias bausmes.

Su žmogumi, be jo žinios ir laisvo sutikimo, negali būti atliekami moksliniai ar medicinos bandymai.

Niekas prieš jo valią negali būti verčiamas karo tarnybai su ginklu.

22 straipsnis

Žmogaus privatus gyvenimas neliečiamas.

Rinktų ir skirtų valstybės ir savivaldybių tarnautojų gyvenimas, susijęs su pareigomis, yra viešas ir skaidrus.

Asmens susirašinėjimas, pokalbiai telefonu, telegrafo pranešimai ir kitoks susižinojimas neliečiami.

Informacija apie privatų asmens gyvenimą gali būti renkama tik motyvuotu teismo sprendimu ir tik pagal įstatymą.

Įstatymas ir teismas saugo, kad niekas nepatirtų savavališko ar neteisėto kišimosi į jo asmeninį ir šeimyninį gyvenimą, kėsinosi į jo garbę ir orumą.

23 straipsnis

Teisėtai įgyta ir teisėtai naudojama nuosavybė neliečiama.

Visi neteisėti leidimai ir kiti neteisėti teisės aktai yra niekiniai nuo jų išdavimo momento.

Visų formų nuosavybės, taip pat intelektualinės, teises saugo įstatymai.

Nuosavybė įpareigoja. Jos naudojimas turi tarnauti visuomenės ir valstybės gerovei.

Teisėtai įgyta ir teisėtai naudojama nuosavybė gali būti atimama tik įstatymo nustatyta tvarka visuomenės ir valstybės poreikiams, o už ją teisingai atlyginama.

25 straipsnis

Žmogus turi teisę turėti savo įsitikinimus ir juos laisvai reikšti.

Žmogui neturi būti kliudoma ieškoti, gauti ir skleisti informaciją bei idėjas.

Laisvė reikšti įsitikinimus, gauti ir skleisti informaciją negali būti ribojama kitaip, kaip tik įstatymu, jei tai būtina apsaugoti žmogaus sveikatai, garbei

ir orumui, privačiam gyvenimui, dorovei ar ginti konstitucinei santvarkai, **siekiant apsaugoti valstybinę ar komercinę paslaptį, tapusią valstybės ir vietos savivaldos tarnautojams žinoma konfidencialia tvarka.**

Laisvė reikšti įsitikinimus ir skleisti informaciją nesuderinama su nusikalstamais veiksmais – tautinės, rasinės, religinės ar socialinės neapykantos, prievartos bei diskriminacijos kurstymu, šmeižtu ir dezinformacija.

Pilietis turi teisę įstatymo nustatyta tvarka gauti valstybės įstaigų turimą informaciją apie jį.

28 straipsnis

Įgyvendindamas savo teises ir naudodamasis savo laisvėmis, žmogus privalo laikytis Lietuvos Respublikos Konstitucijos ir įstatymų, nevaržyti kitų žmonių teisių ir laisvių.

Tas, kuris piktnaudžiauja nuomonių laisve, tarp jų spaudos laisve, dėstymo laisve, susirinkimų laisve, susijungimų laisve, susirašinėjimo, pašto ir ryšio slaptumo teise, nuosavybės teise arba pabėgėlių teise kovojant už laisvos demokratinės santvarkos pagrindus, praranda šias pagrindines teises.

29 straipsnis

Įstatymui, teismui ir kitoms valstybės institucijoms ar pareigūnams visi **Lietuvos piliečiai** lygūs.

Žmogaus teisių negalima varžyti ir teikti jam privilegijų dėl jo lyties, rasės, tautybės, kalbos, kilmės, socialinės padėties, tikėjimo, įsitikinimų ar pažiūrų.

30 straipsnis

Asmuo, kurio konstitucinės teisės ar laisvės pažeidžiamos, turi teisę kreiptis į teismą.

Asmeniui padaryta materialinė ir moralinė žala atlyginama įstatymo nustatyta tvarka.

Visi viešieji pareigūnai yra tarnautojai visos visuomenės ir valstybės, o ne kokios nors vienos jos dalies.

31 straipsnis

Asmuo laikomas nekaltu, kol jo kaltumas neįrodytas įstatymo nustatyta tvarka ir pripažintas įsiteisėjusiu teismo nuosprendžiu.

Asmuo, kaltinamas padaręs nusikaltimą, turi teisę, kad jo bylą viešai ir teisingai išnagrinėtų nepriklausomas ir bešališkas teismas.

Draudžiama versti duoti parodymus prieš save, savo šeimos narius ar artimus giminaičius.

Bausmė gali būti skiriama ar taikoma tik remiantis įstatymu.

Niekas negali būti baudžiamas už tą patį nusikaltimą antrą kartą.

Asmeniui, kuris įtariamas padaręs nusikaltimą, ir kaltinamajam nuo jų sulaikymo arba pirmosios apklausos momento garantuojama teisė į gynybą, taip pat ir teisė turėti advokatą, prireikus paskirtą valstybės remiantis įstatymu.

Kariniams, teroristiniams ir organizuotiems nusikaltėliams įstatymu numatoma ypatinga teiseną.

33 straipsnis

Piliečiai turi teisę dalyvauti valdant savo šalį tiek tiesiogiai, tiek per demokratiškai išrinktus atstovus, taip pat teisę lygiomis sąlygomis stoti į Lietuvos Respublikos valstybinę tarnybą.

Rinkti atstovai prisiekia būti ištikimi Lietuvos Respublikai ir vykdyti juos išrinkusių rinkėjų pažadus. Įstatymu gali būti ribojama teisė balsuoti Lietuvos piliečiams, nuteistiems teisme ir atliekantiems bausmę laisvės atėmimo vietose.

Piliečiams laiduojama teisė kritikuoti valstybės įstaigų ar pareigūnų darbą, apskųsti jų sprendimus. Draudžiama persekioti už kritiką. Piliečiams laiduojama peticijos teisė, kurios įgyvendinimo tvarką nustato įstatymas.

34 straipsnis

Piliečiai, kuriems rinkimų dieną yra sukakę 18 metų, turi rinkimų teisę. Teisę būti šrinktam nustato Lietuvos Respublikos Konstitucija ir rinkimų įstatymai. Rinkimuose nedalyvauja piliečiai, kurie teismo pripažinti neveiksniais. **Įstatymu ribojama teisė balsuoti Lietuvos piliečiams, nuteistiems teisme ir atliekantiems bausmę laisvės atėmimo vietose.**

35 straipsnis

Piliečiams laiduojama teisė laisvai vienytis į **demokratiškais pagrindais suburtas** bendrijas, politines partijas ar asociacijas, jei šių tikslai ir veikla nėra priešingi Konstitucijai ir įstatymams.

Niekas negali būti verčiamas priklausyti kokiam nors bendrijai, politinei partijai ar asociacijai.

Politinės partijos, nevyriausybines organizacijos ir bendrijos turi pateikti viešą ataskaitą apie lėšų šaltinius ir jų panaudojimą, taip pat apie savo turtą.

Politinių partijų, kitų politinių ir **nevyriausybinių** organizacijų steigimą ir veiklą reglamentuoja **konstitucinis** įstatymas.

III SKIRSNIS. VISUOMENĖ IR VALSTYBĖ

40 straipsnis

Valstybinės ir savivaldybių mokymo ir auklėjimo įstaigos yra pasaulietinės. Jose tėvų pageidavimu gali būti mokoma tikybos.

Įstatymo nustatyta tvarka gali būti steigiamos nevalstybinės mokymo bei auklėjimo įstaigos.

Universitetams įstatymas suteikia autonomiją.

Valstybės institucijos prižiūri auklėjimo ir mokymo įstaigų veiklą, **užtikrina, kad visi mokyklinio amžiaus vaikai mokytųsi.**

41 straipsnis

Asmenims iki **18** metų bendrojo ar profesinio lavinimo mokymas – privalomas.

Mokymas valstybinėse ir savivaldybių bendrojo lavinimo, profesinėse bei aukštesniosiose mokyklose yra nemokamas.

Aukštasis mokslas prieinamas visiems pagal kiekvieno žmogaus sugebėjimus. Gerai besimokantiems piliečiams valstybinėse aukštosiose mokyklose **valstybei reikalingose specialybėse** laiduojamas nemokamas mokslas.

42 straipsnis

Kultūra, mokslas ir švietimas yra prioritetinės šalies piliečių gyvenimo sritys.

Kultūra, mokslas ir tyrinėjimai bei dėstymas yra laisvi.

Valstybė **didina kultūros ir mokslo potencialą, puoselėja lietuvių tautos etnokultūrą**, rūpinasi Lietuvos istorijos, meno ir kitų kultūros paminklų bei vertybių apsauga.

Dvasinius ir materialinius autoriaus interesus, susijusius su mokslo, technikos, kultūros ir meno kūryba, saugo ir gina įstatymas.

44 straipsnis

Žiniasklaidos cenzūra draudžiama.

Valstybė, politinės partijos, politinės ir visuomeninės organizacijos, kitos institucijos ar asmenys negali monopolizuoti **žiniasklaidos** priemonių.

Visos žiniasklaidos priemonės kas pusę metų įstatymo nustatyta tvarka spaudoje skelbia savo savininkus ir akcininkus.

Leidėjas, spaustuvininkas ir platintojas neatsako už atspausdintos medžiagos įstatymo pažeidimus, jeigu žinomas autorius.

Žiniasklaidos laisvę ir jos visuomeninę paskirtį saugo konstitucinis įstatymas.

IV SKIRSNIS. TAUTOS ŪKIS IR DARBAS

46 straipsnis

Lietuvos ūkis grindžiamas **įvairių** nuosavybės **formų** teise, ūkinės veiklos laisve ir iniciatyva.

Valstybė remia visuomenei naudingas ūkines pastangas ir iniciatyvą, **visų nuosavybės formų subjektams garantuodama vienodas teises ūkinės veiklos sąlygas.**

Valstybė **Ekonominės tarybos, veikiančios pagal konstitucinį įstatymą, pagrindu** reguliuoja ūkinę veiklą taip, kad ji tarnautų bendrai visuomenės ir valstybės gerovei.

Įstatymas draudžia **privačioms ir valstybinėms organizacijoms** monopolizuoti gamybą, paslaugų sferą ir rinką, saugo sąžiningos konkurencijos laisvę.

Tik valstybė, siekdama išsaugoti ir racionaliai panaudoti visuomenės ir valstybės interesais strateginės reikšmės ir gyvybiškai piliečiams svarbius infrastruktūros objektus, gali turėti atskirų ūkio šakų ir ūkinės veiklos sferų monopolį.

Valstybė gina vartotojo interesus.

Buvusieji Respublikos Prezidentai, Ministrai Pirmininkai ir ministrai negali teikti informacijos, pažeidžiančios Lietuvos Respublikos ir jos ūkinių subjektų konfidencialumo interesus, todėl 5 metus nuo išėjimo iš minėtų pareigų momento neturi dirbti privačių verslo, komercinių ir kitų organizacijų, taip pat kitų užsienio valstybių konsultantais, bei vadovauti ir dirbti tokias paslaugas atliekančiose konsultacinėse ir kitokio pobūdžio įmonėse ar įstaigose.

47 straipsnis

Lietuvos Respublikai išimtinė nuosavybės teise priklauso: žemės gelmės, taip pat valstybinės reikšmės vidaus vandenys, miškai, parkai, keliai, istorijos, archeologijos ir kultūros objektai.

Lietuvos Respublikai priklauso išimtinės teisės į oro erdvę virš jos teritorijos, jos kontinentinį šelfą bei ekonominę zoną Baltijos jūroje.

Žemę, vidaus vandenį ir miškus įsigyti nuosavybėn Lietuvos Respublikoje užsienio subjektai gali pagal konstitucinį įstatymą.

Žemės sklypai nuosavybės teise įstatymų nustatyta tvarka ir sąlygomis gali priklausyti užsienio valstybei – jos diplomatinėms ir konsulinėms įstaigoms įkurti.

Žemės paskirtį, išskyrus esamą saugomose teritorijose ir saugomuose objektuose, nustato savininkas.

48 straipsnis

Valstybės institucijos rūpinasi pasiekti optimalų piliečių užimtumą. Kiekvienas žmogus gali laisvai pasirinkti darbą, verslą ir turi teisę turėti tinkamas, saugias ir sveikas darbo sąlygas, gauti teisingą apmokėjimą už darbą ir socialinę apsaugą nedarbo atveju vidutiniam gyvenimo lygiui laiduoti.

Atlyginimai už darbą visų valstybės ir savivaldybių institucijų darbuotojų nustatomi diferencijuojant vidutines vieno namų ūkio nario pajamas. Šiuo pagrindu nustatomi pensijų, visų pašalpų ir paramų dydžiai.

Užsieniečių darbą Lietuvos Respublikoje reguliuoja įstatymas.

Priverčiamasis darbas draudžiamas.

Priverčiamuoju darbu nelaikoma tarnyba kariuomenėje ar ją pakeičianti alternatyvioji tarnyba, taip pat piliečių darbas karo, stichinės nelaimės, epidemijos ar kitais ypatingais atvejais.

Priverčiamuoju darbu nelaikomas ir įstatymo reguliuojamas teismo nu-teistųjų darbas.

49 straipsnis

Kiekvienas dirbantis žmogus turi teisę turėti poilsį ir laisvalaikį, taip pat kasmetines mokamas atostogas.

Darbo santykius **reguliuoja Darbo kodeksas.**

Jis taikomas politikams, valstybės tarnautojams ir visiems kitiems

darbuotojams, taip pat kariškiams ir kitiems statutiniams darbuotojams. Statutiniams darbuotojams tam tikros teisės gali būti įstatymu pakeistos.

53 straipsnis

Valstybė rūpinasi žmonių sveikata ir laiduoja kokybišką medicinos pagalbą bei paslaugas žmogui susirgus.

Įstatymas nustato piliečiams nemokamos medicinos pagalbos valstybinėje gydymo įstaigose teikimo tvarką.

Valstybė privalo užtikrinti visiems gyventojams pakankamą (virš skurdo ribos, kurią nustato įstatymas) gyvenimo lygį.

Valstybė skatina sveiką gyvenseną, visuomenės kūno kultūrą, remia sportą ir jaunimo klubus.

Valstybė ir kiekvienas asmuo privalo saugoti aplinką nuo kenksmingų poveikių.

V SKIRSNIS. SEIMAS

55 straipsnis

Seimo paskirtis – leisti gerus įstatymus ir kitus teisės aktus, siekiant suderinti valstybės ir žmonių tarpusavio interesus, taip pat užtikrinti valstybės, kaip pasaulio valstybių bendrijos narės, sėkmingą egzistavimą ir darnią raidą, užtikrinančią žmonių gerovės didinimą ir pažangos bei demokratijos plėtrą.

Seimą sudaro Lietuvos piliečių atstovai – 101 Seimo narys – kurie renkami ketveriems metams remiantis visuotine, lygia, tiesiogine rinkimų teise ir slaptu balsavimu.

Seimas laikomas išrinktu, kai yra išrinkta ne mažiau kaip 3/4 Seimo narių. Seimo narių rinkimų tvarką nustato **konstitucinis** įstatymas.

Seimo nariai renkami daugiamandatėje ir vienmandatėse rinkimų apygardose.

Daugiamandatėje rinkimų apygardoje renkama 50 Seimo narių, vienmandatėse – 51.

Kandidatus į Seimo narius gali kelti politinės partijos ir pilietinių bendruomenių asociacijos ar pilietinės bendruomenės, susibūrusios regioniniu pagrindu (Aukštaitijos, Dzūkijos, Suvalkijos, Žemaitijos, Pamaro ir Vilniaus krašto lygmeniu), kurios atitinka rinkimų įstatymą, pasirengusios dalyvauti valstybės valdyme ir paskelbusios rinkėjams savo programą bei kandidatus į Vyriausybės sudėtį.

56 straipsnis

Seimo nariu gali būti renkamas Lietuvos Respublikos pilietis, kuris nesusijęs priesaika ar pasižadėjimu užsienio valstybei ir rinkimų dieną yra ne jaunesnis kaip 25 metų bei nuolat gyvena Lietuvoje ir **turi ne žemesnį kaip kolegijos specialųjį ar universitetinį bakalauro išsimokslinimą.**

Seimo nariais negali būti renkami asmenys, nebaigę atlikti bausmės pagal teismo paskirtą nuosprendį, taip pat asmenys, teismo pripažinti neveiksniais.

Kandidatai į Seimo narius, taip pat Seimo nariai kiekvienais metais privalo pateikti savo šeimos (tai yra savo, sutuoktinio, tėvų ir vaikų) turto ir pajamų deklaracijas, kurios skelbiamos „Valstybės žiniuose“.

Asmenys, turintys teistumą, privalo jį nurodyti Seimo rinkimų dokumentuose, su kuriais turi būti supažindinti rinkėjai, o to nenurodę ir išrinkti į Seimą rinkimų įstatymo numatyta tvarka negali duoti priesaikos ir netenka Seimo nario rinkėjų įgaliojimų.

57 straipsnis

Eiliniai Seimo rinkimai rengiami Seimo narių įgaliojimų pabaigos metais **gegužės** mėnesio antrą sekmadienį.

Eiliniai Seimo rinkimai, einantys po pirmalaikių Seimo rinkimų, rengiami šio straipsnio pirmojoje dalyje nurodytu laiku.

58 straipsnis

Pirmalaikiai Seimo rinkimai gali būti rengiami Seimo nutarimu, priimtu ne mažiau kaip 3/5 visų Seimo narių balsų dauguma.

Pirmalaikius Seimo rinkimus gali paskelbti ir Respublikos Prezidentas:

1) **jeigu Seime daugiau kaip 30 kalendorinių dienų nesudaroma arba neveikia Seimo Statuto nustatyta Seimo dauguma, remianti Vyriausybę;**

2) **jeigu per du mėnesius nuo biudžetinių metų pradžios Seimas nepatvirtina valstybės biudžeto;**

3) jeigu Seimas per 30 kalendorinių dienų nuo pateikimo nepriėmė sprendimo dėl naujos Vyriausybės programos arba nuo Vyriausybės programos pirmojo pateikimo per 60 kalendorinių dienų du kartus iš eilės nepritarė Vyriausybės programai;

4) Vyriausybės siūlymu, jeigu Seimas pareiškia tiesioginį nepasitikėjimą Vyriausybe;

5) **kai Respublikos Prezidento teikimu Konstitucinis Teismas patvirtina, kad Seimas nevykdo Konstitucijos.**

Respublikos Prezidentas negali skelbti pirmalaikių Seimo rinkimų, jeigu iki Respublikos Prezidento kadencijos pabaigos liko mažiau kaip 6 mėnesiai, taip pat jeigu po pirmalaikių Seimo rinkimų nepraėjo 6 mėnesiai.

Seimo nutarime ar Respublikos Prezidento akte dėl pirmalaikių Seimo rinkimų nurodoma naujo Seimo rinkimų diena. Naujo Seimo rinkimai turi būti surengti ne vėliau kaip per 3 mėnesius nuo sprendimo dėl pirmalaikių rinkimų priėmimo.

Pirmalaikių Seimo rinkimų negalima skelbti likus mažiau kaip 6 mėnesiams iki baigiasi anksčiau išrinktų Seimo narių įgaliojimų laikas.

59 straipsnis

Seimo narių įgaliojimų laikas pradedamas skaičiuoti nuo tos dienos, kurią naujai išrinktas Seimas susirenka į pirmąjį posėdį. Nuo šio posėdžio pradžios baigiasi anksčiau išrinktų Seimo narių įgaliojimų laikas.

Išrinktas Seimo narys visas rinkėjų atstovo teises įgyja tik po to, kai Seime jis prisiekia būti ištikimas Lietuvos Respublikai, **rūpintis šalies gyventojų gerove.**

Seimo narys, įstatymo nustatyta tvarka neprisiekęs ar prisiekęs lygtinai, netenka Seimo nario mandato. Dėl to Seimas priima nutarimą.

Pareigas eidami Seimo nariai vadovaujasi Lietuvos Respublikos Konstitucija, valstybės ir visuomenės interesais, savo sąžine, **todėl privalo vykdyti savo ar kartu su jį iškėlusia partija ar bendruomene pažadus rinkėjams.**

Pirmalaikiuose Seimo rinkimuose išrinkti Seimo nariai įgaliojimus įgyja likusiam iki eilinių Seimo rinkimų laikotarpiui.

60 straipsnis

Seimo nario pareigos, išskyrus jo pareigas Seime, nesuderinamos su jokiomis kitomis pareigomis valstybinėse įstaigose ir organizacijose, taip pat su darbu verslo, komercijos ir kitose privačiose įstaigose ar įmonėse, **išskyrus kūrybinį ir mokslinį pedagoginį darbą ne darbo Seime metu.**

Savo įgaliojimų laikui Seimo narys atleidžiamas nuo pareigos atlikti krašto apsaugos tarnybą.

Seimo nario darbas, taip pat išlaidos, susijusios su jo parlamentine veikla, atlyginamos iš valstybės biudžeto. Seimo narys negali gauti jokio kito atlyginimo, išskyrus atlyginimą už kūrybinę ir mokslinę pedagoginę veiklą, atliktą ne darbo Seime metu.

Seimo nario atlyginimo, darbo sąlygų ir kitokio aprūpinimo pakeitimai įsigalioja tik po artimiausių Seimo rinkimų.

62 straipsnis

Seimo nario asmuo neliečiamas.

Seimo narys be Seimo sutikimo negali būti traukiamas baudžiamojon atsakomybėn, suimamas, negali būti kitaip suvaržoma jo laisvė, **išskyrus su laikymą nusikaltimo vietoje ir jo baudžiamųjų nusikaltimų veikas, padarytas iki jo išrinkimo Seimo nariu.**

Seimo narys už balsavimus ar kalbas Seime negali būti persekiojamas. Tačiau už asmens įžeidimą ar šmeižtą jis gali būti traukiamas atsakomybėn bendrąja tvarka.

63 straipsnis

Seimo nario įgaliojimai nutrūksta, kai:

- 1) pasibaigia įgaliojimų laikas arba susirenka į pirmąjį posėdį pirmalaukiuose rinkimuose išrinktasis Seimas;
- 2) jis miršta;
- 3) atsistatydina;
- 4) teismas pripažįsta jį neveiksniu;
- 5) Seimas panaikina jo mandatą apkaltos proceso tvarka;
- 6) rinkimai pripažįstami negaliojančiais arba šiurkščiai pažeidžiamas rinkimų įstatymas;
- 7) pereina dirbti arba neatsisako darbo, nesuderinamo su Seimo nario pareigomis;
- 8) netenka Lietuvos Respublikos pilietybės.
- 9) **partijos iškeltas Seimo narys, pakeitęs frakciją, kuri atstovauja partijai, kurios pažadai rinkėjams lėmė jo išrinkimą, išskyrus atvejus, kai jis teisme įrodys, jog jo frakcija nesilaikė rinkėjams duotų pažadų;**
- 10) **jei per mėnesį nedalyvauja daugiau kaip 12 darbotvarkėje paskelbtų įstatymų balsavimų arba balsuoja už posėdžių salėje nesančius Seimo narius;**
- 11) **įsigaliojus kaltinamajam teismo nuosprendžiui jo atžvilgiu.**

Seimo nario įgaliojimai sustabdomi paskyrus jį Vyriausybės nariu ir gražinami atleidus jį iš Vyriausybės nario pareigų.

Pasibaigus arba sustabdžius prieš laiką Seimo nario įgaliojimus, jo vietą pagal įstatymą daugiamandatėje apygardoje užima rezervinis iš kandidatų sąrašo, pagal kurį buvo išrinktas buvęs Seimo narys, pirmasis Seimo nario mandato negavęs kandidatas. Gražinus sustabdytus Seimo nario įgaliojimus, rezervinis Seimo narys įgaliojimų netenka.

64 straipsnis

Seimas kasmet renkasi į eilinę sesiją, kuri prasideda **rugsėjo 15 d. ir baigiasi kitų metų birželio 15 d. su pertrauka nuo gruodžio 23 d. iki sausio 6 d.** Seimas gali nutarti sesiją pratęsti.

Neeilines sesijas šaukia Respublikos Prezidentas ne mažiau kaip trečdalis visų Seimo narių siūlymu, o Konstitucijos numatytais atvejais – sava iniciatyva.

65 straipsnis

Naujai išrinktą Seimą susirinkti į pirmąjį posėdį, kuris turi įvykti ne vėliau kaip per 15 dienų po Seimo išrinkimo, kviečia Respublikos Prezidentas. Jeigu Respublikos Prezidentas nekviečia Seimo susirinkti, Seimo nariai renkasi patys kitą dieną pasibaigus 15 dienų terminui.

Naujas išrinktas Seimas slaptu balsavimu išrinkęs Seimo Pirmininką, renka Didžiojo komiteto 25 narius, turinčius jo kompetencijos srityje ne mažesnę kaip 5 metų praktinio vadovaujamo darbo stažą arba mokslo laipsnį.

Po to iš iki tol neišrinktų Seimo narių renkami 2 pirmininko pavaduotojai, kurių vieną kandidatūrą kelia opozicinės partijos. Išrinkus visus pirmininko pavaduotojus, Seimo Pirmininko teikimu renkamas Seimo Pirmininko pirmasis pavaduotojas, kuris kartu yra ir Didžiojo komiteto pirmininkas. Jo pavaduotojais Didžiajame komitete tampa komisijų pirmininkai rotacine tvarka.

Seimo Pirmininkas, jo pavaduotojai, Didžiojo komiteto nariai negali būti jokių kitų komitetų ar frakcijų nariais, privalo sustabdyti savo narys- te politinėse partijose ar bendrijose.

66 straipsnis

Seimo posėdžiams vadovauja Seimo Pirmininkas arba jo pavaduotojas. Pirmąjį po rinkimų Seimo posėdį pradeda vyriausias pagal amžių Seimo narys.

Seimo Pirmininkas ir visi kiti Seimo posėdžių pirmininkai posėdžiuose priimant sprendimus nebalsuoja, išskyrus atvejus, kai balsai pasiskirsto po lygiai. Tada posėdžio pirmininko balsas esti lemiamas.

67 straipsnis

Seimas:

- 1) svarsto ir priima Konstitucijos pataisas;
- 2) leidžia įstatymus;
- 3) priima nutarimus dėl referendumų;
- 4) skiria Lietuvos Respublikos Prezidento rinkimus;
- 5) steigia įstatymo numatytas valstybės institucijas bei skiria ir atleidžia jų vadovus;
- 6) pritaria ar nepitaria Respublikos Prezidento teikiamai Ministro Pirmininko kandidatūrai;
- 7) svarsto Ministro Pirmininko pateiktą Vyriausybės programą ir sprendžia, ar jai pritarti;
- 8) Vyriausybės siūlymu steigia ir panaikina Lietuvos Respublikos ministerijas;
- 9) prižiūri Vyriausybės veiklą, gali reikšti nepasitikėjimą Ministru Pirmininku ar ministru;
- 10) skiria Konstitucinio Teismo teisėjus, Aukščiausiojo Teismo teisėjus bei šių teismų pirmininkus;
- 11) skiria ir atleidžia valstybės kontrolierių, Lietuvos banko valdybos pirmininką;
- 12) skiria savivaldybių tarybų rinkimus;
- 13) sudaro Vyriausiąją rinkimų komisiją ir keičia jos sudėtį;
- 14) tvirtina valstybės biudžetą ir prižiūri, kaip jis vykdomas;
- 15) nustato valstybinius mokesčius ir kitus privalomus mokėjimus;
- 16) ratifikuoja ir denonsuoja Lietuvos Respublikos tarptautines sutartis, svarsto kitus užsienio politikos klausimus;
- 17) nustato Respublikos administracinį suskirstymą;
- 18) steigia Lietuvos Respublikos valstybinius apdovanojimus;
- 19) leidžia amnestijos aktus;
- 20) įveda tiesioginį valdymą, karo ir nepaprastąją padėtį, skelbia mobilizaciją ir priima sprendimą panaudoti ginkluotąsias pajėgas;
- 21) **renka Visuomenės teisinės gynybos tarybos narius;**
- 22) **tvirtina Ekonominės socialinės tarybos narius.**

68 straipsnis

Įstatymų leidybos iniciatyvos teisė Seime priklauso **septynių Seimo narių grupei**, Respublikos Prezidentui ir Vyriausybei.

Įstatymų leidybos iniciatyvos teisę turi taip pat Lietuvos Respublikos piliečiai, patvirtinę savo iniciatyvą parašu, nurodydami savo gyvenamąją vietą, **20 tūkstančių piliečių**, turinčių rinkimų teisę, gali teikti Seimui įstatymo projektą, ir jį Seimas privalo svarstyti, **o atmesti gali 3/4 visų Seimo narių balsų dauguma**.

69 straipsnis

Įstatymai Seime priimami laikantis Seimo Statute nustatytos procedūros. Didžiojo komiteto nariai priimant įstatymus ir kitus teisės aktus balsavime nedalyvauja. Balsavimo rezultatų pagrindu imamas Seimo narių skaičius be Didžiojo komiteto narių.

Seimas, priėmęs įstatymą, perduoda Didžiajam komitetui. Didysis komitetas per mėnesį gali arba su motyvuotu pranešimu arba padarytomis pataisomis grąžinti įstatymą pakartotinai svarstyti. Seimo Pirmininkas perduoda įstatymą Respublikos Prezidentui pasirašyti tik gavęs Didžiojo komiteto pritarimą. Jei Seimas po pakartotinio svarstymo 2/3 balsų dauguma įstatymui pritaria, Didysis komitetas gali tam įstatymui pritarti arba perduoti Konstituciniam Teismui. Gavęs Konstitucinio Teismo teigiamą išvadą Seimo Pirmininkas pateikia įstatymą Respublikos Prezidentui pasirašyti. Lietuvos Respublikos įstatymų nuostatos gali būti priimamos ir referendumu. Referendumui neteikiami konstitucinių įstatymų, mokesčių, tarptautinių (tarpvalstybinių) santykių ir amnestijų įstatymų projektai. Lietuvos Respublikos Seimas negali priimti įstatymų, ribojančių žodžio, spaudos, susirinkimų ir religinio išpažinimo laisvių, jeigu tai nesusiję su karo, terorizmo, smurto ir sveikatos žalos propaganda. Piliečių sluoksnių interesų priešprieša įstatymuose sprendžiama kompromisu.

71 straipsnis

Respublikos Prezidentas Seimo priimtą įstatymą ne vėliau kaip per dešimt dienų po įteikimo arba pasirašo ir oficialiai paskelbia, arba motyvuotai grąžina Seimui pakartotinai svarstyti.

Jeigu po pakartotinio svarstymo Respublikos Prezidentas abejoja, ar įstatymas neprieštarauja Konstitucijai, jį perduoda Konstituciniam Teismui, kuris per 14 dienų pateikia savo išvadą. Jei Konstitucinis Teismas nustato, kad įstatymas neprieštarauja Konstitucijai, Prezidentas jį gali pasirašyti. Jei Respublikos Prezidentas nesutinka su Konstitucinio Teismo išvada, turi teisę dėl to įstatymo paskelbti piliečių referendumą.

Referendumu priimtą įstatymą ne vėliau kaip per 5 dienas privalo pasirašyti ir oficialiai paskelbti Respublikos Prezidentas.

Jeigu nurodytu laiku tokio įstatymo Respublikos Prezidentas nepasirašo ir nepaskelbia, įstatymas įsigalioja po to, kai jį pasirašo ir oficialiai paskelbia Seimo Pirmininkas.

72 straipsnis

Respublikos Prezidento grąžintą įstatymą Seimas **privalo** iš naujo svarstyti ir gali priimti.

Pakartotinai Seimo apsvaistytas įstatymas laikomas priimtu, jeigu buvo priimtos Respublikos Prezidento teikiamos pataisos ir papildymai arba jeigu už įstatymą, neatsižvelgiant į Respublikos Prezidento pataisas ir papildymus, balsavo daugiau kaip 2/3, o už konstitucinį įstatymą ne mažiau kaip 3/4 visų Seimo narių.

Jeigu Respublikos Prezidentas tokį įstatymą pasirašyti nesutinka, jis gali jį perduoti svarstyti Konstituciniam Teismui arba paskelbti piliečių Referendumą.

Įstatymus, kuriems pritaria Konstitucinis Teismas arba piliečių referendumas, Respublikos Prezidentas privalo ne vėliau kaip per tris dienas pasirašyti ir nedelsiant oficialiai paskelbti.

73 straipsnis

Piliečių skundus dėl valstybės ir savivaldybių pareigūnų piktnaudžiavimo ar biurokratizmo tiria Visuomenės teisinės gynybos institucija.

Visuomenės teisinės gynybos tarybą sudaro penki Seimo išrinkti didžiausių parlamentinių partijų po vieną atstovą.

Visuomenės teisinės gynybos tarybos nariais negali būti Seimo nariai.

Visuomenės teisinės gynybos taryba turi teisę teikti rekomendacijas valstybės ir savivaldybių įstaigoms, kurios turi būti įgyvendintos, taip pat siūlyti Seimui ir teismui pareigūnus, nevykdančius jos rekomendacijų, atleisti iš užimamų pareigų.

Visuomenės teisinės gynybos taryba savo veikloje yra nepriklausoma.

Visuomenės teisinės gynybos tarybos teikimu Konstitucinis Teismas nagrinėja bylas dėl valstybės ir savivaldos institucijų teisinių aktų neatitikties Konstitucijai ir įstatymams.

Visuomenės teisinės gynybos tarybos sudarymo tvarką ir įgaliojimus nustato konstitucinis įstatymas.

Prireikus Seimas gali steigti ir kitas kontrolės institucijas. Jų sistemą ir įgaliojimus nustato įstatymas.

74 straipsnis

Respublikos Prezidentą, Konstitucinio Teismo pirmininką ir teisėjus, Aukščiausiojo Teismo pirmininką ir teisėjus, Apeliacinio teismo pirmininką ir teisėjus, Seimo narius, **Visuomenės teisinės gynybos tarybos narius**, šurkščiai pažeidusius Konstituciją arba sulaužiusius priesaiką, taip pat paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas **arba nustatytas asmeninių ir viešųjų interesų pažeidimas**, Seimas 3/4 visų narių balsų dauguma gali pašalinti iš užimamų pareigų ar panaikinti Seimo nario mandatą. Tai atliekama apkaltos proceso tvarka, kurią nustato Seimo statutas.

75 straipsnis

Seimo skirti ar rinkti pareigūnai, išskyrus Konstitucijos 74 str. nurodytus asmenis, atleidžiami iš pareigų, kai Seimas **slaptu balsavimu** visų Seimo narių 3/4 balsų dauguma pareiškia jais nepasitikėjimą.

76 straipsnis

Seime veikia septyni komitetai ir Didysis komitetas, kuriame penkios komisijos. Be to, gali būti keturios nuolatinės ir trys laikinosios komisijos.

Frakcijas Seime gali sudaryti politinės partijos, dalyvavusios rinkimuose ir gavusios rinkėjų pasitikėjimą.

Detalesnę Seimo struktūrą ir darbo tvarką nustato Seimo statutas.

Statuto projektą Seimo teikimu svarsto Konstitucinis Teismas, ar atitinka Lietuvos Respublikos Konstituciją, po pritarimo Seimas tvirtina Statutą slaptu balsavimu visų Seimo narių balsų dauguma (per 50 proc.) ir Statutą pasirašo Respublikos Prezidentas.

Seimo statutas turi konstitucinio įstatymo galią.

VI SKIRSNIS. RESPUBLIKOS PREZIDENTAS

77 straipsnis

Respublikos Prezidento paskirtis – atstovauti Lietuvos valstybei tarptautiniu (tarpvalstybiniu) mastu; užtikrinti, laikantis teisingumo principo, išreikšto Konstitucijoje ir įstatymuose, efektyvią ir veiksmingą sąveiką tarp įstatymų leidžiamosios, vykdomosios ir teisminės valdžių; ryžtingai imtis spęsti valstybiškai svarbius klausimus karo ar ypatingos padėties metu.

Respublikos Prezidentas yra valstybės vadovas, vyriausiasis ginkluotųjų pajėgų vadas.

Jis atstovauja Lietuvos valstybei ir daro visa, kas jam pavesta Konstitucijos ir įstatymų.

79 straipsnis

Kandidatu į Respublikos Prezidentus įregistruojamas Lietuvos Respublikos pilietis, atitinkantis 78 str. pirmosios dalies sąlygas ir surinkęs ne mažiau kaip 15 tūkstančių rinkėjų parašų **ir paskelbęs pretendentes į savo pagrindinių patarėjų komandą.**

Kandidatų į Respublikos Prezidento vietą skaičius neribojamas.

83 straipsnis

Respublikos Prezidentas negali būti Seimo nariu, negali užimti jokių kitų pareigų ir gauti kitokio atlyginimo, išskyrus Respublikos Prezidentui nustatytą atlyginimą ir atlyginimą už kūrybinę veiklą.

Respublikos Prezidento atlyginimas negali būti nei padidintas, nei sumažintas iki jo kadencijos pabaigos.

Asmuo, išrinktas Respublikos Prezidentu, turi sustabdyti savo veiklą politinėse partijose ir politinėse organizacijose **bei bendruomenėse** iki naujos Respublikos Prezidento rinkimų kampanijos pradžios.

84 straipsnis

Respublikos Prezidentas:

1) **užtikrina Lietuvos Respublikos Konstitucijos įgyvendinimą, aukščiausiųjų valdžios institucijų sąveiką, vadovauja valstybės ginkluotosioms pajėgoms, Valstybės gynimo tarybai, Teismų tarybai;**

2) atstovauja Lietuvos Respubliką užsienio valstybėse, pasirašo tarptautines sutartis ir teikia jas Seimui ratifikuoti;

3) Vyriausybės teikimu skiria ir atšaukia Lietuvos Respublikos diplomatinis atstovus užsienio valstybėse ir prie tarptautinių organizacijų; priima užsienio valstybių diplomatinių atstovų įgaliojamuosius ir atšaukiamuosius raštus; teikia aukščiausius diplomatinius rangus ir specialius vardus;

4) Seimo pritarimu skiria Ministrą Pirmininką, paveda jam sudaryti Vyriausybę ir tvirtina jos sudėtį;

- 5) Seimo pritarimu atleidžia Ministrą Pirmininką;
- 6) priima Vyriausybės grąžinamus įgaliojimus išrinkus naują Seimą ir paveda jai eiti pareigas, kol bus sudaryta nauja Vyriausybė;
- 7) priima Vyriausybės atsistatydinimą ir prirėikus paveda jai toliau eiti pareigas arba paveda vienam iš ministrų eiti Ministro Pirmininko pareigas, kol bus sudaryta nauja Vyriausybė; priima ministrų atsistatydinimą ir gali pavesti jiems eiti pareigas, kol bus paskirtas naujas ministras;
- 8) Vyriausybei atsistatydinus ar Vyriausybei grąžinus įgaliojimus, ne vėliau kaip per 15 dienų teikia Seimui svarstyti Ministro Pirmininko kandidatūrą;
- 9) Ministro Pirmininko teikimu skiria ir atleidžia ministrus;
- 10) nustatyta tvarka skiria ir atleidžia įstatymų numatytus valstybės pareigūnus;
- 11) teikia Seimui Aukščiausiojo Teismo teisėjų kandidatūras, o paskyrus visus Aukščiausiojo Teismo teisėjus, iš jų teikia Seimui skirti Aukščiausiojo Teismo pirmininką; skiria Apeliacinio teismo teisėjus, o iš jų – Apeliacinio teismo pirmininką, jeigu jų kandidatūroms pritaria Seimas; skiria apygardų ir apylinkių teismų teisėjus ir pirmininkus, keičia jų darbo vietas; įstatymo numatytais atvejais teikia Seimui atleisti teisėjus; Seimo pritarimu skiria ir atleidžia Lietuvos Respublikos generalinį prokurorą;
- 12) teikia Seimui trijų Konstitucinio Teismo teisėjų kandidatūras, o paskyrus visus Konstitucinio Teismo teisėjus, iš jų teikia Seimui skirti Konstitucinio Teismo pirmininko kandidatūrą;
- 13) teikia Seimui valstybės kontrolieriaus, Lietuvos banko valdybos pirmininko kandidatūrą; gali teikti Seimui pareikšti nepasitikėjimą jais;
- 14) Seimo pritarimu skiria ir atleidžia kariuomenės vadą ir saugumo tarnybos vadovą;
- 15) suteikia aukščiausius karinius laipsnius;
- 16) ginkluoto užpuolimo, gresiančio valstybės suverenumui ar teritorijos vientisumui, atveju priima sprendimus dėl gynybos nuo ginkluotos agresijos, karo padėties įvedimo, taip pat dėl mobilizacijos ir pateikia šiuos sprendimus tvirtinti artimiausiam Seimo posėdžiui;
- 17) įstatymo nustatyta tvarka ir atvejais skelbia nepaprastąją padėtį ir pateikia šį sprendimą tvirtinti artimiausiam Seimo posėdžiui;
- 18) daro Seime metinius pranešimus apie padėtį Lietuvoje, Lietuvos Respublikos vidaus ir užsienio politiką;

- 19) šaukia neeilines Seimo sesijas;
- 20) skelbia eilinius Seimo rinkimus, o Konstitucijos 58 straipsnio antroje dalyje numatytais atvejais – pirmalaikius Seimo rinkimus;
- 21) įstatymo nustatyta tvarka teikia Lietuvos Respublikos pilietybę;
- 22) skiria valstybinius apdovanojimus;
- 23) teikia malonę nuteistiesiems;
- 24) pasirašo ir skelbia Seimo priimtus įstatymus arba grąžina juos Seimui Konstitucijos 71 straipsnyje nustatyta tvarka.
- 25) reikalauja periodinės ataskaitos apie Vyriausybės, ministerijų, departamentų prie Vyriausybės ir valstybės kontrolės organizacijų bei kitų atsakingų valstybės institucijų veiklą.**
- 26) pirmininkauja teismų taryboje.

88 straipsnis

Respublikos Prezidento įgaliojimai nutrūksta, kai:

- 1) **po eilinių arba pirmalaikių Respublikos Prezidento rinkimų, kai naujas išrinktas Respublikos Prezidentas prisiekia ir perima valstybės valdymą;**
- 2) atsistatydina iš pareigų;
- 3) Respublikos Prezidentas miršta;
- 4) Seimas jį pašalina iš pareigų apkaltos proceso tvarka, 3/4 visų Seimo narių balsų dauguma priima nutarimą;
- 5) Seimas, atsižvelgdamas į Konstitucinio Teismo išvadą, 3/4 visų Seimo narių balsų dauguma priima nutarimą, kuriuo konstatuojama, kad Respublikos Prezidento sveikatos būklė neleidžia jam eiti savo pareigų.

VII SKIRSNIS. LIETUVOS RESPUBLIKOS VYRIAUSYBĖ

91 straipsnis

Lietuvos Respublikos Vyriausybės paskirtis – valdyti valstybę pagal

Konstituciją ir įstatymus, siekiant kuo geriau tenkinti Lietuvos Respublikos piliečių reikmes ir laiduoti gyvenimo lygio kilimą, demokratijos ir pažangos plėtrą, kuri užtikrintų Lietuvos valstybės sėkmingą egzistavimą, tai yra darnią valstybės ir visuomenės raidą.

Lietuvos Respublikos Vyriausybę sudaro Ministras Pirmininkas ir ministrai.

Vyriausybėje negali būti daugiau kaip penkiolika narių, o ministerijų skaičiui mažėjant Vyriausybės narių skaičius mažėja proporcingai (ministerija – vienas narys).

Vyriausybės struktūrą, kompetenciją ir veiklos tvarką nustato konstitucinis Vyriausybės įstatymas.

92 straipsnis

Ministrą Pirmininką Seimo pritarimu skiria ir atleidžia Respublikos Prezidentas.

Ministrus skiria ir atleidžia Ministro Pirmininko teikimu Respublikos Prezidentas.

Ministras Pirmininkas ne vėliau kaip per 15 dienų nuo jo paskyrimo pristato Seimui savo sudarytą ir Respublikos Prezidento patvirtintą Vyriausybę ir pateikia svarstyti jos programą.

Vyriausybė grąžina savo įgaliojimus Respublikos Prezidentui ir atsistatydina po Seimo rinkimų, **taip pat pradėjus eiti pareigas naujam išrinktam Respublikos Prezidentui.**

Nauja Vyriausybė gauna įgaliojimus veikti, kai Seimas visų Seimo narių balsų dauguma pritaria jos programai.

93 straipsnis

Pradėdami eiti savo pareigas, Ministras Pirmininkas ir ministrai Seime prisiekia būti ištikimi Lietuvos Respublikai, laikytis Konstitucijos ir įstatymų. Priesaikos tekstą nustato **konstitucinis** Vyriausybės įstatymas.

94 straipsnis

Lietuvos Respublikos Vyriausybė:

- 1) tvarko krašto reikalus, saugo Lietuvos Respublikos teritorijos neliečiamybę, garantuoja valstybės saugumą ir viešąją tvarką;
- 2) vykdo įstatymus ir Seimo nutarimus dėl įstatymų įgyvendinimo, taip pat Respublikos Prezidento dekretus;
- 3) koordinuoja ministerijų ir kitų Vyriausybės įstaigų veiklą;
- 4) rengia valstybės biudžeto projektą ir teikia jį Seimui; vykdo valstybės biudžetą, racionaliai naudodama jo lėšas, teikia Seimui biudžeto įvykdymo apyskaitą;
- 5) rengia ir teikia Seimui svarstyti įstatymų projektus;
- 6) užmezga diplomatinius santykius ir palaiko ryšius su užsienio valstybėmis ir tarptautinėmis organizacijomis;
- 7) **atlieka** kitas pareigas, kurias Vyriausybei paveda Konstitucija ir kiti įstatymai.
- 8) **pasitelkusi Ekonominę socialinę tarybą, rengia ir įgyvendina šalies ūkio ir rinkos bei regionų darnios raidos programas, kurios grindžiamos valstybės ir visuomenės darnios raidos projektais žmonių gyvenimo kokybei, pažangai ir demokratijai laiduoti.**

95 straipsnis

Lietuvos Respublikos Vyriausybė valstybės valdymo reikalus sprendžia posėdžiuose visų Vyriausybės narių 3/4 balsų dauguma priimdama nutarimus. Visi nutarimai (išskyrus slaptus) priimami vardiniu balsavimu ir skelbiami „Valstybės žiniuose“. Vyriausybės posėdžiuose taip pat gali dalyvauti Valstybės kontrolierius ir **Visuomeninės teisinės gynybos nariai**.

Vyriausybės nutarimus pasirašo Ministras Pirmininkas ir tos srities ministras, kurie ir prisiima pasirašytų nutarimų vykdymo asmeninę atsakomybę.

96 straipsnis

Lietuvos Respublikos Vyriausybė solidariai atsako Seimui už bendrą Vyriausybės veiklą.

Ministrai, vadovaudami jiems pavestoms valdymo sritims, **atsakingi už jiems patikėtos sferos darnią raidą ir racionalų valstybės lėšų panaudojimą** Seimui, Respublikos Prezidentui ir tiesiogiai pavaldūs Ministrui Pirmininkui. Kiekvienas ministras pagal jam patiktą kompetenciją atsako už priimtus sprendimus ir jų pasekmes.

Ministro Pirmininko ir ministro padaryti nusikaltimai, einant savo pareigas, tiriami, leidus Seimui, įprasta teise, net po to, kai pasibaigia jų įgaliojimai.

98 straipsnis

Ministras vadovauja ministerijai, sprendžia ministerijos kompetencijai priklausančius klausimus, taip pat vykdo kitas įstatymų numatytas funkcijas. **Ministras – vadovas ir todėl asmeniškai atsako už ministerijos darbo rezultatus.**

Ministrą laikinai gali pavaduoti tik Ministro Pirmininko paskirtas, **konstituciniame Vyriausybės įstatyme numatytas Vyriausybės narys.**

99 straipsnis

Ministras Pirmininkas ir ministrai negali užimti jokių kitų renkamų ar skiriamų pareigų, **būti Seimo nariu**, dirbti verslo, komercijos ir kitokiose privačiose įstaigose ar įmonėse, taip pat gauti kitokį atlyginimą, išskyrus jam nustatytą pagal pareigas Vyriausybėje, bei užmokestį už kūrybinę veiklą.

101 straipsnis

Seimo reikalavimu, Vyriausybė arba atskiri ministrai turi atsiskaityti Seime už savo veiklą.

Kai pasikeičia daugiau kaip pusė ministrų, Vyriausybė turi iš naujo gauti Seimo įgaliojimus.

Priešingu atveju Vyriausybė turi atsistatydinti.

Vyriausybė privalo atsistatydinti taip pat šiais atvejais:

1) kai Seimas du kartus iš eilės nepitaria naujai sudarytos Vyriausybės programai;

2) kai Seimas visų Seimo narių balsų dauguma 2/3 slaptu balsavimu pareiškia nepasitikėjimą Vyriausybe ar Ministru Pirmininku;

3) kai Ministras Pirmininkas atsistatydina ar miršta;

4) po Seimo ir **Prezidento rinkimų**, kai sudaryta nauja Vyriausybė.

Ministras privalo atsistatydinti, kai nepasitikėjimą juo slaptu balsavimu pareiškia daugiau 2/3 visų Seimo narių.

Vyriausybės ar ministro atsistatydinimą priima Respublikos Prezidentas.

Atsistatydinusi Vyriausybė ar pavieniai ministrai, atlikus įstatymu nustatyta tvarka mikroekonominių rodiklių (aparate, tai – Vyriausybės ar ministerijos) ir makroekonominių rodiklių sistemos auditą, atsiskaito Seime, kuris jų veiklą įvertina 3/4 visų Seimo narių balsų dauguma. Ataskaitos su Seimo įvertinimu skelbiamos „Valstybės žiniuose“.

VIII SKIRSNIS. KONSTITUCINIS TEISMAS

102 straipsnis

Konstitucinio Teismo paskirtis – nustatyti visus Lietuvos Respublikos Konstitucijos pažeidimus, siekiant užtikrinti teisingą jos nuostatų įgyvendinimą visų valdžių veiklos srityse ir apsaugoti Lietuvos Respublikos valstybingumą Europos Sąjungoje

Konstitucinis Teismas Konstitucijos lygmeniu laiduoja žmogaus teises ir laisves Lietuvos Respublikoje.

Konstitucinio Teismo statusą ir jo įgaliojimų vykdymo tvarką nustato Lietuvos Respublikos Konstitucinio Teismo **konstitucinis** įstatymas.

103 straipsnis

Konstitucinį Teismą sudaro 9 teisėjai, skiriami devyneriems metams ir tik vienai kadencijai. Konstitucinis Teismas kas treji metai atnaujinamas vienu trečdaliu. Po tris kandidatus į Konstitucinio Teismo teisėjus skiria Seimas iš kandidatų, kuriuos pateikia Respublikos Prezidentas, Seimo Pirmininkas ir Aukščiausiojo Teismo pirmininkas, o teisėjais juos skiria Seimas.

Konstitucinio Teismo pirmininką iš šio teismo teisėjų skiria Seimas Respublikos Prezidento teikimu.

Konstitucinio Teismo teisėjais gali būti skiriami nepriekaištingos reputacijos Lietuvos Respublikos piliečiai, turintys aukštąjį teisinį išsilavinimą ir ne mažesnę kaip 10 metų teisinio ar mokslinio pedagoginio darbo pagal teisininko specialybę stažą.

105 straipsnis

Konstitucinis Teismas nagrinėja ir priima sprendimą, ar neprieštarauja Lietuvos Respublikos Konstitucijai Lietuvos Respublikos įstatymai ir kiti Seimo aktai, o dėl konstitucinių įstatymų teikia išvadas iki jų pateikimo Respublikos Prezidentui pasirašyti.

Konstitucinis Teismas taip pat nagrinėja, ar neprieštarauja Konstitucijai ir įstatymams:

- 1) Respublikos Prezidento aktai;
- 2) Respublikos Vyriausybės aktai.

Konstitucinis Teismas teikia išvadas:

- 1) ar nebuvo pažeisti rinkimų įstatymai per Respublikos Prezidento ar Seimo narių rinkimus;
- 2) ar Respublikos Prezidento sveikatos būklė leidžia jam ir toliau eiti pareigas;
- 3) ar Lietuvos Respublikos tarptautinės sutartys neprieštarauja Konstitucijai;
- 4) ar Seimo narių ir valstybės pareigūnų, kuriems pradėta apkaltos byla, konkretūs veiksmai prieštarauja Konstitucijai;
- 5) apkaltos proceso tvarka sprendžia klausimą dėl Prezidento bei Seimo nario galiojimų suspendavimo;
- 6) ar **politinė partija (bendruomenė) laikosi jos deklaruojamos ideo-**

logijos ir neapgaukinėja rinkėjų.

Konstituciniai įstatymai iki jų pasirašymo ir Seimo Statutas iki jo panaudojimo pateikiami Konstituciniam Teismui, kuris sprendžia, ar jie atitinka Konstituciją.

Konstituciniam Teismui suteikiama teisė sustabdyti bet kurio rinkto ar skirto valdžios bei savivaldybės atstovo, tarp jų Respublikos Prezidento bei Aukščiausiojo Teismo nario, įgaliojimus už veikimą ar neveikimą, pažeidžiantį piliečių konstitucines teises.

Konstitucinio Teismo sprendimai priimami vardiniu balsavimu ir jų rezultatai skelbiami kartu su Konstitucinio teismo išvadomis.

106 straipsnis

Teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl 105 straipsnio pirmojoje dalyje nurodytų aktų turi Vyriausybė, ne mažiau kaip 1/5 visų Seimo narių, taip pat teismai ir Lietuvos Respublikos piliečių bendrijų asociacijos, bendruomenės ar profesinės sąjungos, jei jų iniciatyvai pritaria 5000 rinkimų teisę turinčių Lietuvos piliečių. Respublikos Prezidentas gali kreiptis dėl šių aktų tuo atveju, jei Seimas atmets Respublikos Prezidento veto.

Teisę kreiptis į Konstitucinį Teismą dėl 105 straipsnio antrojoje dalyje nurodytų aktų turi Vyriausybė, ne mažiau kaip 1/5 visų Seimo narių, taip pat teismai ir Visuomenės teisinės gynybos institucija.

Dėl Respublikos Prezidento aktų sutikimo su Konstitucija ir įstatymais į Konstitucinį Teismą turi teisę kreiptis ne mažiau kaip 1/5 visų Seimo narių ir teismai.

Dėl Vyriausybės aktų sutikimo su Konstitucija ir įstatymais į Konstitucinį Teismą gali kreiptis ne mažiau kaip 1/5 visų Seimo narių, teismai, taip pat Respublikos Prezidentas.

Respublikos Prezidento teikimas Konstituciniam Teismui ar Seimo nutarimas ištirti, ar aktas sutinka su Konstitucija, sustabdo šio akto galiojimą.

Prašyti Konstitucinio Teismo išvados gali Seimas, o dėl Seimo rinkimų ir tarptautinių sutarčių – ir Respublikos Prezidentas.

Konstitucinis Teismas turi teisę atsisakyti priimti nagrinėti bylą ar rengti išvadą, jeigu kreipimasis grindžiamas ne teisiniais motyvais.

IX SKIRSNIS. TEISMAS

109 straipsnis

Teismų paskirtis – įgyvendinti Lietuvos Respublikoje teisingumą visoje žmonių gyvenimo srityse.

Teisingumą Lietuvos Respublikoje vykdo tik teismai.

Teisėjai ir teismai, vykdydami teisingumą, yra nepriklausomi.

Teismų nepriklausomumą garantuoja Respublikos Prezidentas.

Teisėjai, nagrinėdami bylas, vadovaujasi tik įstatymais ir teise tiesai nusakyti.

Teismas priima sprendimus ir juos skelbia Lietuvos Respublikos vardu.

111 straipsnis

Lietuvos Respublikos teismai yra Lietuvos Aukščiausiasis Teismas, Lietuvos apeliacinis teismas, apygardų ir apylinkių teismai.

Administracinių, darbo, šeimos ir kitų kategorijų byloms nagrinėti pagal konstitucinį įstatymą gali būti įsteigti specializuoti teismai **su tomis pačiomis procesinėmis stadijomis, kaip ir bendrosios kompetencijos teismai.**

Teismai su ypatingais įgaliojimais taikos metu Lietuvos Respublikoje negali būti steigiami.

Teismų sudarymą ir kompetenciją nustato Lietuvos Respublikos teismų konstitucinis įstatymas.

112 straipsnis

Teisėjais Lietuvoje gali būti tik Lietuvos Respublikos piliečiai.

Aukščiausiojo Teismo teisėjus, o iš jų – pirmininką, skiria ir atleidžia Seimas Respublikos Prezidento teikimu. **Aukščiausiojo Teismo teisėjų paskyrimo pritarimas įstatymo numatyta tvarka atliekamas Tautos pirmuose po jų paskyrimo Seimo rinkimuose ir pakartotinai patikrinamas pirmuose Seimo rinkimuose po 10 metų; toliau ši procedūra kartojama tokia pat tvarka.**

Apeliacinio teismo teisėjus, o iš jų – pirmininką, skiria Respublikos Prezidentas Seimo pritarimu.

Apylinkių, apygardų ir specializuotų teismų teisėjus ir pirmininkus skiria, atleidžia ir jų darbo vietas keičia Respublikos Prezidentas.

Dėl teisėjų paskyrimo, paaukštinimo, perkėlimo ar atleidimo iš pareigų Respublikos Prezidentui pataria speciali įstatymo numatyta teismų taryba – institucija, kurios narius iš visuotinai pripažintos kompetencijos teisėjų, advokatų, prokurorų ir kitų juristų, dirbusių pagal savo profesiją ne mažiau kaip 15 metų, kandidatų renka Seimas – 2/5 narių ir teisėjai – 3/5 narių, išrenkamų abiem atvejais 3/4 balsų dauguma. Jų rinkimų tvarką nustato įstatymas. Šiai institucijai vadovauja Respublikos Prezidentas ir jo pavaduotojas – teisingumo ministras. Teismų tarybos veiklą nustato konstitucinis įstatymas.

Asmuo, paskirtas teisėju, įstatymo nustatyta tvarka prisiekia būti ištikimas Lietuvos Respublikai, vykdyti teisingumą tik pagal įstatymą.

114 straipsnis

Valstybinės valdžios ir valdymo institucijų, Seimo narių ir kitų pareigūnų, politinių partijų, politinių ir visuomeninių organizacijų ar piliečių kišimasis į teisėjo ar teismo veiklą draudžiamas ir užtraukia įstatymo numatytą atsakomybę.

Teisėjas negali būti patrauktas baudžiamojon atsakomybėn, suimtas, negali būti kitaip suvaržyta jo laisvė be Seimo, o tarp Seimo sesijų – be Respublikos Prezidento sutikimo, **išskyrus, kai jis sulaikomas nusikaltimo ar pažeidimo vietoje.**

115 straipsnis

Lietuvos Respublikos teismų teisėjai atleidžiami iš pareigų įstatymo nustatyta tvarka šiais atvejais:

- 1) savo noru;
- 2) pasibaigus įgaliojimų laikui arba sulaukę įstatyme nustatyto pensinio amžiaus;

- 3) dėl sveikatos būklės;
- 4) išrinkus į kitas pareigas arba jų sutikimu perkėlus į kitą darbą;
- 5) kai savo poelgiu pažemino teisėjo vardą;
- 6) kai įsiteisėja juos apkaltinę teismų nuosprendžiai.

Aukščiausiojo Teismo teisėjai atleidžiami negavę visuomenės patvirtinimo per rinkimus.

116 straipsnis

Aukščiausiojo Teismo pirmininką ir teisėjus, taip pat Apeliacinio teismo pirmininką ir teisėjus **bei kitų bendrosios ir specialiosios kompetencijos teismų pirmininkus ir teisėjus** už šiurkštų Konstitucijos pažeidimą arba priesaikos sulaužymą, taip pat paaiškėjus, jog padarytas nusikaltimas, Seimas gali pašalinti iš pareigų apkaltos proceso tvarka.

117 straipsnis

Visuose teismuose bylos nagrinėjamos viešai. Teismo posėdis gali būti uždaras – žmogaus asmeninio ar šeimyninio gyvenimo slaptumui apsaugoti, taip pat jeigu viešai nagrinėjama byla gali atskleisti valstybinę, profesinę ar komercinę paslaptį.

Baudžiamosiose, politinėse ir žiniasklaidos bylose dalyvauja prisiekusieji.

Teismo procesas Lietuvos Respublikoje vyksta valstybine kalba. Asmenims, nemokantiems lietuvių kalbos, garantuojama teisė dalyvauti tardymo ir teisiniuose veiksmuose per vertėją.

118 straipsnis

Ikiteisminį tyrimą organizuoja ir jam vadovauja, valstybinį kaltinimą baudžiamosiose bylose palaiko prokuroras.

Prokuroras įstatymo nustatytais atvejais gina asmens, visuomenės ir valstybės teises bei teisėtus interesus.

Prokuroras, vykdydamas savo funkcijas, yra nepriklausomas ir vadovau-

jasi tik įstatymu.

Lietuvos Respublikos prokuratūra yra Generalinė prokuratūra ir teritorinės prokuratūros.

Generalinį prokurorą skiria ir atleidžia Respublikos Prezidentas Seimo pritarimu.

Prokuratūros statusą ir veiklą nustato **konstitucinis** įstatymas.

X SKIRSNIS. VIETOS SAVIVALDA IR VALDYMAS

119 straipsnis

Savivaldos paskirtis – priartinti viešųjų reikalų tvarkymą prie gyventojų, įteisinti jų vaidmenį ir reikšmę tvarkant viešuosius reikalus, ugdyti gyventojų pilietiškumą.

Savivaldos teise laiduojama įstatymo numatytiems valstybes administraciniam teritoriniams vienetams – savivaldybėms **ir seniūnijoms**. Ji įgyvendinama per atitinkamas savivaldybių ir seniūnijų tarybas.

Savivaldybių tarybos sudaromos priklausomai nuo gyventojų skaičiaus iš 21–51 tarybos nario, Seniūnijų tarybos – kaimo vietovėse iš 7 tarybos narių, miestuose – iš 15 tarybos narių.

Savivaldybių merus, seniūnus, tarybų narius ketveriems metams renka atitinkamo administracinio vieneto nuolatiniai gyventojai, remdamiesi visuotine, lygia ir tiesiogine rinkimų teise, slaptu balsavimu.

Savivaldybių merai, seniūnai, savivaldybių ir seniūnijų tarybų nariai pagal įstatymą asmeniškai moraliai ir materialiai atsako už kolegialių sprendimų padarinius, padariusius žalą gyventojams ar valstybei.

Savivaldos institucijų organizavimo ir veiklos tvarką nustato **konstitucinis** įstatymas. Lietuvos Respublikos įstatymams, Vyriausybės ir savivaldybės tarybos sprendimams tiesiogiai įgyvendinti savivaldybės taryba mero teikimu sudaro jai atskaitingus vykdomuosius organus. **Savivaldybės meras ir jam pavaldžių vykdomųjų organų institucijų vadovai, taip pat seniūnai kas pusę metų viešai atsiskaito už savo veiklą, o jų ataskaitos skelbiamos vietinėje spaudoje.**

Nepateisinusieji piliečių lūkesčių merai, seniūnai ar tarybos nariai gali būti atšaukti, jei už atšaukimą balsuoja ne mažiau kaip 1/2 jį išrinkusių rinkėjų.

Lietuvos nuolatinis gyventojas, gali kelti savo kandidatūrą į savo gyvenamosios savivaldybės tarybos narius, surinkęs ne mažiau kaip 1000 tos savivaldybės rinkėjų parašų arba 10 procentų rinkėjų parašų savo savivaldybės, jeigu jos bendras rinkėjų skaičius yra ne didesnis kaip 10000 rinkėjų. Kiekvienas pats išsikėlęs kandidatas įrašomas į atskirą sąrašą, kuris skelbiamas ir juo operuojama kaip ir partijų bei asociacijų sąrašais.

Tarybos nario įgaliojimai nutrūkta pagal sąlygas, numatytas 63 straipsnyje.

120 straipsnis

Valstybė remia savivaldos institucijas.

Savivaldos institucijos veikia laisvai ir savarankiškai, laikydamosi Konstitucijos ir įstatymų.

Savivaldybėms įstatymu gali būti suteikta ši kompetencija:

- 1) savų savivaldos institucijų formavimas;
- 2) rajono pavaldumo miestų ir seniūnijų ribų nustatymas;
- 3) savivaldybės teritorijos planavimo, urbanizacijos, gyvenamosios statybos;
- 4) viešųjų darbo organizavimas;
- 5) savivaldybės ir vietinės reikšmės kelių tvarkymas ir priežiūra;
- 6) žemės ūkio tvarkymas, vykdant valstybinę kaimo raidos programą;
- 7) vidaus vandenų, miškų priežiūra ir tvarkymas;
- 8) aplinkos apsaugos valdymas;
- 9) melioracinių ir irigacinių sistemų projektavimas, statyba ir eksploatacija, mineralinių vandenų tvarkymas;
- 10) vidaus vandenų žvejyba, medžioklė;
- 11) amatai;
- 12) vietiniai turgūs;

- 13) savivaldybės ekonominės veiklos tvarkymas, atsižvelgiant į valstybės ekonominę politiką;
- 14) vietinės reikšmės muziejai, bibliotekos, teatrai;
- 15) kultūros, meno, istoriniai ir archeologiniai paminklai;
- 16) kultūros reikalų tvarkymas, tarp jų mažumų kultūros;
- 17) turizmo savivaldybės teritorijoje valdymas;
- 18) sporto ir poilsio tvarkymas;
- 19) socialinio aprūpinimo užtikrinimas;
- 20) higienos užtikrinimas ir privačios sveikatos priežiūros tvarkymas;
- 21) viešosios tvarkos palaikymas;
- 22) tam tikrų valstybinių mokesčių administravimas.
- Seniūnų kompetenciją apibrėžia Savivaldos konstitucinis įstatymas.

121 straipsnis

Savivaldybės sudaro ir tvirtina savo biudžetą, kuriame numatomos lėšos kiekvienai seniūnijai. Valstybė užtikrina savivaldybių biudžeto savarankiškumą.

Savivaldybių tarybos turi teisę įstatymo numatyta teise ir tvarka nustatyti vietines rinkliavas, savo biudžeto sąskaita savivaldybių tarybos gali numatyti mokesčių ir rinkliavų lengvatas.

Seniūnijos taryba teikia pagal savivaldybės patvirtintą biudžetą įvairias paslaugas gyventojams, o gavusios gyventojų pritarimą (referendumu ar visuotine apklausa) rinkti vietines rinkliavas.

123 straipsnis

Valstybės regioninėms programoms įgyvendinti Vyriausybė gali sudaryti konkrečiam laikui laikinas administravimo institucijas, apimančias kelias savivaldybes. Jose įstatymo nustatyta tvarka valdymą organizuoja Vyriausybė. Laikinių administravimo institucijų sudarymo tvarką ir veiklą nustato įstatymas. Jų veikla neturi dubliuoti savivaldybių institucijų funkcijų.

Ar savivaldos institucijos laikosi Konstitucijos ir įstatymų, ar vykdo Vyriausybės sprendimus, prižiūri Valstybės kontrolė.

Įstatymo numatytais atvejais ir tvarka savivaldybes teritorijoje Seimas gali laikinai įvesti tiesioginį valdymą.

XI SKIRSNIS. FINANSAI IR VALSTYBĖS BIUDŽETAS

127 straipsnis

Lietuvos biudžetinę sistemą sudaro savarankiškas Lietuvos Respublikos valstybės biudžetas, taip pat savarankiški vietos savivaldybių biudžetai.

Valstybės biudžeto pajamos formuojamos iš mokesčių, privalomų mokėjimų, rinkliavų, pajamų iš valstybinio turto ir kitų įplaukų.

Mokesčius, kitas įmokas į biudžetus ir rinkliavas nustato Lietuvos Respublikos įstatymai.

Jokios valstybės lėšos ir kitoks turtas negali būti išleistos arba skirtos panaudoti, naudai ar išlaikymui kokios nors asociacijos arba kokių nors šalpos, švietimo ar filantropinių įstaigų, kurių nekontroliuoja viešosios valdžios institucijos.

128 straipsnis

Sprendimus dėl valstybinės paskolos ir valstybės kitų esminių turtinių įsipareigojimų priima Seimas Vyriausybės siūlymu.

Vyriausybė jokių valstybės piniginių lėšų, taip pat iš rezervinio fondo negali panaudoti be Seimo leidimo.

Valstybinio turto valdymo, naudojimo ir disponavimo tvarką nustato **konstitucinis** įstatymas.

XII SKIRSNIS. VALSTYBĖS KONTROLĖ

133 straipsnis

Valstybės kontrolės paskirtis – kontroliuoti, ar teisėtai, efektyviai, ekonomiškai, rezultatyviai valdomas ir naudojamas valstybės ir savivaldybių turtas ir lėšos, vykdant valstybės konsoliduotą biudžetą.

Valstybės kontrolės sistema **veikia Valstybės audito rūmų pagrindu.**

Valstybės audito rūmams vadovauja valstybės kontrolierius, kurį **dešimčiai metų tik vienai kadencijai** Respublikos Prezidento teikimu skiria Seimas.

Valstybės kontrolierius, pradėdamas eiti pareigas, prisiekia. Priesaiką nustato įstatymas.

Valstybės kontrolierius yra Valstybės gynybos tarybos narys.

Prie Valstybės audito rūmų yra Statistikos departamentas.

134 straipsnis

Valstybės audito rūmų statusą, įgaliojimus ir veiklą reglamentuoja Valstybės kontrolės konstitucinis įstatymas.

Valstybės audito rūmai **prižiūri, kaip valstybės ir savivaldybių įstaigos laikosi įstatymų.**

Valstybės audito rūmai **prižiūri, ar teisėtai valdomas ir naudojamas valstybės ir savivaldybių turtas ir kaip vykdomas valstybės konsoliduotas biudžetas ir savivaldybių biudžetai ar racionaliai naudojami valstybės ištekliai.**

Valstybės audito rūmai užtikrina statistikos objektyvumą.

Valstybės audito rūmai kasmet teikia Seimui įstatymo numatytas išvadas ir ataskaitas.

Valstybės kontrolė bendradarbiauja su Visuomenės pilietinės gynybos taryba.

XIII SKIRSNIS. UŽSIENIO POLITIKA IR VALSTYBĖS GYNIMAS

138 straipsnis

Seimas ratifikuoja ar denonsuoja šias Lietuvos Respublikos **tarpvalstybines** sutartis:

- 1) dėl Lietuvos Respublikos valstybės sienų **demarkavimo**;
- 2) dėl politinio bendradarbiavimo su užsienio valstybėmis, tarpusavio pagalbos, taip pat su valstybės gynyba susijusias gynybinio pobūdžio sutartis;
- 3) dėl atsisakymo naudoti jėgą ar grasinti jėga, taip pat taikos sutartis;
- 4) dėl Lietuvos Respublikos ginkluotųjų pajėgų buvimo ir jų statuso užsienio valstybių teritorijose;
- 5) dėl Lietuvos Respublikos dalyvavimo universaliose tarptautinėse organizacijose bei regioninėse tarptautinėse organizacijose;
- 6) daugiašales arba ilgalaikes ekonomines sutartis.

Įstatymuose, taip pat **kitokiose** tarptautinėse sutartyse gali būti numatyti ir kiti atvejai, kai Seimas ratifikuoja Lietuvos Respublikos tarpvalstybines sutartis.

Tarpvalstybinės ir tarptautinės sutartys, kurias ratifikavo Lietuvos Respublikos Seimas, yra sudedamoji Lietuvos Respublikos teisinės sistemos dalis.

XIV SKIRSNIS. KONSTITUCIJOS KEITIMAS

148 straipsnis

Konstitucijos 1 straipsnio 1 dalies nuostata „Lietuvos valstybė yra nepriklausoma **ir nedaloma** demokratinė **parlamentinė socialinė** respublika.“ negali būti pakeista.

Tik referendumu gali būti keičiamos pirmojo skirsnio „Lietuvos valstybė“, penktojo skirsnio „Seimas“, šeštojo skirsnio „Respublikos Preziden-

tas“ bei keturioliktojo skirsnio „Konstitucijos keitimas“ nuostatos.

Konstitucijos pataisos dėl kitų Konstitucijos skirsnių turi būti svarstomos ir dėl jų balsuojama Seime du kartus. Tarp šių balsavimų turi būti **įvykę Seimo rinkimai ir po jų** daroma ne mažesnė kaip trijų mėnesių pertrauka. Įstatymo projektas dėl Konstitucijos keitimo laikomas Seimo priimtu, jeigu kiekvieno balsavimo metu už tai balsavo ne mažiau kaip 3/4 visų Seimo narių.

Nepriimta Konstitucijos pataisa Seimui iš naujo svarstyti gali būti teikiama ne anksčiau kaip po metų.

BAIGIAMIEJI NUOSTATAI

153 straipsnis

Negalioja.

154 straipsnis

Referendumu patvirtintą šią Lietuvos Respublikos Konstituciją pasirašo ir ne vėliau kaip per 15 dienų skelbia Lietuvos Respublikos Prezidentas.

Kiekvienas moksleivis, baigdamas mokyklą, su atestatu gauna ir Konstitucijos tekstą.

BAIGIAMOJI DALIS

Globalios ekonomikos ir rinkos veiksniai iš esmės pakeitė nacionalinės valstybės ir visuomenės darnios raidos vidinę ir išorinę aplinką, nors šios aplinkos struktūra išliko tipinė, tai – politinė aplinka, ekonominė aplinka ir socialinė aplinka. Mokslininkų nustatyta, kad globalizacijos veiksniai didžiausią įtaką daro valstybės ir visuomenės darnios raidos politinės aplinkos veiksniams per ekonominės aplinkos veiksnius, o socialinės aplinkos veiksniai kinta žmogaus, šeimos ir organizacijos pokyčių lygmeniu.

Globalizacija sistemingai naikina viską, kas tik galėtų sulaikyti ir sulėtinti laisvą kapitalo judėjimą, apriboti laisvos rinkos veiksmų plėtojimą Lietuvos, Europos Sąjungos ar pasaulio lygmeniu⁹⁹. Šiuolaikinės valstybės valdymo „akcijas“ iš visuomenės išpirko stambūs globalios ekonomikos ir rinkos investuotojai, kartu nuosekliai ir sėkmingai perėmė ir valstybės valdymo funkcijas:

- **Valdžios vykdymo regimybė išliko**, tai yra turime pagal Konstituciją visas valstybės institucijas.
- **Savivaldos vykdymo regimybė išliko**, tai yra žmogus ir jo šeima turi visišką veiklos laisvę, o organizacijos visišką savivaldą.
- **Iki šiol dar tikima**, kad padėtį galima pakeisti rinkimais, tai yra tereikia „teisingai“ balsuoti ir valstybės biurokratinės sistemos postuose keisti žmones.

Deja, realiame gyvenime valstybės ir visuomenės darnios raidos politinė aplinka glaudžiai susieta su ekonomine aplinka, o socialinė aplinka vis labiau „tolsta“ nuo darnios raidos krypties ir todėl žmogui „pateikia“ vis sunkesnius gyvenimo ir darbo sąlygas, kurių visuomenė keisti neturi jokių galimybių¹⁰⁰. Į šiuos klausimus XXI amžiuje atsako naujoji viešoji vadyba.

Viešosios vadybos teorija ir praktika yra neatskiriami procesai, nes jų veiksniai prognozuojami metodologija ir metodika, o patikrinami metodais praktikoje. Viešosios vadybos teorijos ir praktikos veiksmų plėtojimas skirtas

⁹⁹ Bauman Z., Globalizacija: pasekmės žmogui. Vilnius: Strofa, 2002.

¹⁰⁰ Indriūnas A. V., Siaurukas J. G., Socialinis liberalizmas ir kitos politinės ideologijos. Vilnius: Fidas, 2006.

didinti valstybės ir visuomenės darnios raidos efektyvumą, kuris nusakomas bendruoju plėtros rezultatu.

Bendrasis plėtros rezultatas – šiandieninis žmogus, visuomenė ir valstybė su sudėtingais vidiniais ir išoriniais santykiais, labai išsiskiriančios mikro- ir makrosistemos, tačiau apskritai darančios įtaką dabarties ir ateities plėtojimosi procesams bei pažangos raidai.

Spartus pažangos plėtojimas pasaulio bendrijoje, tam tikrame krašte ir valstybėje sudaro sąlygas visuomenės raidoje plėtoti negatyviems procesams, kurie valstybę supriešino su žmogumi visuomenės lygmeniu, o valstybėje įsteigtos institucijos nesusėja užtikrinti demokratijos spartinimo, o tai sustabdytų negatyvius procesus valstybėje ir pasaulio bendrijos raidoje. Nuo žmogaus veiklos savivaldos esmės visuomenės raidoje labai priklauso pažangos ir demokratijos lygis fiksuotame laike nacionaliniame ūkyje ir rinkoje. Visuomenės ugdymo procesų pažanga ir demokratija rodo valstybėje žmogaus veiklos sąlygas, kurias apibūdina viešosios vadybos sistema valstybėje. Nuo viešosios vadybos veiksmų priklauso žmonių gyvenimo lygis kaip pagrindinis pažangos ir demokratijos darnios raidos visuomenėje vertinimo indikatorius¹⁰¹.

Žmonių gyvenimo lygis valstybėje ir pasaulyje sudaro realias sąlygas tarpusavio bendravimui ir dėl to susiklosto naujos sąlygos demokratijai ir pažangai plėtoti ateityje pasaulio bendrijoje. Šie procesai yra begaliniai, todėl viešosios vadybos teorijos ir praktikos veiksmų tyrimai yra ypač reikšmingi valstybės ir visuomenės darniai raidai laiduoti¹⁰².

Šiandieną ypač matyti viešosios vadybos mokslo plėtojimo ir realaus panaudojimo svarba mūsų visuomenės raidoje, taip pat kitose kaimyninėse valstybėse, nes tik žmogaus santykiai su visuomene valstybės lygmeniu sudaro realias sąlygas plėtoti darbinę veiklą, didinti darbo efektyvumą, kuris yra pagrindinis indikatorius pažangai bei demokratijai spartinti laike ir erdvėje.

Tik nuo pažangos ir demokratijos priklauso žmonių darbinės veiklos plėtojimas, darbo efektyvumo didinimas, žmonių gyvenimo lygio ateitis, o realiai ir pasaulio bendrijos tolesnės darnios raidos likimas.

Viešosios vadybos mokslo modelyje „žmogus, šeima, organizacija, visuomenė ir valstybė“ ypatingą reikšmę turi valstybė, kuri yra svarbiausia visuo-

¹⁰¹ Makštutis A., Strateginis planavimas globalizacijos sąlygomis. Vilnius: LKA, 2006.

¹⁰² Makštutis A., Visuotinės kokybės vadyba globalizacijos sąlygomis. Vilnius: LKA, 2005.

menės politinės sistemos organizacija, per kurią strategiškai valdoma visuomenė bei žmogus mikro- ir makrosistemose, taip pat saugoma visuomenės bendroji socialinė, ekonominė, politinė struktūra ir nuolat užtikrinama raidos procesų pažanga.

Gerai žinoti žmogaus darbinės veiklos viešosios vadybos teoriją ir gebėti ją realiai taikyti praktikoje, tai yra žmogaus gyvenime ir darbinėje veikloje, taip pat suprasti jos tobulinimo ir taikymo metodus dabar ir ateityje yra būtina sąlyga norint kryptingai plėtoti žmogaus veiklos efektyvumo didinimą nacionaliniame ūkyje, jo šakose, nacionalinėje rinkoje bei regionuose rengiant aukštos ir aukščiausios kvalifikacijos specialistus Lietuvoje¹⁰³.

Šios monografijos tikslas – pateikti studijuojantiems, specialistams, politikams, doktorantams, mokslininkams, verslininkams, vadovams, dėstytojams, kitiems skaitytojams išplėstinę žmogaus raidos, organizacijos personalo darbinės veiklos viešosios vadybos metodologiją, jos taikymo praktikoje metodus ir darbo efektyvumo didinimo teorines bei praktines galimybes Lietuvoje.

Autoriai dėkoja visiems, padėjusiems rengti ir išleisti šią monografiją.

Ši monografija skiriama kiekvienam besidominčiam, studijuojančiam, dalyvaujančiam valstybės ir visuomenės darnios raidos procesų spartinime, taip pat visiems Lietuvos gyventojams.

Pagarbiai autoriai,
doc. dr. Algimantas Valentinas Indriūnas ir
prof. habil. dr. Antanas Makštutis

Vilnius, 2008 m. rugsėjis

¹⁰³ Marmorstein D. A., Leadership and Education. Copenhagen: Vorlaget Vandkunsten, 2008.

LITERATŪRA

1. Aristotelis. Politika. Vilnius: Pradai, 1997.
2. Arlauskas S., Turiningieji teisės pagrindai: pagrindinių subjektinių teisių teorijos metmenys: monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras, 2004, 420 p.
3. Ashford N. Laisvos visuomenės principai. Vilnius: Aidai, 2003, 126 p.
4. Bauman Z., Globalizacija: pasekmės žmogui. Vilnius: Strofa, 2002, 207 p.
5. Benchmarks for Good Lawmaking: Handbook. Kopenhaga: Council of the Baltic States, 2003, 47 p.
6. Bielinis L., Prezidento rinkimų anatomija; 2002 metų prezidento rinkimai Lietuvoje: monografija. Vilnius: Versus Aureus, 2003, 207 p.
7. Burke E., The Political Philosophy of Edmund Burke. Oxford: Oxford University Press, 1986.
8. Dahl R. A., Demokratija ir jos kritikai. Vilnius: Amžius, 1994, 526 p.
9. Davies N., Europa: istorija. Vilnius: Vaga, 2002, 1366 p.
10. Dahrendorf R., Modernusis socialinis konfliktas. Vilnius: Pradai, 1996, P. 50.
11. Dicey A.V., Konstitucinės teisės studijų įvadas. Vilnius: Eugrimas, 1999, 408 p.
12. Drucker P. F., Valdymo iššūkiai XXI amžiuje. Vilnius: Goldratt Baltic Network, 2004, 231 p.
13. Dunleavy P., O'Leary B., Valstybės teorijos: liberalios demokratijos politika. Vilnius: Eugrimas, 1999, 438 p.
14. Dworkin R., Rimtas požiūris į teises. Vilnius: Rašytojų sąjungos leidykla, 2004, 516 p.
15. Enriquez J., Kai ateitis užvaldo mus. Vilnius: Mūsų knyga, 2007, P. 53.
16. Epstein L., Political Parties in the American Mold. University of Wisconsin Press. 1989.
17. Europos žmogaus teisių ir pagrindinių laisvių konvencija (Roma 1950 11 04). Kn.: Žmogaus teisės: Regioninių tarptautinių dokumentų rinkinys/ Sud. R. Mališauskas. Vilnius: Mintis, 1993, 375 p.
18. Gloore P. A., Cooperis S. M., Naujausių tendencijų paieška. Vilnius:

- „Verslo žinios“, 2008, 224 p.
19. Gorges R., So arbeiten Regierung und Parlament: organisation, zusammenarbeit und Kontrolle im parlamentarischen Regierungssystem. Rheinbreitbach: NDV, Neue Darmstädter Verlage, 1992, 115 p.
 20. Grigas R., Tautos likimas (sociologinė apybraiža). Vilnius: ROSMA, 1995, 450 p.
 21. Grundgesetz für Bundesrepublik Deutschland. Bundeszentrale für politische Bildung, 1994, 96 p.
 22. Handbook: Benchmarks for Good Lawmaking. Copenhagen: Council of The Baltic Sea States, 2003, 47 p.
 23. Hayek von F., Kelias į vergovę. Vilnius: Laisvosios rinkos insitutas, 2002, 156 p.
 24. Hegel G. W. F., Teisės filosofijos apmatai. Vilnius: Mintis, 2000.
 25. Interleksis: kompiuterinis tarptautinių žodžių žodynas. Vilnius: Alma litera, 2001.
 26. Jarašiūnas E., Daugybė šiuolaikinės konstitucijos veidų. Kn.: Konstitucinio reguliavimo įvairovė: kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras, 2006, P. 8–36.
 27. Konstitucinio reguliavimo įvairovė: kolektyvinė monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras, 2006, 448 p.
 28. Kūris E., Konstitucija pagal Sartorį. Kn.: Sartori G., Lyginamoji konstitucinė inžinerija. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2001, P. 8–18.
 29. Lamentowicz W., Šių laikų valstybė. Vilnius: Alma littera, 1998, P. 117–118, 119–120.
 30. Lane J. E., Konstitucija ir politikos teorija. Kaunas: Naujasis lankas, 2003, P. 239.
 31. Lane J. E., Viešasis sektorius: sąvokos, modeliai ir požiūriai. Vilnius: Margi raštai, 2001, 463 p.
 32. Latvijos Respublikos Aukščiausiosios Tarybos žinios, 1992, Nr. 4/5, P. 26.
 33. Lazdynas R., Savivalda: filosofija, teorija, praktika. Šiauliai: Saulės delta, 2005, 280 p.
 34. Lietuvos valstybės konstitucijos. Vilnius: Mokslas, 1989, 239 p.
 35. Lietuvių enciklopedija, dvidešimt septintas tomas. LEL (užsienyje).
 36. Lietuvių kalbos žodynas, XII tomas. Vilnius: Mokslas, 1981, P. 273–274.

37. Lietuvos ateitis pasaulio kontekste. Specialistų žvilgsnis: kolektyvinė monografija./Sud.: projekto vadovas Vincentas Jasiulevičius, mokslinis redaktorius Antanas Makštutis. Vilnius: Mokslo aidų leidykla, 2003, 416 p.
38. Lietuvos Respublikos Konstitucija ir laikmetis [Mokslinė praktinė konferencija]. Vilnius: LRS kanceliarijos dokumentų skyrius, 2002, 109 p.
39. Lietuvos politinė sistema: Sąranga ir raida./ Sud. A. Krupavičius, A. Lukošaitis. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2004, 560 p.
40. Lindblom Ch. E., Woodhouse E. J., Politikos formavimo procesas. Vilnius: Algarvė, 1999, 240 p.
41. Machiavelli N., Valdovas. Vilnius: UAB ISTC, 1998.
42. Makštutis A., Strateginio valdymo principai: monografija. Klaipėda: Klaipėdos universiteto leidykla, 2001, 380 p.
43. Malik F., Vadovauti, veikti, gyventi: Veiksmingas valdymas naujausiais laikais. Vilnius: Mūsų knyga, 2005, 415 p.
44. Mickūnas A., Lietuvoje nėra politikos. „Alfa“, 2007, P. 11–16.
45. Montesquieu C. L., Apie įstatymų dvasią. Vilnius: Mintis, 2005.
46. Nathan Glick. Konstitucijos komentaras: Rašiniai apie federaciją. Kn.: JAV valdžios sandara. Vienna: Usia Regional Program Office, 1989. P. 34–49.
47. Paine T., The Rights of Man. London: Evryman's Library, 1966. P. 48.
48. Palubinskas A. F., Kas trukdo Lietuvai tapti teisine valstybe? „Bernardinai“, 2007-07-04.
49. Parsons W., Viešoji politika: politikos analizės teorijos ir praktikos įvadas. Vilnius: Eugrimas, 2001, 607 p.
50. Platonas, Valstybė. Vilnius: Pradai, 2000.
51. Politinės minties enciklopedija./Ats. red. David Miller. Vilnius: Mintis, 2005, P. 33.
52. Pollitt Ch., Bouckaert G., Viešojo valdymo reforma: Lyginamoji analizė. Vilnius: Algarvė, 2003, 359 p.
53. Putnam R. D., Kad demokratija veiktų: pilietinės tradicijos šiuolaikinėje Italijoje. Vilnius: Margi raštai, 2001, 324 p.
54. Rawls J., Pamatinės laisvės ir jų prioritetas. Kn.: Šiuolaikinė politinė filosofija: antologija./Sud. Kis J. Vilnius: Pradai, 1998, P. 182–183.
55. Rose-Ackerman S., Korupcija ir valdžia: priežastys, padariniai ir refor-

- ma. Vilnius: Vaga, 2001, P. 85.
56. Ruwart M. J., Gydykime sergantį pasaulį. Vilnius: Valstybinis leidybos centras, 1994, 359 p.
 57. Sabine G. H., Thorson T., Politinių teorijų istorija. Vilnius: Pradai, 1995, 950 p.
 58. Sartori G., Lyginamoji konstitucinė inžinerija. Kaunas: Poligrafija ir informatika, 2001, 208 p.
 59. Simon H. A., Administracinė elgsena: sprendimų priėmimo procesų administracinėse organizacijose tyrimas. Vilnius: Knyga, 2003, 400 p.
 60. Stačiokas S., Konstitucinės teisės doktrinos pradininkas. Kn.: Dicey A. V., Konstitucinės teisės studijų įvadas. Vilnius: Eugrimas, P. 5–10.
 61. Stone D., Viešosios politikos paradoksai: sprendimų priėmimo menas politikoje. Vilnius: Eugrimas, 2004, 435 p.
 62. Sutartis dėl konstitucijos Europai. Liuksemburgas: Europos Bendrijų oficialiųjų leidinių biuras, 2005, 482 p.
 63. Šiuolaikinė politinė filosofija: antologija./Sud. Janos Kis. Vilnius: Pradai, 1998, 557 p.
 64. Tautiškas ir pilietiškumas: Atskirtis ir dermė. Monografija. Vilnius: VPU leidykla, 2007, 300 p.
 65. Thom N., Ritz A., Viešoji vadyba. Inovaciniai viešojo sektoriaus valdymo metmenys: monografija. Vilnius: Mykolo Romerio universiteto leidybos centras, 2004, 336 p.
 66. Toffler A., Valdžių kaita: žinios, turtas ir prievarta artėjant XXI amžiui. Vilnius: Tyto alba, 2001, 551 p.
 67. Valstybės kūrimo drama: krizė ir vizijos. Vilnius: Margi raštai, 2000, 336 p.
 68. Valstybės tarnyba Lietuvoje; Praeitis ir dabartis. Kolektyvinė monografija./Sud.: K. Masiulis, A. Krupavičius. Vilnius: Valstybės tarnybos departamentas prie VRM, 2007, 430 p.
 69. Vasiliauskas A., Strateginis valdymas. Vilnius: Enciklopedija, 2002, 384 p.
 70. Willetas E. F., Kaip kuriami JAV įstatymai. Vienna: Usia Regional Program Office, 1989, 64 p.
 71. Zeitler V., Austrija: ryškiausios politinės vaivorykštės spalvos. Vilnius: Algimantas, 2000, 223 p.

RODYKLĖ

A

Administracinė sistema 7
 Administracinis teismas 40, 68
 Airija 14, 20, 25–27, 42, 43, 68, 71, 107–110, 115, 125, 127, 129, 144, 152, 159, 168, 170, 173, 175, 177, 194, 197
 Alžyras 56
 Anarchija 7
 Anonimiškumas 49, 73
 Antika 61, 64
 Apkalta 123, 124, 142, 151, 163, 164, 171, 173, 175–177, 218, 223, 227, 232, 235
 Apsileidimas 40
 Architektūra 27, 127
 Aristotelis 61, 246
 Arlauskas S. 2, 13, 17, 67, 247
 Ashfordas N. 24, 247
 Aspektas 19, 20, 44, 48
 Aspirantas 34
 Atestavimas 39
 Atgimimas 10, 23, 55
 Atkuriamasis Seimas 54
 Atlyginimas 28, 29, 34, 38, 44, 45, 49, 55, 88, 103, 120–122, 146, 158, 159, 168, 170, 171, 173, 175, 177, 213, 217, 225, 230
 Atmosferos tarša 46
 Atsakomybė 15, 17, 28, 32, 33, 35, 38–40, 48, 49, 53, 57–61, 64, 65, 86, 90, 99, 106, 119, 122, 123, 145, 153, 156–160, 168, 170, 171, 173–175, 178, 217, 235
 Atsistatydinimas 15, 57, 59, 120, 147, 149, 159, 160, 181, 226, 231
 Atstovas 24, 25, 27, 29–31, 33, 40, 42, 55, 57–59, 61, 63, 64, 66, 68, 72, 73, 89–

92, 100, 107–111, 115, 117–120, 127, 128, 134, 141, 144, 147–149, 159, 165, 170, 171, 173, 175, 176, 181, 187, 192, 197, 203, 209, 214, 216, 223, 225, 233
 Atstovavimas 35, 73, 90, 91, 118, 179, 182, 183
 Auditas 39, 148, 160, 231
 Audito rūmai 193, 194, 240, 241
 Augustinas šv. 61
 Aukcionas 46
 Aukščiausioji Taryba 54, 200, 248
 Aukštaitija 111, 112, 215
 Aukštasis mokslas 41, 42, 95, 211
 Aukštoji mokykla 27, 94, 95, 127, 211
 Aukštųjų mokyklų dėstytojai 34, 120
 Austrija 25, 70, 79, 109, 112, 115, 120, 122, 125, 129, 138, 152, 159, 166, 168, 175, 177, 181, 192, 250
 Azijos tigras 42, 43

B

Bagdanavičius J. 2
 Bankininkystė 27, 127
 Bankrotas 15, 57
 Baudžiamoji byla 41, 49, 178, 180, 236
 Baumanas Z. 9, 243, 247
 Bavarija 200
 Bažnyčia 93, 94
 Belgija 25, 55, 97, 109, 110, 112, 120, 122, 123, 131, 133, 152, 177, 178, 181, 188, 192, 197
 Bendruomenė 11, 36, 61, 62, 97, 111, 112, 119, 127, 133, 139, 164, 166, 181–183, 188–190, 192, 215, 217, 225, 232, 233

- Bielinis L. 247
 Biudžetas 27, 37, 46, 49, 75, 76, 114, 116, 117, 122, 131, 132, 155, 182, 184, 186–190, 192–194, 204, 216, 217, 220, 229, 238–241
 Biurokratinė sistema 6, 244
 Bouckaertas G. 13, 14, 249
 Brazauskas A. M. 31
 Brazilija 20, 68, 70, 74, 91, 92, 186, 192
 Burke'as E. 62
 BVP 10, 23, 42, 43, 107, 108
- C**
- Cenzūra 69–98, 211
 Ciceronas 61
 Cooperis S. M. 17, 247
- Č**
- Čekija 161, 163, 164
- D**
- Dahlis R. A. 247
 Dahrendorf R. 42, 247
 Damoklo kardas 30, 46, 50
 Danija 26, 84, 99, 107, 110, 112, 115, 120, 153, 170, 173, 175, 177, 181, 197
 Darbas 6, 7, 10, 14, 15, 21, 23, 27, 29, 33, 34, 37–40, 42, 44, 47–50, 57, 66–71, 80, 81, 83, 89, 91, 98–100, 102–104, 106–109, 119–124, 127, 129, 143, 148, 158, 162, 163, 167, 169, 174, 175, 185, 198, 206, 209, 212, 213, 217–219, 224, 230, 232, 234, 238, 243, 244, 245
 Darbo našumas 42, 98
 Darbo vieta 6, 15, 37, 100, 103, 147, 150, 169, 172, 226, 235
 Darni raida 2, 6–8, 111, 152, 155, 157, 201, 214, 228–230, 243–246
 Daviesas N. 17, 247
- Deformacija 7
 Deklaravimas 46
 Demarkavimas 195, 242
 Demaskuotojas 49
 Demokratija 2, 5–7, 11, 13, 17, 21, 22, 26, 31, 32, 44, 52, 64, 70, 71, 73, 93, 111, 152, 155, 168, 202, 228, 229, 245, 247
 Departamentas 21, 38, 148, 150, 183, 194, 240, 250
 Dėsningumas 19
 Despotizmas 12, 56, 62
 Dicey'as A. 31, 90, 247, 250
 Didysis komitetas 27, 110, 127, 129, 135, 136, 143, 192, 219, 221, 224
 Didžioji Britanija 25, 56
 Didžioji komisija 26, 107, 109, 128
 Didžioji Kunigaikštystė 79, 80
 Dievas 33, 170
 Diktatas 7
 Diktatūra 26
 Dispozicija 60, 92
 Doktorantas 34, 42, 246
 Druckeris P. F. 16, 36, 43, 44, 247
 Dunleavy'as P. 247
 Dveji rūmai 25–27, 107–109, 127
 Dworkinas R. 15, 18, 247
 Dzūkija 55, 111, 112, 215
- E**
- Eduskunda 111, 113, 121, 124, 128, 130
 Ekonomika 10, 22, 27, 42, 47, 60, 98–100, 244
 Ekonominiai veiksniai 5, 7
 Ekonomistai 23, 47
 Elitas 11, 13
 Enciklopedija 29, 30, 32, 60, 61, 90, 118, 248–250
 Energetika 27
 Enriquezas J. 247
 Epstein L. 247

Estija 33, 34, 42, 71, 74, 81, 85, 90–92, 110, 115, 120, 121, 123, 144, 152, 170, 173, 175

Etnokultūra 79, 96, 205, 211

Europa 6, 10, 14, 17, 25, 36, 42, 53, 80, 107, 120, 121, 124, 247, 250

Europos Sąjunga 5, 25, 161, 231, 244

F

Federacija 113, 138–140, 181, 188–190, 192, 249

Federacinė taryba 25, 125

Fermeriai 43

Finansai 27, 47, 127, 139, 158, 186, 188, 192, 240

Finansavimas 37, 91, 92, 193

Frakcija 30, 31, 33, 109, 117, 118, 124, 129, 143, 218, 219, 224

Funkcija 29, 35, 39, 58, 60, 64, 65, 74, 77, 99, 100, 102, 116, 120, 121, 140, 144, 145, 149, 153–155, 157–159, 161, 163, 168, 171, 178–186, 188, 193, 194, 230, 236, 240, 244

G

Gailestingumas 20, 68

Gaisrų gesinimas 19, 72

Galimybės 6, 7, 24, 36, 39, 44, 47, 58, 65, 66, 99, 102, 114, 139, 196–198, 244, 246

Gamyba 5, 40, 43, 97, 98, 100, 103, 212

Gamtiniai ištekliai 21, 22, 71

Gediminaičių stulpai 79

Gerovė 5, 11, 14, 17, 19–23, 26, 32, 33, 37, 48, 57, 58, 61, 64, 68–72, 80, 84, 85, 98–100, 105, 107, 108, 111, 118, 119, 202, 203, 207, 212, 214, 216

Gimnazija 41

Gynyba 20–22, 69, 71, 89, 132, 138–

142, 148–150, 156, 158, 166, 194, 195, 209, 220, 223, 226, 229, 233, 241, 242

Gyvenimo kokybė 5, 16, 21, 23, 71, 155, 229

Gyvenimo lygis 5, 12, 23, 43, 96, 104, 105, 152, 189, 213, 214, 229, 245

Gyventojai 2, 10, 12–15, 19, 20, 22, 26, 30, 36, 37, 42–45, 48, 50, 52, 55–59, 61, 66, 68, 69, 72, 75, 77, 96, 104, 105, 107, 108, 110, 119, 132, 135, 180–185, 187, 189, 201, 203, 205, 214, 216, 236, 237, 238, 239, 246

Globalizacija 2, 5, 9, 16, 19, 201, 244, 245, 247

Glickas N. 249

Gloore'as P. A. 17, 247

Gorgesas R. 248

Graikija 26, 29, 35, 71, 92, 107, 108,

110, 116, 120, 144, 152, 168, 181, 197

Grąžinimas įgaliojimų 15, 59, 121, 123, 125, 147, 149, 153, 154, 218, 226, 228

Grėsmė 44

Grigas R. 147

Griovimas 13

H

Hayekas von F. 248

Harringtonas J. 61

Hegelis G. W. F. 61, 248

Hipotezė 60

I, I

Ideologija 11, 24, 164, 232, 244

Imperatyvusis mandatas 30, 31, 33

Imunitetas 28

Indija 26, 56

Indonezija 20, 69, 120

Indriūnas A. 2, 8, 201, 244, 246

Infrastruktūra 5, 37, 100, 212

Inovacija 42,
 Institucija 2, 7, 8, 10, 11, 13, 14, 16, 18,
 19, 21–24, 27, 35–40, 42, 52, 53, 55–62,
 64–66, 68, 72, 75, 76, 79, 87, 88, 94,
 96–98, 100, 103, 104, 107, 109, 111, 130,
 131, 138–141, 144, 148–150, 152, 163,
 166, 168–174, 178–188, 190–192, 194,
 204, 205, 208, 210, 211, 213, 220, 223,
 225, 227, 233, 235, 237–240, 244, 245
 Integracija 5
 Intelektas 6
 Intelektualai 10, 12–14, 16, 23, 25–28,
 30–32, 35, 41, 42
 Interesai 7, 11, 14, 24, 28, 29, 31–33, 36,
 39, 42, 47, 59, 60, 62, 66, 69, 84, 85, 90,
 93, 96–101, 111, 118, 119, 124, 127, 136,
 138, 139, 142, 170, 178–180, 184, 211,
 212, 214, 217, 221, 223, 236
 Investavimas 7
 Inžinerija 11, 25, 27, 109, 127, 247, 250
 Islandija 107, 109
 Ispanija 20, 25, 69, 71, 75, 78, 81, 84,
 88, 93, 97, 99, 101, 102, 132, 133, 136,
 153, 161, 162, 171, 177, 178, 181, 185,
 186, 197
 Įstatymų kaita 23, 106
 Įstatymų leidyba 23, 25, 26, 65, 105,
 107–109, 111, 114, 116, 118, 191
 Įstatymų leidybos iniciatyva 35, 132,
 133, 221
 Istorija 12, 17, 55, 95, 96, 101, 211, 212,
 247, 250
 Išlaidos 19, 26, 46, 47, 49, 108, 122, 131,
 189, 190, 192, 193, 217
 Išlikimas 19
 Išnykimas 19
 Išsilavinimas 21, 23, 24, 80, 81, 99, 162,
 163, 206, 232
 Italija 21, 25, 39, 44, 55, 69, 71, 75, 77,
 84, 91, 93, 94, 96, 97, 99, 102, 112, 116,
 120, 127, 132, 144, 153, 157, 159, 161,

162, 170, 181, 184, 188, 192, 197, 249

Įžvalga 10

J

Japonija 25, 40, 42, 55, 69, 84, 88, 90,
 94, 95, 100, 105, 107, 124, 126, 127, 131,
 134, 159, 168, 171, 173, 176, 182, 185,
 186, 188, 191, 193, 198

Jarašiūnas E. 16, 248

Jasiulevičius V. 66, 249

JAV 15, 20, 25, 26, 29, 31, 42, 43, 49, 54,
 55, 63, 69, 94, 107, 134, 146, 148, 168,
 171, 177, 188, 249, 250

Jėzuitai 61

K

Kaimas 36, 43, 183–185, 237, 238

Kaina 5, 37, 45, 47

Kalba 6, 19, 21, 22, 32, 38, 58, 68, 70, 71,
 79–81, 87, 97, 122, 123, 127, 176, 178,
 202, 205, 208, 217, 236, 248

Kapitalizavimas 37

Kapitalas 7, 37, 43, 44, 47, 66, 99, 188,
 244

Karjera 37, 185

Kinija 14, 61

Kirgizija 120, 124

Kisas J. 18, 40, 249, 250

Kyšis 46–50, 84, 170

Kolegija 113, 138–140, 181, 182, 215

Kolonija 56

Kompetencija 6, 39, 52, 58, 62, 72,
 75, 76, 116, 120, 129, 139, 148, 152,
 157–159, 164, 168, 169, 171, 172, 176,
 179, 184–186, 192, 204, 219, 228, 230,
 234, 235, 238

Kompiuterizacija 49

Komunistai 23

Koncepcija 8, 18

Koncesija 47

- Konfliktai 15, 28, 42, 59, 124, 247
 Konstitucija 2, 8, 9, 11–22, 24–36, 40, 41, 44, 45, 52–55, 58–76, 80, 83–86, 90–93, 99, 106–108, 110, 112, 115–121, 125, 126, 128–131, 133, 137, 141–145, 148–155, 160, 161, 163–167, 169, 170, 175, 176, 180, 181, 184, 185, 187, 188, 195–204, 208, 210, 216, 217, 219, 220, 222–225, 227–229, 231–233, 235, 238, 239, 242, 244, 248–250
 Konstitucijos keitimas 66, 196–199, 242
 Konstitucinis įstatymas 53, 67, 70, 75, 76, 93, 98, 100, 111, 115, 132–136, 140, 141, 143, 154, 157, 161, 163–166, 169, 171, 172, 178–180, 183, 185, 186, 191, 194, 204, 210, 211, 214, 221, 223, 224, 228, 230, 231, 233–238, 240
 Konstitucinis Teismas 15, 59, 67, 71, 81, 86, 117, 130, 131, 136–143, 147, 150, 151, 160–166, 169, 185, 216, 220–224, 226, 227, 231–233
 Kontrolė 29, 33, 36, 40, 53, 56, 59, 60, 68, 74, 97, 106, 131, 138, 141, 150, 188, 191–194, 203, 223, 239–241
 Korupcija 12, 14, 38, 41, 46–50, 56, 59, 84, 106, 108, 249
 Kosta Rika 49
 Krizė 19, 38, 72, 250
 Krupavičius A. 38, 248, 250
 Kultūra 5, 6, 27, 39, 42, 43, 95, 96, 101, 104, 105, 127, 186, 205, 211, 212, 214, 238
 Kūrėjai 14, 15, 20, 22, 29, 44
 Kūris E. 11, 247
 Kūrybine galia 10
 Kvalifikacija 14, 39, 41, 66, 99, 103, 246
- L**
- Lagtingas 109, 128–130, 135
 Laisvasis mandatas 30, 31, 33, 118
- Laisvoji rinkta 11
 Lamentowiczius W. 248
 Lane'as J. E. 26, 27, 73, 108, 248
 Latvija 12, 81, 110, 132, 144, 148, 171, 174, 176, 248
 Lazdynas R. 36, 248
 Legitimumas 62–64
 Lenkija 12, 25, 53, 56, 106, 107, 116
 Lenkijos–Lietuvos valstybė 12, 53, 56
 Lėšos 15, 19, 37, 43, 47, 49, 65, 91–93, 106, 121, 131, 155, 157, 187–191, 193, 210, 229, 230, 238–240
 Lietuva 2, 5–14, 16, 18, 19, 21–23, 26, 28, 30–33, 35, 38, 41–43, 46, 47, 51, 53, 54, 56, 57, 59, 60, 62, 63, 66–70, 72–78, 80, 84, 86, 87, 89–92, 95, 96, 98, 101–103, 105–108, 112, 113, 117–119, 123, 124, 126, 130–133, 136, 138, 143–157, 160–164, 166–169, 172, 174, 176, 178, 180, 183, 184, 188, 190, 195, 196, 199–205, 208–218, 220, 221, 224–237, 239, 241–244, 246–250
 Lietuvos Didžioji Kunigaikštystė 79, 80
 Lilburne'as J. 61
 Lindblomas CH. E. 11, 249
 Liuksemburgas 26, 107, 182, 250
 Lygybė 6, 20, 21, 23, 26, 44, 65, 68, 70, 71, 202
 Lordų rūmai 25
 Lukošaitis A. 249
- M**
- Machiavellis N. 61, 249
 Magistratūra 170–172, 179
 Maišiagalos susitarimas 57
 Makštutis A. 2, 8, 66, 201, 243, 246, 249
 Malikas F. 24, 249
 Mandatas 30–34, 49, 90, 118–121, 123–125, 127, 128, 140, 142, 153, 154, 158, 181, 217, 218, 223

Masiulis K. 38, 250
 Meksika 49
 Meras 36, 37, 57, 181, 183, 184, 237
 Metodologija 6, 244, 246
 Metropolija 56
 Mickūnas A. 31, 33, 249
 Milleris D. 29, 90, 118, 249
 Ministras 15, 35, 38, 39, 57, 59, 100, 116, 120, 121, 123, 130–132, 147, 149, 151–154, 156–160, 168, 172, 179, 193, 212, 220, 226, 228–231, 235
 Ministras Pirmininkas 15, 53, 59, 100, 115–117, 130–132, 145, 147–149, 151–154, 156–160, 164, 198, 212, 220, 226, 228–231
 Ministrų kabinetas 38, 53, 63, 148, 191
 Mironas V. 53
 Modernizacija 21, 23, 71
 Mokesčiai 37, 44–47, 65, 75, 76, 106, 131, 132, 134, 136, 182, 185–190, 204, 220, 221, 238, 239
 Mokesčių našta 44, 45
 Mokslas 8, 19, 27, 32, 34, 41, 42, 43, 66, 95, 96, 109, 127, 211, 219, 245, 246, 249
 Mokslininkai 10, 16, 27, 40–42, 67, 244, 246
 Mokslo ir technikos pažanga 5
 Monarchija 26, 107, 108
 Monopolija 10, 47, 84, 99, 101, 188
 Montesquieu'as Ch. L. 62, 249

N

Nacionalinis produktas 5, 6
 Nauda 13, 18, 35, 47–49, 51, 56, 93, 100, 103, 131, 188–190, 193, 239
 Neapmokestinamas minimumas 44, 45
 Nepasitenkinimas 14, 109
 Nepasitikėjimas 10, 14, 23, 106, 115, 117, 130, 131, 142, 147, 151, 159, 160, 216, 220, 224, 226, 231

Nepriklausomybė 10, 20–23, 30, 32, 35, 38, 53, 54, 56, 68–71, 73, 93, 118, 144, 202
 Nevyriausybė organizacija 73, 93, 203, 210
 Nyderlandai 96, 104, 198
 Norvegija 26, 27, 107–109, 113, 128, 129, 135
 Nuosavybė 41, 45, 46, 64, 80, 81, 83–87, 98–102, 186, 193, 207, 208, 212, 213
 Nuostatai 9, 12, 15, 27, 35, 36, 52, 54, 59, 63, 64, 75, 76, 97, 111, 116, 127, 128, 130, 133, 136, 140, 141, 161, 166, 171, 176, 178, 189, 193, 196, 197, 199, 201, 204, 221, 231, 243
 Nusikalstamumas 14, 15, 57, 89

O

O'Leary'as B. 247
 Odelstingas 109, 128–130, 135
 Okupacija 54
 Olandija 25, 42, 111, 113, 119, 120, 182
 Organizacija 2, 5–8, 10, 12, 16, 18, 19, 26, 39, 48, 72, 73, 91–93, 96, 98, 100, 119, 121, 146, 147, 149, 150, 155, 170, 173, 174, 182, 185, 192, 193, 195, 196, 203, 210–212, 217, 225, 229, 235, 241, 244–246, 250

P

Paine'as T. 12, 52, 249
 Pajamos 18, 19, 40, 44–46, 65, 99, 102, 103, 113, 121, 188–190, 192, 193, 213, 215, 240
 Palikuoniai 20, 69, 78
 Palubinskas A. 13, 60, 249
 Pamarys 112, 215
 Papročiai 6, 68, 70, 202
 Pareigos 25, 28, 32, 34, 39, 40, 52, 59, 64, 65, 83, 88, 90, 100, 118–125, 132, 138–

- 142, 144–149, 151, 153–155, 157–159, 163, 164, 168–179, 191–194, 207, 212, 217, 218, 223–230, 232, 235, 241
 Parlamentas 25–27, 30, 61, 66, 74, 75, 91, 107–113, 116, 117, 120, 121, 123–128, 131, 132, 135, 143, 162, 164, 171, 172, 179, 181, 182, 188, 191–193, 197, 198
 Parlamentinė valstybė 74
 Parsonsas W. 18, 41, 249
 Partija 10–12, 22, 24, 25, 31, 33, 53, 66, 73, 87, 90–93, 96, 98, 109, 111, 112, 116, 117, 119, 124, 127–129, 139–141, 143, 146, 164, 173, 174, 181, 184, 196, 198, 210, 211, 215, 217–219, 223–225, 232, 236, 238
 Pasipriešinimas 11, 12, 56
 Paskirtis (misija) 18, 19, 39, 72
 Paslaugos 5, 13, 14, 37, 43–45, 48, 49, 101, 104, 105, 113, 138, 187, 212, 214, 240
 Patirtis 9, 10, 14, 21, 22, 26, 27, 32, 35, 36, 42, 43, 49, 51, 67, 75, 88, 96, 108, 115, 117, 118, 121, 124, 127, 131, 135, 136, 138, 142–144, 157, 172, 176, 186
 Patriotizmas 10
 Paveldas 19, 22
 Pavojus 12, 13, 56, 79, 145, 152, 170
 Pažanga 2, 5–8, 14, 19, 22, 26, 42, 48, 59, 65, 72, 96, 98, 99, 103, 107–109, 111, 138, 152, 155, 203, 214, 228, 229, 245, 246
 Pažeidimai 40, 49, 50, 53, 61, 65, 87, 92, 98, 142, 153, 157, 161, 174–176, 179, 211, 223, 231, 236
 Pažiūros 32, 87, 97, 107, 208
 Pedagogai 10, 121
 Pelnas 10, 45, 47, 106, 192
 Pertvarka 13, 14, 16, 21, 23, 43, 71
 Piliečiai 10, 12, 14, 15, 21–23, 28, 29, 31, 32, 35, 37, 38, 40, 44, 47, 49, 50, 52–58, 60–66, 68–79, 81, 83, 87, 89–93, 95, 102–106, 111, 113, 132–134, 136, 137–139, 141, 144, 152, 153, 162, 163, 165, 166, 169, 172–174, 177, 179, 180, 183, 184, 196, 198, 202–206, 208–214, 221–223, 228, 232–235, 238
 Pinigai 6, 9, 46
 Pirmalaikiai rinkimai 114, 115, 117–119, 123, 124, 148, 150, 151, 215–218, 227
 Platonas 24, 61, 249
 Pliuralizmas 70, 71, 93, 97
 Politinė partija 12, 22, 24, 53, 73, 87, 90–93, 96, 98, 111, 112, 127, 129, 143, 146, 164, 173, 174, 210, 211, 215, 219, 224, 225, 232, 235
 Politinė valdžia 11, 39, 61, 73
 Politiniai veiksniai 5, 7
 Politinis aktyvumas 35, 55, 56, 57
 Politinis migrantas 31
 Pollittas Ch. 13, 14, 249
 Portugalija 21, 71, 73, 74, 78, 93, 107, 111, 116, 121, 144, 152, 179, 182, 198
 Postas 31, 115, 117, 154, 244
 Pramonė 27, 43, 47, 127, 189
 Prancūzija 25, 34, 53, 55, 56, 69, 71, 93, 100, 116, 121, 126, 128, 132, 135, 143, 144, 148, 153, 154, 157, 158, 160–162, 164, 171, 179, 183, 198
 Preambulė 11, 67–69, 202
 Prekyba 27, 127, 189
 Premjeras 46, 57, 108, 115
 Prevencija 13, 50
 Priesaika 32, 33, 112, 113, 116, 141, 142, 154, 175, 176, 191, 194, 215, 223, 228, 235, 241
 Principai 7, 11–13, 16–18, 20–22, 24, 34–40, 43, 52, 59, 60, 64, 65, 67, 69, 71, 73, 74, 77, 80, 82, 93, 98, 104, 145, 153, 162, 168, 185, 189, 190, 203, 224, 247, 249

Prisiekusieji 40, 41, 177, 178, 236
 Privatizavimas 15
 Privilegija 15, 28, 29, 31, 50, 87, 121, 208
 Produktas 5, 6, 16
 Profesinis mokymas 211
 Prognozavimas 5
 Programa 6, 22, 24, 25, 31, 33, 37, 46, 48, 72, 75, 76, 90, 111, 112, 115, 117, 127, 130, 131, 153–155, 159, 161, 185, 189, 204, 215, 216, 220, 228, 229, 231, 238, 239
 Prokuroras 40, 141, 147, 150, 170, 172, 178–180, 226, 235, 236
 Psichologai 47
 Putnamas R. D. 38, 39, 43, 44, 249

R

Raida 2, 5–12, 15, 19, 20, 23, 37, 42, 43, 59, 68, 70, 96, 99, 103, 105, 106, 111, 152, 153, 155, 157, 185, 201, 202, 214, 228–230, 238, 244–246, 249
 Ramybė 20, 69
 Rawlsas J. 18, 65, 249
 Realumas 65
 Referendumas 14, 28, 54, 62, 74–77, 116, 130, 131, 133, 136–138, 149, 164, 166, 187, 196–201, 203–205, 220–222, 239, 243
 Reforma 9–16, 23, 27, 30, 31, 36–38, 40–45, 47, 48, 57, 59, 197, 249
 Registrų sistema 37, 184
 Rekomendacija 19, 42, 139, 141, 223
 Religija 32, 63, 64, 71, 80, 93, 94, 134
 Represijos 49
 Respublika 8, 9, 13, 14, 18–22, 24–29, 32–36, 40, 41, 44, 54, 60, 62–64, 67–72, 74, 76–78, 81, 86, 89, 91, 92, 96, 99–103, 106–108, 111–113, 116, 118, 119, 123, 124, 130–133, 136, 143–157, 160–169, 172, 174, 176, 178, 180, 183, 188, 190,

195–203, 205, 208–210, 212, 213, 215–218, 220, 221, 224–236, 239, 241, 243, 248, 249
 Respublikos Prezidentas 15, 18, 24–28, 38, 40, 53, 59, 63, 67, 73–76, 100, 106, 114–117, 125–128, 130–133, 135–138, 141–157, 159, 160, 162–167, 169–175, 178–180, 191, 193, 198–200, 203, 204, 212, 216, 219–225, 227–236, 240, 243
 Revoliuciniai žygiai 13
 Rezervinis fondas 191, 240
 Rezervinis Seimo narys 34, 125, 218
 Rietenos 23
 Rikstagas 111
 Rinka 5–8, 11, 13, 22, 42, 43, 45, 98, 99, 155, 229, 244–246, 248
 Rinkėjų aktyvumas 25, 35
 Rinkimai 11, 12, 22–27, 29–35, 40, 53, 55, 56, 63, 66, 73–77, 84, 90–93, 108–120, 122–124, 127–133, 140, 143, 144, 146, 148, 150, 151, 153, 154, 159, 160, 163–166, 171–173, 175, 176, 180–183, 185, 192, 196–199, 203–205, 210, 214–221, 224, 225, 227, 228, 231–235, 237, 242, 244, 247
 Ritzas A. 12, 250
 Romos imperija 12, 56
 Rose-Ackerman S. 47, 48, 249
 Rusija 121
 Ruwart M. J. 250

S

Sabine'as G. H. 250
 Sambūvis 19, 22, 72, 203
 Sankcija 60
 Sanskritas 19
 Santykiai 5–7, 19, 52, 58, 84, 94, 97, 104, 132, 134, 136, 138, 139, 144, 155, 189, 213, 221, 229, 245
 Sartoris G. 11, 25, 109, 248, 250

- Savarankiškumas 12, 28, 37, 56, 57, 71, 187, 238
- Savivalda 5–8, 36, 37, 39, 74, 85, 86, 91, 93, 139, 141, 163, 164, 180, 181, 183, 185, 186, 188, 201, 203, 208, 223, 227, 236–239, 244, 245, 248
- Savivaldybė 21, 29, 31, 33, 35–37, 39, 50, 56, 66, 76, 77, 83, 94, 95, 103, 130, 132, 138, 141, 165, 180, 183–188, 190, 193, 194, 204, 205, 207, 210, 211, 213, 220, 223, 233, 237–241
- Savivalė 12, 40, 47, 56
- Sąžinė 32, 63, 64, 118, 119, 170, 217
- Sąžiningumas 39, 47, 48, 65
- Seimas 14, 15, 18, 21, 23–35, 37, 39, 40, 53–57, 59, 60, 63, 64, 66, 73, 74, 76, 105–119, 121–133, 135–138, 141–144, 146–160, 162–166, 169–178, 180, 187, 188, 190, 191, 193–199, 203, 204, 214–236, 239–243
- Seimo komisijos 34, 35
- Seimo komitetai 34, 35
- Seimo narys 23, 28–35, 54, 57, 59, 63, 76, 109–114, 116–119, 121–126, 128–130, 132, 133, 135, 137, 138, 141–143, 146, 151, 153, 155, 158–160, 163–166, 173, 174, 196, 199, 214–219, 221–225, 227, 228, 230–233, 235, 243
- Seimo Pirmininkas 27, 125, 127, 129, 130, 135–137, 162, 219, 222, 232
- Senatas 25, 27, 107–109, 127, 128, 133, 134, 136, 157, 162–164, 170–173, 175, 179, 181
- Seniūnija 36, 77, 183, 185, 187, 205, 237–239
- Seniūnijos taryba 36, 183, 187, 237, 239
- Siekiai 11, 20, 69
- Simonas H. A. 250
- Sisteminė veikla 6
- Situacija 8, 10, 12, 56, 145
- Smetona A. 53
- Smithas M. 61
- Smulkusis ir vidutinis verslas 11, 106
- Smulkusis verslas 45
- Socialinė atskirtis 10, 45, 59
- Socialinė valstybė 71
- Socialinė harmonija 20, 68
- Socialiniai veiksniai 5, 7
- Socialinis aprūpinimas 23, 186, 238
- Socialumas 64
- Sociologiniai tyrimai 47
- Sovietinė priespauda 10
- Sovietų Sąjunga 58
- Specialistas 2, 8, 14, 16, 26, 30, 41, 47, 48, 66, 90, 108, 109, 145, 148
- Stabilumas 11, 66, 99, 102, 196
- Stačiokas S. 250
- Statistikos departamentas 194, 241
- Statyba 27, 50, 84, 185, 186, 238
- Stone'as D. 16, 17, 250
- Stortingas 109, 128, 130, 135
- Strategija 2, 8, 19, 37, 72, 201
- Subsidiarumas 36, 60
- Suomija 14, 26, 42, 43, 67, 78, 107–111, 113, 121, 124, 128, 130, 194
- Sutartis 14, 29–31, 33, 47, 61, 63, 75–78, 90, 106, 131, 132, 144, 147, 149, 163–166, 193, 195, 196, 204, 205, 220, 225, 232, 233, 241, 250
- Suvalkija 111, 112, 215
- Suverenitetas 31, 60, 63, 70, 71, 93, 144

Š

- Šeima 5, 19, 48, 57, 85, 88, 89, 100, 103, 113, 167, 169, 209, 215, 234, 244, 245
- Šleževičius A. 57
- Švaistymas 15, 57
- Švedija 21, 26, 67, 80, 97, 107, 111, 121, 124, 128, 140, 183, 193
- Šveicarija 20, 55, 69, 81, 107, 121, 131, 186

Švietimas 27, 41, 47, 96, 99, 131, 188,
190, 193, 211, 240

T

Taivanis 42, 43, 49

Taryba 25, 29, 31, 33, 36, 37, 40, 53, 54,
56, 81, 100, 115, 116, 120, 122, 125, 126,
129, 130–132, 135, 139–142, 149–153,
155, 159–161, 164, 170–187, 192, 194,
197, 200, 212, 220, 223, 225, 229, 237,
239, 240, 241, 248

Tarnyba 37–39, 45, 50, 55, 82, 84, 89,
91, 99, 101–103, 119, 121, 122, 127, 134,
146, 147, 149, 150, 184, 206, 209, 213,
217, 226, 250

Tarpsavivaldybinė institucija 36

Tarptautinė sutartis 75, 76, 78, 131, 132,
144, 147, 149, 163–166, 195, 196, 204,
220, 225, 232, 233, 241

Tarptautinė teisė 6

Tauta 5, 12, 14, 19–22, 24, 26, 29–31, 33,
48, 52, 53, 55, 56, 59, 60, 63, 68–75, 77,
79, 88, 90, 91, 93, 96, 98, 100, 105, 110,
118, 120, 166, 171–173, 175–177, 196–
198, 202, 203, 205, 211, 212, 234, 248

Tautinė vėliava 80, 206

Tautinės mažumos 79, 80, 205

Tautos ūkis 98, 212

Tautininkų partija 53

Technologija 16, 42–44, 106, 107

Teisė 6, 8, 11, 13–18, 20–24, 26–28, 30,
31, 33–36, 39–41, 44–46, 48–50, 52–61,
63–70, 73–94, 97–106, 109–113, 115–
121, 123, 127, 131–135, 137–141, 144,
145, 148, 153, 157, 161, 163, 165–168,
170, 171, 176, 178–183, 186, 187, 189,
192–197, 202, 204–210, 212–214, 216,
221–223, 231, 233, 236, 237, 239, 247,
248, 250

Teisė į darbą 21, 23, 69, 80, 81, 206

Teisėtumas 47, 48, 52, 163, 179, 192, 193

Teisinė kategorija 32

Teisinė valstybė 11, 13, 21, 22, 68, 70,
71, 104, 202, 249

Teisingumas 18, 20, 40, 64, 65, 68–71,
85, 145, 164, 167–169, 172, 175, 177,
179, 192, 202, 224, 234, 235

Teisingumo rūmai 153, 157

Teisininkai 2, 11, 16, 40, 47, 67, 162,
163, 232

Teisinis nihilizmas 23, 106

Teismas 14, 15, 18, 21, 28, 33, 40, 59,
65, 67, 71, 73, 74, 81, 83, 84, 86–92, 97,
100, 102, 103, 111–113, 117, 120, 123,
124, 128, 130, 131, 136–144, 147, 150,
151, 153, 160–178, 185, 203, 207–210,
213, 215, 216, 218, 220–224, 226, 227,
231–236

Teismų nepriklausomumas 40, 167,
170, 171, 179, 234

Teismų reforma 40

Teismų taryba 40, 149, 150, 172, 225,
235

Teritorija 5, 6, 21, 22, 36, 37, 71, 76–78,
101, 102, 108, 148, 150, 155, 180, 182–
189, 195, 198, 204, 205, 213, 226, 229,
238, 239, 241

Tėvonija 79

Thomas N. 12, 250

Thorsonas T. 250

Tiesioginis valdymas 73

Toffleris A. 9, 10, 250

Tomas šv. 61

Totalinis režimas 12

Tradicija 19, 39, 44, 66

Trakų žemė 79

Transportas 27, 121, 188, 189

Turtinė diferenciacija 15, 57

Tvarka 5, 13, 14, 19, 20, 25, 28, 30,
34–37, 39, 62, 63, 65, 68, 69, 74–76,
78, 79, 84–86, 88–92, 94, 98–102, 104,

105, 108, 110, 111, 113, 116, 118, 119, 122–130, 132, 133, 140–143, 147–152, 155, 160, 161, 164, 166, 168–178, 180, 181, 183, 186–188, 191, 193, 198, 200, 204, 205, 207–211, 213–215, 217–219, 223, 224, 226–229, 231, 232, 234, 235, 237–240

U

Ugdymas 5, 6, 39, 245
 Ukraina 144, 149
 Universitetas 2, 27, 31, 41, 42, 44, 67, 94, 113, 127, 171, 210, 215, 249
 Užsienio investicijos 43, 47
 Užsienio politika 131, 132, 147, 148, 150, 195, 220, 227, 241

V

Vadyba 2, 8, 12, 16, 18, 26, 43, 201, 244–246, 250
 Vadovas 2, 8, 10, 15, 24, 35–38, 45, 57–60, 66, 99, 117, 130, 131, 143–145, 147, 148, 150, 151, 158, 183, 220, 224, 226, 230, 237, 246, 249
 Vakarų Europa 42
 Valdymas 5–10, 12–14, 16, 21, 23, 24, 26, 27, 35–39, 43, 48, 52, 53, 59, 61, 63, 64, 72–74, 80, 97, 99, 100, 103, 108, 111, 112, 124, 127, 128, 131, 132, 138–141, 151–153, 156, 157, 168, 171, 173, 174, 178, 180–183, 186–188, 191–194, 197, 198, 201, 203, 215, 220, 227, 229, 230, 235, 236, 238–240, 244, 247, 249, 250
 Valdymo reforma 10, 13, 14, 16, 27, 249
 Valdymo sfera 140
 Valdžios funkcijos 74, 145
 Valdžių atskyrimas 34, 36, 40, 71, 74, 116, 203
 Valstybė 2, 5–32, 35–43, 46–50, 52–81,

83, 85–92, 94–122, 125, 127, 129–133, 135, 136, 138, 141, 143–157, 159, 161–166, 168, 170, 172, 173, 175, 178–181, 183–188, 190–197, 199, 201–217, 220, 223–232, 236–250
 Valstybės gynybos taryba 194, 240
 Valstybės kontrolė 36, 53, 68, 150, 188, 191–194, 239–241
 Valstybės skola 15
 Valstybės tarnyba 38, 39, 50, 121, 250
 Valstybės vėliava 79, 80, 205
 Valstybės herbas 79, 80, 206
 Valstybės gynimas 195, 241
 Valstybės žinios 39, 113, 153, 156, 160, 215, 229, 231
 Valstybinė kalba 38, 79, 127, 176, 178, 205, 234
 Valstybinė religija
 Valstybingumas 14, 53, 161, 231
 Vartojimas 23, 188
 Vasiliauskas A. 250
 Veikla 5–7, 10–12, 15, 18–23, 25–27, 29, 34, 37–40, 43, 49, 53, 57, 59–61, 66, 72, 74, 80, 84, 92–95, 98–103, 105, 107, 120–122, 127, 130, 131, 138–141, 146, 148–150, 152, 153, 155–161, 163, 164, 166, 168, 169, 172–174, 180, 183–187, 190, 192–194, 210, 212, 217, 220, 223, 225, 227–231, 235–240, 244–246
 Vengrija 71, 75, 106, 117, 121, 124, 133, 161, 193
 Vergija 58
 Verslas 11, 15, 17, 42–47, 99, 100, 102, 103, 105, 106, 119, 121, 158, 212, 213, 217, 230, 248
 Vertybė 17, 19, 20, 22, 24, 35, 40, 68, 71, 72, 95, 96, 109, 203, 211
 Vertybiniai popieriai 37
 Veto 36, 59, 134, 166, 233
 Vidurinė mokykla 41
 Viešieji ir asmeniniai interesai 142, 223

Viešoji vadyba 2, 8, 12, 201, 244–246, 250
 Visuomenė 2, 5–13, 17, 18, 20, 23, 24, 29, 30, 33–35, 37, 39–41, 46, 47, 50, 52, 53, 55–59, 61–66, 68, 77, 84, 88, 90, 96–100, 103–107, 111, 112, 118, 119, 127, 132, 138–142, 144, 145, 152, 153, 155, 166, 169, 170, 175, 176, 194, 201, 202, 212, 214, 217, 220, 223, 228, 229, 233, 241, 244–247
 Visuomenė ir valstybė 5, 56, 68, 70, 76, 85, 88, 94, 100, 178, 180, 207, 209, 210, 212, 236, 245
 Visuomenės nuomonė 37, 39
 Visuomenės pasitikėjimas 23, 40, 59, 105
 Visuomenės sutartis 30, 33, 61, 63, 90
 Vykdomoji valdžia 35, 36, 40, 70, 74, 144, 145, 149, 152, 179
 Vyriausybė 14, 15, 17, 18, 21, 22, 24, 28, 34, 38–40, 42, 43, 46, 57, 59, 63, 65, 68, 69, 72–76, 94, 100, 111–113, 115–117, 120, 121, 123, 125, 129–135, 139, 140, 147–160, 163–166, 179, 180, 183, 185, 187, 188, 190–194, 197, 203, 204, 215, 216, 218, 220, 221, 225–233, 239, 240
 Vytautas 79
 Vizija 8, 9, 17, 250
 Vokietija 17, 25, 42, 47, 55, 71, 78, 81, 82, 84, 86, 93, 94, 98, 100, 103, 106, 113, 117, 119, 121, 122, 126, 135, 158, 166, 169, 183, 188

W

Willetas E. F. 250
 Woodhouse'as E. J. 11, 249

Z

Zeitler'is V. 250

Ž

Žala 15, 47–49, 51, 88, 93, 120, 136, 181, 183, 208, 221, 237
 Žemaitija 111, 112, 215
 Žemėlapis 12, 56
 Žemės gražinimas 37, 50
 Žemės ūkis 27, 42, 43, 127, 185, 238
 Žiniasklaida 97, 98, 178, 211, 236
 Žinios 9, 10, 17, 39, 81, 82, 113, 153, 156, 160, 206, 215, 229, 231, 248, 250
 Žlugimas 19, 72
 Žmogaus teisė 16, 61, 65, 80–82, 87, 161, 206, 208, 231, 247
 Žmogus 5–7, 9, 16, 20, 21, 23, 32, 50, 51, 61, 63–65, 68–70, 80–83, 85–87, 95, 97, 100, 102–105, 144, 161, 176, 177, 202, 206–208, 211, 213, 214, 231, 236, 244–247
 Žmogus ir valstybė 80, 206, 245
 Žurnalistai 10
 Žvejyba 27, 127, 185, 186, 238

Algimantas Valentinas Indriūnas, Antanas Makštutis

Viešosios vadybos strategija Lietuvoje [Penktoji Konstitucija].

Monografija./ A.V. Indriūnas, A. Makštutis. Vilnius: UAB „Firidas“, 2008, 264 p.

ISBN 978-9955-590-71-2

Monografijoje analizuojamos šiuolaikinės valstybės ir visuomenės darnios raidos tendencijos, kurias laiduoja esama Lietuvos Respublikos Konstitucija, pateikiama Konstitucijos straipsnių strateginė apžvalga per kitų pasaulio valstybių viešosios vadybos realiuosius rezultatus ir šių rezultatų lygmeniu pateikiamas Konstitucijos tobulinimo straipsnių projektas su paaiškinimais viešajai vadybai tobulinti Lietuvos Respublikos Konstitucijos lygmeniu, kuris laiduoja valstybės ir visuomenės darnią raidą bendroje Europos Sąjungos ir pasaulio bendrijos erdvėje.

Monografija skiriama politikams, teisininkams, valstybės institucijų vadovams ir specialistams, partinių ir visuomeninių organizacijų specialistams ir įvairių lygių vadovams, studentams, dėstytojams, mokslininkams ir visiems Lietuvos gyventojams.

UDK 65:351/354(474.5)

In36

Algimantas Valentinas Indriūnas, Antanas Makštutis

**VIEŠOSIOS VADYBOS STRATEGIJA
LIETUVOJE**

[PENKTOJI KONSTITUCIJA]

Monografija

Redagavo Jolanta Budreikienė

Išleido Naujoji sąjunga (socialliberalai),
Gedimino pr. 10/1, Vilnius.

Spausdino spaustuvė UAB „Firidas“.
Spaustuvė neatsako už monografijoje pateiktą turinį.

2008-09-01. Apimtis 16,5 sp. l. Tiražas 500 egz. Užsakymas Nr. 1043